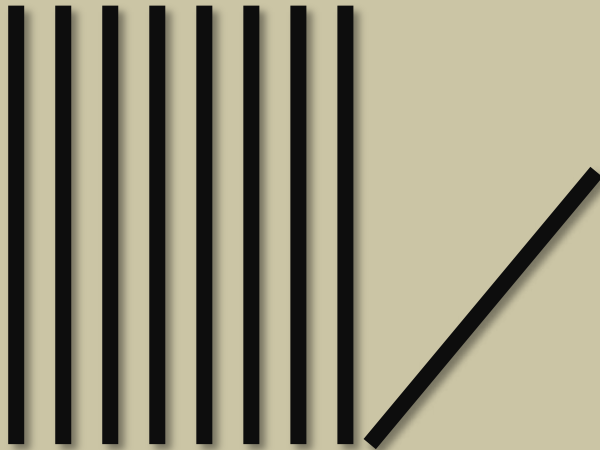

«Barn skal ikke i fengsel... ...men noen barn må .. »

En kritisk studie av ungdomsenhetene i Norge

Elisabeth Fransson, Yngve Hammerlin og Sven-Erik Skotte
Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter, KRUS 2019.

Forsideillustrasjon er laget av Francesca Giofrè

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord	5
Innledende merknader	7
Barne- og ungdomsfengsel, en historisk påminnelse	11
Politiske og faglige perspektiv	15
Barn- og ungdomskriminalitet, kriminalomsorg og fengsel	22
Del I	27
Forskningsprosessen	27
Forsknings- og forskningsformidlingsprosessen	29
1. Posisjonering av forskningsprosjektet og vårt forskningssikte	29
2. Metodologisk og teoretisk tilnærming	31
3. En human vending?	50
4. Den politiske og byråkratiske framstillingen – «Til barns beste»	59
5. Kortfattet om ungdomsenhetene	68
Del II	73
Ungdomsenhet Vest, Bjørgvin	73
6. Et barne- og ungdomsfengsel i ny variant	75
Del III	153
Ungdomsenhet ØST, Eidsvoll	153
7. Ungdomsenhet øst, Eidsvoll	155
Del IV	187
Avsluttende refleksjoner om barne- og ungdomsfengsler	187
Vedlegg	203
Vedlegg nr. 1	205
Referanser og litteraturliste	213

FORORD

Igjen rettes søkelyset mot ungdomskriminaliteten og fengsling av barn og unge. Som det ble gjort på slutten av 1800-tallet, som det ble gjort i mellomkrigstiden – som det ble gjort på 1950-tallet, 1960-tallet, 1970-tallet, 1980-tallet 1990-tallet og 2000-tallet. I en artikkel i Klassekampen den 11. april 2019 slås det fast at Oslo-politiet ønsker å fengsle flere barn og ungdom mellom 15 og 18 år og at de vil ha flere plasser i ungdomsfengsel. Artikkelen viser også til at Regjeringen i sin Granavolden-plattform har lovet å sikre tilstrekkelig kapasitet i ungdomsenhetene for innsatte i alderen 15-18 år. To dager etter intervjues barneombudet Inga Bejer Engh. Hun kritiserer skarpt politiets ønsker om at et titalls unge kriminelle mellom 15 og 18 år bør fengsles i stedet for å bli idømt ungdomsstraff. ”En fallitterklæring”, sier Engh og fortsetter: ”Vi har i lang tid hatt som målsetting at færrest mulig barn skal i fengsel, og det har det vært tverrpolitisk enighet om. Fengsel er ikke den beste måte å hjelpe ungdom som sliter, tilbake til en god hverdag.” Engh stiller et grunnleggende spørsmål: ”Hvorfor klarer vi ikke å få til det gode tverrfaglige tilbudet på Eidsvoll i barneverninstitusjoner. Hvorfor må barn i fengsel for å få hjelp? sier hun.” (Klassekampen den 13. April 2019)

I 2009 åpnet den første av to ungdomsenheter i Norge. Hva var de politiske prosessene som førte fram til åpningen? Hva karakteriserer arbeidet i ungdomsenhetene, og kan man forskningsmessig og etisk sett argumentere for å ha ungdomsenheter i Norge?

”Barn skal ikke i fengsel men noen barn må..” er devisen som vi som forskere hele tiden er blitt møtt med i vår studie av de to ungdomsenhetene – eller av barne- og ungdomsfengslene som vi betegner dem. Devisen ytres av byråkrater i KDI så vel som av politikere og en del fagpersoner som er eller har vært engasjerte i arbeidet med enhetene.

Det er et forskningsetisk krav at offentlige institusjoner som forvalter makt og frihetsberøvelse åpner for kritisk forskning. Dette er ikke minst viktig for barn og unges rettssikkerhet. Det påhviler derfor departementet og institusjonene et ansvar for å legge til rette for kritisk forskning. Dette er nå gjort. En kritisk analyse av etableringen og virksomheten ble gitt oss som mandat fra KSF (Kriminalomsorgen Sentrale Forvaltning). I denne rapporten stilles det viktige prinsipielle, etiske og fagkritiske spørsmål til den etablerte virksomheten. Vi har særlig vært opptatt av forholdet mellom straffgjennomføringen, sikkerhets- og kontrollforanstaltningene og Barnekonvensjonen, og vi har særlig studert hvordan de prinsipielle rammene og virksomhetsidealene omsettes i praksis. Vi har videre foretatt en prosessanalyse av de to ungdomsenhetene. I forskningsarbeidet har vi brukt ulike forskningsmessige og metodiske innfallsvinkler for å kunne analysere og drøfte de fengsels- og

omsorgsfaglige virksomhetsformene. Et grunnleggende spørsmål for oss er om forpliktelsene i forhold til barnekonvensjonen og den etiske rammebetingelsen ”til barns beste” er ivaretatt. I perioden som vi har gjennomført forskningsoppdraget, har det også vært institusjonelle forhold og endringer som har aktualisert nye problemstillinger og nye forskningsmessige tilganger.

Vi mener at rapporten handler om noe av det viktige som foregår, ikke om alt – det er ikke mulig, men om mye viktig og om noe svært viktig. Det er nok, og det er det som er mulig. Hva er så dette noe? Jo, å analysere enhetenes praksis ut fra de prinsipielle, faglige og etiske sidene ved det å fengsle barn; vi studerer blant annet de kravene som stilles gjennom Barnekonvensjonen og hvordan ideene om å fengsle noen barn og unge mellom 15 inntil 18 år er omsatt i praksis – og ikke minst hvordan barn og unge selv og involverte fagaktører erfarer dem. Men studien handler om mer – fra makt-, kontroll- og dokumentanalyser til studier av de sosiomaterielle forholdene ved enhetene og de omsorgsrettede og terapeutiske tiltakene som er iverksatt. Rapporten er ikke sannheten om ungdomsenhetene men et innlegg i den faglige og politiske diskursen om hvorvidt barn og ungdom skal fengsles. Vi har ikke gjennomført en særskilt evalueringsstudie av enhetene, men vi har foretatt, som KSF ba oss om, *en kritisk-analytisk studie av den institusjonelle iverksettingen og utviklingen av barne- og ungdomsfengslene*. Dette innebærer også det prinsipielle spørsmålet om de etablerte enhetene er adekvate institusjonsformer i forhold til de ideelle kravene og premissene som i utgangspunktet var satt for enhetene. Visse institusjonelle og praktiske endringer er også foretatt i prosessen; spørsmålet er også hvordan har disse påvirket enhetenes i praksis. I og med at den tidligere internrapportutgaven nå blir offentliggjort, har vi av personvern hensyn valgt å fjerne flere avsnitt i internrapporten.

Elisabeth Fransson, førsteamanuensis ved KRUS

Sven-Erik Skotte, Jurist og høgskolelektor ved KRUS

Yngve Hammerlin, Dr. philos, forsker og førsteamanuensis ved KRUS

Kriminalomsorgens Høgskole og utdanningssesenter

Lillestrøm 2019

INNLEDENDE MERKNADER

«Jeg er vokst opp på bondelandet så jeg synes det kan være nydelig når sola skinner og det er lyst. Men så ser jeg gjerdet og det minner meg om at jeg ikke kan komme ut og da er det ikke så vakkert lenger. Da blir naturen stygg (...). Jeg går rundt på gårdsplassen. Kan gå opp til to timer. Det ligger en spenning i å skifte retning. Av og til er vi to stykker, av og til vi fire. To fra personalet og vi to innsatte. Da kan to sette seg og to gå» (samtale med en ungdom i en av barne- og ungdomsfengslene)

Terskelen for å plassere barn og ungdom i fengsel er høy og skal være høy. Det er få barn og unge som får fengselsstraff, men for dem som sitter i varetekt, på dom eller i forvaring er dette en skjellsettende og krevende eksistensiell opplevelse. Det er domstolens ansvar å gi en rettferdig dom, samt å sørge for at rettssaken gjennomføres i henhold til Barnekonvensjonens anbefalinger. Kriminalomsorgens ansvar er å garantere disse barna og ungdommene en sikker og trygg straffegjennomføring bygd på et humant menneskesyn, prinsippet om rettssikkerhet, trygghet og likebehandling og trygge den unge fengsledes personlige integritet, ytringsfrihet og medbestemmelsesrett. I tillegg skal kriminalomsorgen sørge for en straffegjennomføring i henhold til Barnekonvensjonens anbefalinger.

Barn og ungdommer som sitter i varetekt, soner en dom eller sitter på forvaring, blir bærere av annerledes erfaringer sammenliknet med ungdom flest. Samtidig er de også som andre. De er i en periode av livet der mye skjer med dem sosialt, mentalt og med kroppen, de lurer på hva andre tenker om dem, de spør seg hvem de er og om de kan flytte tilbake til der de kommer fra etter soningen. Som andre barn og unge er de knyttet til familie, til andre voksne, til søsken, besteforeldre og jevnaldrende. Men for en kortere eller lengre periode føler og opplever de seg som avsondret, isolerte og som «sosialt døde». De er som andre bærere av etniske-, klasse-, og kjønns spesifikke posisjoner, og har vært i posisjoner eller i situasjoner hvor de har vært mer eller mindre kriminalitetsutsatte (Nissen 2002).

Vi har registrert at massemedier og andre ved opprettelsen av enhetene og i forbindelse med rettsaker har betegnet mange av barna og de unge som sitter i barne- og ungdomsfengslene Bjørgvin og Eidsvoll som svært farlige og at den eneste løsningen er fengsling. De fleste av dem har også begått alvorlige og ødeleggende handlinger mot andre mennesker, men bør samfunnets svar være å fengsle barn mellom 15 og 18 år? Hva gjør fengslingen med dem og er vi sikre på at kombinasjonen av straff, kriminalomsorg, miljøarbeid og miljøterapi hjelper?

Kriminalitet forstås forstås i denne rapporten utfra en kriminologisk og samfunnsvitenskapelig forståelse. Vi forstår den som situasjonell, ikke som livslineær utvikling – ei heller mekanisk determinert, men vi ser den prosessuelt med flertydige årsaker knyttet til det livet barn og unge har levd og lever. Dette inkluderer at det «nåtidige» livet i fengsel får betydning både for hvordan de unge forstås og forstår seg selv og for hvem de kan «bli» gjennom det livet de har levd, gjennom straffegjennomføringen og overgangen fra fengsel og ut.

Innledningsvis kontekstualiserer vi studien ved å gjøre en historisk påminnelse om barne- og ungdomsfengsler. Leseren introduseres det politiske og faglige forspillet til etableringen av ungdomsenhetene, og vi tegner et bilde av barn og unge i norsk kriminalomsorg. Rapporten er så delt inn i fire deler. I første del redegjør vi for vår forskningsprosess og vesentlige sider ved Barnekonvensjonen og andre etiske krav – som også er en analytisk ramme. Del II er en analyse av Ungdomsenhet vest, Bjørgvin og del III tar for seg Ungdomsenhet øst, Eidsvoll.¹ I del IV tar vi opp en rekke prinsipielle spørsmål og kritiske refleksjoner og sammenlikner enhetene, det vil si forskjeller og likheter. Til sist oppsummerer vi og kommer med noen anbefalinger.

Vi vil takke barn og ungdommer ved de to ungdomsenhetene, ansatte, behandlere og ledere både ved de to enhetene og sentralt i kriminalomsorgen. Takk til Vivian Husdal og Lise Nilsson som har bidratt med tallmateriale fra enhetene, og Ragnar Kristoffersen og Tore Rokkan ved KRUS som har hentet ut tall fra KOMPIS. Bibliotikar Ebbe Åavåg har skaffet til veie historiske data. Komparative perspektiver utgjør en sentral kontekst og vi vil takke Hanne Hagerup ved Direktoratet for Kriminalforsorg i København, tidligere fengselsdirektør Hans-Jørgen Engbo i Danmark og Svenolov Svensson i den svenske kriminalforsorgen. Både Svenolov og Engbo har lagt til rette for besøk i ungdomsfengsler i Sverige og i Danmark. Vi vil også takke nå avdøde Jens Bay ved TAMU senteret i København for inspirerende samtaler. Takk til Sturla Falck for samtaler i prosjektets første fase og til Thomas Mathiesen for samtaler omkring fengsling av barn og unge. Vi vil også benytte anledningen til å takke jurist Nirushanthy Anfinnsen som hadde en 20 prosent stilling på forskningsprosjektet i en tidlig fase. Morten Nissen og Charlotte Mathiassen har lest og kommentert deler av rapporten. Rapporten er kvalitetssikret ved KRUS. Det gjenstår å si at vi som forfattere står ansvarlige for det endelige innholdet i rapporten.

*

¹ I rapporten veksler vi mellom begrepene ungdomsenhet og fengsel.

Rapportens framdrift:

Det første ferdige **rapportutkastet** ble levert KDI den 4.7. 2018. Et møte med oppdragsgivende ledelse i KDI ble avholdt 5.9. 2018. Presentasjoner av rapporten ble framført for enhetenes lokale ledelse og den 10.12 og 14.12. 2018. På nyåret sendte vi etter avtale enhetene en kommentar-rapport der de lokale lederne og andre sentrale og aktuelle aktører i enhetene fikk muligheter til å komme med faktiske rettelser, kritikk og nødvendige oppjusterende innspill. De aller fleste innspillene er tatt med i denne endelige versjonen. Før publisering valgte KDI å sende rapporten på høring ut til de aktuelle regionene.

Barne- og ungdomsfengsel, en historisk påminnelse

De faglige dilemmaene og motsetningene er ikke nye. Også tidligere argumenterte man med fengslets nødvendighet overfor en gruppe barn og unge som var svært kriminelt aktive. Vårt første møte er i form av et historisk glimt².

Fengsling av barn og ungdom fikk en særlig stor etisk, politisk og faglig oppmerksomhet på 1970-tallet. Hva var grunnlaget³? Temaet var gammelt: Det var blitt diskutert på slutten av 1800-tallet⁴, som det ble diskutert på hele 1900-tallet. Hvordan skulle barn og ungdom straffes? *Lov om oppdragende behandling av unge lovbrøyttere* ble vedtatt den 1. juni 1928, en lov som ble endret på visse punkter både i 1939 og 1951. Det tok lang tid før den ble iverksatt, og den trådte først i kraft høsten 1951 da Berg arbeidsskole ble åpnet.

Målet med arbeidsskolen var opplæring og behandling – ikke straff⁵, men, skriver Kåre Bødal som hadde vært leder for Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet fra 1961-1970⁶, og som på slutten av 1970-tallet ble forsker i Kriminalomsorgsavdelingen: «Arbeidsskolen mottok imidlertid et vanskelig klientell. Etter få år syntes det klart at tilbakefallshyppigheten måtte bli høy – noe en antydte allerede på Det femte nordiske psykologmøte i 1959, under drøfting av problemer ved institusjonsbehandling av unge lovbrøyttere.»⁷ Problemene førte til en omstilling: Fra 1. februar 1966 ble Arbeidsskolen for unge lovbrøyttere endret til *ungdomsfengsel* i medhold av Lov av 9. april 1965 om strafferettslege åtgjerder mot unge lovbrøyttere. Erfaringene og motsetningene fra tidligere tiår sprenget seg vei også inn på 1970-tallet, og diskusjonen om fengsling av barn og unge ble krass. Det ble ikke minst aktualisert da Fengselsstyret i et rundskriv av 9. oktober 1970 bemerket at tre personer under 14 år hadde vært innsatt i varetekt i 1969 (men ikke over ett døgn), og det ble henvist til Loven om barnevern 17. juli 1953 som ikke ga hjemmel for dette. Den uheldige

² Det meste av den historiske presentasjonen er hentet fra Hammerlin 2008, 2018

³ Store deler av presentasjonen er fra Hammerlins nye bok *Hard mot de harde, myk mot de myke* (2017/2018), men også Hammerlin 2008

⁴ Stortinget vedtok den 6. Juni 1886 *Lov om forsømte barns behandling* (Vergerådsloven) som slo fast at oppdragelse og ikke straff skulle være det prinsipale middelet overfor barnekriminalitet. Den 1. Juni 1928 ble *Lov om oppdragende behandling av unge lovbrøyttere* (Arbeidsskoleloven) vedtatt, og iverksatt 1. september 1951. Arbeidsskoleloven rettet seg først og fremst mot unge lovbrøyttere mellom 18 og 23 år. Praksis var følgende: «Dersom retten fann at den unge lovbrøytteren trong ein oppdragande påverknad i ein arbeidsskule for å halde seg vekk frå nye brotsverk, og at ei slik plassering ville vere formålstenleg, kunne vedkommande bli dømd til arbeidsskule i staden for fengsel. Lengda av opp haldet blei ikkje fastsett i dommen, men gjekk fram av lova. I lova var det ein føresetnad at opphaldet normalt skulle vere mellom 1,5 og 2 år. Opphaldet i skulen var ikkje å rekne for straff, opphaldet skulle skje under frie former, dei domfelte blei kalla elevar og det blei lagt stor vekt på at yrkesopplæring skulle vere mogleg. Odelstingsproposisjonen gir uttrykk for følgjande grunnsyn: 'Arbeidsskolen er et utslag av et nytt syn på samfunnets behandling av ungdomskriminalitet. Det er ikkje straff som er det primære, men forbedringen av det enkelte individ. Oppdragelsen og opplæringen i arbeidsskolen må – om den skal ha noen mening – forutsette en viss varighet.» Fra St.meld.nr. 20 (2005-2006) *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrøyttere*. Det konglige justis- og politidepartement, s. 10

⁵ Bødal, K. (1969): *Fra arbeidsskole til ungdomsfengsel. Klientel og resultater*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 179

⁶ Informasjonen er i Bødal, K. (1971): *Farlig ungdomsfengsel*. Dagbladets kronikk 8. Juli. 1971, s. 3

⁷ Bødal 1969, s. 13

utviklingen måtte registreres nøye, og det ble bestemt (i 1974) at de statistiske ukeoppgavene over fangene, som var satt i gang på 1970-tallet, også skulle registrere fanger som var mellom 14-17 år og 18-20⁸. KROM⁹ var pådriver i kritikken av å fengsle barn og unge, men òg jussprofessorene Johs. Andenæs og Anders Bratholm tok opp problemet i ulike sammenhenger. De viktigste angrepspunktene i debatten på 1970-tallet var at fengslingspraksisen av barn og unge var inhuman og faglig forkastelig. Oppmerksomheten ble ikke bare rettet mot de negative helsemessige og sosiale konsekvensene ved å sette barn og ungdom i fengsel, men den aktualiserte også det gamle argumentet om at fengslingen kunne bli en skole i kriminalitet.

Viktig ble òg diskusjonene om den kriminelle lavalder. Kritikerne av den etablerte ordningen ville heve den kriminelle lavalder til 16 og tilmed 18 år, mens andre (bl.a. ut fra Barnevernkomiteen i 1951 og Straffelovrådet i 1963) ville ha 15 år som norm. Kritikken tok utgangspunkt i at verken Barnevernet, verneskolen eller psykiatrien hadde klart å følge opp vanskeligstilt ungdom, følgelig havnet barn og ungdom i fengsel. Situasjonen ble oppfattet urovekkende. Men kritikken gikk lenger: Behandlingstanken i fengsel ble erklært som uegnet. Thomas Mathiesen¹⁰ skrev i en kronikk at ungdomsfengsel, som arbeidsskolen før den, bygde på tanken om at unge lovbrøtere skulle gis behandling i fengselsanstalt. Behandlingen var uteblitt, og i realiteten – betonte han – var den en legitimering av en usedvanlig lang frihetsberøvelse i motsetning til hvis de unge hadde fått en vanlig fengselsdom. Kritikken rammet ungdomsfangebehandlingen prinsipielt og ungdomsfengselsavdelingenes virksomhet spesielt (særlig i Oslo).

Kåre Bødal var svært aktiv i debatten. I flere av sine innlegg innså han riktignok det prinsipielle og faglige problemet, men han viklet seg inn i et ampert ordskifte med KROM om praksis, om prinsipper og om hvilke grupper av ungdommer det dreide seg om. Han tallfestet de fengslede ungdommene i alderen 14-17 år til å være ca. 70 av det samlede antall innsatte i norske fengsler. Noen av dem var blitt fengslet flere ganger, og i en del tilfeller dreide det seg om flere måneders fengslinger. Det skinte igjennom at han ville heller ha fengsling i ungdomsavdelinger framfor ordinære fengsler. Bødal forsøkte derfor å nyansere kritikken mot de enkelte avdelingene. Hans motargumenter dreide seg først og fremst om hva man skulle gjøre med det som han definerte som «kriminelt hyperaktive» og en «asosial klientgruppe»¹¹ typifiseringer og problembetegnelser som heller ikke er ukjente i dag.

⁸ *Fengselsstyret årbok 1970 – 1974*. Oslo 1980, s.46-47

⁹ KROM hadde også i et reformskriv av. 6.6. 1974 til Stortingets justiskomité tatt opp ulike problemstillinger

¹⁰ Mathiesen, T. (1971): *Ungdomsfengslet må nedlegges!* Dagbladet, kronikk 30.juni 1971. Se også hans innlegg *Barn fengsel* i Dagbladet 8.oktober 1970.

I de studiene Bødal hadde foretatt av Arbeidsskolen og ungdomsfengslet avdekket han flere andre problemer. De to institusjonene slet med et dårlig omdømme: Det var mange rømninger fra Arbeidsskolen og mange hadde begått ny kriminalitet under institusjonsoppholdet. Foruten å studere de unge kriminelles sosiale bakgrunnsvariabler, så Bødal på variasjoner i kriminell aktivitet. Dette påvirket hans kategorisering av arbeidsskoleelevene som han delte inn i tre grupper, A, B og C. Gruppe C var minst tilpasningsmotiverte og rommet de mest kriminelt aktive. Alle gruppene hadde tyveri som hovedkriminalitet, mens gruppe C var mest aktiv på hele forbrytelsesskalaen. Dette gjaldt også etter løslatelsen, men òg i forhold til det samlede residivet. At de måtte under kontroll, begrunnet han med erfaringer fra egen praksis og uttalelser gjort av andre fagfolk. Sånn sett var et faglig dilemma presentert som et motsetningsforhold som hadde flere retninger. Ikke bare det: Bødal utdefinerte teoretikere og praktikere som motpoler. I en kronikk fra 1974¹² savnet han realisme i debatten og framhevet at den praktiske virkeligheten måtte tydeliggjøres. I artikkelen satte han «teoretikeren Mathiesen» opp mot praktikerne hvis hverdag er konfrontert med besværlige klienter. Bødal erkjente imidlertid på basis av egne studier av ungdomsfengslet at behandlingsopplegget hadde sviktet. Den 1. august 1975 ble Ungdomsfengslet nedlagt.

Justisminister Inger Louise Valle og Arbeiderpartiet tok i 1976 opp spørsmålet om heving av den kriminelle lavalder i forbindelse den nye Kriminalmeldingen. Det ble foreslått at den kriminelle lavalderen skulle heves fra 14 til 15 år, samtidig som man fremmet andre løsninger enn bruk av fengsel for ungdommer som begikk kriminelle handlinger. Forslaget møtte motstand – særlig fra Høyre og Kr.f.¹³ Kritikken tok utgangspunkt i at hevingen av den kriminelle lavalder var et farlig anslag mot samfunnsbeskyttelsen, rettssikkerheten og personlig trygghet. Det ble hevdet at rettssikkerheten for den enkelte ungdommen eller «ungdomskriminelle» ble bedre ivaretatt gjennom rettslig behandling. Også allmennpreventive argumenter ble brukt, og man hevdet at man viste mest respekt for ungdommene ved ikke å ta ansvaret fra dem og ved at de erfarte at samfunnet og fellesskapet satte grenser gjennom sanksjonene. Det ble understreket at det ikke var vanlige ungdommer som ble satt i fengsel, men at det gjaldt de særlig kriminelt aktive. Bødal betonte at før den kriminelle lavalderen ble satt ned, måtte man studere alle sidene av problemet (han henviste til NOU 1976:51 om *Grensesetting og tvang i barne- og ungdomspsykiatrien* /Sosialdepartementet). Han støttet påstanden om at tok man ansvar fra et menneske, tok man også menneskeverdet fra det. Han stilte dessuten spørsmål om alle tenåringer bør berøves retten til å ta et ansvar og hevdet at i

¹² Bødal, K. (1974): *Fengsel eller?* Dagbladets kronikk 28. Juni 1974, s. 3

¹³ Stortingsforhandlinger i Stortinget nr. 157 1979-80; Tidende S., 7b. 20 mars.

behandlingens navn er man i ferd med å ta menneskeverdet fra det. Ut fra dette presenterte han et dilemma: Hvem skal ha kontrollen i faser der effektive grensesettende tiltak må besluttet omgående: Fengselsvesenet, barnevern eller psykisk helsevern?

Ved flere anledninger deltok Bødal i den offentlige diskusjonen om barn/ungdom i fengsel på basis av egne undersøkelser. Han kritiserte blant annet bruken av begrepet 'barn' og 'ungdom', mediene's tallbruk og at problemet ikke var sett i et videre perspektiv: Kontroll- og tilsynsproblemene var én viktig faktor, påpekte han – men praksisen med bruk av fengsel med behandling for denne gruppa unge kriminelle har sjelden lykkes, understrekte han videre. «Det er viktig å hjelpe denne gruppa, men for å etablere en behandlingssituasjon, må man i innledningsfasen om nødvendig sette grenser og bruke tvang»¹⁴. Fokus på unge og barn i fengsel har pulsert med vekslende intensitet helt fram til i dag, og har i løpet av de siste par årene igjen blitt et hett tema.

Diskusjonene og kritikken føres videre i de neste tiårene. Motsetningene har samme intensitet og meningsinnhold. En vanemessig tenkning har preget og er på mange måter fremdeles begrunnelsen for fengselsystemet som institusjonell løsning for en gruppe unge fanger.

Den 15 oktober 1987 ga også Fengselsstyret ut et rundskriv med målsetting om å styrke tiltakene for å hjelpe ungdom i fengsel. Det ble vist til § 51.2 i fengselsreglementet der det blant annet framheves at anstaltene skal rette særlig oppmerksomhet mot unge innsatte.¹⁵ Fengselsstyret viser til et tidligere rundskriv Fst-8/85 av 19.3 1985 der det ble gitt visse generelle retningslinjer for behandlingen av unge fanger. I rundskrivet fra 1987 setter Fengselsstyret i verk enkelte endringer i fengselsreglementet og gir visse retningslinjer for å bedre gjennomføringen av fengselsoppholdet for barn og unge: Man skal så langt det er mulig forebygge og bøte på skadelige virkninger av fengselsoppholdet; anstalten skal følge den unges psykiske og fysiske utvikling og ikke minst rette en særlig oppmerksomhet mot barn og ungdom som ikke tidligere har vært i fengsel. Fengslingen skal gjennomføres nær den innsattes hjemsted slik at kontakten til pårørende og nærmiljø kan opprettholdes. Anstalten som skulle velges den unge fengslede burde fortrinnsvis ha adekvate undervisnings- og/eller arbeidstilbud og fritidsaktiviteter. Tidligst mulig i straffefullbyrdingen skulle det også legges til rette for anbringelse i åpen anstalt. Det betones òg at man må legges til rette et nært samarbeid med politiet, kriminalomsorg i frihet, barnevern og det øvrige sosiale

¹⁴ Kronikk, Dagbladet 11.1. 1977

¹⁵ Rundskriv Fst 12/87/Jnr 4176/87 D615 HaG/ih 15.10 1987. Det vises til at det til enhver tider det plassert ca 30 personer I aldersgruppa 14-17 år og ca 130 personer I aldersgruppa 18-20 år I norske fengsler, I varetek eller for fullbyrding av ubetinget fengselsstraff.

hjelpeapparat. Likeens ble det framhevet at det skulle utvises særlig stor varsomhet ved spørsmål om tiltak som eneromsrefselse og utelukking fra felllesskapet med medinnsatte. Unge innsatte måtte stimuleres til skolegang og undervisningstilbudene, men også oppmuntres til å drive fysiske aktiviteter, gymnastikk og idrett. Rundskrivet legger dessuten vekt på at de unge fangene burde innvilges hyppigere og lengre varighet ved besøk av nære pårørende og venner i den grad bygningsmessige forhold tillot det. Også tidsmessige lempninger i forhold til frigangsavdelinger uavhengig av hovedregelen tre måneder før løslatelse, ble foreslått.

På 1990-tallet ble Hassel kretsfengsel etablert; i begynnelsen var fengslet tenkt å være et fengsel for svært unge fanger *under 18 år* med betydelige rusproblemer. Det er et lavsikkerhetsfengsel i Skotselv og tidligere definert som et åpent kontraktfengsel. Hassel hadde vært en tidligere spesialskole for «elever med atferdsvanske». Skolen ble overtatt av Justisdepartementet 1. august 1992. Målgruppa var i utgangspunktet (inntil mai 1993) et fengsel som var prioritert for unge og barn under 18 år, men med en øvre aldersgrense på 25. Det bygger på virksomhetsteoretiske perspektiver (Activity Theory) og har siden opprettelsen hatt en svært tverrfaglig og spesialutdannet betjentgruppe. De var i utgangspunktet ansatte ved spesialskolen som miljøterapeuter, pedagoger, sosialfagarbeider m.m. – men fikk tilbud om å jobbe som betjenter på Hassel hvis de gjennomførte en betjentutdanning på KRUS. Det gjorde de aller fleste, følgelig ble fengslet med kanskje den best utdannende betjentgruppa i Europa på 1990-tallet og ut over 2000-tallet. år. Men det skjedde etter hvert endringer av fangepopulasjon på Hassel – og innhold og form ble tilpasset mer en målgruppe fortrinnsvis under 25 år.

Det har også vært etablert andre opplegg for unge fanger – enten egne fengsler eller ved avdelinger.¹⁶

Å fengsel barn og unge utfordrer grunnleggende verdier og idealer. «Barn skal ikke i fengsel», er devisen. «Jo, noen barn er så farlige at vi må fengsle dem», svarer andre. De motstridende oppfatningene er også svært intense og skarpe ut over på 2000-tallet. Men hva velges som løsning?

Politiske og faglige perspektiv

I Soria Moria-erklæringen betonte den rød-grønne regjeringen at den ville se på situasjonen for fengslede og domfelte under 18 år. Justis- og politidepartementet fulgte opp med St.meld. nr. 20

¹⁶ Foruten at barn og unge er blitt fengslet og fremdeles blir i enkelte tilfeller fengsles i ordinære voksefengsler, finnes det i dag ved siden av ungdomsenhetene, andre fengsler som har et særskilt fokus på denne gruppen.

(2005-2006) *Om alternative straffereaksjoner for unge lovbrøtere*. I statsråd 20. april 2007 oppnevnte Stoltenberg-regjeringen et utvalg som skulle utrede alternative straffereaksjoner overfor unge som bryter loven. Det ble bedt om å beskrive dagens behandlings- og reaksjonssystem og peke på styrker og svakheter ved det. Utvalget skulle dessuten utrede alternativ til å la personer mellom 15 og 18 år gjennomføre varetekt eller fengselsstraff. Videre fikk utvalget i oppgave å utrede hvilke andre tiltak samfunnet bør ha til rådighet for personer mellom 15 og 18 år som utfører alvorlig eller gjentatt kriminalitet (NOU 2008:15). Utvalget foreslo en lovendring som skulle lovfeste opprettelsen av egne enheter i kriminalomsorgen som skulle prioritere unge innsatte. Arbeidet med barna og de unge i disse enhetene skulle bygge på *miljøterapeutiske prinsipper*. Det ble også foreslått å lovfeste at enhetene skulle ha et flerfaglig team og ansatte *med særlig kompetanse innen miljøterapi* (NOU 2008:15 side 13).

I 2009 vedtok Stortinget å opprette et fengsel for barn og unge mellom 15-18 år. Det var ment som et prøveprosjekt som ble etablert høsten 2009. Fire departementer samvirket: Foruten Justis- og politidepartementet, var det Kunnskapsdepartementet, Helse og omsorgsdepartementet og Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

I henhold til Prop 1 S (2010-2011) ble det fastsatt at den rød-grønne regjeringens mål var at ingen under 18 år skulle plasseres i ordinære fengsler. Hvis fengsling skal det bare benyttes etter at alle andre tiltak er vurdert. Det ble besluttet at to enheter skulle opprettes for lovbrøtere mellom 15-18 år. De skulle underlegges kriminalomsorgen. De to enhetene skulle tilpasses barn og unge som sitter i varetekt og/eller soner dom og som ikke kan plasseres i varetektssurrogat eller i barneverntiltak etter straffegjennomføringsloven § 12.

Justisdepartementets prop. 1 S behandlet enhetene over flere år.

Fortløpende i teksten under presenterer vi kortfattet noen utdrag fra ulike prop'er og andre aktuelle dokumenter fra år til år. Foruten en interessant oversikt over prioriteringer og begrunnelser, gir framstillingen gir et bilde av prosessen og kontinuiteten. Den avspeiler blant annet en viss sendrektighet i systemet i forbindelse med etableringen av de to enhetene.

I prop. 1 S for 2009-2010 står det:

[...] «Det er besluttet å etablere to særskilte ungdomsenheter underlagt kriminalomsorgen som skal ta imot lovbrøtere under 18 år. Tilbudene etableres i Oslo og Bergen og samfinansieres bl.a. med Helse- og omsorgsdepartementet.»
[...] «Tilbudet i Bergen er etablert og var i drift fra september 2009.» [...]

Og i 1 S for 2010-2011 og i avsnittet om «*Tilpassede tiltak for unge lovbrøtere*» markeres følgende:
[...]«Enheten i Bergen åpnet 1. september 2009 i midlertidige lokaler. Justisdepartementet planlegger en ungdomsenhet ved Bjørgvin fengsel til

erstatning for enheten som er etablert. Departementet tar dessuten sikte på å etablere en ungdomsenhet i østlandsområdet i løpet av 2012. Enhetene skal ta imot ungdom fra hele landet, og være et tilbud både til varetektsinnsatte og domssonere. Etableringen av enhetene er et prøveprosjekt som skal følge- og sluttevalueres. Prosjektet er forlenget ut 2013.» [...]

Prop 135 L (2010-2011) slår følgende fast i *Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff)*:

[...] «Det er besluttet å etablere to ungdomsenheter med en samlet kapasitet på ti plasser, som et toårig prøveprosjekt, jf. Prop. 1 S (2010–2011) Justis- og politidepartementet. Det skal legges til rette for besøk av familie og pårørende gjennom reisestøtte og bomuligheter i tilknytning til enhetene.

En enhet i Bergen åpnet 1. september 2009 i midlertidige lokaler.» [...]

Etter et krevende og motsetningspreget forarbeid, ble det (etter et revidert styringsgruppemøte) utformet en *prosjektbeskrivelse* den 21. februar 2012. Det ble dessuten besluttet å etablere et tverretatlig team ved enhetene. Følgende legitimering av bruk av fengsel mot barn og unge ble også tydeliggjort:

«Fengsel kan ha særlig negative skadevirkninger for barn. Det er derfor et mål at ingen under 18 år plasseres i fengsel. Det skal benyttes alternative reaksjonsformer til fengsel, slik at fengsel kun benyttes når alle andre alternativer er vurdert. I enkelte tilfeller vil imidlertid fengsel være den eneste muligheten. For å legge forholdene til rette for barn mellom 15 og 18 år som må i fengsel, er det besluttet å etablere særskilte enheter underlagt kriminalomsorgen som et prøveprosjekt. Med etableringen av enhetene legges det blant annet til rette for at barn ikke skal være i fengsel sammen med voksne, jf. FNs barnekonvensjon og barnekomiteens merknader. Enhetene skal dimensjoneres med til sammen ti plasser og lokaliseres i Bergen og på østlandsområdet.

Prosjektet skal følge- og sluttevalueres før det evt. besluttes permanent drift.

Det vises for øvrig til prosjektbeskrivelse for etablering av ungdomsenhetene datert 10. januar 2012.» (s.2)

Det blir allerede i introduksjonen i prosjektbeskrivelsen understreket at på grunn av skadevirkninger er det et mål at ingen under 18 år skal plasseres i fengsel, men målet eller prinsippet fravikes allerede i neste setning ved at det presiseres at *i enkelte tilfeller vil fengsel være den eneste muligheten*, og for de mellom 15 og 18 år som *må i fengsel*, er beslutningen at ikke barn skal sitte sammen med voksne, men at det opprettes særskilte enheter underlagt kriminalomsorgen. I underkapitlet om oppgaver og intern organisering tydeliggjøres oppgaver for basispersonalet i enhetene (pkt.4.2):

«I tillegg til ledelsen, skal enhetene ha et basispersonale bestående av 50 prosent fengselsfaglig og 50 prosent miljøfaglig kompetanse. Disse har ansvaret for:

- *Gjennomføringen av straffen, i tråd med straffegjennomføringsloven*

- *Hovedkontakten med barna under straffegjennomføringen*
- *Gjennomføringen av daglige aktiviteter*
- *Ivaretagelse av barnas rettigheter*
- *Inntakssamtaler og undersøkelse av den innsattes individuelle ressurser og behov*
- *Hovedkontakten med samarbeidende etater, herunder å koordinere ansvarsgruppemøter*
- *Å tilrettelegge for etablering av individuell plan» (s.4)*

Det går her fram at straffen skal gjennomføres i tråd med straffegjennomføringsloven og at basispersonalet har hovedkontakten med barna under straffegjennomføringen. Dette er også viktige presiseringer sett i lys av at her markeres straffegjennomføringsloven og straff som rammer for hverdagsvirksomheten og enheten. En ytterligere presisering kommer fram i punktet om opprettelsen av det tverrfaglige teamet:

«Ungdomsenhetene skal organiseres under kriminalomsorgen og etableringen av enhetene skal tilknyttes den ordinære linjeledelsen i kriminalomsorgen, underlagt Justisdepartementet. Dette gjelder blant annet saker knyttet til bygg, økonomi, bemanning av basispersonale og ordinær drift. Det tverretatlige teamets arbeid vil være en del av virksomheten som foregår i ungdomsenhetene. Medlemmene i det tverretatlige teamet er imidlertid underlagt sine respektive etater, og skal også arbeide under det lovverk og de retningslinjer som ligger til den etaten de representerer, eksempelvis:

- *Barnevernloven*
- *Opplæringslova*
- *Kommunehelsetjenesteloven*
- *Psykisk helsevernloven*
- *Pasientrettighetsloven*
- *Lov om spesialisthelsetjenesten*

Etableringen og oppfølgingen av de tverretatlige teamene skal gjøres i samarbeid mellom de berørte departementer, Justis- og politidepartementet (JD), Helse- og omsorgsdepartementet (HOD), Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) og Kunnskapsdepartementet (KD). For å følge arbeidet med etableringen er det opprettet et tverretatlig samarbeid med en sentral styringsgruppe bestående av ekspedisjonssjefer/avdelingsdirektører i de berørte departementer og regiondirektører i de berørte kriminalomsorgsregionene. Det er også etablert en sentral koordineringsgruppe med representanter fra alle de berørte departementer og ungdomsenhetene. “» (s. 3)

Prosjektbeskrivelsen markerer også kriminalomsorgens særegne oppgaver som straffegjennomføringsetat for barn og unge, men i punkt 4.4.4 *Særskilt om kriminalomsorgen* påpekes svært generelle krav til etatens virksomhet:

«Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester lovgivningen gir dem krav på, jf. straffegjennomføringsloven § 4. Kriminalomsorgen skal videre påse at gjennomføringen av straffen skjer på en måte som er betryggende for samfunnet, jf. straffegjennomføringsloven § 2. Det skal herunder etableres et samarbeid med aktuelle instanser som er relevante for en god tilbakeføring i samfunnet, jf. straffegjennomføringsloven § 41.

Kriminalomsorgen skal påse at straffen har et rehabiliterende innhold av god kvalitet, og legge til rette for en kriminalitetsfri tilværelse etter gjennomført straff. Rehabiliteringsarbeidet kan gjennomføres på ulike arenaer som for eksempel i det daglige miljøet i enheten, i gruppesammenheng og i individuelle samtaler.

Det vises også til punkt 4.2 og 4.3 i prosjektbeskrivelsen for ungdomsenhetene, datert 10. januar 2012.» (s. 7)

I punkt 4.3 framføres en presisering om samvirket med andre fagetater og om hvilke oppgaver enhetenes tverrfaglig teamet har:

«Oppholdet i ungdomsenheten skal være så kortvarig som mulig. Det skal derfor arbeides kontinuerlig for overføring til alternative og mindre inngripende straffegjennomføringsformer. Forberedelse til løslatelse skal starte så snart det er praktisk mulig og det er viktig at oppfølgingen av barnet, om nødvendig, fortsetter utover den rammen som gis i straffegjennomføringsloven i tråd med lovgivning som er beskrevet under punkt 3.

Teamet skal påse en flerfaglig tilnærming til barnas behov, og sikre at relevante forvaltningsmyndigheter følger opp den innsatte både under og etter straffegjennomføring. Dette innebærer blant annet å sørge for at barna får oppfylt sine rettigheter i tråd med annet aktuelt lovverk, som for eksempel opplæringslova, barnevernloven og helselovgivning.

Teamet har også et oppfølgingsansvar for innsatte under 18 år som gjennomfører straff eller varetekt i ordinære fengsler.

Mer konkret vil teamets oppgaver være delt i følgende tre nivåer:

- *Oppgaver i det direkte arbeidet med ungdommene*
- *Oppgaver overfor basispersonalet i ungdomsenheten*
- *Utadrettede oppgaver og ansvar.» (s. 4,5)»*

Prosjektbeskrivelsen følger således opp med beskrivelser av ulike oppgaver for personalet og den interne organiseringen og for å sikre en kvalitativ god samhandling med ulike adekvate og aktuelle departementer, etater og fagpersoner. I prosjektbeskrivelsen betones også finansieringsansvaret, ulike etaters ansvarsområder (både sentralt, regionalt, lokalt) og etatssamarbeidets grunnleggende premisser.

Prosjektbeskrivelsen gir tydelige retningslinjer for ulike virksomhetskrav og markerer føringer som stemmer overens med de ulike fagetaters ansvar og oppgaver. For kriminalomsorgens del markeres straffegjennomføringen rammer og tilretteleggingen av rehabiliteringstiltak som er relevante for en god tilbakeføring til samfunnet. Andre etater skal dekke den enkeltes behov for

tiltak som han/hun har rettmessige krav på. Således er det ikke tvil om at det er et fengsel det er snakk om; spørsmålet er hvilken type fengsel. Et annet viktig spørsmål har feste i forholdet mellom straffegjennomføringsloven og andre formelle krav som blant annet gjelder Barnekonvensjonen og de ulike faglig, etiske og juridiske rammer for virksomhetene. Dette vil vi komme tilbake til flere steder i rapporten.

I perioden som følger tas ungdomsenhetene opp i flere Justisdepartementets S 1' er og S 1 2011-2012 følger opp i avsnittet om «*Tilpassede tiltak for unge lovbytere*»

« [...]Enheten i Bergen åpnet 1. september 2009 i midlertidige lokaler. Justisdepartementet arbeider med å etablere en ungdomsenhet ved Bjørgvin fengsel til erstatning for den midlertidige enheten som er etablert. Enheten forventes ferdigstilt første halvår 2014. Departementet arbeider med etablering av en tilsvarende enhet på Østlandet. Enhetene skal ha et tverretatlig team som skal påse en flerfaglig tilnærming til barnas behov og sikre at relevante forvaltningsmyndigheter følger opp den innsatte både under og etter straffegjennomføring. Teamet skal også ha et faglig oppfølgingsansvar for innsatte under 18 år som av ulike grunner er plassert i ordinære fengsler. jf. omtale i Prop. 135 L (2010–2011). Det er under etablering et tverretatlig team tilknyttet Ungdomsenheten i Bergen. Helse- og omsorgsdepartementet finansierer i dag en psykologstilling ved enheten. I en prøveperiode på to år skal også en ansatt i Bufetat arbeide i teamet, jf. omtale i Prop. 1 S (2011–2012) for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. [...] »

... og i S. 2012-2013 I avsnittet om «*Tilpassede tiltak for unge lovbytere*»

«Det er vedtatt en rekke lovendringer for å bedre forholdene for unge lovbytere, både ved pågripelse, varetektsfengsling, ved fastsettelse av straff og under straffegjennomføring, jf. Prop. 135 L (2010–2011) og Innst. 83 L (2011–2012). Regjeringens mål er at barn og unge mellom 15 og 18 år ikke skal sitte i fengsel. Det skal benyttes alternativer til ubetinget fengsel så langt dette er mulig. Selv om fengsel bare skal brukes når andre alternativer er vurdert, vil det fortsatt være tilfeller der slike alternativer ikke er tilstrekkelige. For å bedre forholdene for barn i fengsel ble det den 1. september 2009 åpnet en ungdomsenhet i midlertidige lokaler i Bergen. Det er etablert et tverretatlig team med kompetanse innen psykisk helsevern og barnevern som skal påse en flerfaglig tilnærming til innsatte barns behov og sikre at relevante forvaltningsmyndigheter følger opp den innsatte både under og etter straffegjennomføring.»

I de etterfølgende årene presiseres det i Prop S 1 2013-2014, avsnitt 4.1.5:

« [...] Selv om fengsel bare skal brukes når andre alternativer er vurdert, vil det fortsatt være tilfeller der slike alternativer ikke er tilstrekkelige. For å bedre forholdene for barn og unge i fengsel, ble det i 2009 derfor etablert en ungdomsenhet i midlertidige lokaler i Bergen. Et mer permanent bygg er under

oppføring og forventes ferdigstilt i 2014. Etablering av en tilsvarende enhet på Østlandet er til vurdering.» [...]»

Året etter markeres det i S 1, 2014-2015:

«Norge har klare forpliktelser etter Barnekonvensjonen for bruk av fengsel for unge under 18 år. Barn skal fortrinnsvis ikke sone i fengsel. Straffegjennomføringsformer i samfunnet skal benyttes så langt som mulig. I 2013 gjaldt f.eks. 79 av iverksatte samfunnsstraffdommer personer under 18 år. Det vises også til omtale av ungdomsstraffen, under programkategori 06.70. Det vil fortsatt være tilfeller der barn må sone i fengsel. En ungdomsenhet med fire plasser ble i 2009 etablert i midlertidige lokaler i Bergen. Et mer permanent bygg vil tas i bruk høsten 2014. Det skal etableres en ungdomsenhet til i Østlandsområdet, jf. omtale under pkt. 4.3.6. [...]»

Den følges opp av S 1, 2015-2016, avsnitt 5.4.8:

«Norge skal etter Barnekonvensjonen minimalisere bruk av fengsel for unge under 18 år. Barn skal fortrinnsvis ikke sone i fengsel. Straffegjennomføringsformer i samfunnet skal benyttes så langt som mulig. I 2014 gjaldt f.eks. 81 av iverksatte samfunnsstraffdommer personer under 18 år. Det vises også til omtale av ungdomsstraffen, under programkategori 06.70. Det vil fortsatt være unntakstilfeller der barn må sone i fengsel. Det er etablert en egen ungdomsenhet ved Bergen fengsel, avdeling Bjørgvin, som flyttet inn i permanente lokaler våren 2015. Det skal etableres en ungdomsenhet på Eidsvoll med inntil 4 plasser, jf. omtale over. Dersom det blir ledig kapasitet ved enheten, vil kriminalomsorgen benytte de ledige plassene til egnede unge innsatte over 18 år.»

I avsnitt 5.6.5 framheves det i avsnittet om *Tiltak – flere plasser for barn og unge – ungdomsenhet på Østlandet*»:

«Etter forslag fra Regjeringen ble det i 2015 samlet bevilget 20 mill. kroner til etablering av en ungdomsenhet med inntil fire plasser på Østlandet, i Eidsvoll kommune. I 2016 foreslås det å øke bevilgningen med 6,3 mill. kroner for å dekke helårsvirkning av tiltaket. Tiltaket skal bidra til at Norge overholder sine forpliktelser etter Barnekonvensjonen for bruk av fengsel for unge under 18 år. Det tas sikte på at enheten kan tas i bruk i løpet av 2015.»

Året etter slås det fast i S 1 2016-2017:

« [...]Kriminalomsorgen har åtte tilrettelagte plasser som kan ta imot innsatte under 18 år, enten i varetekt eller på dom. Regjeringen har sørget for at Ungdomsenhet øst på Eidsvoll ble åpnet i april 2016. Enheten har fire plasser. Ungdomsenheten ved Bjørgvin fengsel, Ungdomsenhet vest, har vært i drift siden 2009. [...]»

« [...] «Ungdomsenhet vest er (mai 2016) evaluert av Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Evalueringen viser at enheten lever opp til kravene i barnekonvensjonen. Rapporten fremhever at barnas behov blir godt ivaretatt. Enheten byr på aktiviteter som oppleves som meningsfulle, og er godt tilrettelagt for skolegang, utdanning, fysisk aktivitet og tilgang på helsetjenester. Det er lagt stor vekt på god tverrfaglig kompetanse og oppfølging etter soning.»[...] »

Proessen med etableringen er tidkrevende og strekker ut i tid. Proessen byr dessuten på en del uforutsette etableringsprosesser og motsetninger. Disse skal vi komme tilbake til. Tiltaket har sine politisk, faglige og ideologiske begrunnelser og målsettinger, men også et juridisk rammeverk som dekker ulike etatskrav. Vi viser til Straffegjennomføringsloven, dets underliggende regelverks praktiske føringer og straffens/straffegjennomføringens begrunnelser og målsettinger. Andre lovverk er også viktige og retningsgivende for enhetene – særlig da Barnekonvensjonen og formelle føringer til «barnets beste». I prosjektbeskrivelsen står det at innholdet i enhetene skal være basert på Norges internasjonale forpliktelser, straffegjennomføringsloven, føringer i St.meld. nr. 37 (2007–2008) og Prop. L 135 (2010–2011). Se for øvrig s. 42 ff i denne rapporten der rammene tydeliggjøres.

Men hvordan ser kriminalbildet som begås av de unge ut?

Barn- og ungdomskriminalitet, kriminalomsorg og fengsel

«Det sitter én i ungdomsenheten i Bergen nå. De andre ungdommene her lurere på hvorfor han sitter der, hva som gjør at noen ungdommer kommer til ungdomsenheten i Bergen mens andre får samfunnsstraff? De er veldig opptatt av dette her» (Ungdomsarbeider under rettsforhandlinger vedrørende ungdommer tiltalt for ran, 2014).

Det er et godt spørsmål ungdommene i Oslo Tingrett stiller, og vi skal utover i rapporten på ulike måter komme tilbake til dette spørsmålet. Men, aller først: Den kriminelle lavalderen i Norge er 15 år. Det betyr at barn under 15 år ikke er strafferettslige ansvarlig og dermed at de ikke kan straffes. Det finnes i dag følgende straffereaksjoner overfor unge over 15 år: ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, samfunnsstraff, fengsel (herunder forvaring) og bot (www.barneombudet.no). Det er kun dom på forelegg, bot, fengsel eller forvaring som ikke krever et element av samtykke hos barn/foreldre (Salto 2018). Både Friomsorgen og fengsler ligger inn under kriminalomsorgens ansvarsområde. Sammen med alder er type forbrytelse og grad av gjentakelse viktige forhold når

domstolen skal bestemme om det skal fengsles og kriminalomsorgen bestemmer hvor det skal fengsles.

Det generelle bildet i Norge viser, som i andre nordiske land, at barne- og ungdomskriminaliteten de siste årene er gått ned (Salto 2017, 2018). Tall fra SSB viser at 3677 gutter og 637 jenter i 2017 fikk en straffereaksjon. Av disse fikk 1687 unge mellom 15 og 17 år en betinget påtaleunntatelse, 550 fikk et forenklet forelegg, 1079 fikk forelegg, 22 fikk bot ved dom; 91 fikk samfunnsstraff, 174 fikk betinget fengsel, 22 fikk ubetinget fengsel og 52 fikk en særreaksjon.

Ser vi nærmere på tall fra Oslo (Salto 2017), registrerer vi – som i den nasjonale oversikten – at det store flertallet av barn og unge som bor i Oslo ikke er registrert i politiets oversikter i løpet av et kalenderår, verken som fornærmet eller mistenkt. I 2018 var det kun 3 prosent i aldersgruppen 10-17 år i Oslo som ble registrert som mistenkt eller siktet i anmeldelser, mens 97 prosent altså ikke ble anmeldt for lovbrudd. Men, som i året før var det i 2017 en økning i antall gjengangere både i aldersgruppen under og over 18 år. Det var også en økning antallet ungdom som var gjengangere over flere år. Mens det i 2015 var 88 unge gjengangere økte dette tallet til 182 barn og unge i 2018¹⁷ (Salto 2019).

En undersøkelse av gjengangere viser flere eksempler på at disse kan ha en lang lovbrøtkarriere før de får en annen reaksjon enn henleggelse eller påtaleunntatelse uten vilkår. Noen har begynt med kriminalitet lenge før fylte 15 år, men har passert 18 år uten at de har fått en reaksjon med innhold (Salto 2017, 2019). For ungdom mellom 15 og 17 år i Oslo har det vært en nedgang i andelen som ender med domfellelse. Kun 15 prosent ender med domfellelse. Av disse fikk de fleste, 42 prosent, samfunnsstraff mens 38 prosent fikk ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff (Salto 2019).

Går vi tilbake til nasjonale tall viser tabell 1 antallet innsettelse i fengsler for barn og unge mellom 15 og 17 år fra 2007 til 2018 (KOMPIIS). Dette omfatter dermed også tiden før den første ungdomsenheten ble opprettet i 2009.

¹⁷ En gjenganger er en person under 18 år som er registrert med fire eller flere forhold i løpet av et kalenderår (Salto 2019).

Tabell 1: Oversikt over antall innsettelse for barn og unge mellom 15 og under 18 år fra 2007 - 2018

År	Antall innsettelse	Antall jenter	Antall gutter	Ordinært fengsel	Varekt	Dom
2018	32	2	30	21	29	3
2017	29	1	28	17	26	3
2016	25	2	23	18	22	3
2015	25	2	23	23	24	1
2014	27	1	26	27	27	
2013	27					
2012	51					
2011	58					
2010	64					
2009	80					
2008	65					
2007	52					

Av tabellen ser vi at mens 52 barn og unge satt i fengsel i 2007, gikk antall innsettelse opp til 80 i 2009. Dette var det året ungdomsenheten i Bergen startet opp. Når det gjelder den nedgangen som fulgte etter 2014 kan etableringen av ungdomsstraffen ha hatt en betydning. Med denne nye straffereaksjonen kunne mindre alvorlig kriminalitet følges opp utenfor fengsel. Bevegelsene i tallene kan også ha å gjøre med andre forhold slik som politiets fokus og pågripelsesaktivitet. Oppgangen i 2018 kan f. eks ha å gjøre med domstolens ønske om å statuere eksempler i enkeltsaker. Siden dette er relativt små tall vil også konkrete hendelser og bevegelser i ungdomsmiljøer slå ut.

Det er tre forhold som er interessant å merke seg. Varetekt brukes relativt mye. Videre ser vi at det til tross for at det er flest gutter, også er jenter som fengsles. Vi ser også at ungdom plasseres i ordinære fengsler. Dette skyldes blant annet manglende kapasitet. Ungdomsenhetene disponerer fire plasser hver. I visse tilfeller ser enhetene seg også nødt til å overføre ungdom til andre fengsler. Dette kan være på grunn av hendelser eller av hensyn til sammensetningen av ungdommer.

Plassering i ordinære fengsler sammen med voksne bryter med Barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav c som fastslår at barn ikke skal sone eller sitte i varetekt sammen med voksne.

I tillegg til Ungdomsenhetene er blant annet følgende andre fengsler brukt; Indre østfold avdeling Eidsberg, Søndre vestfold fengsel, avdeling Larvik, Bergen fengsel, Ullersmo fengsel, Kristiansand, Tromsø, Telemark avdeling Skien og Sem.

*

Vi vil i **Del I** vise til forskningsmandatet og redegjøre for vårt metodologiske og teoretiske utgangspunkt for studien – samt begrunne vår forskningsstrategi og vårt forskningsdesign. I denne delen har vi også valgt å gi en grundig oversikt over de juridiske og etiske prinsippene i Barnekonvensjonen og om ”barns rettigheter” i fengsel. Presentasjonen har også en annen begrunnelse nemlig behovet for å gi en oversikt over diverse konvensjoner og lover og dermed prinsipielle og etiske krav til arbeidet med barn og ungdom i fengsel. Sånn sett er det også snakk om en analytisk ramme. Vi stiller dermed spørsmål om hvor godt innholdet i konvensjoner og annet er kjent blant aktørene – og ikke minst hvordan forholdet er mellom straffegjennomføringsloven og konvensjonene er i praksis.

DEL I

FORSKNINGSPROSESSEN

Forsknings- og forskningsformidlingsprosessen

1. Posisjonering av forskningsprosjektet og vårt forskningsikte

1.1 Mandatet til forskerne og problemstilling

Vi ble på slutten av året 2012 bedt om å gjennomføre en kritisk studie av de ny barne- og ungdomsfengslene, eller det som er betegnet som ungdomsenheter. På bakgrunn av denne henvendelsen og i påvente av en ekstern evaluering av ungdomsenheten(e), ble det bestemt å utvikle en kritisk intern¹⁸ studie. Forskningsmandatet som kom fra Justisdepartementet og KSF/KOA var følgende:

*«Fordi etableringen av ungdomsenhetene er kommet kortere enn forutsatt vil det være nyttig om det blir foretatt en **kritisk forstudie** (vår uth.) eller en parallellstudie til den eksterne evalueringen. Dette vil fungere som en utvidet case – studie og som grunnforskning på feltet, og vil være verdifull i arbeidet med etableringen av enhetene. Forskningsenheten ved KRUS har god kjennskap til kriminalomsorgens indre dynamikk og særegenhet, og vil ha gode forutsetninger for å gjennomføre en slik internstudie » (tildelingsbrev fra KOA 1.11.2012).*

Vi ble bedt om å utarbeide *en kritisk analyse* i den forstand at vi både metodisk og teoretisk skulle studere de to enhetene *ut fra et mangesidig og dyptpløyende kritisk perspektiv*; vårt feste i en praksisforskningstradisjon ble også sett en svært viktig og interessant tilnærming. Vi ble av KSF stilt fullstendig fritt i hvordan vi skulle løse oppgaven metodologisk og teoretisk.

På bakgrunn av dette mandatet har forskerne utarbeidet forskningsarbeidet: *“Barn og unge i fengsel. En kritisk studie av prosesser knyttet til etableringen av - og status for ungdomsenheten(e) i Norge.* Tre delproblemstillinger ble også formulert:

i) Hva var de politiske, faglige og ideologiske argumentene for opprettelsen av ungdomsenhetene i Norge?

ii) Hva karakteriserer innholdet i ungdomsenhetene per i dag?

iii) Kan det med bakgrunn i forskningsbasert kunnskap argumenteres for videreutvikling av ungdomsenheter i Norge?

¹⁸ Begrepet intern viser til at studien er gjennomført av forskere i kriminalomsorgen.

Problemstillingen gir retning til at det ønskes en bestemt form for kunnskaper. Men det er gitt en klar premiss fra de opprinnelige oppdragsgiverne i KSF at man ønsker *en kritisk analyse av ungdomsenhetene* – med et implisitt ønske om en studie som også kan åpne for nye og andre måter å fortolke og forklare emnet på.

Våre problemstillinger, vår studie og tematiske tilgang har derfor aktualisert bruk av en mangfoldig metodikk, men også å nyttiggjøre en flersidig teoretisk og faglig tilnærming samt å utvikle det faglige og teoretiske forståelses- og analysegrunnlaget. Det betyr at vi har som målsetting å utvikle sider ved praksisforskningen og grunnforskningen innenfor forskningsfeltet. Et kritisk grunnperspektiv er en forutsetning som er tydeliggjort i forskningsoppdraget som var gitt av KSF.

Forskningsoppdraget er meldt inn til og godkjent av NSD og inngår som en del av KRUS' grunnforskningsstrategi knyttet til utviklingen av pønologisk forskning.

2. Metodologisk og teoretisk tilnærming

2.1 *En mangfoldig metodologi og noen generelle metodiske betraktninger*

Forskningsarbeidet har vært ikke bare metodisk komplisert, men også krevende ut fra faglige og etiske tilganger. De to forskningsobjektene, begrepsfestet offisielt som ungdomsenheten vest og øst er på mange måter veldig ulike, skjønt de også har virksamhetsrammer som forutsetter en likhet. Etableringsprosessen for de to enhetene har vært og er svært forskjellig. Dette har ført til en viftepreged tematisk forgrening der nye og viktige temaer og problemstillinger har oppstått underveis.

Enhetenes forskjellig bruk av terminologi, begreper og fagspråk, har stilt oss som forskere over betydelige konseptualiseringsanalytiske oppgaver – dermed også en begrepskritisk oppfølging. Et begrep kan selvsagt oppfattes både som ord relatert til et fenomen, men som kjent kan det òg uttrykke en idemessig betegnelse sett i lys av en mer ideologisk tilnærming. Spørsmålet er om ord og begreper er dekkende for det som gjøres og uttrykkes, eller når de framstår mer som en eufemisme. Dette har aktualisert en begrepskritikk som vi kommer tilbake til flere steder.

Forskningsoppgaven har derfor nødvendiggjort en metodisk kreativitet og fleksibilitet ved kontinuerlige vurderinger av ulike design. Designet, eller den strategiske forskningsplanen og det teoretiske grunnlaget for å kunne svare på, analysere og drøfte de ulike problemformuleringene, har i forskningsprosessen vært svært utfordrende. Vi valgte derfor en arbeidsplan som har bestått av forskjellige forstudier og prosess-studier. Den metodiske bredden avspeiler ulike metoder for design, metoder for datautvelgelse, metoder for datainnsamling og metoder for analyser. Vi har brukt både *kvantitativ* og *kvalitativ* metodikk. De nye metodene og teoretiske tilgangene som er brukt, avspeiler ikke bare studiens kompleksitet, men også vårt mål om metode- og teoriutvikling og om å dekke best mulig praksisforskningens krav. Det dreier seg dessuten om å utarbeide forskjellige vitenskapsteoretiske og kunnskapsfilosofiske spørsmål, men også om kunnskapssosiologiske problemstillinger som retter blikket mot forskerens forståelse og forskningens rolle i samfunnet.

Vi har forskningsmessig, metodisk og teoretisk utnyttet tverrfaglige tilganger for å sikre breddekunnskapen og forskningsmandatets krav. I tillegg til forskningsmandatet har målsettingen om å utvikle nye kunnskaper innenfor en fagkritisk forskningstradisjon vært viktig. Studien er ikke bare en del av KRUS' forskningsstrategi i forhold til praksisforskning, kunnskapsformidling og

grunnforskning, men er også sett i forhold til etatens kunnskapsbehov og KRUS' oppgaver som høgskole og utdanningscenter. Viktig for denne studien er dessuten å rette et etisk og faglig-kritisk blikk på det å fengsle barn, samt se barnet som er fengslet og avdekke hvordan fengslingen virker på barnet. Viktig har det også vært for oss å analysere og drøfte aktørenes arbeidsmetodikk og praksisfeltets innhold og form. Også forholdet mellom det juridiske grunnlaget og praksisfeltets bruk og forståelse står sentralt i studien. Vi vil starte med noen grunnleggende analytiske rammer og metodiske og teoretiske tilganger.

2.2 En grunnleggende analytisk tilgang: Norske fengslers materielle og ideologiske rotfeste

2.2.1 Et historisk glimt og et nåtidsbilde

Siden de to barne- og ungdomsfengslene er blitt materielt utformet med utgangspunkt i at de skulle være minst mulig fengselsaktige, er det nødvendig å påpeke at måten man bygger og forstår fengsler arkitektoniske og interiørmessige utforming på, har et historisk feste som også nedfelles i de moderne fengselsbygningene.

Fengselsrommets materielle organisering har innlemmet en fortid, nåtid og framtid. Den materielle grunnformen for høysikkerhetsfengslene er temmelig ortodoks med lag på lag med lukkede rom og maktfulle reguleringer som fangene må leve innenfor og forholde seg til. Tingene, artefaktene, interiøret og fengselsrommene organiseres ut fra sikkerhets- og kontrollforanstaltninger og er relatert til et strengt regelverk. De skal også avspeile en viss normalisert virksomhet og muligheter for tiltak. Det gjelder også ut fra andre brukskrav; utearealet er òg et ytre 'fengselsrom' (Johnsen, 2018).

Mange av dagens norske fengsler er gamle og formet ut fra en tidligere periodes fengselsideologi, kultur og topografi. Topografisk sett er det betydelige forskjeller – ikke minst i forholdet til nærmiljøet. Flere er byfengsler, mens andre ligger mer eller mindre avsondret fra byene og i skogheimen.

I dagens fengsels-Norge kan vi skille mellom fengselsformer som representerer sikkerhetsmessige og materielle ytterligheter, men som òg representerer differensiering, normalisering og fangenes progresjonssoning: På den ene siden fengsler som er svært sikkerhetsorienterte, makttunge og repressive; på den andre siden er de lite fengselsaktige

institusjonene som bærer mer preg av å være lite fengselsaktige. (Se vedlegg nr. 1 om sosiomaterielle forhold)

2.2.2 *Systemets grunnideologier, dets vesenstrekk og historiske rotfeste*

«Vi møter praksisfeltet i teorifeltet, men også teorifeltet i praksisfeltet», sier psykologen, vitenskaps- og virksomhetsteoretikeren Benny Karpatschof i sin metodebok.»(2006, s. 14-15)

Et første teoretiske utgangspunkt er å avdekke de grunnleggende ideologiske prinsippene som har formet dagens norske fengsler – inkludert de to ungdomsenhetene.

Dagens norske fengselsystemet bygger historisk sett på to grunnideologier eller vesenstrekk som også preger dagens fengsler (Hammerlin 1994,2004,2008,2015). De to grunnleggende ideologiene dominerer også de to ungdomsenhetenes praktisk virke.

For det første er de preget av en i) *sikkerhetsfokusert og frihetsberøvende straffeideologi* som er nedfelt i materielle, administrative, sosiale, teknologiske og symbolske innretninger som er basert på straffegjennomføringsloven og annet regelverk der sikkerheten og kontrollpraksisen er sentral. Fengselshverdagen og straffegjennomføringen består òg av kompakte og subtile, samt åpne og skjulte former for kontroll-, disiplinerings-, sanksjon- og sikkerhetsrutiner. Fengselsystemet skal beskytte samfunnet, men også forvalte en indre institusjonell ro og orden, forhindre kriminalitet, rømning osv.

For det andre bygger systemene på en ii) *rehabiliterings- og omsorgsideologi*. Den har feste i forskjellige behandlings-, (re)habiliterings-, hjelpe- og omsorgsideologiske virksomheter og humane prinsipper. Rehabiliterings- og omsorgsideologien har to begrunnelser: a) Som *tiltak mot skadereduksjon* av fengselsoppholdet og b) som *rehabilitering* (eller *habilitering*) grunnfestet i målsettinger om at fangen skal tilegne seg ferdigheter og handlekompetanse for å kunne leve et ikke-kriminelt og integrert liv etter soning. Tiltakssiden har to hovedspor: Det ene er *systemrettet* og *systemtilpasset* – ofte med et *objektperspektiv* på den enkelte fangen; det andre er *personrettet* og *persontilpasset* – med et *subjektperspektiv* på den fengslede (Hammerlin 2008:596ff). Innenfor rehabiliterings-, omsorgs- og behandlingssideologien er ulike faglige disipliner (og skoleretninger innenfor disse) virksomme. De baserer seg på forskjellige menneskesyn, ideologier, tenkemåter og metoder. Også i fengsler med et høy sikkerhetsnivå, kan rehabiliterings-, habiliterings- og omsorgssideologiens tiltaksside være godt utviklet og basert på humane idealer, men tilpasset sikkerhets-, disiplinerings- og kontrollkravene.

Selv om det ofte framstilles som det er et konsensusforhold mellom de to grunnfestede

hovedideologiene, viser det historiske erfaringsbildet, men også nåtidige analyser at det er et motsetnings- og spenningsforhold mellom dem. Straffegjennomføringsideologiske prinsipper, sikkerheten, kontrollsystemet og økonomiske disponeringer er og blir de styrende og regulerende prinsippene: Dersom sikkerheten svekkes eller trues, blir ofte konsekvensene at rehabiliterings- og omsorgstiltak strammes inn eller fjernes.¹⁹ I perioder er motsetnings- og spenningsforholdet svært skjærpet, i andre mer dempet. «*Hard mot de harde, myk mot de myke*», betegnet en norsk justisminister for noen år siden fangebehandlingen, men som Hammerlin tidligere har kommentert (2004, 2008) må man spørre hvor mykt er det myke? I fengselssystemets myke framtoningsformer finnes alltid en hard kjerne²⁰

I løpet av 1980- og 1990-tallet fikk et (iii) **økonomisk og formålsrasjonelt idégrunnlag** et sterkt ideologisk feste: Sentralistisk byråkratisme, managementsinspirerte ideer, økonomisme med strenge økonomiske disposisjoner og krav om en effektiv ressursbesparing regulerer virksomheten og praksisfeltet. Konkurransestaten utfordrer velferdsstaten. Sånn sett utvides den ideologiske todelingen (i og ii) til å bli en tredeling (i,ii,iii) som gjenspeiler et sammensatt spennings- og motsetningsforhold mellom de ulike ideologiene, menneskesyn, etikker, kravstrukturer, målsettinger og praksisformer i fangebehandlingen (Hammerlin 2004, 2008).

2.2.3 *Ungdomsenhetene er fengsler*

De to ungdomsenhetene må etter vår mening empirisk, metodisk og teoretisk defineres som høysikkerhetsfengsler, men som også åpner for mer åpen soning for enkelte grupper. Det gjøres også av enhetene selv om de bruker begrepet ungdomsenhetene øst og vest.

Som fengsler er de formet av de grunnleggende ideologiene og prinsippene som er tydeliggjort over. Fengsler er, for å adoptere den franske filosofen H. Lefebvres begrep²¹, 'sosiale rom'. Vi bruker begrepet sosiale rom i fengsler som rom av en spesiell type innenfor spesielle sikkerhets- og kontrollkontekster. Kort og godt: Hvordan brukes, erfares og oppleves rommene (fellesskapet, cella, ute- og innerom) i fengselhverdagen? Og for igjen å hente inspirasjon fra Lefebvre (1991, 2004): Hvordan bebos og brukes rommene kollektivt og individuelt relatert til de rigide institusjonskravene og den historiske utviklingen? E. Goffman (1976) begrepsfester fengsel som en total institusjon – et begrep vi også anvender. Vi må skille mellom høysikkerhetsfengslene og de åpne, lite

¹⁹ Se også Hammerlin 1994,2004,2008, 2015, 2019 in print

²⁰ Hammerlin,2004,2008, 2015

²¹ Begrepet er hentet fra Lefebvre,H.(1991):*The production of Space*. Blackwell Publ.

fengselsaktige systemenes strukturelle herredømme og dominans²². De to ungdomsenhetene defineres som fengsler med et bestemt sikkerhetsnivå og kjennetegn som høysikkerhetsfengsel²³.

Hva betyr det eksistensielt å være *fengslet*? Hva betyr det å være barn og ungdom i et fengsel av enhetenes type? Hvordan oppleves forholdet til andre mennesker som også er tvangsinnelåst? Hva menes med *fengselsværen* som mennesket i fengsel, fengsel i mennesket? Hvordan oppleves det å være innsatt i et barne- og ungdomsfengsel? Vårt utgangspunkt er at enhetene på tross av det åpne moderniserte interiøret må betegnes som høysikkerhetsfengsler, men en spesiell type fengsler med strenge sikkerhets- og kontrollforanstaltninger og med ulike tiltak og opplegg som er begrunnet i et rehabiliterings-, omsorgs- og hjelpeperspektiv for barn og ungdom. Betegnelsen 'Ungdomsenheten vest og øst' kan imidlertid ut fra institusjonenes fengselsmessige oppgaver, deres straffegjennomføringsfunksjoner og deres sikkerhets- og kontrollstyrende prinsipper derfor begrepsmessig oppfattes som en eufemisme.

2.2.4 *Fengselshverdagsliv og det eksistensielle*

Våre mange fengselsstudier og samtaler med fanger viser at fengsels- og cellerommets kompakte innelåste tranghet *preger* eksistensielt den fengsledes *her-og-nå-væren*, men også *der-og-da-væren* (tankene om hendelser og livssituasjon tida før fengslingen) og *der og når-væren* (framtida etter løslatelsen)²⁴. Personen påvirkes eksistensielt av fengslingssituasjonen: Tanker, følelser, det visuelle, lydene, luktene ... det kroppslige ... det taktile er konstante hverdagsopplevelser. Et fengslet liv er tungt og krevende; noen sier at det over tid blir vanedannende og rutinepreget, mens andre tilpasser seg fengselshverdagens krav for ikke å bli negativt sanksjonert. Atter andre gjør motstand – direkte eller mer indirekte. Vold i fengsel er også vold mot materiell og artefakter gjennom sabotasje eller ødeleggelse²⁵.

Et fengsel *er* på mange måter et motsetningens og mistillitens system (Hammerlin 2008, 2015). Det uttrykkes ved fengselssystemets topografi, arkitektur, interiør, murer, og sikkerhetsforanstaltninger – og ved dets regelverk, kontroll- og praksisformer. Selv om de nyeste lukkede fengslene med høyt sikkerhetsnivå har en materiell-struktur som estetisk og praktisk sett er blitt mer moderne og tiltalende, og selv om det finnes åpne fengsler som er lite fengselsaktige, er

²² Hammerlin, Y. (2015): *Et fengsel er et fengsel, men...!*: Psyke & Logos. København: Dansk Psykologisk forlag, s. 129-152

²³ Jmf. Retningslinjene punkt 8.2.1 i Straffegjennomføringsloven vedrørende mindreårige innsatte.

²⁴ Begrepene er hentet fra Hammerlin (2008, 2015)

²⁵ Hammerlin, Y. & Rokkan, T. (2012): *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen*. Sluttrapport 2014-2010. Oslo: Rppport nr. 1/2012/KRUS; Ugelvik, T. (2011): *Fangenes friheter*. Oslo: Universitetsforlaget

fengselssystemets sikkerhetskrav og dets kontroll-, disiplinerings- og tvangsregulerte *grunnfunksjoner* ikke forandret. I en del fengselsstudier blir de institusjonssosiologiske maktanalysene fortynnet, og blikket for fengslingens skadevirkninger svekkes: Ofte ser man studier som bare streifer systemets repressive og totalitære maktstrukturer og som heller ikke avdekker spenningene mellom motstridende ideologier, fange- og menneskesyn. I tråd med en fragmentarisk bruk av maktforståelse, avdekkes heller ikke fengselssystemets substansielle maktformer. For eksempel kan også Foucaults produktive maktforståelse viske ut fengselssystemets substansielle og strukturelle makt- og undertrykkelsesformer²⁶.

Fangeværen er regulert av effektive sikkerhets- og kontrollforanstaltninger. Materielle anordninger, teknologiske tilrettelegginger og sosiale disiplinerings- og kontrollsystemer strukturerer fangen stedlig, i situasjonen, i rommet og i tida – og den som er fengslet *strukturer* og former også *sin* tenke- og væremåte innenfor disse totalitære institusjonelle rammene.

Mange fengselsanalyser i dag er for lite opptatt av de topografiske forholdene, men også fengslenes og praksisfeltets materielle strukturer, teknologiske innretninger, arkitektoniske form og interiørets tillempinger. I følge M. Foucault²⁷, E. Goffman²⁸ og G. Sykes²⁹ er det moderne fengselssystemet organisert ut fra en stram inndeling av rommet og en streng inndeling av tida innenfor disiplinerende og kontrollerende praksisformer. Foucaults fengselsanalyser er viktige for å kunne forstå disiplineringsformene og selvteknologien, mens Pierre Bourdieus analyser av maktfelt kan på en god og adekvat måte avdekke de materielle og sosiale maktstrukturene – men også praksisformene. For igjen å bruke Foucault: Utformingen av fengselsrommet er en form for parsellering. Det er ikke bare snakk om rommets organisering og systematisering der kroppen skal disiplineres. Fengselsrommet produserer innretninger med spatiale disiplineringsformer (rom...avstand) og tidsmessige reguleringer i form av timeplaner, arbeidstid osv. Sett i lys av ovenstående, har ungdomsenhetene arkitektonisk, interiørmessig og sosiomaterielt typiske trekk som dekker kravene om fengsler statiske og administrative sikkerhet.

Èn av våre oppgaver i denne studien er *blant annet* ut fra et kritisk perspektiv å studere den fengselsmessige praksisen og praksisfeltets form og innhold. Vi studerer hvordan de straffeideologiske prinsippene organiseres og utfoldes i enhetene i forhold til Barnekonvensjonen

²⁶ Hammerlin, 2008

²⁷ Foucault, M. (1977) *Det moderne fengslets historie*. Oslo: Gyldendal, Fakkell – eller Foucault, M. (2002): *Overvåkning og straf. Fengslets fødsel*. København: Det lille forlag. Se også Hammerlins Fangenes tapsliste og dets utvikling (1978, 2004, 2008, 2015, 2018)

²⁸ Goffman, E. (1976): *Anstalt og menneske. Den totale institusjon sosialt sett*. København: Paludan

²⁹ Sykes, G. (1974): *The Society of Captives*. New Jersey: Princeton Univ. press

og til ulike metoder innenfor rehabiliterings- og omsorgsideologien (miljøarbeid, miljøterapi og andre hjelpe- og omsorgstiltak). En forutsetning for dette har vært og er inngående studier av hvordan de grunnleggende ideologiske prinsippene preger det sosiomaterielle og hverdagsvirksomheten. Foruten de grunnleggende betingelsene ved å avdekke selve det ideologiske rammeverket for fengslene, har vi i våre studier av praksisfeltets virksomhetsformer brukt et mangfold av metodiske og teoretiske tilganger i forskningsprosessen.

Vi starter med en presentasjon av det metodiske verktøyet.

2.2.5. *En mangfoldig forskningsmetodologisk tilgang*

Vi har brukt følgende metodikk:

For det første: Vi har gjennomført omfattende **dokumentstudier** for å kunne avdekke faglig, filosofisk, etisk og juridisk hvilke målsettinger, begrunnelser og ideologiske føringer som ligger bak opprettelsen, iverksettingen og gjennomføringen av de to aktuelle enhetene. Dette omfatter aktuelle offentlige dokumenter, st.prp'er, NOU'er, forskningsrapporter og interne, regionale dokumenter med mer. Vi har drøftet *enhetenes konkrete bruk* av særlig Barnekonvensjonen, straffegjennomføringsloven og andre aktuelle regelverk og lover som er rammer for enhetenes virksomheter og behandlingen av de barna og ungdommene som er fengslet i de to enhetene. Særlig bruken av Straffegjennomføringsloven og dets underliggende regelverk samt Barnekonvensjonen har vært sentrale i forskningsarbeidet. Det formelle rammeverket har åpnet for et kritisk rettsvitenskapelig analysearbeid, men også for konkrete studier av de faglige, etiske og ideologiske rammene for barne- og ungdomsfengslenes praksisformer og virksomhetsarter. Det betyr blant annet at vi har studert hvordan straffegjennomføringsloven, underliggende regelverk og andre relevante dokumenter *brukes i fengselshverdagen og i straffegjennomføringen*.

Vi har som antydning over foretatt en rekke studier av **avdelingsdokumenter** som fange- og hendelsesjournaler, avhørsrapporter, rapporter om bruk av tvangsmidler m.m., men også brukt en kritisk-rettsvitenskapsfaglig og kritiske analyser relatert til miljøarbeid, miljøterapi, behandling etc. Vi har blant annet brukt Doculive og Kompis. Dette analysearbeidet har òg nødvendiggjort juridisk ekspertise for å kunne drøfte enhetenes bruk av regel- og lovverket. Spesialstudier av selvskaade-, selvmordsforsøk- og voldsprobelmatikken har også vært viktige i vår analyse. Til denne oppgaven har det vært nødvendig å bruke den metodiske basis fra tidligere internstudier. En stor mengde faglitteratur er dessuten brukt relatert til aktuelle faglige og etiske temaer.

For det andre har vi studert det **ideologiske og etiske fundamentet** for **virksomhets-, strukturen- og maktbetingelsene** som er basis for de to enhetene. Det har skjedd på forskjellige

nivåer: Vi har blant annet hatt samtaler med tidligere justisminister Knut Storberget (som ga politisk inspirasjon til enhetene), samt ledende fagpersoner innenfor departementet og andre adekvate interesseorganisasjoner og fagetater. Dernest har vi foretatt flere analyser av enhetenes virksomheter og deres ideologiske, faglige og sosiomaterielle grunnlag. Sentralt i forskningsarbeidet er også de strukturelle, sosiomaterielle og eksistensielle hverdagsbetingelsene for ungdommene og aktørene i de to fengslene. Strukturanalysene har dessuten fokus på de to fengslenes interne og eksterne fagnettverk. Nylige kritisk studier av den ene regionens organisasjons- og maktstruktur (Vettrerapporten) har òg fått konsekvenser for vårt arbeid og for analysene av de maktstrukturene som det ene fengslet har vært virksom under.

I og med at det poengteres at det drives *miljøarbeid* og *miljøterapi* som er utformet ut fra særlige barne- og ungdomstilpassete behov, tiltak og virksomhetsformer, er dette blitt et viktig forskningsområde og et sentralt forskningsobjekt for oss. Vi har studert miljøarbeidet og miljøterapiene som drives i enhetene ikke bare ut fra et faglig, men også et fagetisk og et diskursivt perspektiv. Svært viktige har særlig dialogene og de faglige diskusjonene med det terapeutiske fagpersonalet vært. Deler av denne fagdiskursen er presentert i rapporten. Til denne diskursen og dette analysearbeidet har vi også hatt faglige diskurser med flere fagpersoner – blant dem danske universitetspsykologer og pedagoger.

Foruten en virksomhetsteoretisk og en kritisk psykologisk tilnærming, har vi hentet inspirasjon fra en fenomenologien og eksistensfilosofien. Viktig er òg de fengselskulturelle og sosiomaterielle forholdene de gjennomføres i. Det betyr at vi også har studert det aktuelle miljøarbeidet og miljøterapien ikke bare i lys av faglige krav, men også ut fra et kritisk fortolkende, rettsvitenskapelig og etisk perspektiv. Om Barnekonvensjonens grunnbetingelser følges opp og anerkjennes som fundamentale i praksis, er én av hovedproblemene. Den unge skal ses i et førstepersonsperspektiv og i praksis skal han/hun garanteres en personlig integritet. Spørsmålet er da om dette perspektivet preger de to virksomhetenes hverdagspraksis og praksisforme. Vi stiller derfor også spørsmål om Barnekonvensjonen er godt nok kjent og integrert i praksis og om aktørene som arbeider i institusjonene er skolert i kravene som stilles. Dernest: I hvilke situasjoner og sosiale sammenhenger oppstår det en konflikt mellom straffegjennomføringslovens sikkerhetskrav og Barnekonvensjonens føringer om «barnets beste»? Og ikke minst: Hvilke menneskesyn, holdninger og væremåter vises i praksis? I hvilken grad og på hvilken måte dominerer eventuelt visse former for institusjons- og disiplinermakt, samt autoritets-, kunnskaps-, språk- og definisjonsmakt?

Vår metodologiske og teoretiske tilnærming vil være knyttet til blant annet *event-filosofiens* og *situasjonsfilosofiens* forståelsesrammer, men også *praksisforskningens grunnprinsipper*.

For det tredje har vi gjennomført studier av de **topografiske, materielle** og **sosiomaterielle** forholdene som preger de to fengslene både ved den utvendige framtoningen og det indre fengselsmiljøet (se for øvrig vedlegg 1). Dette bygger på et samarbeid med italienske forskere³⁰. Viktig er fengslenes plassering topografisk og deres materielle og arkitektoniske utforming. Fengslenes ytre og indre sosiomaterielle form er ikke bare tilpasset funksjonelle og praktisk krav, men har også symbolske funksjoner. Vi er opptatt av interiørets, rommenes ulike funksjoner, artefaktene og ting som påvirker fangene, betjentene og andre aktører i hverdagen. Spørsmålet er hvordan fengselsværen leveres under de sosiomaterielle forholdenes begrensninger og muligheter. Livet bak murene er strengt regulert både ut fra nåtidens straffeideologiske prinsipper, dets lover og regelverk. Det gjelder selvsagt også for barne- og ungdomsfengslene.

Sentrale spørsmål er hvordan de to grunnleggende ideologiske prinsippene, sikkerhets- og kontrollmessige foranstaltningene og de omsorgs- og rehabiliterende tiltakene, nedfelles i praksis og i det sosiomaterielle. De sosiomaterielle forholdene, som de relasjonelle, preger ungdommenes og de ansattes kroppsopplevelser, sinnsbevegelser, emosjoner, følelser, tenke- og væremåter på forskjellige måter. Bruken av ulike maktformer og måten makt, kontroll og disiplinering praktiseres er også et grunnleggende tema for oss. De to fengslene som maktregulerte og frihetsberøvende arenaer er studie- og analysekomponenter som vi også har arbeidet mye med i tidligere forskningsarbeid.

En fjerde tilnærming er at vi har **besøkt de to enhetene**. I perioden 2014 – 2018 har vi vært 16 dager ved ungdomsenhet vest. Vi har til sammen hatt 14 enkeltsamtaler med ansatte i Bergen pluss en fokusgruppe bestående av ansatte samt flere gruppe samtaler i forbindelse med rapporter med personalet. Vi har hatt samtaler med seks fengslede ungdommer hver på 1 – 2 timer. Noen av ungdommene samtalte vi med to ganger over en lenger periode. Vi har også hatt flere samtaler med det terapeutiske personalet enkeltvis og i gruppe. I vest har vi i tillegg fått vært tilstede i overlappingsmøter, rapporter og invitert til lunsj og middag med ungdommene. Vi har sammen med administrativt personale ved ungdomsenheten Bjørgvin tatt ut alle dokumenter som lå på Doculive vedrørende ungdom som var i enheten i løpet av 2016. I tillegg har vi gått igjennom KOMPIS både for ungdomsenhet vest og øst.

³⁰ Dette samarbeidet er blant annet presentert i boka Fransson, Giofrè og Johnsen (eds.) *Prison, Architecture and Humans* (Cappelen Damm Akademisk, 2018). Én av de metodiske tilnærmingene er blant annet presentert i underkapitlet 6.3 i denne rapporten. Se også viktig artikkel: Fridhov, I.M (2012): *Feselsarkitektur og ideologi*. Oslo: Sap/Scandinavian Academic Press (s. 17-36)

Ungdomsenhet øst startet opp først i 2016. Vi har til sammen besøkt enhet øst ni dager. Vi har hatt samtaler med ni ansatte i øst. Tre av disse ansatte har vi hatt flere samtaler med på ulike tidspunkt. Vi har også hatt to gruppesamtaler med ansatte. Vi har hatt seks samtaler med forskjellige ungdommer ved øst; enkelte har vi hatt to samtaler med.

Vi har vært to til tre forskere ved hvert besøk i enhetene og ved samtalene.

I tillegg har vi også hatt flere samtaler med en rekke etatsrepresentanter og aktører som har hatt eller har betydning for virksomhetenes etablering og deres innhold og form. De representerer ulike fagområder, organisasjoner, etater og institusjoner. I forarbeidet og i prosessen har vi (som nevnt tidligere) også hatt samtaler og møter med representanter fra forskjellige aktuelle organisasjoner og institusjoner som Barneombudet, Menneskerettighetsorganisasjoner, Institutt for kriminologi, Statens Barnehus i Stavanger, politiet, Konfliktrådet, Justis- og beredskapsdepartementet, KDI, regionen, forsvarsadvokater, med mer.

For det femte har vi brukt og utviklet en del **statistisk dokumentasjon**. Vi har hentet statistisk informasjon fra etatens registrerings- og datasystemet, KOMPIS, og fra KDI, de aktuelle regionene og de to fengslene. Datamaterialet fra etaten har på mange måter vært mangelfulle slik at vi sammen med kolleger har nyttet mye tid på å innhente og utarbeide de nødvendige statistikkene. Som også forskerne I.Hydlle og E.G. Stang (2016) har påpekt tidligere i sin studie, har en del statistisk informasjon i perioder vært vanskelig å få tak i. Enhetene og KDI har imidlertid vist god vilje og hjulpet til på beste måte.

For det sjette har vi fulgt **rettssaker** som omfatter barna- og ungdommene.

For det sjuende: Vi har også foretatt **ekskursjoner** til Danmark og Sverige for å studere barne- og ungdomsfengsler der og for å ha samtaler med sentrale fagfolk og aktører som arbeider med problematikken. Vi har besøkt og studert aktuelle fengsler, snakket og diskutert med fengselsledere og ansvarlige fagkontorer i Kriminalforsorgsdirektoratet og Kriminalvården. Vi har dessuten hatt møter med forstander, filosof, pedagog og psykolog Jens Bay leder for kjente danske TAMU-senteret. Samtaler har vi dessuten hatt med den danske juristen og fengselsinspektøren (tilsvarer direktør i Norge) Hans Jørgen Engbo.

For det åttende har vi nær kontakt med *Nordlandsforskning* og deres arbeid med **Ungdomsstraffen**. Hammerlin sittet i deres referansegruppe. Vi har dessuten både lagt fram og tatt del i relevante seminarer og konferanser (internasjonalt og nasjonalt). Møter har vi også hatt med KDIs ledelse og Friomsorgen i Oslo om tiltakene og praksisformene.

Til sist – vi har hatt flere fagpersoner som vi har hatt viktige dialoger med under arbeidet. Vi har også hatt en referanse- og diskusjonsgruppe innenfor det aktuelle fagfeltet: Den har bestått av de

danske psykologene professor Morten Nissen og universitetslektor Charlotte Mathiassen. Vi har også hatt flere samtaler med tidligere avdelingsdirektør Andreas Skulberg, pedagog Erika Tonna og kriminolog Sturla Falck. Vi har også hatt diskusjoner om fengslets eksteriør og interiør med Franz James (Designer MFA, Doctoral Student Design/Associate Professor Furniture Design), som har besøkt en av enhetene sammen med oss.

I praksisforskningens regi har vi også tatt opp ulike temaer med aktørene i ungdomsenhetene og etaten.

Forskningsoppgaven har som nevnt vært svært vanskelig og forskningsprosessen har vært arbeids- og tidkrevende ikke minst fordi det har vært en svært sendrektighet i etableringen av enhetene ut fra de opprinnelige planene. De forskjellige metodiske tilnærmingene som vi har brukt, har alle sine begrensninger men også særegne muligheter. Av den grunn har vi arbeidet ut fra et omfattende metodemangfold ikke bare innenfor kjente metodiske tilganger, men vi har også utviklet nye metodiske arbeidsformer for å få et best mulig og adekvat bilde av de to enhetenes virksomheter og idegrunnlag. Dette er også aktuelt innenfor vår teoretiske tilnærming. Som forskere forholder vi oss aktivt til de nasjonale etiske retningslinjene for samfunnsvitenskap og humaniora (www.etikkom.no). I pkt 2 om forskningens frihet står det at både forskerne og forskningsinstitusjonene har ansvar for å sikre faglig frihet og forskningens uavhengighet, spesielt når temaet er kontroversielt eller når strategiske hensyn legger press og føringer på forskningen.

Retten og plikten til åpenhet og offentliggjøring av forskning tilsier at verken forskere eller forskningsinstitusjoner kan holde tilbake eller selektivt rapportere resultater og konklusjoner. Det må heller ikke legges føringer på hvilke resultater forskningen skal lede til. Dette krever ordninger for å sikre at både institusjonene er uavhengige, og at forskerne er uavhengige innenfor institusjonene. Forskning forutsetter med andre ord friheten til å søke, produsere og formidle vitenskapelige innsikter til en bred offentlighet (www.NESH.no). Forskningsprosjektet er omsøkt og godkjent av NSD, norsk senter for forskningsdata. Siden dette er et internforskningsprosjekt som i sin tid ble igangsatt av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF), lå det en sterk forventning til at ungdomsenhetene skulle delta. Som forskere har vi imidlertid fulgt ordinære etiske retningslinjer knyttet til å kontakte ledelsen og informere om forskningsprosjektet. Vi har bedt om å få tilgang til Ungdomsenhetene og har fått det. Lederne har fått informasjonsbrev og samtykkeerklæringer som de har gitt videre til ansatte, innsatte/foresatte og verger. Vi har i tillegg orientert alle ansatte og innsatte vi har snakket med om forskningsprosjektet og alltid spurt om det er i orden at vi gjør notater under samtaler. I møtet med ansatte så vel som barna og ungdommene har vi presisert at de når som helst kunne trekke seg fra undersøkelsen uten at dette skulle få

negative konsekvenser for dem. Når barn har vært under 18 år, har foresatte eller verge også gitt sitt samtykke. Som forskere har vi både krav på oss til å offentliggjøre vår forskning, samtidig som vi skal garantere full anonymitet. For å sikre begge disse hensynene har vi, som vi også skrev innledningsvis, laget to rapporter. I denne offentlige rapporten har vi av hensyn til personvern og kravet om anonymitet, tatt enkelte passasjer ut. For å sikre anonymitet forholder vi oss til gruppenivå og bruker almene betegnelser som ledelsen, ansatte, barn og ungdom og det terapeutiske personalet. Som forskere har vi et særlig ansvar for å respektere interessene til sårbare og marginaliserte grupper. Det har vært viktig å studere og få fram barn og ungdommers stemmer og deres tanker om det regimet de befinner seg i, og produsere forskningsbasert kunnskap om hvilken kriminalomsorg barn og unge blir varetaktsfengslet i - og dømt til.

2.2.6 *En teoretisk snarvisitt*

Vi møter praksisfeltet i teorifeltet, men også teorifeltet i praksisfeltet siterte vi metodespesialisten og vitenskapsteoretikeren B. Karpatschhof tidligere på. Dette indre forholdet preger også vår analysemetodikk. Noen teoretiske klargjøringer er derfor av betydning for vår tilgang.

Våre analyser, refleksjoner og teoretiske tilnærminger rommer humanistiske, samfunnsvitenskapelige, rettsvitenskapelige og filosofiske/etiske disipliner. Som forskere har vi hver for oss ulike spesialiteter, faglige og teoretiske interesser og preferanser, men vi har også en solid faglig fellesbasis. Ulike spesialiteter har uten tvil styrket den faglige tilnærmingen. Som fagmiljø ved KRUS har vi i flere år arbeidet ut fra et grunnforskningsperspektiv innen fengselsforskning som også tar utgangspunkt i et sosiomaterielt perspektiv (Fransson, Giofrè & Johnsen 2018; Hammerlin 2008; Fridhov 2012). Ved siden av studier av de sosiomaterielle betingelsene, enhetenes organisering, maktstrukturer og de intersubjektive forholdene og relasjonene mellom de involverte aktørene, har forskningsprosjektet også vært opptatt av eksistensielle betingelser og opplevelser relatert til individnivå. Vi har således gjennomført våre studier og analyser på samfunnsnivå, organisasjons- og institusjonsnivå, avdelingsnivå, gruppe- og individnivå.

Viktig er likeens de ideologiske og juridiske rammene for de to barne- og ungdomsfengslene og hvordan de preger praksisfeltet. Vi har vært særlig oppmerksomme på maktbruk og bruk av tvangsmidler, enhetenes sanksjonspraksis, sikkerhetsforanstaltninger og isolasjons- og avsondringsproblematikken i forskjellige former. Basis er praksisfeltets sikkerhets-, makt-, kontroll-, disiplinerings- og kravstrukturer, men også rehabiliterings- og omsorgsrelaterte tiltak som avtegner seg i enhetenes hverdagspraksis og deres sosiomaterielle organisering og de gode

relasjonene mellom de fengslede og aktørene i fengslene. Mye av vår oppmerksomhet er dessuten viet miljøarbeidet, miljøterapien og den traumbaserte behandlingen som gjennomføres i enhetene. Grunnleggende dreier det seg om forholdet mellom de nevnte ulike ideologiske prinsipper ³¹ (straffeideologi vs. rehabiliterings- og omsorgsideologi/Hammerlin 2004, 2008). For oss har de ideologiske og normative rammeverket for enhetenes virksomhet, bruken av lover og regelverk, praksisfeltet og studiene av fengselshverdagen, de strukturelle betingelsene, fangebehandlingen og systemenes makt-, sikkerhets-, kontroll- og kravstrukturer (både åpne og skjulte) vært sentrale analysekomponenter.

Vi har også tatt for oss en del (fag)begreper og ord som brukes i enhetene – samt vurdert kritisk forholdet mellom idealer og realiteter og blant annet stilt spørsmål om man gjør det man sier at man gjør.

I og med at vi som forskere har ulike teoretiske utgangspunkt og premisser, har vi under analysearbeidet gjennomført både selvstendige og felles analyser ut fra forskjellige faglige perspektiv. Felles er at vi er at vi er fengselsforskere og har forsket med kriminalomsorgen som forskningsgjenstand over mange år.

Hammerlin er dr.philos og i tillegg magister i sosiologi; han arbeider innenfor en sosialfilosofisk, filosofisk, sosiologisk og sosialpsykologisk tradisjon. Han arbeider med inspirasjon fra virksomhetsteori (Activity Theory), Kritisk psykologi, situasjonsfilosofi, hermeneutikk, fenomenologi og eksistens- og moralfilosofi. Hammerlin har foruten fengselsforskning også selvmordsproblematikk, voldsproblematikk og vitenskapsteori, etikk og menneskesyn-problematikk som forskningsmessige og teoretiske spesialområder. I alle emnene har han gitt ut bøker. Hammerlin har vært fengselsforsker i etaten siden tidlig 1980-tallet. Han har også skrevet en rekke bøker om de nevnte spesialtemaene.

Fransson er også sosiolog med sin Phd-grad i sosiologi. Hennes forskningsfelt er blant annet pønologisk forskning knyttet til utsatte og sårbare barn og unge i totale institusjoner, fengselsarkitektur og profesjonsforskning. I denne studien har hun særlig arbeidet analytisk med å ramme inn studien, utvikle metodologien og studere konkrete hendelser med utgangspunkt i filosofen Gilles Deleuze| og hans begreper 'event' og 'the process of becoming'.

³¹ Her skal nevnes bruk av ikke bare filosofiske, idéhistoriske og sosiologiske arbeider, men også vises til at professorenes Pär Nygrens og Halvor Fauskes i mange arbeider om ideologier innenfor ulike profesjoner og særlig da innenfor Barnevernet, barneomsorg og profesjonaliteten innenfor helse- og sosialfag. Det gjelder også i forbindelse med handlekompetanse og ideologi relatert til individ, profesjon og samfunn, men også handlekompetanse og ideologi for profesjonelle. Nygren og Fauske har dessuten gitt svært viktige bidrag i tenkingen om barns og unges kompetanseutvikling; det samme gjelder Jens Bay som var leder for TAMU-sentrene i Danmark. Også de to danske psykologiprofessorene Ole Dreier og Morten Nissen har vært sentrale inspirasjonskilder innenfor disse temaene og innenfor psykososial behandling.

Jurist og høskolelektor Sven-Erik Skotte har straffegjennomføringsrett og menneskerettigheter som sitt spesialfelt. Han har gjennomført en komparativt rettsvitenskaplig studie av grunnleggende lover og konvensjoner og holdt dette opp imot praksisfeltet.

I en tidligere arbeidsfase var også juristen Nirushanthy Anfinnsen sentral i det juridiske analysearbeidet særlig i forhold til studier av hendelser i enhetene og avdelingsdokumenter. Begge juristene har vært ansatt i kriminalomsorgen og KRUS i flere år.

2.2.7 *Nymaterialistiske, romfilosofiske og romsosiologiske rammer*

Vi er som skrevet over også svært opptatt av de teoretiske og metodiske tilretteleggingene som knyttes til det arkitektoniske, topografiske, sosiomaterielle osv. – et teoretisk og analytisk tilfang som for tida utvikles på kontinentet. Kriminalomsorgens bygninger, rom, nøkler, uniformer og alarmer er noe både ansatte og innsatte må forholde seg til og som på ulike måter preger samhandlingen. Innenfor et sosio-materielt perspektiv tenkes det materielle og det sosiale som vevet inn i hverandre. Viktig for praksis er arkitekturen, topografiske forhold, artefakter og interiør. Fengslingen og fengselsrommet som materialitet og praksis *gjør* noe med fengslede, men spørsmålet er òg hva den fengslede *gjør* med fengselsrommet og fengslingen? Vi arbeider således ut fra et ny-materialistisk eller sosiomaterielt perspektiv der analysegrunlaget er at forholdet mellom mennesker ikke skjer i et sosiomaterielt og materielt vakuum. Vi må heller forstå dette slik: «Mänskliga relationer är förankrade i det materielle, och där främst i den bearbetade materien: i husen, verktygen, möblerna, böckerna, tv-apparaterna, vägarna.»³² Praktiske gjenstander, artefakter eller ting av alle slag, *det sosiomaterielle*, fungerer som praktiske og symbolske formidlere mellom mennesker, og våre oppfatninger, følelser og handlinger viser hen til og er innlemmet i det sosiomaterielle praksisfeltet. Vi ser det som nødvendig å gi noen flere informasjonen om denne teoretiske tilgangen som nå styrker seg på kontinentet og som også er en viktig del av vår forskning på barne- og ungdomsfengslene. En omfattende presentasjon er lagt til vedlegg nr. 1.

I de neste kapitlene vil vi utdype sider ved Barnekonvensjonens og andre krav for å fengsle barn og unge; det er konvensjoner som enhetene ideelt sett skal arbeide etter ved siden av straffegjennomføringsloven og annet adekvat regelverk. Framstillingen vår er med nødvendighet detaljert. Vi begrunner dette ut fra de faglige og etiske kravene som stilles enhetene; dermed blir de også viktig for vår forskningsmessige tilnærming. Det gjelder ikke minst fengslingens innhold og

³² Nilsson,G.(1987): *Byggare. Ludvig II av Bayern*. Göteborg:Bokförlagt Korpen,s.13

form, straffegjennomføringsloven og Barnekonvensjonens krav og og prinsipper om barnets rettigheter.

2.2.8 *Barnekonvensjonens aktualisering og «barnets beste»*

En særlig komparativ rettsvitenskapelig studie er gjort i forbindelse med rammetekster som lovverk, regler, konvensjoner, menneskerettigheter osv. sett i lys av *praksisfeltets begrunnelser* for organiseringen av hverdagslivet i de to barne- og ungdomsfengslene. Vi har gitt de juridiske innspillene relativ stor plass. De to jurister, Sven-Erik Skotte og Nirushanthi Anfinnsen, har tatt del i forskningsarbeidet på forskjellig tidspunkt i prosessen. De har hatt som særlig hovedoppgave å studere forholdet mellom praksisfeltets arbeidsformer og innholdet i Straffegjennomføringsloven, Barnekonvensjonen og annet aktuelt regelverk. Skotte har hatt hovedansvaret for den komparative rettsvitenskapelige forskningen. Anfinnsen har hatt hovedansvaret for det juridiske analysearbeidet i form av å gå igjennom hendelsesrapporter og avdelingsdokumenter på ungdomsenheten Vest. Det er særlig Straffegjennomføringsloven med tilhørende forskrift og retningslinjer og Barnekonvensjonen som er det grunnleggende juridiske rammeverket.

Etter menneskerettsloven 21. mai 1999 nr. 30 § 2 nr. 4 skal Barnekonvensjonen gjelde som norsk lov. Det følger av lovens § 3 at bestemmelsene i konvensjonen «skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning». Dette innebærer at dersom det foreligger motstrid mellom Barnekonvensjonen og straffegjennomføringsloven, så skal «Barnekonvensjonen alltid gis forrang, i samsvar med artikkel 27 i Wienkonvensjonen om traktatrett».³³

Inkorporeringen av Barnekonvensjon som norsk lov «betyr ikke i seg selv at det ikke er behov for å forsikre seg om at all relevant nasjonal lovgivning», som for eksempel forskrift, retningslinjer eller «sedvanerett, blir brakt i samsvar med konvensjonen».³⁴ Tvert imot følger det av Barnekonvensjonen artikkel 4 at den norske stat plikter å «treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative og andre tiltak for å gjennomføre de rettigheter som anerkjennes i denne konvensjonen». Videre betones det: «I den forbindelse er det grunnleggende å sørge for at all nasjonal lovgivning er fullt ut forenlig med konvensjonen, og at konvensjonens prinsipper og bestemmelser kan gjøres direkte gjeldende og håndheves på behørig vis».³⁵ Særlig viktig er det «å sørge for at det nasjonale lovverket reflekterer de generelle prinsippene i konvensjonen» om ikke-

³³ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 20.

³⁴ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 20.

³⁵ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 1.

diskriminering, barnets beste, retten til liv og barnets rett til å gi uttrykk for sin mening, jfr. artiklene 2, 3, 6 og 12 i Barnekonvensjonen.³⁶ For å få til en effektiv gjennomføring av hele konvensjonen, er det nødvendig å utvikle et barnerettighetsperspektiv i hele statsforvaltningen.³⁷

Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av lovgivende organer eller administrative myndigheter, skal «barnets beste» være et grunnleggende hensyn, jfr. Barnekonvensjonen artikkel 3. «Konseptet om til barnets beste har som mål å sikre både full og effektiv utnyttelse av alle de rettigheter som anerkjennes i konvensjonen og den helhetlige utviklingen av barnet».³⁸ Det påpekes at: «Den lovgivende, utøvende og dømmende makt skal anvende prinsippet om barnets beste gjennom en systematisk vurdering av hvordan barns rettigheter og interesser blir eller vil bli berørt av deres beslutninger og handlinger, som for eksempel av en foreslått eller eksisterende lov eller administrativ handling».³⁹ Videre vises det til at «Den fulle anvendelsen av begrepet barnets beste krever utvikling av en rettighetsbasert tilnærming som engasjerer alle aktører for å sikre den helhetlige fysiske, psykologiske, moralske og åndelige integriteten til barnet, og fremme hans eller hennes menneskeverd».⁴⁰

«Barnets beste» er et tredelt konsept. Det er en selvstendig rettighet, et grunnleggende, fortolkende juridisk prinsipp og en prosedyreregel.⁴¹

Når det gjelder rettigheten så innebærer det for det første at barnet har en rett til å få sitt beste vurdert og at denne retten anses som et grunnleggende hensyn når de ulike interessene blir vurdert.⁴² «Barnets beste skal være et grunnleggende hensyn i vedtak av alle gjennomføringstiltak. Ordene «skal være» plasserer en sterk juridisk forpliktelse på rettsmyndighetene. Det betyr at de ikke kan utøve skjønn med hensyn til om barns beste skal vurderes og tillegges riktig vekt som et grunnleggende hensyn i alle tiltak som iverksettes. Uttrykket «grunnleggende hensyn» betyr at barnets beste ikke kan vurderes på samme nivå som alle andre hensyn. Dette sterke standpunktet blir rettferdiggjort av barns spesielle situasjon: Avhengighet, modenhet, juridisk status og ofte uten egen stemme. Barn har mindre mulighet enn voksne til å føre en sterk sak for sine egne interesser, og de som er involvert i beslutninger som angår dem må være eksplisitt klar over deres interesser. Dersom hensynet til barn ikke er fremhevet, har det en tendens til å bli oversett».⁴³ Derne

³⁶ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 22.

³⁷ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 12.

³⁸ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 4.

³⁹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 12.

⁴⁰ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 5.

⁴¹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 6.

⁴² Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 6.

⁴³ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) §§ 36-37.

innebærer rettigheten «en garanti for at denne retten om barnets beste skal gjennomføres når en beslutning er å blitt tatt om et barn eller en gruppe barn».⁴⁴

«Barnets beste» som et grunnleggende, fortolkende juridisk prinsipp innebærer at dersom «en juridisk bestemmelse er åpen for mer enn én tolkning, skal den tolkningen som mest effektivt tjener barnets beste velges».⁴⁵ Hensynet til «Barnets beste – når det er vurdert og bestemt – kan komme i konflikt med andre interesser eller rettigheter (f.eks. til andre barn, allmennheten, foreldre, etc.). Mulige konflikter mellom det beste for et barn, individuelt betraktet, en gruppe barn eller barn generelt må løses fra sak til sak, og interessene til alle parter må balanseres nøye og et passende kompromiss må inngås. Det samme må gjøres hvis rettighetene til andre personer er i strid med barnets beste. Hvis harmonisering ikke er mulig, må myndigheter og beslutningstakere analysere og veie rettighetene til alle de berørte, med tanke på at barnets rett til å få sitt beste vurdert som et grunnleggende hensyn innebærer at barnets interesser skal ha høy prioritet, og ikke bare være ett av flere hensyn. Derfor må større vekt festes til det som tjener barnet best. Å se det beste for barnet som «grunnleggende» krever en bevissthet om området barnas interesser må innta ved alle handlinger og en vilje til å prioritere disse interessene i alle forhold, men spesielt når en handling unektelig har en innflytelse på barnet det gjelder».⁴⁶

I forhold til barnets beste som en prosedyreregulering så betyr det at «når vedtak skal besluttes som vil påvirke et bestemt barn eller en gruppe barn, må beslutningsprosessen inkludere en vurdering av mulige konsekvenser (positive eller negative) som avgjørelsen har for barnet eller barna det gjelder. Vurdering og fastsettelse av det beste for barnet krever prosessuelle garantier. Videre må begrunnelsen for et vedtak vise at retten eksplisitt har blitt tatt hensyn til. I denne forbindelse skal det i vedtaket forklares hvordan disse rettighetene er blitt respektert, det vil si hva som har vært ansett å være barnets beste, hvilke kriterier dette er basert på, og hvordan barnets interesser har blitt veid opp mot andre hensyn».⁴⁷

Barnekonvensjonen artikkel 3 om barnets beste «prøver å sikre at retten er garantert i alle beslutninger og handlinger som berører barn. Dette betyr at enhver handling knyttet til ett eller flere barn må ha barnas beste som et grunnleggende hensyn. Ordet «handling» omfatter ikke bare beslutninger, men også alle gjerninger, atferd, forslag, tjenester, prosedyrer og andre tiltak. Passivitet eller mangel på tiltak og unnlatelser er også «*handling*»⁴⁸, som for eksempel når

⁴⁴ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 6.

⁴⁵ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 6.

⁴⁶ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) §§ 39-40.

⁴⁷ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 6.

⁴⁸ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) §§ 17-18.

kriminalomsorgens tilsatte ikke klarer å iverksette tiltak for å beskytte barn mot overgrep fra andre medinnsatte.

«Barnets beste er et dynamisk begrep som omfatter ulike problemstillinger som er i kontinuerlig utvikling.⁴⁹ Konseptet er komplekst, og innholdet må avgjøres fra sak til sak. Det er gjennom tolkning og gjennomføring av artikkel 3, para. 1, på linje med de øvrige bestemmelsene i konvensjonen, at lovgiver, dommer og/eller administrativ, sosial eller pedagogisk myndighet vil kunne klargjøre begrepet og gjøre konkret bruk av det. Følgelig er begrepet barnets beste fleksibelt og tilpassningsdyktig.» Det poengteres videre at «Det bør justeres og defineres på individuell basis, i henhold til den spesifikke situasjonen til barnet eller barna det gjelder, tatt i betraktning deres personlige kontekst, situasjon og behov. Når det gjelder enkeltvedtak skal barnets beste vurderes og avgjøres i lys av de konkrete omstendighetene til det aktuelle barnet. For kollektive beslutninger – slik som fra lovgiver – må barnets beste generelt vurderes og fastsettes i lys av omstendighetene til den aktuelle gruppen og/eller barn generelt. I begge tilfeller bør vurdering og fastsettelse utføres med full respekt for rettighetene i konvensjonen og dens valgfrie protokoller».⁵⁰

I forhold til gruppen unge lovbrytere følger det av Barnekonvensjonen artikkel 40 paragraf 3 at norske myndigheter skal søke å fremme innføringen av lover og prosedyrer som er særlig tilpasset barn som beskyldes for, anklages for eller er funnet å ha begått et straffbart forhold. «Konvensjonen pålegger myndighetene å utvikle og iverksette en helhetlig politikk for behandling av unge som er i konflikt med loven. Denne helhetlige tilnærmingen skal ikke begrenses til gjennomføring av de spesifikke bestemmelsene i artikkel 37 om tortur og dødsstraff og artikkel 40 om behandling av saker om straff, men også ta hensyn til de generelle prinsippene om ikke-diskriminering, barnets beste, retten til liv og barnets rett til å gi uttrykk for sin mening som er nedfelt i artiklene 2, 3, 6 og 12 samt alle andre relevante artikler i konvensjonen, som f.eks. artikkel 4 som omhandler virkeliggjøring av de anerkjente rettighetene i Barnekonvensjon samt artikkel 39 vedrørende rehabilitering og reintegrering».⁵¹

I tillegg skal de internasjonale standardene søkes integrert i den nasjonale helhetlige politikken for behandling av unge som er i konflikt med loven, særlig FNs minstestandarder for håndtering av ungdomskriminelle ('Beijing-reglene'), FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt

⁴⁹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 11.

⁵⁰ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 32.

⁵¹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2007) § 4.

friheten ('Havanna-reglene') og FNs retningslinjer for forebygging av ungdomskriminalitet ('Riyadh-retningslinjene').⁵²

FNs barnekomité's generelle kommentarer om tolkning av enkelte artikler eller særlige viktige spørsmål er ikke rettslig bindende, men «de er verdifulle retningslinjer for tolkingen og anvendelsen av konvensjonen».⁵³ Lucy Smith viser til at «De fleste av disse kommentarene blir til i samarbeid med UNICEF og andre organisasjoner, og etter en meget bred høringsprosess. (...) Disse generelle kommentarene gir god veiledning om bestemmelsenes innhold og bør benyttes som en viktig kilde for tolkning av barnekonvensjonen».⁵⁴

Barnekonvensjonen er grunnleggende. Helt konkret betyr dette å se kritisk på den forskningen som utvalget legger til grunn for så å stille spørsmål «ved vedtatte sannheter som» fremsettes i NOU 2008. Lovverket og regelverket er særdeles viktig ikke bare formelt og juridisk sett, men også symbolsk og ideologisk. Barnekonvensjonen er det formelle grunnlaget for regulatoren «til barns beste». Spørsmålet for oss er i hvilken grad og på hvilken måte personalet har kjennskap til den og brukes i praksis.

Straffegjennomføring i barne- og ungdomsfengslene har noen juridiske, faglige, sosiale og etiske dilemmaer, blant annet som følge av et mulig motsetningsforhold mellom straffegjennomføringsloven og dets underliggende regelverk og Barnekonvensjonen. Forholdet mellom idealer og realiteter, samt legaliteten i og legitimeringen av ulike foranstaltninger og praksiser i de to enhetene vil derfor bli analysert, diskutert og problematisert i rapporten. Hensynet til «barnets beste» er helt sentralt for analysen, siden dette hevdes å være det praktiske utgangspunktet for enhetene. I rapportens ulike deler vil vi konkretisere og diskutere bruken eller motsatt mangel på oppfølgende bruk av hensynet til «barnets beste».

I de neste kapitlene vil vi kortfattet introdusere noen av disse verdimeslige føringene og noen av de grunnleggende prinsipper om barns rettigheter relatert til fengselssystemet og kriminalomsorgen.

⁵² Barnekomiteens generelle kommentarer nr. 14 (2007) § 4.

⁵³ Høstmølingen (2003) s. 80.

⁵⁴ Universitetsforlaget, Barnekonvensjonen; barns rettigheter i Norge. 2. utgave. Lucy Smith; FNs konvensjon om barns rettigheter, side 25).

3. En human vending?

3.1 «Vi må forstå hva vi driver med – det er et verdikrav»

Sitatet over er fra tidligere justisminister Knut Storberget⁵⁵ som tok initiativet til etableringen av de to ungdomsfengslene, men også Ungdomsstraffen.

Vi betrakter dette sitatet og ikke minst deisen «*til barns beste*» som presiseringer som sies omsettes i praksis. Spørsmålet er om «*til barns beste*» i praksis skal dekke de kvalitative praktiske kravene i de to enhetene der ikke minst straffegjennomførings-, sikkerhets- og kontrollkravene til virksomhetene uten tvil er et dominerende rammeverk for virksomhetene. Spørsmålet er om, i hvilken grad og eventuelt hvordan «*til barns beste*» gjennomføres på praksisfeltet.

Vi vil komme tilbake til dette idealet i mange sammenhenger, samtidig som vi også vil stille kritiske spørsmål ved begreper som normalisering, rehabilitering osv. En annen problemstilling er hvordan det er mulig å proklamere 'at man bygger på humanisme', 'normalisering' og 'en sømfri kriminalomsorg' innenfor fengselssystemets totalitære og repressive rammer⁵⁶.

3.2 Kriminalomsorg og barns rettigheter

3.2.1 Fengsling av «de vanskelige» og «farlige» barna

Vi har fra første stund blitt møtt med at «*barn skal ikke i fengsel, men noen barn er så farlige at de må fengsles*». Deisen har et feste i at fengsel er skadelig for barn og unge men «*i enkelte tilfeller vil imidlertid fengsel være den eneste muligheten*.» Kravet når man fengsler barn og unge er at de ikke skal fengsles sammen med voksne og at det skal opprettes fengsler, eller enheter, som er lite fengselsaktige og tilpasset barn og unge som fengsles.

Det er en motsigelse når man prinsipielt sier at barn ikke skal fengsles, men at noen må fengsles. Løsningen på motsigelsen ble opprettelsen av særegne fengsler eller enheter for barn og unge mellom 15-18 år. Vårt spørsmål som forskere er for det første å problematisere motsigelsen og retorikken; for det andre å studere enhetene for å avdekke om de egentlig skiller seg fundamentalt fra andre fengselssystemer – hvis så, i så fall hvordan. Det hevdes også, for å gjenta, at

⁵⁵ Sitat fra justisminister K. Storberget (Hammerlin,2008) som han gjentok under samtale med Fransson og Hammerlin, 2016(in print)

⁵⁶ Se Hammerlins begrepsdiskusjoner 2008, 2015, 2017

Barnekonvensjonen skal være det styrende prinsippet, men at sikkerheten og Straffegjennomføringsloven er grunnleggende for virksomheten. Hvordan løses en slik motsigelse?

Vår studie har som mål å avdekke åpne og skjulte forhold som kan si noe om slik motsetninger og de faglige tillempninger som skjer i fengselshverdagen.

Aller først vil vi presentere noen grunnprinsipper som det presiseres skal ligge til grunn ved siden av straffegjennomføringen. Deretter vil si noe innledende om begrepsforståelsen av arbeidsmiljø, miljøterapi og kravet til et helhetlig læringsmiljø – temaer som vil bli drøftet grundig i analysen.

3.2.2 *Barnekonvensjonen og menneskerettigheter relatert til fengsel*

*«Et av de viktigste formålene med gjennomføringen av Konvensjonen om barnets rettigheter, er å fremme en helhetlig og harmonisk utvikling av barnets personlighet og av barnets talenter og fysiske og psykiske evner. Barnet skal forberedes til å leve et selvstendig og ansvarlig liv i et fritt samfunn, der han/hun kan påta seg en konstruktiv rolle og respektere menneskerettighetene og de grunnleggende frihetene».*⁵⁷

Dette følger av innledningen til Barnekonvensjonen samt artiklene 6, 29 og 40.

Etter barnekonvensjonen artikkel 6 har myndighetene en plikt til å sikre barnets oppvekst og utvikling, så langt det er mulig.⁵⁸ Konseptet om til barnets beste har som mål å sikre blant annet den helhetlige utviklingen av barnet.⁵⁹ Når det gjelder å sikre den helhetlige utviklingen av barnet forventer Barnekomitéen at partene tolker begrepet «utvikling» i sin videste betydning, som et holistisk begrep, som omfatter barnets fysiske, psykiske, åndelige, moralske, psykologiske og sosiale utvikling. Gjennomføringstiltakene skal ha som siktemål å skape en optimal utvikling for alle barn.⁶⁰ Idealet om å sikre barns velvære og utvikling innebærer en plikt om å sikre barnet den beskyttelse og omsorg som er nødvendig for hans eller hennes trivsel. Barnas trivsel, i vid forstand, omfatter deres grunnleggende materielle, fysiske, pedagogiske og emosjonelle behov, samt behov for kjærlighet og trygghet.⁶¹

⁵⁷ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 10 (2007) § 16.

⁵⁸ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 12.

⁵⁹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 4.

⁶⁰ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 12.

⁶¹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 71.

Den helhetlige utviklingen av barnet skal blant annet ivaretas gjennom utdanning. Det følger av Barnekonvensjonen artikkel 29 nr. 1 at utdanningen skal ha til formål å sørge for en holistisk utvikling av barnets fulle potensial, herunder utvikling av respekt for menneskerettighetene, en sterkere følelse av identitet og tilhørighet samt bidra til barnets sosiale tilpasning og samspill med andre og med omgivelsene.⁶²

*«Den utdanningen som ethvert barn har rett til, er en utdanning som skal gi barnet kunnskap om livet, styrke barnets evne til å nyte godt av hele spekteret av menneskerettigheter og fremme en kultur som er gjennomsyret av sanne menneskerettsverdier. Målet er å gjøre barnet sterkt og selvstendig gjennom utvikling av barnets ferdigheter, kunnskaper og andre kapasiteter, og dets menneskelige verdighet, selvaktelse og selvtilit. 'Utdanning' dreier seg i denne sammenheng om mye mer enn bare formell opplæring, og omfatter et bredt spekter av livserfaringer og læreprosesser som gjør barna, individuelt og kollektivt, i stand til å utvikle sine personligheter, talenter og evner, og til å leve et fullverdig og tilfredsstillende liv i samfunnet».*⁶³

Og videre framheves det:

*«For å sikre optimal utvikling for alle barn gjennom hele barndommen er det nødvendig å anerkjenne hvordan hver livsperiode påvirker de påfølgende stadiene. Ungdomstiden er i seg selv en verdifull periode i barndommen, men den er også en avgjørende overgangsperiode med mulighet til å forbedre livssjanser. Positive intervensjoner og erfaringer i tidlig barndom legger til rette for optimal utvikling når unge barn blir unge voksne. Imidlertid står alle investeringer i unge mennesker i fare for å være bortkastet dersom rettighetene deres gjennom ungdomstiden ikke også blir viet tilstrekkelig oppmerksomhet. Videre kan positive og støttende muligheter gjennom ungdomstiden brukes til å motvirke noen av følgene av opplevde skader i tidlig barndom og bygge resiliens for å døyve fremtidige skader».*⁶⁴

«Grunnlaget som legges i ungdomstiden når det gjelder følelsesmessig trygghet, helse, seksualitet, utdanning, ferdigheter, resiliens og forståelse av rettigheter, vil ha dyptgående følger, ikke bare for de unges individuelle optimale utvikling, men også for nåværende og fremtidig sosial og økonomisk utvikling».⁶⁵ I forhold til barnets beste og retten til utvikling, jfr barnekonvensjonen artikkel 3 og 6, innebærer dette at myndighetene må skape et miljø som respekterer menneskeverdet

⁶² Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 1 (2001) § 1

⁶³ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 1 (2001) § 2

⁶⁴ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 20 (2016) § 11

⁶⁵ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 20 (2016) § 3

og sikrer helhetlig utvikling hos alle barn.⁶⁶ Myndighetsrepresentantene bør gjennom samhandling med de unge søke å «fremme omgivelser som anerkjenner ungdomstidens egenverdi, og innføre tiltak som hjelper unge til å blomstre, utforske sine fremvoksende identiteter, sin tro, sin seksualitet og sine muligheter, veie risiko mot sikkerhet, utvikle ferdigheter til å ta frie, informerte og positive avgjørelser og valg i livet, og navigere seg trygt gjennom overgangen til voksenlivet. Det er nødvendig med en tilnærming som bygger på styrkene og anerkjenner det unge kan bidra med i eget og andres liv, samtidig som den tar tak i barrierene som står i veien for disse mulighetene».⁶⁷

Barn, ungdom og fengsel

Det er grundig bevist at unge ved store langtidsinstitusjoner opplever svakere resultater i skolen, avhengighet av trygdeytelser og høyere risiko for hjemløshet, fengsling, uønsket graviditet, tidlig foreldreskap, stoffmisbruk, selvskading og selvmord.⁶⁸ Myndighetene må derfor tydelig forplikte seg til å investere mer i å bistå unge i alternativ omsorg, ved blant annet å sikre at institusjonalisering kun brukes som en siste utvei, og å sikre tilstrekkelig egnet beskyttelse av alle barn som bor på institusjoner.⁶⁹

I følge FNs minstestandarder for håndtering av ungdomskriminelle⁷⁰ («Beijing-reglene») § 19 skal derfor «the placement of a juvenile in an institution shall always be a disposition of last resort and for the minimum necessary period». I kommentarene til bestemmelsen begrunnes dette med at

«the many adverse influences on an individual that seem unavoidable within any institutional setting evidently cannot be outbalanced by treatment efforts. This is especially the case for juveniles, who are vulnerable to negative influences. Moreover, the negative effects, not only of loss of liberty but also of separation from the usual social environment, are certainly more acute for juveniles than for adults because of their early stage of development. The rule, therefore, makes the appeal that if a juvenile must be institutionalized, the loss of liberty should be restricted to the least possible degree, with special institutional arrangements for confinement and bearing in mind the differences in kinds of offenders, offences and institutions. In fact, priority should be given to 'open' over 'closed' institution's. Furthermore, any facility should be of a correctional or educational rather than of a prison type.»

⁶⁶ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 14 (2013) § 42.

⁶⁷ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 20 (2016) § 16.

⁶⁸ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 20 (2016) § 52.

⁶⁹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 20 (2016) § 53.

⁷⁰ FN generalforsamlings resolusjon 40/33 av 29. November 1985.

Når det gjelder denne nærmere behandlingen av unge lovbrytere presiseres det i Barnekonvensjon artikkel 40 at de skal behandles på en måte som fremmer deres følelse av verdighet og egenverd og som styrker deres respekt for andres menneskerettigheter og grunnleggende friheter. Videre skal behandlingen ta hensyn til deres alder og fremme reintegrering, slik at de kan påta seg en konstruktiv rolle i samfunnet. Dette krever at alle fagpersoner som er involvert i behandlingen av unge lovbrytere «har kunnskaper om barns utvikling og dynamiske og kontinuerlige vekst, om hva som er hensiktsmessig for barnas velferd, og om utbredte former for vold mot barn».⁷¹

Fagpersonalet bør kjenne til at

*« (...) faktorer som fremmer resiliens og sunn utvikling hos unge, blant annet er; sterke bånd til sentrale voksenpersoner og støtte fra dem i livet, muligheten til å bidra og være med å bestemme, oppøve ferdigheter innen problemløsning og mestring, trygge og sunne lokalmiljøer, respekt for individualitet og muligheten til å stifte og pleie vennskap. Mulighetene unge har til å bygge og dra nytte av slike samfunnsgoder, vil styrke evnen deres til å bidra til at rettighetene deres realiseres, blant annet ved å opprettholde god fysisk og psykisk helse, unngå risikofylt adferd, komme seg etter motgang, lykkes på skolen, vise toleranse, stifte vennskap og utøve lederskap».*⁷²

Fagpersonalet skal dessuten fremstå som gode rollemodeller og på den måten styrke de unge lovbryternes respekt for andres menneskerettigheter og grunnleggende friheter. Det å se menneskerettighetsstandardene bli fulgt opp i praksis vil styrke barns respekt for andres menneskerettigheter. Dersom de sentrale aktørene innenfor rettssystemet for mindreårige, som for eksempel polititjenestemenn, offentlige anklagere, dommere og tilsatte i kriminalomsorgen, ikke fullt ut respekterer og beskytter disse garantiene – hvordan kan de da forvente, når de selv er slike dårlige eksempler, at barnet skal respektere andres menneskerettigheter og grunnleggende friheter? Opplæring i menneskerettigheter bør derfor være en altomfattende, livslang prosess, og den bør starte med at menneskerettighetsverdier gjenspeiles i dagliglivet og de daglige erfaringene til barna.⁷³

Når det gjelder barn og unge som har vært utsatt for vanskjøtsel, utnyttning, misbruk eller annen form for grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling så trenger de særskilt oppmerksomhet og ifølge Barnekonvensjonen artikkel 39 skal myndighetene treffe alle egnede tiltak for å fremme deres fysiske og psykiske rehabilitering og sosial reintegrering. Slik rehabilitering

⁷¹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 10 (2007) § 13.

⁷² Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 20 (2016) § 17.

⁷³ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 10 (2007) § 13 og nr. 5 (2003) § 68.

og reintegrering skal finne sted i et miljø som fremmer barnets helse, selvrespekt og verdighet. Barn som har vært utsatt for overgrep, kan ha behov for medisinsk, psykisk, sosial og juridisk hjelp og støtte, og det kan være behov for oppfølging over et lengre tidsrom. Det er også behov for tilbud om tjenester og behandling for voldsutøverne, særlig for barn som bruker vold. Barn som er aggressive mot andre barn, har ofte savnet en omsorgsfull familie og omsorgsfulle omgivelser. De må ses på som ofre for sine oppvekstvilkår, som fyller dem med frustrasjon, hat og aggresjon. Pedagogiske tiltak må prioriteres, og de må rettes inn mot å forbedre deres sosiale holdninger og deres sosiale kompetanse og atferd. Likeledes må det undersøkes hvilke livsvilkår disse barna lever under, og det må sørges for at de får den omsorg og støtte de trenger, og at også andre barn i familien og i nabolaget får den nødvendige omsorg og hjelp. Når det gjelder barn som påfører seg selv skade, er det erkjent at slik atferd er et resultat av alvorlige eksistensielle, sosiale og psykiske problemer, som kan være forårsaket av at barna har vært utsatt for vold. Selvskading skal ikke kriminaliseres. Intervensjoner skal gjøres for å hjelpe barnet, og aldri for å straffe det.⁷⁴

Barnekonvensjonens Artikkel 37 og Artikkel 40 gjelder rettigheter for barn under 18 år i forbindelse med at de er mistenkt, siktet eller domfelt for straffbare handlinger. Det står imidlertid lite om innholdet i straffen, utover at det ligger en plikt til at behandlingen av barnet i straffesystemet skal ta hensyn til barnets alder, barnets behov for reintegrering og tilbakeføring. Det forutsettes også, i tråd med Barnekonvensjonens prinsipper, at behandlingen av barnet skal være med fullstendig fravær av vold, press og trusler⁷⁵. I forlengelsen av Barnekonvensjonens premisser retter vi også fokus på det miljøterapeutiske opplegget og spør om hvordan barn opplever å være underlagt en miljøterapeutisk praksis. Kan de velge seg vekk fra det miljøterapeutiske opplegget? Kan man drive miljøterapi overfor et barn som sitter i varetekt, og i hvilken grad er barna informert om det behandlingsregimet og de behandlingsopplegget som drives ved enhetene?

Har barna ytringsfrihet, informasjons- og medvirkningsrett?

Vi stiller også spørsmål om hvordan det er for barn å være under et regime i en av enhetene for så å bli overført kortvarig eller permanent til et annet regime for eksempel et voksenfengsel? Kan man i det hele tatt snakke om «barns rettigheter til å bli hørt» og barns perspektiver innenfor en miljøterapeutisk diskurs? Er ikke barna allerede innskrevet i denne diskursen

⁷⁴ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 52.

⁷⁵ FNs barnekomité's General Comments No. 10. Avsnitt 13.

Artikkel 12: barnets rett til fritt å gi uttrykk for sine synspunkter i «alle forhold som vedrører barnet», og til å få sine synspunkter tillagt behørig vekt. Dersom konsulteringen av barn skal ha noen mening, må både dokumenter og prosesser gjøres tilgjengelig. Det er relativt lite utfordrende å gi inntrykk av at man lytter til barn, mens det krever reell endring å virkelig tillegge barnas synspunkter vekt. Det å lytte til barna bør ikke ses på som et mål i seg selv, men heller som et middel for partene til å gjøre sitt samspill med barna og sine handlinger på barnas vegne enda mer sensitive til gjennomføringen av barnas rettigheter.⁷⁶

Involveringen og konsulteringen av barn må ikke bare bli en skinmanøver, men ha som formål å finne ut hvilke synspunkter som er representative blant barna. Vektleggingen av «forhold som vedrører barnet» i artikkel 12 nr. 1 innebærer at partene skal orientere seg om hvilke synspunkter som er rådende om bestemte temaer i ulike grupper av barn.⁷⁷

Formålet med artikkel 3 er å sikre at barnets beste er et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn. Dette innebærer at enhver handling som foretas på vegne av et barn, skal ta hensyn til hva som er best for barnet. Prinsippet om barnets beste er å betrakte som en prosessuell rettighet som pålegger partene å innføre trinn i handlingsprosessen som skal sikre at barnets ve og vel blir tatt hensyn til. Konvensjonen pålegger myndighetene å forsikre seg om at de som er ansvarlige for disse handlingene, hører på barnet, slik det er bestemt i artikkel 12. Dette trinnet i handlingsprosessen er obligatorisk.⁷⁸

Barnekonvensjonen artikkel 3 snakker om barn som enkeltindivider, men det er klart at den også krever at barnas beste som gruppe blir tatt hensyn til ved alle handlinger som berører barn. Partene er derfor forpliktet til å vurdere ikke bare situasjonen til hvert enkelt barn når de skal vurdere hva som er best for dem, men også hva som er best for barna som gruppe.⁷⁹ Det er ingen tvil om at man må vurdere hva som er best for barn som en definert gruppe på samme måte som man vurderer hva som er best for et barn som enkeltindivid. Dersom det er snakk om spørsmål som berører et stort antall barns ve og vel, skal institusjonsledere også gi de berørte barna i slike udefinerte grupper anledning til å si hva de mener, og de skal tillegge deres synspunkter behørig vekt når de planlegger handlinger, herunder lovvedtak, som direkte eller indirekte berører barn.⁸⁰

Det er ikke noe motsetningsforhold mellom Barnekonvensjonen artikkel 3 og artikkel 12, bare et komplementært forhold mellom de to generelle prinsippene: Den ene slår fast at barnets beste

⁷⁶ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 12.

⁷⁷ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 5 (2003) § 12.

⁷⁸ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 12 (2009) § 70.

⁷⁹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 12 (2009) § 72.

⁸⁰ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 12 (2009) § 73.

skal være målet, og den andre presenterer framgangsmåten for å nå dette målet, som består i å høre på barnet eller barna. Artikkel 3 kan faktisk ikke gjennomføres på korrekt vis uten at komponentene i artikkel 12 blir respektert. Likeledes forsterker artikkel 3 funksjonaliteten til artikkel 12, og gjør det enklere for barn å spille en viktig rolle i alle beslutningsprosesser som berører deres liv.⁸¹

Barnekomiteen påpeker hvor viktig det er at myndighetene unngår symbolske tilnærminger, som begrenser barnas mulighet til å gi uttrykk for sine synspunkter, eller som gir barna rett til å bli hørt, men som unnlater å ta behørig hensyn til deres synspunkter. Dersom barnas deltakelse skal være effektiv og meningsfylt, må den forstås som en prosess, og ikke som en individuell engangsforeteelse.⁸²

Barnekomiteen oppstiller noen grunnleggende krav til gjennomføringen av barnets rett til å bli hørt. Det understrekes at alle prosesser der ett eller flere barn blir hørt eller deltar skal være åpne og informative. De skal være frivillige, relevante, barnevennlige, inkluderende og baserte på respekt.⁸³

Dette innebærer blant annet at voksne som arbeider med barn skal anerkjenne, respektere og bygge videre på gode eksempler der barn har medvirket. Dernest skal de spørsmål som barn har rett til å uttrykke sin mening om, ha reell relevans for deres liv og gi dem muligheten til å bruke sin kunnskap og sine ferdigheter og evner. I tillegg må det være rom for at barna kan framheve og ta opp spørsmål som de selv vurderer som relevante og viktige. Videre skal omgivelsene og arbeidsmetodene tilpasses barnas kapasitet og evner. Det skal være tilstrekkelig tid og ressurser tilgjengelig for å sikre at barna kan forberede seg skikkelig, og at de er trygge på prosessen, slik at forutsetningene ligger til rette for at de kan bidra med sine synspunkter. Dessuten skal prosessen være inkluderende og ikke gjenspeile eksisterende diskrimineringsmønstre, samtidig som den skal oppmuntre til at marginaliserte barn, både jenter og gutter, får anledning til å delta. Barn er ikke en homogen gruppe, og deltakelsen skal være basert på like muligheter for alle, uten diskriminering av noe slag.⁸⁴

Medvirkningsprosessene skal dessuten være ansvarlige og de skal støttes av opplæring. I dette ligger det at man er forpliktet til å følge opp og evaluere medvirkningsprosessene. Barna må f.eks. i enhver konsultasjonsprosess informeres om hvordan deres synspunkter er blitt tolket og brukt, og de må, dersom det er behov for det, gis anledning til å komme med innsigelser mot og påvirke analysen av deres utsagn. Barna har også krav på å få klare tilbakemeldinger om hvordan deres

⁸¹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 12 (2009) § 74

⁸² Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 12 (2009) §§ 132-133

⁸³ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 12 (2009) § 134.

⁸⁴ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 12 (2009) § 134.

medvirkning har påvirket utfallet av prosessen. Barna skal, når det er hensiktsmessig, gis anledning til å delta i oppfølgingsprosesser eller oppfølgingsaktiviteter. Evaluering av barns medvirkning skal skje med barna selv som deltakere, der dette er mulig. Til slutt vises det til at de voksne som jobber med barn skal være godt kvalifisert når det gjelder å lytte til barna, samarbeide med dem og engasjere dem på en effektiv måte, i samsvar med deres gradvise utvikling.⁸⁵

⁸⁵ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 12 (2009) § 134.

4. Den politiske og byråkratiske framstillingen – «Til barns beste»

FN's spesialrapportør mot tortur understreker i sin rapport fra 2015 at barn og unge er særlig sårbare når det gjelder menneskerettighetsbrudd, og at terskelen for når behandling eller straff er tortur eller mishandling er lavere enn for voksne (Mendez, 2015). Før vi går inn på hver enkelt enhet vil vi i denne introduksjonen starte med det som er felles for de to enhetene, nemlig enhetenes mandat. Mandatet, som er presentert over, gir retningslinjer om at enhetene både skal drives etter miljøterapeutiske prinsipper og ha tverrfaglig bemanning veiledet av et tverretatlig team med høy kompetanse på utsatte barn og unges behov⁸⁶.

4.1 Med 'Ungdomsenheten' introduseres miljøterapeutiske begreper⁸⁷

Det er interessant å spørre seg hvorfor det akkurat er miljøterapeutiske prinsipper som ligger til grunn for mandatet for det tverrfaglige teamets arbeid med de unge? Her må vi huske at Storbergets ide var å skape *noe nytt*. At valget falt på begrepet *miljøterapeutiske prinsipper* viser inn i et behandlingsorientert landskap, preget av utviklingen innenfor andre områder av samfunnets reaksjonsmåter overfor barn og unge som barne- og ungdomspsykiatri og barnevern. Et fokus på miljøterapi signaliserer et politisk og faglig ønske om å gjøre enhetene til noe annet enn fengsler⁸⁸. Av mandatet ser vi at ungdomsenhetene skal bygge på prinsippet om «barns beste», og arbeidet skal baseres på miljøterapi med et aktivt samarbeid med andre institusjoner og etater utenfor fengslet slik som skole, barnevern og spesialisthelsetjeneste. Enhetene skal drives etter miljøterapeutiske prinsipper, ha tverrfaglig bemanning veiledet av tverrfaglige team og disse teamene skal ha høy kompetanse på utsatte barn og unges behov. Dette åpner for viktige spørsmål; hva betyr det å drive etter miljøterapeutiske prinsipper innenfor kriminalomsorgen, hva blir forholdet mellom de fengselsfaglige og det miljøterapeutiske personalet og hva betyr det å ha høy kompetanse på barn og ungdom?

⁸⁶ Mandat for tverretatlig team ved de særskilte enhetene for lovbrutere mellom 15 og 18 år, ungdomsenhetene, 15. mai 2012.

⁸⁷ Norsk kriminalomsorg og utdanningen av fengselsbetjenter har frem til nå brukt begrepet miljøarbeid. Begrepet miljøarbeid har opp gjennom tidene vært inspirert av ulike kunnskapsteoretiske forankringer som virksomhetsteori (Øiestad, 2005) konsekvenspedagogikk (Bay & Hammerlin, 1997) eller også blitt knyttet til mer operative begreper som den sirkulære arbeidsprosessmodellen (Drægebø, 2006).

⁸⁸ Det forteller noe om hvem som ble invitert inn i prosessen underveis og hvilke miljøer som vurderes som de etablerte kunnskapsprodusentene hva gjelder barn og unge i Norge.

Videre i prosjektbeskrivelsen står det at innholdet i enhetene skal være basert på Norges internasjonale forpliktelser, straffegjennomføringsloven, føringer i St.meld. nr. 37 (2007–2008) og Prop. L 135 (2010–2011). Videre at det konkrete innholdet i gjennomføringen av straff og varetekt i ungdomsenhetene skal utarbeides av hver enkelt enhet i samråd med KSF, regional ledelse og aktuelle forvaltningssamarbeidspartnere (Prosjektbeskrivelse 10.01.2012). Tre områder pekes ut som særlig viktige:

- Omsorg, struktur og forutsigbarhet
- Endringsarbeid
- Aktivisering

Videre står det at ungdomsenhetene, så lenge barnet er plassert der på grunnlag av varetekt eller dom, skal fungere som barnets omsorgsbasis. Dette innebærer at den unges vesentlige omsorgsbehov blir tilfredsstilt under oppholdet, både følelsesmessig, sosialt, kognitivt og fysisk/motorisk. Tiltaket skal, innenfor rammebetingelsene, baseres på mest mulig åpenhet mot samfunnet for å oppnå sosial læring, og på den måten selvstendiggjøre ungdommene til å kunne mestre hverdagen og forebygge gjentagelse av kriminalitet. Det skal arbeides for å oppnå forutsigbarhet under oppholdet, både for dem som er under straffegjennomføring og for dem som er i varetekt. Ungdomsenheten skal derfor legge vekt på tydelige rammer, og etablere den struktur som er påkrevd for å kunne gi ungdommene nødvendig trygghet og stabilitet.

Ungdomsenheten skal legge til rette for den unges personlige bearbeiding og forandring av de kriminelle handlingene og utgangspunktet for disse og slik legge til rette for en utvikling som retter seg mot mestring av sitt eget liv. Som et utgangspunkt for videre arbeid med ungdommen, skal ungdomsenheten umiddelbart etter innsettelse, undersøke hvilke behov og ressurser ungdommen har, og legge en plan for endringsarbeidet under oppholdet i samarbeid med den enkelte ungdom. Undersøkelsen bør inneholde informasjon om den unges livssituasjon, bl.a. helsesituasjon, skolegang, oppvekst- og familieforhold, nettverk, evt. rusproblemer, og de forhold som ligger til grunn for innsettelsen. Arbeidet med ungdommene skal vurderes ut fra en helhetsforståelse av forandring og utvikling, som innebærer både sosiale, psykologiske og læringsmessige aspekter, og skal primært rette seg *mot de faktorene* som i størst mulig grad kan forebygge tilbakefall og ny kriminalitet.

Domsinnsatte har aktivitetsplikt, jf. straffegjennomføringsloven § 3. Målet er å aktivisere også de varetektsinnsatte. Samtlige innsatte ved ungdomsenheten har opplæringsrett i henhold til opplæringsloven. Det er viktig å motivere hvert enkelt barn til å delta i opplæring på det nivået som er relevant. Ungdomsenheten skal i samarbeid med fylkeskommunen påse at det gis et individuelt

tilpasset undervisningsopplegg ut i fra den enkelte ungdoms nivå og spesielle behov. Den unge fengslede kan eventuelt fremstilles til en ekstern skole og eventuelt ved senere anledning få innvilget frigang til opplæring i det ordinære skoleverket. Den enkelte ungdom skal også delta i arbeidet med å utforme sin egen ukeplan for ettermiddag/kveld/ og helg inkludert permisjoner (Fra prosjektbeskrivelsen 10.01.2012).

Det er særlig tre aspekter som er verd å merke seg hva gjelder innholdet i ungdomsenhetene, slik det beskrives i mandatet og i prosjektbeskrivelsen. Det første er *begrepsrikdommen*, det andre er *begrepsklarheten* og det tredje er *mangelen på en faglig avklaring med hensyn til forholdet mellom innholdsarbeidet som på den ene siden berører straffegjennomføringsloven og barnekonvensjonen, og på den andre siden, EMC*. Et par områder pekes ut – omsorg og struktur, endring og aktivitet. Men er disse begrepene forstått likt i en fengselsammenheng og i en omsorgsinstitusjon og er begrepene uten videre forenelig med miljøterapeutiske prinsipper? Er det mulig å gjennomføre gode og adekvate miljøterapeutiske prinsipper i et fengsel, og hvis så – hva slags miljøterapi og hvilke prinsipper blir dette? Betyr tydelige rammer det samme i de to enhetene? Betyr det det samme for de som er utdannet fengselsbetjener og for de som har sosialfaglig bakgrunn? Dette er spørsmål vi vil diskutere i analysen. Her skal vi bare vise til følgende:

En analyse av hva som ligger i begrepet miljøterapeutiske prinsipper og innholdsarbeidet i enhetene sett i forhold til Barnekonvensjonen og menneskerettigheter er viktig av to grunner: Det tydeliggjør at omsorgen og behandling er knyttet til makt og således må analyseres kritisk som en del av den virksomheten som drives i enhetene. I dette ligger det å tydeliggjøre barns perspektiv og avdekke og problematisere særlige situasjoner og forhold som berører ulike former for makt og avmakt. Det sikkerhetsorienterte og det rehabiliterende og omsorgsdefinerte arbeidet som drives i enhetene er ungdommenes institusjonelle hverdagsliv og dermed en betydningsfull del av det å «bli til» som unge mennesker. I mandatet for tverrfaglige team står følgende:

«Enhetene skal drives etter miljøterapeutiske prinsipper, og ha tverrfaglig bemanning veiledet av et tverretatlig team med høy kompetanse på utsatte barn og unges behov (MANDAT for tverretatlig team ved de særskilte enhetene for lovbrutere mellom 15 og 18 år, ungdomsenhetene,» 15. mai 2012).

Med begrepet miljøterapi knyttes tre institusjonslogikker sammen: omsorgslogikken fra barnevernet, behandlingslogikken fra barne- og ungdomspsykiatrien og straffegjennomføring fra kriminalomsorgen.⁸⁹ Det er interessant å spørre hvorfor det er miljøterapeutiske prinsipper som

⁸⁹ Norsk kriminalomsorg og utdanningen av fengselsbetjener har frem til nå brukt begrepet miljøarbeid. Begrepet miljøarbeid har opp gjennom tidene vært inspirert av ulike kunnskapsteoretiske forankringer som virksomhetsteori

ligger til grunn for mandatet for det tverrfaglige teamets arbeid med de unge? Her må vi igjen huske at justisminister Storbergets ide var å skape *noe nytt*, men han har også gitt uttrykk for i den tidligere siterte samtalen med oss også at enhetens form og innhold måtte ha elementer av straffeideologiske og sikkerhetstydelige prinsipper. Dette er begrunnet i for å sikre institusjonelt opposisjonens kriminalpolitiske krav om straff for de alvorligste forbrytelsene som begås av unge. Et fokus på miljøterapi signaliserer et politisk og faglig ønske om å gjøre enhetene til noe annet enn fengsler. Det blir også et symbol på og et forsøk på en slags politisk og faglig legitimering av å fengsle ungdom. At enhetene skulle drives etter miljøterapeutiske prinsipper må forstås i forhold til hvem som ble invitert inn i prosessen underveis og hvilke miljøer som vurderes som de etablerte kunnskapsprodusentene hva gjelder barn og unge i Norge.

Ulike kunnskapsfelt og tradisjoner vil på ulike måter slå inn i politiske beslutningsprosesser. Det er ikke automatisk slik at det som begrepsfestes som kunnskapsbasert speiler brede forståelser, perspektiver og teoriutvikling innenfor akademia og høgskolemiljøer generelt. Det er heller ikke slik at ulike kunnskapstradisjoner nødvendigvis gis plass. Dette kommer også til syne i gjennomgangen av NOU 2008:15. Kunnskapen som her legges til grunn bygger stort sett og i stor grad på evidensbasert kunnskap utviklet innenfor bestemte typer av forskning på sårbare barn og unge, barn og unge i risiko og bestemte typer av barnevernsforskning. Denne forskningen er i stor grad kvantitativ og retter seg hen i imot mot egenskaper ved barnet, bestemte sårbarhets- og risikofaktorer. Barnet fremstår som bærer av problemer og sårbarhetsfaktorer, mens kontekstuelle forhold og ulikhetsskapende prosesser i samfunnet i liten grad er problematisert. Sentral kriminologisk, sosiologisk og pedagogisk forskning knyttet til kritisk barnevern, barn – og ungdomsforskning, samt forskning på kjønnsforståelser, marginalisering, etnisitet samt sentral kriminalomsorgsforskning er i stor grad utelatt. Utelatt er også sentrale kunnskapsmiljøer som BUK Lillehammer, KRUS og Senter for kvinne og kjønnsforskning. Forskning er aldri nøytral, ei heller forskningen NOUen bygger på og at valget falt på miljøterapeutiske prinsipper har å gjøre med hvilke miljøer som ble invitert inn som kunnskapsleverandører i arbeidet med NOU 2008:15. Et kunnskapsmessig dilemma her er at fengsler ikke skal drive behandling. Hva betyr dette når metoden i ungdomsenhetene defineres å være miljøterapeutisk metode? Hva innebærer det å drive miljøterapi innenfor et straffegjennomrøringsregime? Dette er sentrale spørsmål når vi vet at flere

(Øiestad, 2005) konsekvenspedagogikk (Bay & Hammerlin, 1997) eller også blitt knyttet til mer operative begreper som den sirkulære arbeidsprosedyren (Drægebø, 2006).

av disse barna allerede har vært innenfor andre omsorgs- og behandlingsregimer slik som barnevern og barn – og ungdomspsykiatri.

Hva betyr det å drive etter miljøterapeutiske prinsipper innenfor kriminalomsorgen, hva blir forholdet mellom de fengselsfaglige og det miljøterapeutiske personalet og hva betyr det å ha høy kompetanse på barn og ungdom? Dette er også spørsmål som vi vil komme tilbake til under analysene av de to enhetene. Viktig er kravet om et helhetlig læringsmiljø, som er forankret i straffegjennomføringsloven § 3. 1. ledd.

4.2 Kravet om et helhetlig og sammenhengende læringsmiljø

Det følger av tilretteleggelsesplikten etter straffegjennomføringsloven § 3, 1. ledd at innsatte skal sikres tilfredsstillende forhold under straffegjennomføringen og kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger. Når det gjelder straffegjennomføringens nærmere innhold, skal den bygge på individuelle behov og forutsetninger og støtte domfeltes vilje til å bryte med kriminalitet. Domfelte skal motiveres til å arbeide målrettet for å gjennomføre straffen på en måte som reduserer faren for tilbakefall til kriminalitet.⁹⁰ Dette krever en strukturert straffegjennomføring hvor de ulike virkemidlene under soningen brukes systematisk og målrettet for å påvirke domfeltes adferd.⁹¹

Sosial samhandling er grunnleggende for personlig utvikling.⁹² Påvirkning og utvikling forutsetter således medmenneskelig kontakt. Et sentralt prinsipp i forhold til tilretteleggelsesplikten om en målrettet og systematisk straffegjennomføring, er derfor at dagliglivet i fengslene skal preges av et aktivt samvirke mellom domfelte og tilsatte og ved at de omgås gjennom daglige gjøremål.⁹³ Det sosiale liv i fengselet skal utformes slik at det kan oppnås et helhetlig og sammenhengende læringsmiljø hvor problemløsning og mestring står sentralt, og hvor de ulike virkemidlene i endrings- og reintegreringsarbeidet gjensidig styrker og supplerer hverandre.⁹⁴ I forhold til kravet om en strukturert straffegjennomføring oppfattes miljøarbeid som arbeidsform og metode å være et godt og egnet verktøy for å skape et fellesskap med tydelige strukturer, rutiner, aktiviteter og troverdige relasjoner.⁹⁵

⁹⁰ Retningslinjene punkt 3.2 til straffegjennomføringsloven § 3.

⁹¹ St.meld. nr. 27 (1997-98) om kriminalomsorgen, side 33 og 34.

⁹² Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen (2004-2007), side 8.

⁹³ St.meld. nr. 37 (2007-2008) kriminalomsorgsmelding, side 205.

⁹⁴ Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen (2004-2007), side 8.

⁹⁵ St.meld. nr. 37 (2007-2008) kriminalomsorgsmelding, side 205

Når det gjelder barn som gjennomfører fengselsstraff vises det til at de har særlige behov som må ivaretas ved gjennomføringen av et fengselsopphold. Fengselsoppholdet skal forsøke å motivere og hjelpe den innsatte til et lovlydig og meningsfullt liv etter løslatelsen. Dette krever en tilrettelegging av fengselsstraffen som i størst mulig grad er basert på målsettingen om å motivere barnet til atferdsendring, samt fjerne eller redusere risikofaktorer i barnets liv. På den måten skal man legge til rette for en positiv utviklingsprosess hos barnet og styrke barnets ressurser.⁹⁶ Internasjonal forskning viser at intensivt korrigerende tilsyn ikke er særlig effektivt i den rehabiliterende behandlingen av unge lovbrøyttere og arbeidet med å redusere tilbakefall til kriminalitet. Hvis straff skal fungere kriminalitetsforebyggende, bør den kombineres med effektive behandlingstiltak.⁹⁷

Det legges vekt på å fremme og bekrefte sosialt kompetent atferd gjennom sosiale læringserfaringer og muligheter for å prøve ut nye ferdigheter. Blant annet strukturerte behandlingstiltak basert på kognitiv atferdsteori hevdes å kunne redusere antisosial atferd og påvirke ungdommens atferd og tenkemåte.⁹⁸

Det oppfattes som lettere å nå målsettingene når arbeidet skjer i ungdommens naturlige miljø. Samtidig tydeliggjøres det at det alltid vil være ungdom som ut fra en totalvurdering av deres lovbrudd, situasjon og behov vil måtte plasseres i institusjon eller fengsel. Dette aktualiserer spørsmålet om hvordan et slikt opphold kan gjennomføres innenfor en rehabiliterende målsetting, og med færrest mulige negative ringvirkninger.⁹⁹

En del forskning viser at man kan oppnå positive behandlingsresultater i institusjoner.¹⁰⁰ Dette forutsetter imidlertid fokus på undervisning, arbeidstrening, et stoff-fritt miljø, muligheter for å ta personlig ansvar og et prososialt institusjonsklima. Institusjonsmiljøet påvirkes blant annet av stabiliteten i grupperelasjoner og hvor godt en regulerer forholdet mellom 'frihet' og kontroll, hvor godt en klarer å kontrollere negative subkulturer. Viktig er også hvilke muligheter det er for kontakt med verden utenfor.¹⁰¹

Tilretteleggelsesplikten etter straffegjennomføringsloven § 3 skal etter dette i størst mulig grad baseres på de overordnede og styrende prinsippene om risiko, responsivitet og behov.¹⁰² Dette innebærer at behandlingstilbudet bør tilpasses ungdommens individuelle kjennetegn og læringsstil.

⁹⁶ NOU 2008:15 om Barn og straff, side 51.

⁹⁷ NOU 2008:15 om Barn og straff, side 159

⁹⁸ NOU 2008:15 om Barn og straff, side 52.

⁹⁹ NOU 2008:15 om Barn og straff, side 52.

¹⁰⁰ Se Andreassen 2003, (NOU 2008:15 om Barn og straff, side 53).

¹⁰¹ NOU 2008:15 om Barn og straff, side 53.

¹⁰² NOU 2008:15 om Barn og straff, side 159 jfr. side 51 og 53 og Drægebø, Rapport 2/2006 Miljøarbeid i fengsel, side 29.

De fleste lovbrøyttere synes å ha en læringsstil som forutsetter aktivt deltakende heller enn belærende metoder eller ustrukturerte opplevelsesorienterte metoder. Behandlingsutbyttet påvirkes av om den enkelte får et tilbud som er tilpasset de bestemte problemene de har og som retter seg mot forholdene som driver den kriminelle atferden.¹⁰³

Dernest skal lovbrøytters risikonivå tilpasses intervensjonsgraden slik at individer med høyere risikonivå mottar mer intensive tjenester enn de med lavere risikonivå. Intensive tiltak kan faktisk bidra til å øke alvorlig problematferd hvis de benyttes overfor ungdom med lav risiko. Videre kan plassering av ungdom med lavt risikonivå sammen med høyrisiko ungdom bidra til at problemene øker for den førstnevnte gruppa.¹⁰⁴ Gruppetiltak for unge lovbrøyttere innebærer en betydelig risiko for opptrapping av utagerende atferd og utfallet av institusjonsplassering («custodial measures») for den enkelte ungdom avhenger av kvaliteten på institusjonene. Resultatene modereres av forhold som kontakt med «normalsamfunnet», tilrettelegging av institusjonsmiljøet og personalets atferd.¹⁰⁵

Med bakgrunn i disse prinsippene anbefales det at de unge innsatte soner i mindre enheter. Små og oversiktlige enheter med stor grad av personaltetthet gjør det mulig å møte de unges særlige behov, redusere faren for negativ smitteeffekt, og muliggjøre bedre konflikthåndtering. Det vil også kunne gi de unge innsatte en tryggere ramme rundt hverdagen enn de vil få i store enheter.¹⁰⁶

I forhold til det metodiske arbeidet vises det til at arbeidet i ungdomsenhetene skal bygge på miljøterapeutisk metode og prinsipper.¹⁰⁷ Samtidig pekes det på miljøarbeid som metode og et overordnet og helhetlig prinsipp, og det anbefales at rapporten «*Miljøarbeid i fengsel*» som er utarbeidet ved Kriminalomsorgens utdanningssenter legges til grunn for etableringen av ungdomsenhetene.¹⁰⁸

Miljøarbeid som metode hviler på grunnprinsippene om tydelig og tilbakevende struktur og troverdige relasjoner. I følge prinsippet om tydelig og tilbakevende struktur skal dagliglivets struktur og rutiner brukes for å skape utvikling og forandring hos den enkelte. Innføring av miljøarbeid som et overordnet og helhetlig prinsipp innebærer blant annet en tilrettelegging av fengselshverdagen hvor fellesskapet brukes til rehabiliterende formål. Når det gjelder bruk av fellesskapet som metode, pekes det på at ungdomsenhetene ikke kun skal ta imot barn, men også andre unge innsatte, samt enkelte utvalgte eldre innsatte. Formålet er å sette sammen en gruppe

¹⁰³ NOU 2008:15, side 51

¹⁰⁴ NOU 2008:15, side 51

¹⁰⁵ NOU 2008:15, side 53.

¹⁰⁶ NOU 2008:15, side 160.

¹⁰⁷ NOU 2008:15, side 160.

¹⁰⁸ NOU 2008:15, side 161.

innsatte som kan ha stabiliserende og positiv innvirkning på hverandre, og derigjennom fremme et godt lærings- og forandringsmiljø i enheten.¹⁰⁹

Sosial samhandling er grunnleggende for personlig utvikling. En forutsetning for utvikling er at de domfelte har tillit til de ansatte.¹¹⁰ I møte med innsatte er det av vesentlig betydning at alle tilsatte har den rette grunnholdningen for å muliggjøre en endringsprosess. Det er helt sentralt at tilsatte møter innsatte med aksept og empati og at samhandlingen bygger på samarbeid – et samarbeid der betjenten utforsker og støtter i stedet for formaner og overtaler.¹¹¹ De som jobber med innsatte skal fremstå som gode rollemodeller. Troverdige relasjoner bør gi rom for belønning og modellering. For å få til dette bør de tilsatte ha en åpen, fleksibel og entusiastisk stil som fremmer utveksling av meninger, følelser og erfaringer. Relasjonen skal bygge på gjensidig respekt og omsorg innenfor en ramme for nærhet og grenser som begge anerkjenner. Dette fordrer at man vet hvor man har hverandre, noe som krever rollebevissthet og rolleavklaring.¹¹² De ansatte skal etter dette ha en væremåte som troverdige rollemodeller i et deltakende og aktivt samspill med den innsatte.¹¹³ Fængselsbetjenter i fellesskapet som er sammen med den enkelte innsatte og hele gruppen på en deltakende og aktiv måte er en forutsetning for vellykket miljøarbeid i fængsel.¹¹⁴

De unge vil imidlertid ofte ha hjelpebehov som ikke utelukkende vil bli avhjulpet med en slik tilnærming, og det presiserer derfor at de ansatte rundt den unge selv må ha, eller ha lett tilgang til, kompetanse som kan møte den unges problematikk (som for eksempel i forhold til psykisk eller psykososial problematikk). Det er derfor viktig å etablere et sammenhengende læringsmiljø som sikrer at den flerfaglige kunnskapen og kompetansen drar i samme rehabiliterende retning. Sammensettingen av de ansatte på ungdomsenhetene må ta utgangspunkt i dette.¹¹⁵

Dersom forholdene ligger til rette for det kan miljøarbeid utvikles til terapeutiske fellesskap, med de spesifiserte krav til mål, kompetanse, tverrfaglighet, utforming og struktur som da forutsettes.¹¹⁶ Det forutsetter et felles fagspråk og en felles forståelse av barne- og ungdomskriminalitet og at de ulike profesjonene kjenner til hverandres ansvar, muligheter og virkemidler.¹¹⁷ I forhold til kvalitetssikring foreslås det at man i ungdomsenhetene oppretter et flerfaglig team som, som et minimum, bør bestå av en barnevernspedagog samt en ansatt med god

¹⁰⁹ NOU 2008:15, side 160.

¹¹⁰ Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen (2004-2007), side 8.

¹¹¹ Drægebø m.fl., Rapport 2/2006 Miljøarbeid i fængsel, side 29.

¹¹² Drægebø m.fl., Rapport 2/2006; Miljøarbeid i fængsel, side 30.

¹¹³ NOU 2008:15, side 161.

¹¹⁴ I Larsen (red.), KRUS håndbok 2/2006; Fængslet som endringsarena, side 198.

¹¹⁵ NOU 2008:15 om Barn og straff, side 161.

¹¹⁶ Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen (2004-2007), side 20.

¹¹⁷ St.meld. nr. 20 (2005-2006), alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrytarar, side 31.

kompetanse på miljøterapeutisk arbeid. Det flerfaglige teamet skal ha ansvar for å se til at arbeidet i enhetene bygger på miljøterapeutisk metode.¹¹⁸

Etableringen av et sammenhengende læringsmiljø for de unge innsatte krever god koordinering.¹¹⁹ En stor variasjonskilde i forhold til tilbakefall er hvor bra behandlingsprogrammet implementeres. Implementering handler om hvorvidt behandlingen ble gjennomført som planlagt (også omtalt som «treatment integrity» eller «fidelity»), om omfang eller varighet av behandlingen og om hvor mye deltakerne engasjerte seg.¹²⁰ I direkte faglig samvirke med domfelte er det derfor viktig ungdomsenhetene følger felles prinsipper, kriterier og arbeidsformer, uavhengig av ulik grunnutdanning, for å sikre størst mulig utbytte.¹²¹

¹¹⁸ NOU 2008:15, om Barn og straff, side 161.

¹¹⁹ NOU 2008:15, om Barn og straff, side 161.

¹²⁰ NOU 2008:15, om Barn og straff, side 51.

¹²¹ Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen (2004-2007), side 17.

5. Kortfattet om ungdomsenhetene

Historien bak barne- og ungdomsfengslene handler ikke bare om å oppsummere det som er skjedd, men det handler om å utvikle en måte å studere prosessene på i de to ulike fengslene, samtidig som de studeres i forhold til hverandre og idegrunnlaget for dem. Prosessene er ikke lineære.

Historien om barne- og ungdomsfengslene er ikke en ferdig skrevet historie, men den har utviklet seg og utvikles hele tida mens vi studerer dem. Vi vil i de neste kapitlene se på noen særegne betingelser ved enhetene og deres forståelse- og begrepsbruk før vi studerer dem senere enkeltvis.

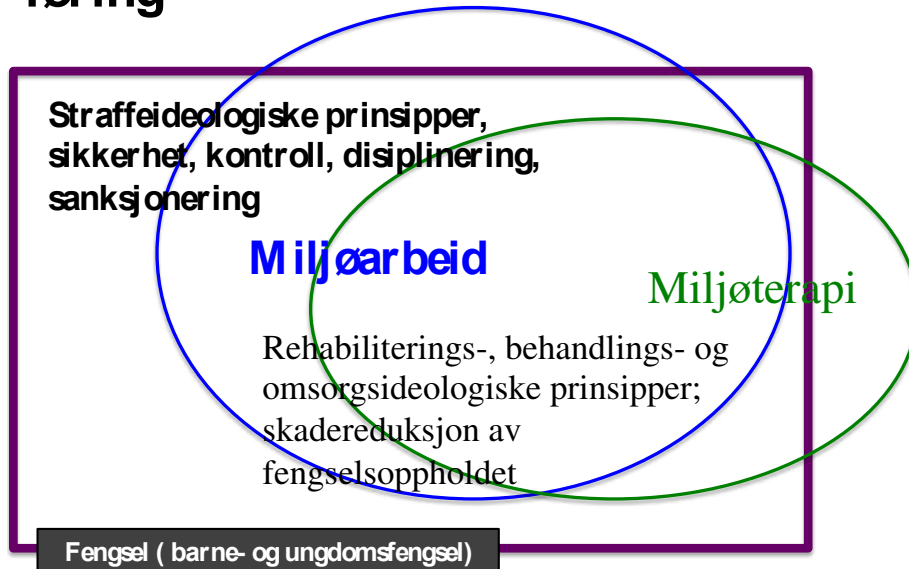
5.1 *Interne tilrettelegginger*

Sett i lys av forholdet mellom straffeideologiske og rehabiliterings- og omsorgsideologiske praksisformer, poengteres det politisk og faglig i alle dokumenter som berører kriminalomsorgen at sikkerheten er et grunnleggende prinsipp for kriminalomsorgen. Og sikkerheten defineres i etaten som organisatorisk, statisk og dynamisk sikkerhet. Sikkerhetskravene, kontroll- og disiplineringsformer trer fram åpent eller skjult, manifest eller latent også i forskjellige former for rehabiliterende tiltak. Det betyr at den miljøterapien og det miljøarbeidet som bedrives i fengslene er flersidig og består av så vel sikkerhet, kontroll og disiplinering som mer omsorgsrettede og rehabiliteringsorienterte innsatser. Dette gjelder også barne- og ungdomsfengslene. Figuren under viser hvordan sikkerhet og kontroll og omsorg og rehabiliterende innsatser står i et indre forhold til hverandre og påvirker hverandre i praksis, men gir også et bilde av praksiser og virksomhetsområder som beholder mer eller mindre sin autonome faglige og etiske selvstendighet. Rammene og den sosiomaterielle framtoningen er fengselsmessige og avspeiler straffeideologiske grunnkravene i straffegjennomføringsloven og regelverket. Ellipsene faller innenfor og utenfor fengselsrammene. De sirkelfeltene som er utenfor rektangelen betegner ulike eksterne tiltak (som er mangfoldig). Regelverket setter rammer for uteaktiviteter i form av ulike krav knyttet til permisjoner og framstillinger, men arenaene der ulike aktiviteter og læringsprosesser skjer eksternt er selvsagt mer faglig fristilte som en del av fengselssystemets rehabilitering-, integrerings- og normaliseringsstrategi. Ellipsene innenfor rammeverket rommer tiltak og opplegg som gjøres i enhetene. De skjærer inn i og overlapper hverandre. Det betyr av ulike virksomheter påvirker hverandre.

Fig.1

Straffegjennomføring

Både miljøarbeid og miljøterapi foregår utenfor og innenfor fengselsarenaen. Ulike tiltak faller innenfor eller utenfor institusjonen

Illustrasjonen viser det indre forholdet mellom straffeideologi (sikkerhet..), rehabiliterings- og omsorgsideologi (miljøarbeid, miljøterapi..)

Ungdomsenhetene knytter sine metodiske tilnærminger til miljøterapi og miljøarbeid. Miljøterapi tematiseres i en del faglitteratur ikke sjelden som terapeutenes relasjon til individer som trenger samvær; terapien relateres også til tiden og miljøet og spontan bruk av det som skjer i individets her og nå situasjon. Miljøterapi er en terapeutisk form hvor samvær vektlegges og skal romme individet og gruppen. Det handler om gruppens betydning for individet og individets betydning for gruppen (Olkowska & Landmark 2009). Målet er å fremme mestring, læring og personlig ansvar. Ikke behandle, men å bidra til at egne muligheter kan realiseres (Larsen & Selnes 1975). Miljøarbeid defineres gjerne som en systematisk tilretteleggelse av fysiske, psykiske og sosiale faktorer i miljøet for å oppnå personlig vekst og utvikling hos den enkelte (Larsen 2006, FO 2001). Miljøarbeid oppfattes i feltet både som en forståelse, en metode og som en viktig side nært knyttet til sikkerhet¹²². Miljøarbeid er altså på den ene siden en innarbeidet begrepsbruk med en lang tradisjon i utdanningen på KRUS (Hammerlin 2008, Hammerlin & Larsen, 1997), og det har

¹²² Statisk, dynamisk og organisatorisk sikkerhet

opp gjennom tidene vært inspirert av ulike kunnskapsteoretiske og pedagogiske forankringer som for eksempel konsekvenspedagogikk, realitetsterapi, virksomhetsteori, eller det har vært knyttet til mer operative begreper som den sirkulære arbeidsprosessmodellen. På den andre siden, er begrepet for mange uklart, og det er ikke alltid slik at studentene, selv når de er i praksis, kobler det de gjør til begrepet miljøarbeid (Grønvold & Fransson, 2019). Fengselsbetjenter har i dag en toårig utdanning¹²³. Alle betjenter utdannes på kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter, KRUS. Straffegjennomføring er fengselsbetjenters primære oppgave, og sikkerhetsfaget har tradisjonelt stått i en særegen posisjon. Det er et svært sparsomt faglig barne- og ungdomsfokus i grunnutdanningen og det undervises per i dag ikke i miljøterapi.

Det finnes i Norge en betydelig mengde interessant og omfattende litteratur som berører betjentrollen og dens utvikling (Hammerlin 2008; Ugelvik 2012; Fredwall 2015¹²⁴). Også i internasjonal forskning finnes det også omfattende forskningslitteratur som omhandler betjentrollen (Liebling 2000, 2011; Liebling & Arnold 2004; Crew 2011; Hardy 2013). I denne faglitteraturen karakteriseres fengselet som en institusjon som i økende grad preges av en sikkerhets- og risikotankegang, hvor kontroll står i fokus (Bullock 2011; Garland 1997, 2001, Rose 2005; Nash 2005; Whitehead 2010; Fitzgibbon 2011; Hardy 2013). Det økte fokuset på risiko har ikke kun med nye kriminalpolitiske trender i straffegjennomføringen å gjøre, men må også knyttes til samfunnsforskeres analyser hvor begrepet risiko står sentralt (Beck 1992; Giddens 1990). Dette får særlige konsekvenser for kriminalomsorgens praksis (Hardy 2013).

Bhui (2002) understreker at denne samfunnsfortolkningen har bidratt til et større fokus på de innsattes fremtidige potensielle risikoatferd, enn at de skal gjøre opp for sine kriminelle handlinger begått i fortid. Fokuset på risiko kan lett føre til at hensynet til samfunnets sikkerhet blir viktigere enn å ivareta den enkelte innsattes soningsprogresjon (Feeley & Simon 1992 s. 470; Fitzgibbon 2007: 91; Lancaster & Lumb 2006: 287). Hardy (2013) er en av de forskerne som forholder seg kritisk til deler av risikolitteraturen, og viser i sin studie at fengselsansatte ofte uttaler seg nyansert om sitt arbeid. Han viser også til Canton (2011, s. 200) som snakker om praktikere som hybrider. Det vil si at de både arbeider pragmatisk i forhold til risikoavveininger og prinsipielt når det gjelder å ivareta innsattes rettigheter i straffegjennomføringen (Fransson & Brottveit 2015). Selv om vi ikke

¹²³ KRUS startet i 2019 startet sitt påbygg til bachelorgraden i straffegjennomføring.

¹²⁴ Jfr. Her skal blant annet nevnes studier som ble gjort i forbindelse med kontraktsoning og Tjenestemannsrolleprosjektet (1988-1991) som har vært svært viktig for utviklingen av den modene betjentrollen og miljøarbeid i fengslene (se Hammerlin 2008). Se også Meek-Hansen (red/1999) *Fengselsbetjent, kompetanse-kontakt-framtid* og Meek-Hansen (2002): *Endringsarbeid I åpne fengsler*; Larsen, E., (2001): *Gruppevirksomhet ved Trondheim fengsel avdeling Leira*; Hammerlin, Y. & Kristoffersen, R. (2001): *Habilitering som livsmestringsprosess* (om Hassel fengsel) Fridhov, I.M & Hammerlin, Y. (1994): *Travelt, men miningsfullt. En undersøkelse om det å tjenestegjøre på Leira*.

kan overføre denne litteraturen til de norske barne- og ungdomsfengslene, stiller likevel litteraturen spørsmål som er relevante å ta den med inn i studiet av dem. En sentral forskjell fra overnevnte litteratur er at fengselsutdanningen i Norge vektlegger miljøarbeid (Grønvold & Fransson, 2019; Grønvold 2018) og at det i ungdomsenhetene arbeider folk med sosial-, helsefaglig og pedagogisk personell. Disse er representert gjennom yrkesgrupper som barnevernspedagoger, pedagoger, sosialarbeidere og representanter for skole og helse. Selv om disse yrkesgruppene har sine profesjonsforankringer i sosial-, helsefaglige- og pedagogiske kunnskapstradisjoner, befinner de seg samtidig innenfor et fengselsregime (Fransson & Brottveit, op.cit). Dette er yrkesgrupper som i mye større grad, enn fengselsbetjenter, er opplært i FNs Barnekonvensjon, «barnets beste» og i barne – og ungdomsarbeid. Disse gruppene har også i større grad fordypet seg i miljøarbeid. Samtidig er det viktig å huske på at deres arbeid og skjønnsutøvelse også vil preges av fengselets sikkerhetsrutiner.

*

Med blant annet utgangspunkt i de ovennevnte analytiske rammene våre, vil vi i Del II starte med vår analyse av den ene og eldste av de etablerte barne- og ungdomsfengslene – den som betegnes som Ungdomsenheten vest.

DEL II

UNGDOMSENHET VEST, BJØRGVIN

6. Et barne- og ungdomsfengsel i ny variant

6.1 Prosessen starter, den idemessige forankringen

Den 28.10 2008 ble det gitt et oppdragsbrev til Kriminalomsorgen i vest basert på forslaget fra regionen om å opprette ungdomsenheten i E-bygget ved Bjørgvin fengsel. E-bygget betegnes som et råbygg. KSF ga regionen oppdraget å etablere et tilbud til barn og ungdom ut fra de foreslåtte planene som var gitt av Region vest, men ba også om at de ble noe revidert noe. For det første skulle det maksimalt opprettes 3-4 plasser. For det andre ba KSF også om at det ble utarbeidet en endelig løsning for hvilke funksjoner/rom/enheter som skulle inngå i E-bygget. Kostnadsrammen fastsettes til 20 millioner. Derneft: KSF la opp til at tilbudet ved Bjørgvin fengsel skulle ha en landsdekkende funksjon ved at «deler av kompetansen som bygges opp skal kunne benyttes ved enheter i de øvrige regionene (ambulerende team).» Denne kompetansen og funksjonen skulle bygges opp i samråd med KSF og de øvrige regionene.

6.1.1 Fra Bergen fengsel til Bjørgvin

Enheten i Bergen åpnet 1. september 2009 i midlertidige lokaler. Justisdepartementet arbeidet videre med å etablere en ungdomsenhet ved Bjørgvin fengsel til erstatning for den midlertidige enheten som var etablert. I utgangspunktet skulle enheten forventes ferdigstilt første halvår 2014. I Prop S 1 (2012 og 2012) står det at

«Departementet arbeider med etablering av en tilsvarende enhet på Østlandet. Enhetene skal ha et tverretatlig team som skal påse en flerfaglig tilnærming til barnas behov og sikre at relevante forvaltningsmyndigheter følger opp den innsatte både under og etter straffegjennomføring. Teamet skal også ha et faglig oppfølgingsansvar for innsatte under 18 år som av ulike grunner er plassert i ordinære fengsler. jf. omtale i Prop. 135 L (2010–2011). Det er under etablering et tverretatlig team tilknyttet Ungdomsenheten i Bergen. Helse- og omsorgsdepartementet finansierer i dag en psykologstilling ved enheten. I en prøveperiode på to år skal også en ansatt i Bufetat arbeide i teamet, jf. omtale i Prop. 1 S (2011–2012) for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. [...]»

Det er først våren 2015 at man flytter inn i nye og permanente lokaler i en egen ungdomsenhet ved Bergen fengsel, avdeling Bjørgvin. Enhetens lokaler var materielt sett et modernisert gammelt bygg fra Vestlandsheimen. Forberedelsene er blitt beskrevet som svært krevende, både administrativt og

i praksis¹²⁵.

Vi starter med en første analytiske bestanddel i vår studie av Ungdomsenhet vest som er en oppsummerende vurdering forskerne I. Hydles og E.G. Stangs evalueringsrapporter. Deres evalueringsarbeid var den første referansen til en faglig evaluering av enhetens virksomhet og som kom i tre rapporter. Evalueringen deres ble således gjennomført og slutført i perioder parallelt og samtidig med vår studie. I og med at deres rapporter omfatter de første årene i prosessen i Ungdomsenhet vest, mens vi har arbeidet tidsmessig og prosessuelt mye lenger, har vi valgt å presentere sider ved deres rapport i denne delen (del II). Hydle og Stang avsluttet med andre ord sin evaluering en god stund før oss. Deres rapporter ble dessuten publisert og diskutert i etaten samtidig som vårt forskningsarbeid pågikk. Det var derfor forskningsmessig relevant at vi studerte og diskuterte Hydles og Strøms rapporter i lys av vårt forskningsarbeid (og da særlig i første fase i vår forskningsprosess). Logisk er det med andre at vi starter Del II med en kortfattet presentasjon og noen refleksjoner om deres rapport.

6.2. Første fase i prosessen av vårt analytiske arbeid

6.2.1 I. Hydles og E. G. Stangs rapport(er) sett i lys av vårt perspektiv

Før I. Hydles og E.G. Stangs hovedrapport som kom i 2016, utarbeidet Hydle to delrapporter. Hydles og Stangs evalueringsarbeid er derfor en rapport som ble avsluttet på et tidspunkt i 2016. Sett i lys av den utviklingen og de endringene som har vært i ettertid, dekker Hydles og Stangs rapport derfor bare en viss periode av etableringen av Ungdomsenhet vest. Det gjensto sånn sett mye forskning for å få en helhetlig oversikt over hele prosessen fram til i dag. Sammenliknet med Hydles og Stangs rapport strekker altså vår studie av Ungdomsenhet i vest seg over en betydelig lengre undersøkelsesperiode. I tillegg tar den også for seg Ungdomsenhet øst fra det tidspunktet da den ble etablert. Vår studie omfatter med andre ord begge barne- og ungdomsfengslene fram til i dag. I dette underkapitlet skal vi svært kortfattet redegjøre for enkelte områder og temaer der vi er faglig og forskningsmessig uenige med Hydle og Stang, før vi presenterer våre egne funn og

¹²⁵ Vi har fått tilbakemelding fra fengselsledelsen om at forut for driftsfasen var det møte med Bergen fengsel, hvor enheten først var lokalisert, samarbeidspartnere i form av Åsane vgs og Helse Bergen i forhold til bemanning i det tverretatlige teamet, samt møter med daværende KOA og KSF i Justisdept med hensyn til innholdet (sentral koordineringsgruppe og sentral styringsgruppe). I løpet av våren 2010 startet prosjekteringen av nytt permanent bygg for ungdomsenheten. Vi viser også til Hydles og Stangs presentasjon av forarbeidene for prosjektet.

analyser. Vi har en annen faglig, metodologisk og teoretisk innfallsvinkel enn Hydle og Stang for å kunne ivareta mandatet vi har fått og for å kunne å gjennomføre en kritisk analyse.

Som KRUS-forskere kjenner vi godt til de interne forholdene og den utviklingen som har vært og er i kriminalomsorgsavdelingen. Vi har over mange år studert forskjellige fengselssystemer og tiltak i etaten som har gitt oss en betydelig erfarings- og kunnskapskapital om de faglige innsatsene og ideologiske spenningene som har preget ulike nivåer i systemet.

Som òg poengtert i metode- og teorikapitlet tar vår studie utgangspunkt i et metodisk og teoretisk mangfold. Vi har hatt anledning til å studere en rekke forhold som Hydle og Stang ikke har hatt muligheten til å studere på det tidspunktet da de undersøkte enheten. De har presentert viktige faglige delaspekter i deres studie. Men vi er nok mer opptatt av å avdekke og diskutere de problematiske, kritikkverdige og negative forholdene i tillegg til tydeliggjøre det som er viktige positive erfaringer ved enhetenes virksomheter. Vi er heller ikke enige i flere av de rådene, innspillene og de vurderingene som gis i Hydles og Stangs studie, og vi stiller andre mer prinsipielle, fagkritiske og fagetiske spørsmål basert på den mer mangfoldige metodiske, ontologiske og vitenskapsteoretiske tilgangen som vi har valgt. Foruten studier av de to enhetenes juridiske, ideologiske, politiske, etiske og faglige rammer, har vi kritisk vurdert en rekke andre problemer som har oppstått og utviklet seg underveis og som i prosessen har fått enten negative eller positive konsekvenser for de to virksomhetene. En slik tilnærming følger opp vårt mandat fra departementet om å utføre en kritisk analyse.

Hydle har i de to første delrapportene, men også i den tredje rapporten som er skrevet sammen med Stang, presentert sitt forskningsarbeid å ligge tett opp til aksjonsforskning. Det går imidlertid ikke klart fram hva som er kjernen i *deres* forskningsbaserte evaluering og hva de mener kjennetegnes ved *deres* nærhet til aksjonsforskningsmetodikk. Vår forskningsmessige tilrettelegging er som påpekt forankret innenfor en kritisk forskningstradisjon der vi blant annet har hentet inspirasjon fra forskjellige filosofiske retninger og vitenskapsteoretiske disipliner; vi bygger også på en praksisforskning som er nær beslektet med kritiske aksjonsforskning.

Hydle og Stang viser til at de har gjennomført dokument- og litteraturstudier, samt foretatt intervjuer og samtaler med fanger og aktører i enheten; de har også gjennomført gjennomført feltstudier, en quest-back-studie og utviklet statistikker. En viktig kritikk, som vi støtter, har de også kommet med mot etatens mangelfulle statistikkoppfølging. Ungdomsenhet vests faglige nettverk og involverte aktører i den tidsperioden som Hydle og Stang har studert, er presentert på en oversiktlig måte. Derimot er deres analyser av nettverkssamarbeidets kvalitative sider etter vår mening ufullstendig.

Hydles og Stangs rapporter gir imidlertid en grei oversikt over *tiltaket* Ungdomsenhet vests historiske utvikling til deres rapport av avslutning i 2016. Det gjelder til dels det formelle beslutningsgrunnlaget for enheten. Framstillingen deres over dokumentproduksjonen som førte fram til den praktiske beslutningen om å opprette enheten, er også bra presentert. Vi har imidlertid også vært opptatt av at de faglige og ideologiske grunntankene og motsetningene som har vært i forkant til enhetenes etablering, og som vi mener ikke er diskutert godt nok prinsipielt, etisk og faglig i Hydles og Stangs rapport(er). Vi har òg studert tidligere bruk av fengsler for barn og unge – et perspektiv som vi mener er altfor tynt behandlet av Hydle og Stang. De tidligere erfaringene og diskusjonene er viktige ikke bare fordi de retter fokus på prinsipielle og etiske problemer som videreføres fra tidligere, men også problematiserer dagens opplegg og idegrunnlag.

De nevnte rapportene til Hydle og Stang har etter vår mening også på mange måter en uklar struktur.

Vi har vært svært opptatt av å studere det internasjonale og nasjonale lovverket både i forhold til de ideelle kravene og den praksisen som utøves i enhetene. Tidlig stilte vi oss spørsmål om forholdet mellom idealer og realiteter. Også måten de juridiske kravene er blitt forstått på og brukt i enhetene er svært viktig for oss. Det gjelder så vel forholdet mellom Straffegjennomføringsloven, Barnekonvensjonen og andre internasjonale konvensjoner om barn og unge i fengsel. Vi spør på hvilken måte disse formelle rammene er nedfelt i enhetenes praksis. For å gjennomføre en slik undersøkelse har vi brukt svært varierte metodiske tilganger. Metodologien er viktig sett i lys av de faglige, etiske og prinsipielle forskjellene i enhetenes etablering og deres praktiske begrunnelser for det som gjøres. Dernest: Forskningsseminaret *Barn som begår alvorlig kriminalitet* og som ble arrangert i regi av Justisdepartementet/Kriminalomsorgsavdelingen den 10.6. 2010, er overhode ikke nevnt i Hydles og Stangs rapporter. Det er synd fordi det ble i seminaret lagt til veie en rekke innspill fra fagpersoner som markerte prinsipielle faglige og etiske problemer med barn og ungdom i fengsel og som også foreslo en alternativ straffetenkning og tiltak for den aktuelle ungdomsgruppa som sitter i enhetene. Dette aktualiserer en kritikk mot Hydles og Stangs rapport: De problematiserer for lite det fengselsmessige og er for ukritiske til *selve idegrunnlaget* for opprettelsen av ungdomsenhetene og iverksettelsen av dem. Vi problematiserer ikke bare idegrunnlaget og de praktiske og organisatoriske konsekvensene ved etableringen, men ikke minst stiller vi svært kritiske spørsmål til at et tilpasset regelverk relatert til barn ikke har vært på plass da enhetene ble etablert og praksis iverksatt. Vi har således stilt spørsmål om i hvilken grad og på hvilken måte bruken av regelverket er juridisk adekvat slik at de er *barn det retter seg mot* – eller

om det først og fremst er et regelverk for voksne fanger som brukes. Hva verre er: Det er først for kort tid siden at et slikt regelverk er utarbeidet.

Som fengselsforskere savner vi i Hydles og Stangs rapporter en mer grundig fengsels sosiologisk og maktstrukturell analyse av forholdene i enheten.

Spenningsforholdet mellom de to grunnleggende ideologiske prinsippene og komponentene som er basis for norsk kriminalomsorg i anstalt, nemlig straffeideologien og rehabiliterings- og omsorgsideologien, problematiseres og drøftes for lite. Vi synes derfor at analysen av de straffeideologiske prinsippene og praksis ved kontroll-, disiplinering- sikkerhetstiltak er for mangelfull. Vi har også sett mer problematiserende på det miljøarbeidet og de miljøterapeutiske oppleggene som er valgt.

Videre knyttes vår kritikk til at Hydle og Stang ikke godt nok studerer eventuelle skjulte sikkerhetsregulerende tiltak og maktforanstaltninger slik de utøves i hverdagspraksisen. Mye av det som presenteres i rapportene deres dreier seg først og fremst om rehabiliterings- og omsorgsideologiens muligheter – og da presentert ved konkrete tiltak. Vi har derfor valgt en innfallsvinkel der vi har studert maktstrukturer, maktforanstaltninger, disiplinering-, sikkerhets-, sanksjons- og kontrolltiltak mer grundig. Foruten at vi har undersøkt bruken av tvangsmidler og sanksjonspraksisen i enhetene, har vi gransket voldshendelser, selvskader, konflikter osv. Vi har dessuten studert hendelsesjournaler, forhørsrapporter, fangejournaler og andre aktuelle dokumenter – men også fått svært mye informasjon og refleksjoner gjennom samtaler og intervjuer med både de fengslede barna og involverte aktører i systemet. På den andre siden har vi sett på de positive tiltakene som gjennomføres internt og eksternt, men også tatt opp til diskusjon innholdet i de miljøterapeutiske, miljøarbeidende, rehabiliterende og omsorgsrettede innsatsene. Sånn sett har vi forsøkt å danne oss et bilde av om det er Barnekonvensjonen eller Straffegjennomføringsloven som dominerer praksisfeltets kontrollrettede, sanksjonerende og sikkerhetsorienterte praksis.

Hva betyr egentlig «*til barns beste*» når Hydle og Stang stiller spørsmålet? Blir konsekvensen at de dermed legitimerer et system på bakgrunn at de kritiske analyser er for ufullstendige? Vi mener at Hydles og Stangs rapporter ikke har behandlet visse problemområder godt nok, og vi stiller spørsmål om deres konklusjoner derfor blir for ensidig positive. Dette må ikke forstås slik at ikke også vi mener at det er mye positivt å registrere og studere i enhetene og også som vi tydeliggjør, men vi er – som påpekt over – òg opptatt av å avdekke ikke bare de positive erfaringene, men i høyeste grad avdekke og diskutere de negative. Vi tar derfor opp spørsmålet om Hydles og Stangs begrunnelser for den ideelle målsettingen «*til barns beste*» avspeiler godt nok enhetens virksomhet, eller om den ideelle deisen bærer mer preg av relativitetens legitimitet

framfor en vurdering av en *prinsipiell* praksis. Vi synes også at idealet «til barns beste» som vi til stadighet møter i etatens presentasjoner, har fått en manifest legitimitet ved at enhetene ofte og i ulike sammenhenger presenteres som «bedre enn ...» sammenliknet med andre opplegg. Vi spør om dette er en begrunnelse god nok for en kvalitetsbedømmelse av enhetene? Enhetene må studeres ut fra grunnleggende idealer nedfelt i praksis og ikke betraktes ut fra en relativ legitimitet som da lett kan munne ut i det filosofen H. Marcuse ville kunne definere som et uttrykk for en form for repressiv toleranse. Hydle og Stang burde etter vår mening ha problematisert og diskutert dette fundamentale utgangspunktet mer prinsipielt. Det er også grunn til å en kritikk av etatens begrepsbruk og mangelfulle definisjoner av viktige begreper i forhold til praksis som utfoldes.

Vi synes òg at parolen «barn skal ikke fengsles» sett i lys av uttalelsen «noen barn er så farlige at de må fengsles», burde vært problematisert etisk og faglig. Dette skal vi utdype senere.

Det er imidlertid bra at de to forfatterne studerer enheten med basis i materielle betingelser. Men da blir det neste spørsmålet om hvordan de sosiomaterielle betingelsene drøftes i forhold til barns og ungdoms *behov* i fengselshverdagen. Vi mener at visse beskrivelser i Hydles og Stangs rapporter som at ungdomsenheten kan betegnes som et «hjem», er svært problematisk og faglig kritikkverdig og har, slik vi ser det, karakter av å være en eufemisme.

Vi synes også at Hydles og Stangs framstilling av de fengslede barna og unge i en del tilfeller kan karakteriseres som et teknokratiske menneskesyn og at opplegg og tiltak som foreslås, gir oss en opplevelse som er preges av paternalisme (også dette skal vi komme tilbake til). I rapporten vises det til et mer eller mindre generert behov for hjerneforskning. På hvilket grunnlag? Hvilke konkrete studier av de unge fengslede i enhetene kvalifiserer til et slikt forslag?

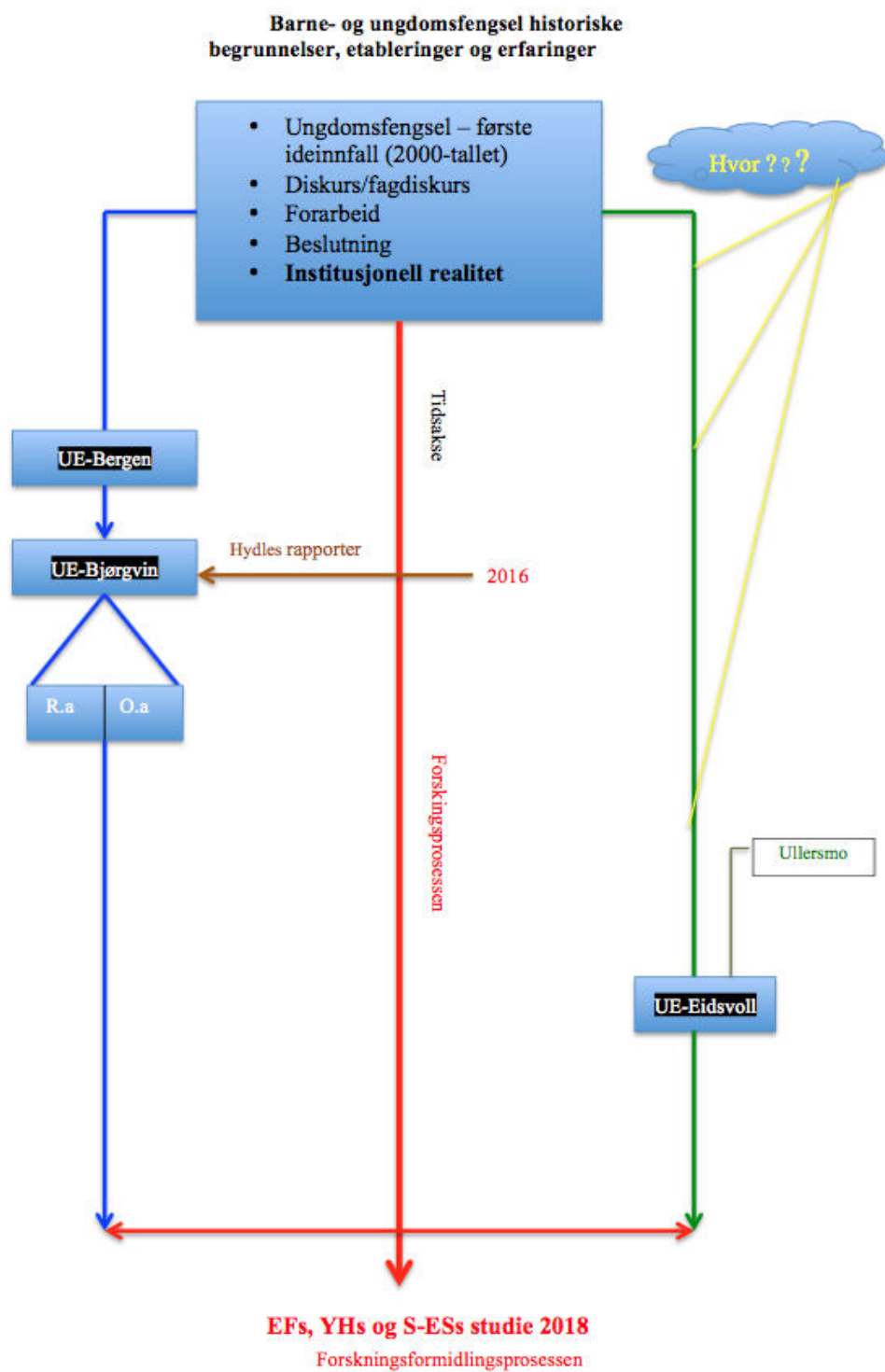
Regionens assisterende direktør og hans tanker har fått stor plass i den ene av Hydles og Stangs rapporter. Problemet er ikke en klok og dyktig fagmanns tanker og visjoner; problemet er heller *hvordan* de brukes i den aktuelle rapporten. Det å presentere innspillene som fundamentale og retningsgivende for en del av virksomheten, burde ha vært kritisk analysert. Det leder oss inn på et metodisk spørsmål. Vi mener at informasjonen i rapportene om bruk av hermeneutikk ikke er klart nok presisert. En slik informasjon må knyttes til hvilke skoleretning innenfor hermeneutikken som brukes, hvis ikke blir tilnærmingen uklar.

Viktige viktige strukturelle endringer er skjedd i prosessen er logisk nok heller ikke tatt med i rapporten – det kan imidlertid Hydle og Stang ikke kritiseres for. Det at enheten i vest ble delt i to avdelinger – én obligatorisk og én forvaringsavdeling kalt ressursavdelingen, var ikke så aktualisert da Hydle og Stang studerte enheten. Omorganiseringen fikk ressursmessige, organisatoriske, faglige og etiske konsekvenser.

Det er flere interessante informasjoner og funn i Hydles og Stangs rapport(er), men vi mener også at det er flere betydelige prinsipielle, faglige, etiske, metodiske og teoretiske problemer i deres studie. Vi er også kritiske til flere av de to forskernes analyser, vurderinger og råd. Det skal poengteres at det er helt logisk fordi våre analyser skiller seg fra Hydles og Stangs på mange områder. Vi har kort og godt ulike forskningsstrategier og forskjellige epistemologiske, metodologiske, ontologiske og etiske innfallsvinkler.

På den neste side har vi presentert en illustrasjon over vår forskningsprosess relatert til en tidsakse.

Fig 2

Illustrasjonen viser en oversikt over vår forskningsprosess fram til 2018. Vi ser at Hydle og Stang

avsluttet sin forskning i 2016 og fikk med seg etableringsperioden for og tilretteleggingen av Ungdomsenhet vest, Bjørgvin, men ikke de mange endringene som skjedde i prosessen etterpå. De har heller ikke sett på Ungdomsenhet øst, Eidsvoll. Vi stiller derfor et kritisk spørsmål til at prøveprosjektet ungdomsenhet ble godtatt før begge studiene ble gjennomført, mens den ene studien også ble avsluttet før betydelige endringer skjedde.

6.3 Fængslets topografiske, arkitektoniske og sosiomaterielle forankring

6.3.1 Beliggenhet

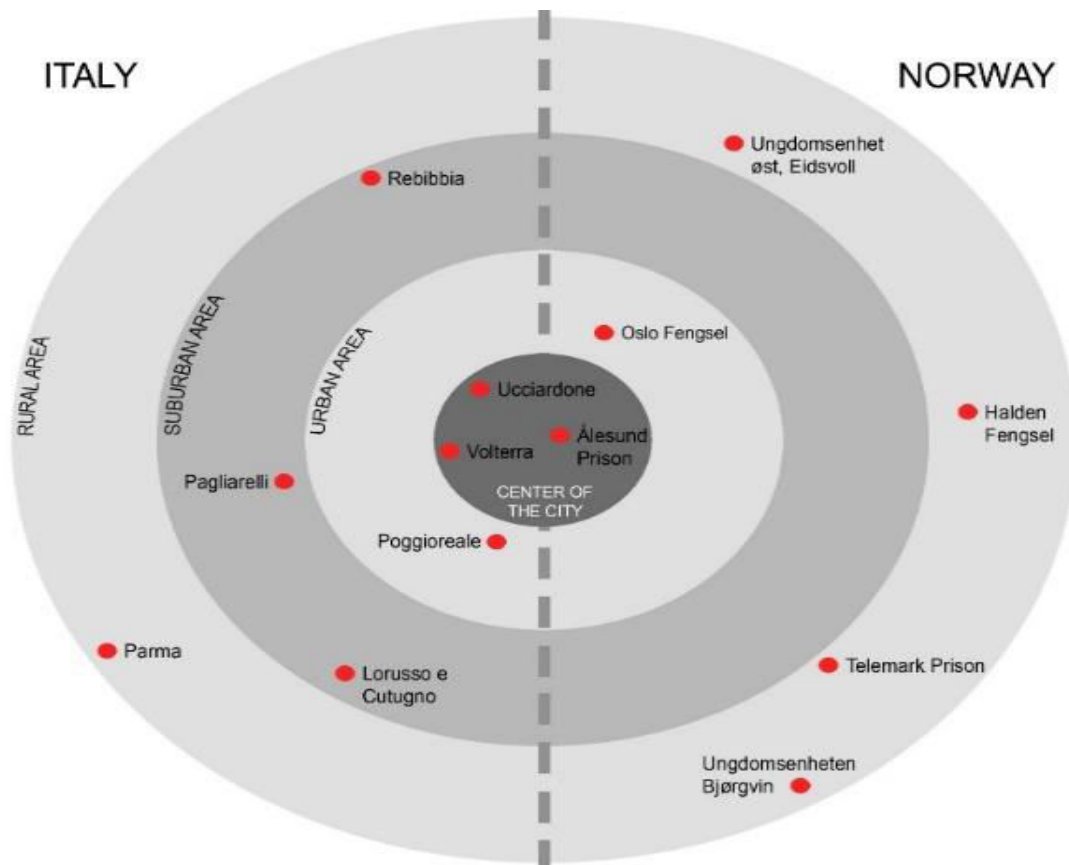
Etter diskusjoner om hvor fengselet skulle ligge, ble fengselet i 2015 åpnet 16 km utenfor Bergen sentrum, vegg i vegg med Bjørgvin fengsel. Grunnen til at denne løsningen ble valgt, var blant annet behovet for støttefunksjoner i forhold til hendelser. Dermed kan det synes som om prinsippet å bygge ungdomsenheten på geografisk avstand til voksenfengsler ble brutt.

Vi har i prosessen samarbeidet med italienske forskere og gjort noen topografiske sammenlikninger mellom italienske og noen norske fengsler geografiske plassering – deriblant ungdomsenhetene. Som vi ser av figur 3 ligger ungdomsenheten vest i et ruralt område, et godt stykke utenfor Bergen by (Giofrè, Porro & Fransson 2018). Enhetens plassering utenfor by og

tettsted, forhindrer geografisk integrasjon med lokalmiljøet som er en sentral idé i moderne fengselsarkitektur (Fagnoni 2018). Enhetenes beliggenhet er per i dag av de mest perifere fengslene når vi sammenlikner med italienske fengsler¹²⁶, og inngår i en senere tendens i norsk tradisjon om å plassere fengsler i rurale områder utenfor folk flest.

Fig. 3. Ulike fengslers topografiske plassering

For at familie og venner skal komme til ungdomsenheten vest, er man avhengig av bil eller buss fra Bergen. På vei til fengselet passerer man Høgskolen og ellers ligger det ulike typer av institusjoner rundt. Statsbygg er ansvarlig for selve konstruksjonen og byggingen av fengselet.

6.3.2 *Fengslets ytre rammer og typer av arealer og funksjoner*

Barne- og ungdomsfengslet Bjørgvin karakteriseres ved eksterne kurvlineære gjerder. Symbolsk sett oppfattes rette lineære barrierer å markere styrke i autoritet knyttet til straff og skillet mellom

¹²⁶ For videre lesning viser vi til Geofrè, F., Porro, L. og Fransson, E. (2018) Prison between Territory and Space: A Comparative Analysis between Italian and Norwegian Prisons. In Fransson, E., Geofrè, F. and Johnsen, B. Prison, Architecture and Humans. Oslo: Cappelen Damm.

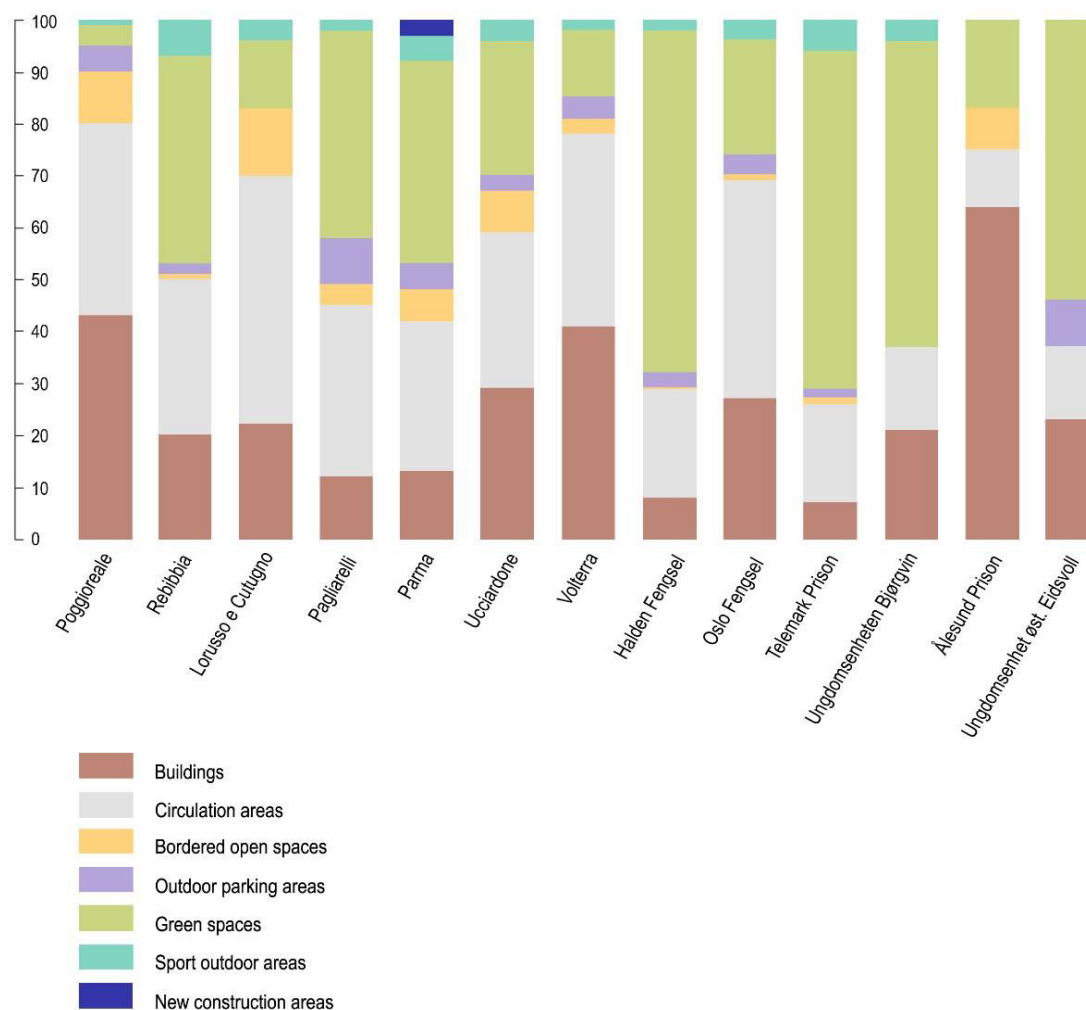
fengslet og samfunnet ute, mens kurvlineære gjerder gir et mindre autoritært og stringent inntrykk og signaliserer i større grad mer «åpne» og vennlige omgivelser (Giofrè, Porro & Fransson 2018). Ungdomsenheten i Bergen gir et inntrykk av et nytt moderne teknologisk fengsel som forsøker å myke opp miljøet ved å gi enheten et «ungdommelig» uttrykk gjennom sin kombinasjon av kurvlineære blå gjerder som delvis er dekorert av veiskilt. Noen av disse er påbudsskilt, og sånn sett symboliseres det noen forventninger til hva ungdommene bør tenke over og gjøre mens de er inne, men de har også en praksis funksjon – det gjør det vanskeligere å klatre over gjerdet.

Når man sammenlikner funksjonelle områder slik vi ser i figur 4 at ungdomsenhet vest er et av de fengslene med høyest andel av grøntarealer og sportsarenaer. Ungdomsenheten vest har 59% grøntarealer og 4% utendørs sportsarena¹²⁷.

¹²⁷ Spørsmålet er også hvordan de grønne områdene brukes? Johnsen (2018) påpeker at trass i store grøntarealer i norske fengsler, har mange av dem ikke tatt i bruk utearealene på grunn sikkerhetshensyn.

Figur 4 - Funksjonelle områder: Sammenlikning i prosent.

6.3.3 Det indre miljøets, tingenes og artefakters funksjoner

Vi vil i dette underkapitlet kortfattet vise til noen eksempler ved den indre arkitekturen, romfunksjoner, interiør og bruk av ting, rekvisita og artefakter. En mer konkretisert tilnærming vil bli integrert direkte og indirekte i rapportens kommende presentasjoner og analytiske deler.

Ungdomsenhet vest har klasserom, musikkrom, et rom med bordtennisbord. I mai 2018 ble det åpnet et nytt tilpasset treningsrom. Rombenevnelser og bruken av rom forteller noe om kulturelle verdier, hva norsk kriminalomsorg anser for viktig for ungdommer, hva som er viktig innhold i straff og hva man tenker kan

hjelpe i en tilbakeføringsprosess. Bjørgvin er ombygget utfra ny og moderne fengselsstandard med vekt på bevegelse, fleksibilitet, lys og åpne rom (Fransson 2018). Samtidig har arkitekten måttet balansere økonomi og design. Bygget har en minimalistisk estetikk karakterisert av store åpne oppholdsrom som gir bevegelse og god romfølelse, lys som slipper inn gjennom store vinduer, tregulv, noen designmøbler og innslag av kunst. Å ha et solid og godt tregulv var et sterkt ønske fra personalet. Gulvet skulle være godt å gå på å gi en «hjemlig følelse». Vinduene er brede og store, med uknuselig glass og uten gitter. Fengselet kombinerer denne åpenheten med en svært dekkende og funksjonell elektronisk overvåkning. Fengselet har i perioder hatt elementer av grønn ideologi ved periodevis å dyrke grønnsaker og de har hatt kaniner, geiter og flaskelam.

Et stort langbord danner et sentralt midtpunkt i det åpne oppholdsrommet, hvor det også er kjøkken, sirkulasjonsområde og en sofakrok med TV. Bordet blir en sentral fengselsartefakt og forteller noe om hva slags sted dette er ment å være. Et sted å samles, lage mat, et sted å passere på vei til noe annet. Her kan den enkelte være en del av noe på en ikke-krevende måte. Det er mulig å henge rundt, krølle seg opp i vindusposten og se ut og bare være eller slå seg ned ved bordet for en prat (Fransson 2018).

Ting har symbolske, praktiske og sosiale funksjoner. For eksempel er bordet en måte å oversette begreper som humanitet, verdighet og solidaritet inn i fengselsarkitektur (Terranova 2018), en måte å ta i bruk

rommet på, samtidig som bordet aktivt brukes og blir bærer av symboler. De ansatte vet at bordet og bordsituasjoner aktivt kan brukes både til omsorg, disiplinering, kontroll og i et rehabiliteringsøyemed eller re-sosialiseringsøyemed ¹²⁸. Ungdommene forventes å sitte rundt bordet til måltidene, de

¹²⁸ Også i TAMU-sentrene Danmark og ut fra deres konsekvenspedagogikk legger man stor vekt på det indre miljøet, den materielle standarden og tingenes/interiørets symbolske og praktiske tilrettelegginger. De er viktige i en lærings- og dannelsesprosess. Måltider, rommet og bordet får viktige symbolske, sosiale og pedagogiske funksjoner i måten den unge forholder seg til andre mennesker og de menneskeskapte og naturgitte omgivelsene på.

kjenner på denne forpliktelsen og forteller både om hyggelige samtaler, stress og uro. Slik produserer bordsituasjonene krefter og stemninger (Fransson 2018).

Åpne rom, bevegelse, designdetaljer og tekstiler er også klassespesifikke og etnisk spesifikke estetiske detaljer av og til men ikke alltid et stykke vekk fra barnas klassespesifikke og etniske bakgrunn. De estetiske detaljene kan leses som en måte å vise respekt på, sette barn og ungdommers beste i fokus, gjøre «allmenkulturen» tilgjengelig og kanskje også å fortelle noe om muligheter – for eksempel hva de unge kan få hvis de fullfører skolen og får seg arbeid eller en utdanning. Fengsels-rommene er ment å formidle en uformell, estetisk og omsorgsfull atmosfære som reflekterer norske verdier i kriminalomsorgen basert på humane idealer, normalisering, borgers rettigheter, rehabilitering, hjelp og omsorg, og med barnets beste i dets kjernen (St. melding nr. 37). Som et eksempel på en ny generasjon fengsler, er de ment å gjenspeile fremgang, humanisme og lede en til å tro at fengsler kan være noe mer enn bare repressive institusjoner. Ungdommene har egne celler, noen ganger referert til som rom av personalet.

Ungdomsenheten ligger vegg i vegg med Bjørgvin fengsel og som muliggjør støttefunksjoner derfra, men enheten framstår som ideologisk og ressursmessig i liten grad knyttet opp til sitt nabofengsel. De får imidlertid regelmessig hjelp fra Bjørgvin. Ved forespørsel fra Ungdomsenheten bistår fengselsbetjenter fra Bjørgvin enheten ved det som betegnes som skjerpene hendelser. De sender også ungdommer til Bergen fengsel og således bryter også de, etter vår mening, med ideen om «egne enheter for ungdom». Enheten presiserer imidlertid at de ikke sender innsatte til Bergen fengsel uten grunn. Det er blitt gjort i perioder hvor sikkerhetscellen har vært stengt pga. ombygging. Det at Bjørgvin fengsel følger aktivitetene ved ungdomsenheten på monitor hele dagen og at betjenter fra Bjørgvin kommer over ved behov, mener vi likevel bryter med to opprinnelige premisser: i) avstand fra voksefengsel og ii) ungdomsenhetene som enheter bestående av tverrfaglige team.

6.4 Fengslings innhold og form

I 2017 hadde vi en viktig samtale med regionsledelsen. Vi stilte spørsmål om forarbeidet til og utviklingen av barne- og ungdomsfengslet så langt. Vi tok også opp spørsmålet om hvilket type fengsel det som betegnes som Ungdomsenheten vest er, og hvilke lover som skulle være rammen for virksomheten. Svaret var entydig: «*Det er et fengsel. Det er straffegjennomføringsloven som gjelder for oss. Barnet er under vår lovgivning*». Prinsippet var og er at man skulle ivareta «barnets beste», «men at *straffegjennomføringsloven skulle komme foran*». Barnekonvensjonen skulle også

være en ramme om virksomheten som et svært viktig omsorgsrettet ideal. Det førte til en rekke særegne fagkrav til virksomheten. Vedkommende tydeliggjorde kompetansekravet i human ånd: Straffegjennomføring – men med kjærlighet, der det barnefaglige ble et viktig utgangspunkt.

Dette betyr at vår analytiske tilnærming tar utgangspunkt i at vi studerer et høysikkerhetsfengsel, et barne- og ungdomsfengsel der varetekts-, doms- og forvaringsfanger er fengslet. Vi mener, som antydte tidligere, at begrepet ungdomsenhet også kan gi feilaktige assosiasjoner og dermed bli en begrepsmessig dekorasjon hvis det ikke framheves at det dreier seg om at enheten betegnes som et barne- og ungdomsfengsel.

Det betyr at rammene for fengselsvirksomheten avspeiler fengselsideologiske grunntrekk i form av i) straffeideologiske og ii) rehabiliterings- og omsorgsideologiske premisser. Disse ideologiske premissene er virksomhets historiske røtter og rammer.¹²⁹

6.5 Fangegruppa

Basert på statistikk fra barne- og ungdomsfengselet på Bjørgvin, har vi utarbeidet noen statistiske informasjoner. Fra 1.1.2013 - 1.1.2018 har til sammen 52 barn og unge vært innsatt i fengslet. 46 av disse var gutter og seks var jenter. Gjennomsnittsalderen ved innsettelsen var 16.5 år. Fire var 15 år, 14 var 16 år, 31 var 17 år og tre var 18 år. Kriminalitetsbildet er variert med følgende registrerte hovedkriminalitet og mange av de unge har begått flere lovbrudd. Ni satt på § 6, utlendingsloven, men de fleste er enten siktet eller dømt for grovt ran, legemsbeskadeligelse, voldtekt, narkotikaforbrytelser og trusler. Enkelte andre er fengslet for økonomisk utroskap eller vold mot offentlig tjenestemann.

Når det gjelder statsborgerskap er det 23 personer, eller 44 prosent, som er registrert med utenlandsk statsborgerskap.

6.5.1 Fengslede i enheten

Vi har dessuten utarbeidet egne statistikker som tar for seg nyinnsettelse fra 2016 – 2018.

¹²⁹ I og med at praksisfeltets organisering og virksomhetsformer består av begge de to ideologiske grunnprinsippene, studerer og analyserer vi fengslet med utgangspunkt i særtrekkene ved de to ideologiske grunnformene, men også det forholdet de to ideologiene og praksiskravene har til hverandre. Vi stiller derfor spørsmål om hvordan de ideologiske prinsippene og rammene nedfelles og utfoldes ideelt og reelt – dvs inkorporeres og uttrykkes institusjonelt i fengselshverdagen og på praksisfeltet.

Basismaterialet har vi fått fra Bjørgvin. I tillegg har også brukt KOMPIS og annen tilgjengelig dokumentasjon. I tabell 2 viser vi en oversikt over nyinnsettelse fra 1.2.2016 og til og med 2018.

Tabell 2, Nyinnsettelse fra 1.2.2016 til og m 2018 fordelt på kjønn (tallene gitt av enhetens ledelse)¹³⁰

År	I alt	Jenter	Gutter
2016	18	4	14
2017	6	1	5
2018	15	1	14
	39	6	33

Tabellen viser at det i alt, fra 2016 til 2018 var 39 innsettelse. 85 prosent av disse var gutter og 15 prosent var jenter. Ser man på innsatte i alt viser tabell 3 følgende bilde:

Tabell 3, antall innsatte totalt fra 1.2.2016 til og med 2018 fordelt på kjønn (tallene gitt av enhetens lokale ledelse)

År	I alt	Jenter	Gutter
2016	18	4	14
2017	11	4	7
2018	17	2	15
	46	10	36

Som vi ser av tabellen var det totalt innsatt 46 barn og unge mellom 15 og 18 år fra 2016 til 2018. 78 prosent av disse var gutter og 22 prosent var jenter. Selv om dette er svært små tall er det verd å merke seg at dette er flere jenter enn hva vi vanligvis finner i fengselspopulasjonen i Norge. Kjønnssaspektet er noe som vil forfølges videre i andre artikler.

6.6 Enhetens straffegjennomføringspraksis

I det som er hevdet å være et moderne fengselsopplegg for barn- og unge, stilles det klare krav om virksomhetens innhold og form, og dermed også til de ulike aktørenes og fagenes tilrettelegging og virksomheter på praksisfeltet. Sentralt står straffegjennomføringsloven og fengselssystemets

¹³⁰ Tallene for 2019 (til 20.4.2019): Fem nyinnsettelse, bare gutter. Tall fått fra enhetens lokale ledelse

regelverk, men også det ideelle og lovhjemlete kravet om at Barnekonvensjonen og enkelte andre konvensjoner skal være retningsgivende for ungdomsenhetenes innhold og form. Fra første møtet med de to barne- og ungdomsfengslene var tilbakemeldingen at enheten drives etter Barnekonvensjonens idealer og krav. Men gjør de det, og i så fall på hvilken måte?

Vi analyserer derfor i ontologisk og eksistensiell forstand ut fra en *her-og-nå-væren* (fengselsoppholdet), en *der-og-da-væren* (som tida før fengslingen) og en *der-og-når-væren* (tida etter fengselsoppholdet). Det er også ut fra dette ontologiske perspektivet at Deleuzes *being-begrep*, eksistensialismens og fenomenologiens *væren-begrep*, den kritiske psykologis *situert læring* og en *situasjonsfilosofisk* tilnærming er viktige forståelses- og analyseverktøy for oss.

6.6.1 *Enheden som straffe-, sikkerhets- og kontrollsystem – noen eksempler*

For å få et inntrykk av straffegjennomføringspraksisen har vi studert hendelser og situasjoner. Hendelser er for oss både en situasjonell aktivitet og et filosofisk begrep. Hendelser retter oppmerksomheten mot situasjoner hvor «noe skjer» (Deleuze og Guattari 1987), noe som forstyrrer tingenes vanlige gang. Etter en hendelse forblir ikke ting slik de var, skriver den slovenske filosofen S. Žižek (2014:2). Totale institusjoner særpreges ved sine hendelser, men hva som oppfattes som hendelser og hvordan disse fortolkes vil imidlertid variere. Mens negative hendelser i omsorgs- eller behandlingstinstitusjoner kan være et positivt terapeutisk gjennombrudd, særpreges fengsler ved sitt fokus på hendelser som er negative og knyttet til uro og avvik. Det finnes egne dokumentasjonssystemer for dette i blant annet hendelses- og avviksrapporter. Hendelser forteller noe om et sted, om tålegrenser og atmosfære, samtidig som hendelser legitimerer regimer og tvangsmidler. I kapitlet vil vi rette blikket mot noen eksempler på hendelser: Hendelser sett fra et fengselsfaglig administrativt perspektiv, hendelser slik de ansatte snakker om dem og hendelser fra et barne- og ungdomsperspektiv. Dette er også hendelser som skrives ned i hendelsesrapporter eller som dokumenteres som avvik i KOMPIS. Hvilke hendelser som defineres som aktuelle å rapportere inn, er underlagt bestemmelser i straffegjennomføringsloven. Hvorvidt noe registreres som en hendelse vil avhenge av profesjonelt skjønn, lokale og personlige toleransegrenser. Vi har gått fram på følgende måte for å få en oversikt over hendelser:

✓ Vi har hentet ut, bearbeidet og analysert alle hendelser i 2016 basert på rapporter fra Doculive

✓ Vi har hentet ut tall på hendelser og avvik fra KOMPIS

✓ Vi har studert enhetenes egne rapporter fra 2016

Tabell 4, Oversikt over alle hendelser i 2016

Selvmondsnære handlinger/selvskader	Vold/trusler ¹³¹	Isolasjon ¹³²	Ordensbrudd	Krenkelse av privatlivet ¹³³	Anmeldelser
2 selvmordsforsøk	13 Vold mot ansatte	3 Tap av permisjon	25(26) Uakseptabel atferd	1 Transportjern	3
1 selvmordstanker	1 Vold mot innsatte	3 Opphold på rom 1017	15 Brudd på aktivitetsplikt	6 Øvrige	
2 uttrykt selvmordsforsøk	2 Trusler mot ansatte	2 Ventecelle	6 Funn av ulovlige gjenstander	1 Bruk av hånddetektor	
1 selvmordsbrev	3 Trusler mot innsatte	23 Utelukkelse fra fellesskap	29 Ordrepekt	10 Cellevisitasjon	
1 trussel om selvskading	9 Trusler uspesifisert	0 Utelukkelsesrom	2 Rus	38 Kroppsvisitasjon	
1 uttalelser om selvskading	2 Trussel om skadeverk	2 Skjermingsrom	6 Brudd på utgang	7 bodycuff	
10 selvskading	14 Skadeverk	6 Sikkerhetscelle	10 Brudd på regelverk	12 håndjern	
		1 Utelukkelse fritidsfellesskap		1 Tap av retten til gode	
		7 Overføring annet fengsel		8 Irettesettelse	
		2 Tap av fremstilling			

Tabellen er videreutviklet fra et statistisk råmateriale, derettert studert analytisk relatert til juridiske, menneskerettigheter og Barnekonvensjonen samt fengselsvitenskapelige analyser. Vi opererer med seks kategorier: Selvskader, vold/trusler, isolasjon, ordensbrudd, krenkelse av privatlivet og anmeldelser. Begrepsbruken i tabellen er knyttet til forskningspraksisen i kriminalomsorgen (Hammerlin og Kristoffersen 2001, Hammerlin 2009, Hammerlin og Rokkan 2012).

¹³¹ Dette dekker både vold og trusler og inkluderer materiell vold

¹³² I gjennomgang av hendelsesrapportene ser vi at rombetegnelsene brukes noe overlappende.

¹³³ Her inkluderer vi handlinger som ytterligere begrenser de unges personlige integritet og bevegelsesfrihet, utover at det er et lukket fengsel. Dette er viktig ift fengselets selvdefinisjon.

Et første innspill er at vi ved våre dokumentstudier av hendelsesrapporter, avhørsrapporter med mer, men også ved våre intervjuer og samtaler med personalet og de fengslede – samt ved vår egen tilstedeværelse i avdelingen – har registrert at både personalet og de fengslede møter en rekke krevende hendelser og situasjoner i løpet av hverdagen. Uten tvil er det slik at de i de fleste tilfeller klarer å løse motsetninger og konflikter på en god eller akseptabel måte. Det gjøres et godt omsorgs- og fagarbeid i så måte. Det er også slik at det å arbeide i barne- og ungdomsfengslet og det å være fengslet der, stiller store krav til de involverte. Personalets faglige kompetanse vises i både sikkerhetsfunksjonens og miljøarbeidets kvalitetskrav. Men vi har også avdekket en del motsetninger og konflikter i enheten. Flere av disse løses handlings- og sanksjonsmessig ved straffegjennomføringsloven og annet adekvat regelverk som inntil for kort tid siden har vært identisk med det for voksne fengslede. At regelverket som er blitt brukt på barna og ungdommen over så mange år siden opprettelsen av enhetene har vært straffegjennomføringsloven og regelverk for voksne, er sterkt kritikkverdig, en sendrektighet som vi mener at KDI har ansvaret for. Spørsmålet er derfor i hvilken grad Barnekonvensjonen influerer på det handlingsmønstre og de sanksjonene som iverksettes.

I dette underkapitlet vil først og fremst gi en *samlet oversikt og vurdering* av de inntrykkene vi har fått gjennom våre studier av enheten, samtaler vi har hatt i fengslet samt registrert ved vår tilstedeværelse i fengselshverdagen. Vi vil blant annet vise til noen konkrete eksempler på konfliktsituasjoner og hendelsesforløp som åpner for kritiske innspill eller spørsmål. De aktuelle eksemplene reiser innvendinger relatert til regelverket som brukes, men stiller også kritiske spørsmål til praksis og rutiner som er etablert. Det er ikke tvil om at personalet i svært mange sammenhenger løser konflikter som oppstår både gruppevis og personlig på en konfliktdepende og en faglig god måte – konflikter som lett kunne utvikles til å bli særdeles belastende både for de fengslede og personalet. I en del tilfeller sliter den unge med så store eksistensielle, psykiske og sosiale problemer at personalet skal honoreres for dets faglige dyktighet. I en del andre tilfeller spør vi om ikke konflikter, verbale utfall og motsigelser kunne ha vært løst atskillig faglig og omsorgsmessig smidigere og med mer konduite. Også fangens personlige integritet kunne i en del tilfeller ha vært sikret på en bedre måte. Vi mener å registrere at en del av hendelsene eskalerer til et konfliktnivå der motsetningene synes å ha gått for fort i vranglås slik at ulike sanksjonsmidler brukes som konfliktløser. Det synes da som om personalets autorites- og definisjonsmakt og *deres* vurderinger av konfliktsituasjonene og motsetningene i en del tilfeller blir altoverveiende og handlingsmessig løst på resolutt måte. Dette gjøres først og fremst etter straffegjennomføringsloven og regelverket og ved at tradisjonelle fengselsmessige rutiner og prosedyrer følges opp. Vi har

derfor stilt spørsmål om ikke en del konflikter og oppfølgende sanksjoner kunne ha vært løst annerledes. Vi har også stilt spørsmål om ikke de unge i en del sammenhenger har rett til ytringsmessig motstand slik Barnekonvensjonen presiserer. Flere av de unge sier i samtaler med oss at «*de ansatte alltid har rett*» og at de således opplever at deres innvendinger ikke blir hørt. «De hører ikke på meg», er blitt en gjenganger i flere av intervjuene. Det blir påpekt fra enheten at barna blir hørt på, men når de ikke får gjennomslag vil de gjerne formulere seg som beskrevet overfor. Det er prinsipielle og kompliserte spørsmål som her blir reist når det gjelder barns med- og selvbestemmelsesrett. Det er også viktig å påpeke at vi her snakker om et asymmetrisk maktforhold hvor man må være vår for barnas opplevelse av å bli hørt eller ikke hørt. I forhold til kravene om miljøarbeidets konflikthåndtering, må dette vurderes som et faglig adekvat spørsmål. De fleste konflikter er prosessuelle. Det begrunner på ny spørsmålet om ikke motsetningene kunne ha vært løst annerledes og håndtert annerledes og på et tidligere tidspunkt i prosessen.

Fengslet bruker i en del sammenhenger tradisjonelle fengselsinstitusjonelle tvangsmidler som isolasjon (i ulike former), overføringer til andre fengsler, utelukkelse fra fellesskapet, permisjons- og framstillingsnekt, med mer. I noen sammenhenger er det også brukt passivering, håndjern og bodycuff når konfliktene oppfattes truende. Vi stiller spørsmål om ikke den etablerte sanksjons- og passiveringspraksisen i en del tilfeller dermed står i et motsetningsforhold til retningslinjene i Barnekonvensjonen og til devisen «til barns beste». Vi har også stilt spørsmålet om denne praksisen strider imot intensjonene i et miljøterapeutisk arbeid.

Selvskade

For 2016 har vi ut fra hendelsesjournaler og andre former for rapporteringssystem registrert at det i Bjørgvin har vært to selvmordsforsøk og ti selvskader. Dette står i motstrid til de generelle KOMPIS-informasjoner vi har fått og som viser at det er registrert én selvskadehendelse for ungdomsenhetene i 2016, 2017 og til nå i 2018. Heller ikke i KIKS er det registrert slike hendelser. Dette tyder på en feilrapportering om hendelser. Vi har i tillegg registrert to hendelser som selvttrykte eller selvformidlete selvmordsforsøk; det er òg uttalt selvmordstrusler og selvmordstanker i fire tilfeller – deriblant ett i brevs form. Tre ungdommer er registrert med

selvskader og selvmordsnære handlinger; én av dem har utført flere slike handlinger. Selvmordsytringer i form av handlinger eller selvmordstanker er svært alvorlige tegn på at et menneske er i en svært vanskelig sosial, psykisk, fysisk og eksistensiell situasjon. Slike ytringer må ikke på noen måte undervurderes eller bagatelliseres – ei heller defineres som manipulering (Hammerlin 2009; 2015).

Selvmordsforskningen i etaten har vært omfattende og vært gjennomført kontinuerlig helt fra 1980-tallet til nå. Det gjelder også det forebyggende undervisningsarbeidet i regi av etaten og KRUS (vi viser bl.a. til Hammerlin 2009). I etatens selvmordnærhetsstudier skilles det mellom selvmordshandlinger, selvmord, selvmordsforsøk, selvskader og selvmordstanker. Etaten følger en felles nordisk definisjon av selvmordshandlinger. Vi viser til den kunnskapen og de rådene som er vist i dette kontinuerlige arbeidet som først og fremst tar utgangspunkt i studier av selvmord og selvskader i norske fengsler

Faglig sett er det i suicidologien en betydelig uenighet blant fagfolk om hvordan *selvskader* skal forstås, og for omgivelsene kan selvskadende handlinger være vanskelig å forstå og tolke. Det erkjennes også at fagfeltet pr i dag kan for lite slike handlinger. En del fagfolk hevder at mange unge skader seg selv for å regulere eller få kontroll over sine følelser, psykiske og sosiale ubehag. Ut fra de ulike fagperspektivene forstås selvskader i to former: Den ene (i) som et hendelsesforløp og en viktig risikofaktor i en selvmords*prosess*; den andre (ii) som en ikke-selvmordsnær handling, men som et alvorlig lidelsesuttrykk eller en form for selvutløst affektregulering eller mestringsstrategi; atter andre tillegger at selvskaden ofte har en sosial funksjon. Det dreier seg om en lindring fra en negativ følelse eller kognitiv tilstand, et forsøk på å løse en interpersonell vanskelighet eller framkalle en positiv (midlertidig) følellestilstand. Det dreier seg ofte om relasjonelle vanskeligheter eller negative følelser og tanker som depresjon, angst, vrede, engstelse et cetera som forekommer før selvskadehandlingen. (American Psychiatric Association, 2013). I Hammerlin (2009) vises det til en rekke situasjoner der selvmord og selvskader oppstår i norske fengsler. Den vanskelige livssituasjonen som den enkelte er i eller knugende eksistensielle belastninger som oppleves katastrofale eller er knyttet til selve fengslingen, isolasjonen fra omverdenene eller den kriminelle handlingen som er begått, er noen eksempler på utløsende for selvskadene eller selvmordsforsøken. (Ved siden av at Hammerlin viser til en rekke utløsende faktorer og situasjoner, markerer han også en rekke forebyggende tiltak.)

Begge de nevnte selvskadeformene må tas svært alvorlig, og det kreves faglig spesialkompetanse i oppfølgingen. Betjenter eller andre miljøarbeidere har ikke kompetanse til å diagnostisere eller behandle selvmordsnærhet eller selvskader, men de skal være observante og

omsorgsfulle hjelpere som sikrer at den enkelte følges opp av faglig ekspertise. Det betyr at ved selvsikader, selvmordsnærhet og andre former for selvmordsnærhet eller tilsvarende eksistensielle, psykiske og sosiale krisesituasjoner, må slike væremåter og tilstander følges umiddelbart faglig opp. Fængselsbetjenter og andre aktører har ikke en kompetanse til å avgjøre alvoret i slike situasjoner. Enheten presiserer at de alltid søker råd hos helse i slike situasjoner. Vi viser imidlertid til det konkrete forebyggingsarbeidet mot selvmord og selvsikader som er gjort i regi av etaten og KRUS (Hammerlin, 2009).

Et annet svært viktig tema som dokumentanalysene viser, er volds- og tusselhendelsene i enheten. Vi vil først relatere voldshendelsene i enheten til det konkrete analysearbeidet, deretter vil vi presentere prinsipielle sider ved problemet og da relatert til barns rett til frihet fra alle former for vold basert på internasjonale konvensjoner som føringer for praksis.

Vold og trusler

Personalet i enheten er blitt utsatt for en del voldshendelser og trusler, og personalet har selvsagt krav på et trygt arbeidsmiljø uten å bli utsatt for vold og trusler. Fangene har også rett til trygghet i fængsels situasjonen. Etatens forskere har i flere år studert voldsproblematikken i fængsler og avdekket hvilke situasjoner og konfliktformer som påvirker ulike voldsformer (Hammerlin & Kristoffersen, 2001; Hammerlin & Strand/Ugelvik 2005; Hanoa 2006; Hammerlin & Rokkan, 2012). Voldssituasjonene som oppstår i barne- og ungdomsfængslet har mange fellestrekk med det som vi har registrert fra de andre fængslene. Vi har registrert i disse studiene at volden eskaleres særlig i visse situasjoner som ved visitasjon, grensesetting, negative beslutninger, kommunikasjonssvikt og i kontrollsituasjoner, men også i situasjoner der den enkelte defineres som psykisk ustabilitet.

Dokumenter som vi har studert fra enheten avdekker en rekke volds- og trusselhendelser, og personalet har i *en del situasjoner* blitt utsatt for forskjellige former for vold og trusler: Det er eksempler på bruk av legemsvold som ved spark, slag, spytting, skalling og dytting, og det er blitt kastet gjenstander mot personalet i form av varme væsker, steiner og annet. I en del tilfeller har det også utartet seg til håndgemeng mellom personalet og ungdommene. Det er òg flere eksempler på ødeleggelse av inventar og gjenstander – og i noen tilfeller er det snakk om omfattende celleknusing. I flere sammenhenger har de unge kommet med svært truende utfall som å «bli rabiatt» eller «knuse cella», «jeg klikker hvis du ikke åpner døra» (han ville ut til fellesskapet) osv.

Det er likeens en del eksempler på trusler som må karakteriseres som verbal og nonverbal vold og som naturlig nok oppfattes som svært alvorlige og belastende for den personen som truslene

rettes mot (eller mot personens familie). Uttalelser som «hold kjeft ellers skal jeg knuse kjeven din», «jeg skal drepe alle ansatte der», «ikke ta på meg din jævel for da slår jeg deg rett ned»», «jeg skal ta koppen og knuse den i trynet ditt», «dersom jeg ser han (en betjent), skal jeg ta han» eller «jeg ønsker at du skal bli knivstukket». I en del tilfeller kombineres den verbale og nonverbale volden og trusler med gjenstander som slagvåpen eller ved spisse og skarpe ting som forsterker trusselbildet. Særlig aktsomhet vises når fangen er tatt for grov vold eller er svært aggressiv, truende, ute av kontroll og utagerende.

Det må presiseres at en del aksjonsformer og intervensjoner fra personalets side også kan oppleves eller oppfattes av ungdommene som overdrevent maktbruk og som de unge fengslede karakteriserer som voldsbruk. At en del aksjonsformer som brukes kan defineres ikke bare som bruk av makt, men også kan og må defineres som voldsformer, er kjent fra voldsforskningen og en del voldsteoretiske arbeider. At denne makt- og voldsbruken er legalisert eller legitimert ut fra straffegjennomføringsloven, institusjonens sikkerhetskrav, ro- og orden-perspektivet, beskyttelses- og passiviseringsintervensjoner, rokker ikke ved at maktbruken ved inngrep, under basketak, bruk av bodycuff, isolasjon osv også kan ha en voldelige karakter, og blant annet Barnekonvensjonen har viktige krav til institusjoner om forsiktighet (se neste underkapittel).

Én av våre grunner for å rette søkelyset på slike hendelser og praksisformer er at vi vil tydeliggjøre de etiske spørsmålene ved legitimiteten i et slikt passiviserings- og sanksjonsmønster mot barn og ungdom. Et problem er det også hvis bruk av håndjern, bodycuff, isolasjon, passiviseringer, utelukkelse, overføringer og annet blir et etablert handlingsmønster som er innarbeidet rutine- og vanemessig. Dette er spørsmål som faglig sett må diskuteres ut fra grundige kritisk-etiske refleksjoner. Det andre er bruken av avsondring, overføringer og former for utelukkelse og isolasjon. Det er viktig å slå fast: Tiltak som vi kjenner fra voksenfengslene kan heller ikke automatisk overføres til barne- og ungdomsfengslene.

De fleste rapporterte eksemplene på vold og trusler er knyttet handlingsmessig til enkeltfanger mot en personalgruppe eller enkeltpersoner i personalet, men det finnes også noen eksempler (fra enhetene) på at personalet på enhetene er møtt voldelig av små grupper av fanger. Ikke sjelden betegnes voldsbruken ut fra den enkeltes karakter- eller personlighetstrekk mer eller mindre løsrevet fra den vanskelige eksistensielle situasjonen som de er i og situasjonen ved å være fengslet. Vi må erkjenne at en fengselsinstitusjon har en sosiomateriell struktur og ulike organisatoriske foranstaltninger som er svært maktfulle. Derfor oppleves fengselsværen av mange som maktesløshet. Motstanden kan derfor ha flere betydninger og meninger. Ikke å bli sett eller anerkjent som et likeverdig menneske i en svært vanskelig livssituasjon som en fengsling er, nevnes

ofte som grunnen til at den enkelte fangen har brukt vold: Mange fanger opplever fengselsinstitusjonen som svært makttung og som en systemisk og relasjonell krenkelse; ofte hevder de at de tyr til motmakt i ulike former for å forsvare egen integritet (se Hammerlin & Rokkan 2012; Hammerlin, 2008, Ugelvik 2011). Enkelte fanger har en svært krevende psykisk og fysisk konstitusjon og sliter med store psykiske, sosiale og eksistensielle problemer som ikke sjelden fører til en spent konfliktopphopning eller til situasjonsbetingete aggressive væremåter. Som T. Ugelvik skriver om i sin bok (2011) og som vi også har sett i våre volds- og maktstudierstudier, blir motstanden ofte markert med verbale utfall, tverrhet, ødeleggelse av ting, sendrektighet i visse situasjoner, ordrenekt osv for å gjenvinne en form for egenmakt og integritet i situasjonen. (i neste kapittel tar vi også opp barns rett til frihet fra alle former for vold). Ugelvik begrepsfester en del av motstanden som fangenes frihetssøken og selvopplevde frihetsmarkering; i makt- og voldsforskningen vår har vi begrepsfestet det som en relativ og situasjonell frihetsopplevelse (Hammerlin & Rokkan 2012; Hammerlin & Leer-Salvesen, 2014)

Et annet problem er at enkelte eller grupper av barna og de unge betegnes som farlige. Vi har sett det i massemedienes omtaler av enkelte rettssaker og i avisartikler om enhetene. Tidlig i forskningsprosessen, men også nå, har vi møtt en legitimering av å fengsle barn og ungdom som har begått alvorlige voldshandlinger begrunnet i stigmatiserende at de er «farlige». At flere av barna har begått svært alvorlige forbrytelser og overgrep mot andre, er en kjensgjerning. Men stigmatiserende karakteristikker er også et overgrep mot mennesker og må unngås både etisk og faglig sett. Arbeidet med unge mennesker som har begått alvorlige kriminelle handlinger må følges opp på en adekvat faglig og sosialt ansvarlig måte, ikke med betegnelser som avspeiler et stigmatiserende et reduksjonistisk menneskesyn.

De forskjellige voldelige konfliktene og den voldelige væremåten påvirker personlig både fanger og betjenter som er involverte, men også relasjonene mellom dem og synet på hverandre. Det gjelder så vel den illegitime som den legitime og legaliserte voldsbruken.

I en del tilfeller får makt- og voldsbruken en sterk symbolsk betydning. Det er snakk om ikke bare hendelsesmessige og praktiske markeringer, men også bastante symbolske markeringer i form av legale og legitime maktposisjoner i systemet. Et fengsel bygger på et asymmetriske maktforhold mellom fengselspersonalet og fanger. Det betyr i praksis et institusjonelt krav om en maktstrukturell, relasjonell og en personlig tilpasset underkastelse der de unge må akseptere de fengselsmessige maktforholdene og de repressive disiplineringsformene. Konflikter som oppstår relateres ofte til hendelser der *situasjonen som fengslet* er sterkt utslagsgivende. Vår tidligere voldsforskning fra fengslene viser at selve fengslingens systemiske og strukturelle maktforhold,

rutiner og praksis slår sterkt ut i mange konflikt- og voldssituasjoner. En frihetsberøvelse har mange konkrete avmakts- og motmaktsformer. Konfliktene og maktutøvelsen oppstår, som nevnt over, ofte ved negative beslutninger, betjentenes grensesettende krav og korrigeringer av de unges væremåte, situasjonsrelaterte irettesettelser, kontrollintervensjoner, ordrenekt og bruk av tvangsmessige og sanksjonerende tiltak. Også utelukkelse, fratakelse av opparbeidede fordeler for fangen, framstillings og permisjonsnekt skaper eskalerende misnøye. Det gjør også betjentes eller andre fagpersoners ubetenksomme væremåte eller ved at de unge opplever ikke å bli hørt eller bli respektert ut fra personlige behov og integritet.

De ansatte slår også ned på det som betegnes som ufine, krenkende eller uakseptable ytringer og utfall. De aksepterer ikke å bli skjelt ut eller at det brukes vulgære og nedsettende betegnelser om mennesker. De korrigerer på en bestemt måte at det brukes uttrykksformer som for eksempel er referert til i hendelsesjournalene og gjennom samtaler som «fucking bitch», at en betjent ble møtt med at han «så ut som en kuk i trynet», eller kvinnelige betjenter som er blitt kalt « horer », « fitte » osv. En annen betjent ble kalt « en morpuler » og at han « kunne gå hjem og pule sin mor ». Andre verbale utfall mot personalet i enheten kan eksemplifiseres ved « din jævla bondeknøl », « terrorist », « idioter » m.m. Selvsagt skal det reageres mot sexistiske, rasistiske og sosialt krenkende uttrykksformer, men det kan diskuteres om ikke noen av de vulgære ytringene har mer karakter av å være tidstypiske slangformer også blant ungdom utenfor murene og derfor har en annen karakter og betydning. At det også kan være kulturelle og etniske forskjeller i verbale utfall, kjenner vi igjen i kulturanthropologiske studier. Det gjelder også i forhold til kroppens integritet der det i enkelt kulturer er en sterk kulturell-normativ vegring mot for tett kroppslig nærvær. Også kroppslig bluferdighet har selvsagt både kulturelle og individuelle varianter. Dette ser man ikke sjelden ved visitasjoner. Bevisstheten om og erkjennelsen av at voldsoffer og offer for seksuelle overgrep opplever visitasjoner og kroppsnærhet som frastøtende og ubekvemt – og dermed som vold mot egen integritet – kjenner vi igjen fra fengselsforskningen. En slik bevissthet er selvsagt også viktig i personalets faglige konduite og fag-etiske kompetanse, og en slik bevissthet har vi også fått et inntrykk av at enhetene forsøker å tillempe, men problemet er at flere av ungdommen opplever det annerledes.

Våre studier viser at barne- og ungdomsfengslet avspeiler mye av det samme strukturelle og relasjonelle mønsteret når voldelige konflikter oppstår. Det er svært bekymringsfullt når flere av de unge vi har intervjuet eller samtalt med sier at de ikke blir hørt, at de kontrolleres og fotfølges hele tida, at de ikke har tillit til personalet eller deler av personalet. Som én sa: « *Vi blir sett (underforstått kontrollert) hele tida, men ikke hørt.* » Dette er et problem vi har tatt opp med

enhetens ledelse fordi vi mener at en slik tilrettelegging ikke bare kan være forstyrrende for et godt miljøarbeid, men at det også i en del sammenhenger kan være eller er et brudd på Barnekonvensjonen og barns rettigheter til ytringsfrihet og medbestemmelsesrett. Vi er også svært betenkte i forhold til bruk av isolasjon, overføringer, utelukkelse og tvangsmidler.

Ut fra en del hendelser mener vi at det synes som om konflikten har eskalert for fort og at det kunne ha vært brukt mer smidighet for å løse konflikten. Vi synes at *hvis-så* markeringer brukes veldig ofte for å disiplinere og regulere den unges tenke- og væremåte; bruken er mer preget av tradisjonell atferdspsykologisk og atferdspedagogisk stimuli-respons-tenkning framfor en konsekvenspedagogisk tilnærming. Grensesettinger har i mange sammenhenger karakter av en slik grunntenkning. Mon tro om fengslet kunne ha brukt mer *konsekvenspedagogisk* tilrettelegging ut fra den danske filosofen, pedagogen og psykologen Jens Bays grunnfilosofi som brukes i de danske TAMU-sentrene (jf også Leira fengsel og Hassel fengsel i Norge). Vi mener at begrepet konsekvenspedagogikk tenderer å være feilaktig oppfattet i enheten. Den har der mer preg av en atferdsregulering som bygger på en stimuli-respons-tenkning, en det som er grunnleggende for en humanistisk og eksistensiell-filosofisk tilnærming slik den er utarbeidet av Jens Bay og kosekvensen på TAMU-sentrene, Leira og Hassel fengsel. Den kritiske psykologis *situert læring* vil også kunne gi inspirasjon til nye relasjonelle samvirkeformer (jf Ole Dreier, Jean Lave, Morten Nissen).

Som påpekt over viser vår studie at fengslet siden start har brukt straffegjennomføringsloven og annet aktuelt regelverk i forbindelse med blant annet sikkerhets-, kontroll-, sanksjons- og disiplineringsforanstaltninger som også brukes mer tradisjonelle fengsler *for voksne*. Vi stilte over spørsmål om dette er et brudd på Barnekonvensjonen, og at dette i så fall har vært og KDIs ansvar. At det nå er kommet et nytt og bedre tilpasset reglement for barn og unge må følges opp med studier av den praktiske anvendelsen og om dette har styrket en mer adekvat tilrettelegging. Ut fra våre analyser av hverdagsvirksomheten og dokumenter er det tydelig at straffegjennomføringslovens prinsipper har preget fengselshverdagen selv om praksis også har at det som blir gjort skal ha Barnekonvensjonen som ramme (i hvilken grad og på hvilken måte dette er skjedd og eventuelt kan problematiseres vil vi ta opp i vår oppsummerende analyse av enheten). Et spørsmål som nok er blitt mer og mer aktuell i forskningsprosessen er om Barnekonvensjonen er godt nok innarbeidet i miljøarbeidet og den enkeltes kompetanse. Kurs må holdes kontinuerlig. Vi har merket en usikkerhet om konvensjonens innhold i samtaler med aktører. Det er derfor enhetsledelsens ansvar å følge opp den slik kompetansesikring. Vi ser at det til tider at det er et motsetningsforhold mellom straffegjennomføringsloven og Barnekonvensjonens idealer. Vi ser

også at Barnekonvensjonen ikke brukes godt nok i praksis i en del sammenhenger. Ved konflikter eller ved alvorlige og utfordrende hendelser, viser våre studier at Straffegjennomføringslovens og sikkerhetsmessig inngrep preger institusjonens kontroll- og disiplineringsinnsatser.

Det er ikke tvil om at barne- og ungdomsfengslet har en rigid og tett kontrollstruktur. Vi stiller spørsmål om den dynamisk sikkerheten er for tett, og vi stiller også spørsmål om denne tette sikkerhetsorienteringen og kontrolloppfølgingen kan skape en del unødige konfliktsituasjoner fordi innesperringen og fengslingen ikke bare er preget av det sosiomaterielle i tradisjonell forstand, men også ved en for tett kontrolloppfølging. Et hvert menneske trenger rom og en opplevelse av personlig frihet. Dette er også svært viktig for et menneske som lever under tvangsmessige forhold. Flere av ungdommene har påpekt dette som et problem. Vi viser her til den kjente analysen av Nils Christie i *Hvor tett et samfunn?* Han viser til at volden utløses langt oftere i samfunn og sosiale strukturer som enten er for tette og kontrolltunge eller i samfunn og i relasjoner der den sosiale strukturen er for løs sånn at det felles og sosiale ansvaret er uklart og svekket (jf. Christies U-kurve; jf også E. Durkheims analyser).

Vi stiller også kritiske spørsmål til om fengslet har innarbeidet en kultur der man er for tradisjonell i måten som konflikter løses på. Det er ikke tvil om at når en uoverensstemmelse har nådd et visst punkt, synes det som om regelstyrt og fengselsmessige konfliktløsninger blir framtrede. Det stiller ikke minst spørsmål om forholdet til miljøarbeidet og det miljøterapeutiske opplegget som drives i enheten. Hvilken karakter har det, hva representerer det? Og som et helt sentralt spørsmål: Kan ikke et godt miljøarbeid være mer funksjonelt og mer etisk forsvarlig sammenliknet med bruk av et svært strengt og repressivt fengselsaktig, sanksjonsregulert og sikkerhetsorientert disiplineringssystem? Når dette er sagt vil vi tydeliggjøre de mange eksemplene på gode konfliktløsninger. Disse er som oftest basert på god fagkunnskap og godt individuelt skjønn – og en viss smidighet, men ikke minst et anerkjennende og godt etisk-forankret menneskesyn. Men forebygging av voldshendelser i fengslene har mange komponenter og særlig sosiomaterielle, miljømessige, sosiale, faglige og etiske (se Hammerlin & Leer-Salvesen 2014; Hammerlin & Rokkan, 2012; Hammerlin & Kristoffersen 2001)

Vi skal derfor i neste underkapittel ta for oss noen grunnleggende prinsipper i Barnekonvensjonen og andre krav til å behandle barn og ungdom i fengsel. Igjen begrunner vi omfanget og den svært detaljerte framstillingen som et nødvendig og viktig faginnspill som bør åpne for en bevisstgjøring av praksis og en grunnleggende diskusjon om praksisformer.

Barnets rett til frihet fra alle former for vold

Barnekonvensjonen artikkel 37 pålegger myndighetene å sikre at «intet barn utsettes for tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff». Denne bestemmelsen blir supplert og utvidet av artikkel 19 i konvensjonen, som pålegger myndighetene å «treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling eller mishandling, mens en eller begge foreldre, verge(r) eller eventuell annen person har omsorgen for barnet.».¹³⁴

Det å sikre og fremme barns fundamentale rett til respekt for sin menneskelige verdighet og fysiske og psykiske integritet, gjennom forebygging av alle former for vold, er grunnleggende viktig for at hele settet av rettigheter som barn har i henhold til konvensjonen, skal kunne virkeliggjøres.¹³⁵ Beskyttelse mot enhver form for vold skal ikke bare tolkes ut ifra barnets rett til liv og «overlevelse», men også ses i sammenheng med barnets rett til «utvikling», som må tolkes i samsvar med det generelle målet om å beskytte barnet. Det forventes at begrepet «*utvikling*» tolkes i videste forstand som et holistisk begrep som omfatter barnets fysiske, mentale, åndelige, moralske, psykologiske og sosiale utvikling.¹³⁶

Barns «fysiske, psykiske, åndelige, moralske og sosiale utvikling» (jf. Barnekonvensjonen artikkel 27 nr. 1) blir sterkt negativt påvirket av vold. De helsemessige konsekvensen av vold mot barn og av barnemishandling er allment erkjent. Disse kan være kognitive vansker, som redusert yteevne på skolen og i arbeidslivet. Dernest kan det være psykiske og følelsesmessige konsekvenser, som usikkerhet, dårlig selvbilde, følelsen av å være avvist eller utstøtt eller svekket følelsesmessig tilknytning til andre. Det kan føre til psykiske helseproblemer som traumer, frykt, angst, depresjoner, helsefarlig atferd og selvmordsforsøk. Disse utviklings- og atferdsmessige konsekvensene, som for eksempel aggressiv, asosial, destruktiv og selvdestruktiv atferd, kan føre til svekkede personlige relasjoner.¹³⁷

Det er av avgjørende betydning at personer som har omsorg for barn forstår barns robusthet og evne til å klare seg. Det kreves også av dem at har innsikt i beskyttende faktorer som bidrar til personlig trygghet og som reduserer faren for misbruk og omsorgssvikt og den negative virkningen av omsorgssvikten. Beskyttende faktorer er blant annet positiv ikke-voldelig disiplin, støtte i jevnaldrende og andre, et sosialt miljø som fremmer prososiale, ikke-voldelige og ikke-

¹³⁴ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 8 (2006) § 18.

¹³⁵ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 13.

¹³⁶ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 62.

¹³⁷ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 15.

diskriminerende holdninger og ditto atferd. Alle barn opp til 18 års alder regnes som sårbare, til de er fullt utvokst og fullt utviklet nevrologisk, psykologisk, sosialt og fysisk.¹³⁸

I forhold til å beskytte barn mot vold fremhever Barnekomiteen at det må iverksettes proaktive og skreddersydde tiltak for å redusere risikofaktorene som barn enkeltvis eller grupper av barn kan bli utsatt for generelt sett eller i spesielle sammenhenger. Det dreier seg bl.a. om risikofaktorer i forhold til psykiske problemer og sosial isolasjon.¹³⁹

Når det gjelder å sikre unge lovbrytere sin rett til å bli behandlet på en måte som fremmer deres følelse av verdighet og egenverd, understreker Barnekomiteen at behandlingen skal ta hensyn til de unges alder og fremme deres reintegrering, slik at de kan påta seg en konstruktiv rolle i samfunnet. Det kreves at fagpersonene som er involvert i behandlingen av de unge lovbryterne har kunnskaper om barns utvikling og dynamiske og kontinuerlige vekst, om hva som er hensiktsmessig for barnas velferd, og om utbredte former for vold mot barn.¹⁴⁰ Dette innebærer blant annet at det konsekvent må sørges for å fremmes positive, ikke-voldelige relasjoner mellom omsorgspersoner og barn.¹⁴¹ Definisjonen av omsorgsgivere, slik den lyder i Barnekonvensjonen artikkel 19 nr. 1 omfatter omsorgsgivere som har et klart, juridisk anerkjent, faglig-etisk og/eller kulturelt ansvar for barnets sikkerhet, helse, utvikling og velferd. Dette innbefatter blant annet tilsatte innenfor kriminalomsorgen.¹⁴²

I FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt frihetene («Havana-reglene») vises det til at «the juvenile justice system should uphold the rights and safety and promote the physical and mental well-being of juveniles».¹⁴³ Dette utfylles av FNs minstestandarder for håndtering av ungdomskriminelle («Beijing-reglene») som sier at «the objective of training and treatment of juveniles placed in institutions is to provide care, protection, education and vocational skills, with a view to assisting them to assume socially constructive and productive roles in society». Videre vises det til at «juveniles in institutions shall receive care, protection and all necessary assistance (social, educational, vocational, psychological, medical and physical) that they may require because of their age, sex, and personality and in the interest of their wholesome development».¹⁴⁴ Og videre: «Empirical studies shows that a considerable number of juvenile offenders in institutions have

¹³⁸ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 72 e).

¹³⁹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 72 f).

¹⁴⁰ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 10 (2007) § 13.

¹⁴¹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 8 (2006) § 46.

¹⁴² Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) §§ 33 og 34.

¹⁴³ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, 14/12 1990, rule 1.

¹⁴⁴ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, 29/11 1985, rule 26

experienced physical violence or mental or sexual abuse in their childhood.¹⁴⁵ As juveniles deprived of their liberty are highly vulnerable, the authorities shall protect their physical and mental integrity and foster their well-being. Particular care shall be taken of the needs of juveniles who have experienced physical, mental or sexual abuse.»¹⁴⁶

Med bakgrunn i dette presiseres det i § 53 i *The European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures* «that the institutional structure of juvenile institutions shall provide conditions with the least restrictive security and control arrangements necessary to protect juveniles from harming themselves, staff, others or the wider community. The institutions shall be organised into small living units and the number of juveniles in an institution shall be small enough to enable individualised care. Life in an institution shall approximate as closely as possible the positive aspects of life in the community.¹⁴⁷ All personnel should seek to minimize any differences between life inside and outside the detention facility which tend to lessen due respect for the dignity of juveniles as human beings.» (Ny fotnote blir da nr 147 og kildehenvisning er United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty § 87 f)

Dette følges opp i § 88 til the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures hvor det vises til at «good order shall be maintained by creating a safe and secure environment in which the dignity and physical integrity of the juveniles are respected and their primary developmental goals are met. Particular attention shall be paid to protecting vulnerable juveniles and to preventing victimisation. Staff shall develop a dynamic approach to safety and security which builds on positive relationships with juveniles in the institutions.»

Betydningen av positive og ikke-voldelige relasjoner mellom fengselstilsatte og unge lovbrysterne og en tilværelse som er mest mulig normal i forhold til hverdagslivet ute i samfunnet, er av sentrale betydning for å kunne opprettholde ro, orden og sikkerhet på ungdomsenheten og samtidig ivareta barna sin sikkerhet. «Empirical research has demonstrated that institutions with less strict approaches to security have fewer problems with suicide, self-harm and aggressive behaviour».¹⁴⁸ Og dessuten: «Institutions for juveniles with a more ‘correctional’ approach are particularly at risk of developing violent institutional subcultures.»¹⁴⁹ Videre poengteres det at «The principle of minimum restriction of fundamental rights, and the principle of normalisation is of

¹⁴⁵ Kommentarer til European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 52

¹⁴⁶ European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 52.

¹⁴⁷ European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 53.

¹⁴⁸ Kommentarer til European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11 rule 53.

¹⁴⁹ Kommentarer til European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11,rule 88.

major importance. The reference made only to the positive aspects of normalisation makes it clear that the worst features of society should not be replicated inside institutions. This approach also serves to protect staff as well as the wider society.»¹⁵⁰

Det legges også vekt på at «Priority shall be given to strategies and measures that prevent offending behaviour, such as violence, bullying or blackmail which may sometimes be associated with subcultures. Institutions should therefore develop systematic strategies of violence prevention. A part of these may be further training of staff in order to sensitise them to critical situations, but also all measures that improve interactions and relations between staff and juveniles and between juveniles themselves.»¹⁵¹

Positive ikke-voldelige relasjoner mellom de fengselstilsatte og barna er dessuten av stor betydning i forhold til konflikthåndtering og det å kunne de-eskalere en konflikt. «Where sound relationships exist between staff and juveniles they can be put to good effect in de-escalating potential incidents or in restoring good order through a process of dialogue and negotiation. Only when these methods fail or are considered inappropriate should physical methods of restoring order be considered».¹⁵²

Det er viktig at voksne, i så henseende, styrker barnas egen evne til å bekjempe vold ved å fremstå som gode rollemodeller i forhold til hvordan man løser og håndterer konfliktfylte situasjoner. Det vises til at barn som er aggressive mot andre barn, har ofte savnet en omsorgsfull familie og omsorgsfulle omgivelser. De må ses på som ofre for sine oppvekstvilkår, som fyller dem med frustrasjon, hat og aggresjon. Pedagogiske tiltak må prioriteres, og de må rettes inn mot å forbedre deres sosiale holdninger og deres sosiale kompetanse og atferd.¹⁵³

Videre har voldelige opplevelser i seg selv en negativ virkning på barns evne til å mestre sine liv, og det er nødvendig med sensitive tiltak for å sikre at intervensjoner for å beskytte barn ikke gjør det enda vanskeligere for barna, men tvert imot bidrar positivt til å rehabilitere og reintegrere dem ved å tilrettelegge nøyte for at de kan være med og delta i arbeidet mot vold.¹⁵⁴

Selv om det er barn som utøver volden, spiller de voksne som har ansvaret for disse barna, en avgjørende rolle i alle forsøk på å bekjempe den på en hensiktsmessig måte, og i alt arbeid som blir gjort for å forebygge slik vold, gjennom å sørge for at de tiltak som settes inn, ikke skjerper

¹⁵⁰ Kommentarer til European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 53.

¹⁵¹ Kommentarer til European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 52.

¹⁵² Kommentarer til European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 90.

¹⁵³ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 52.

¹⁵⁴ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 63.

voldsbruken ved å gjengjelde vold med vold.¹⁵⁵

Det å fremstå som gode rollemodeller for lovlydig oppførsel er dessuten av stor generell samfunnsmessig betydning i forhold til læring og reintegrering. «In the case of juveniles a friendly and safe institutional environment plays an even more important role as it contributes to the overall aim of education and promotes their re-integration into society».¹⁵⁶ Og videre: «The personnel of juvenile detention facilities should be continually encouraged to fulfil their duties and obligations in a humane, committed, professional, fair and efficient manner, to conduct themselves at all times in such a way as to deserve and gain the respect of the juveniles, and to provide juveniles with a positive role model and perspective».¹⁵⁷

Det vises videre til: «The custody and care of juveniles deprived of their liberty is a particularly challenging task. It should be taken into account that many of them have suffered physical, sexual or psychological violence. The staff called upon to fulfil this task should be carefully selected for their personal maturity, professional integrity and ability to cope with the challenges of working with – and safeguarding the welfare of – this age group. »¹⁵⁸

De ansattes profesjonelle ferdigheter og til å opptre rettsindig og rettmessig i møte med utagerende ungdom, er av sentral betydning. Barn lærer av det de voksne gjør og ikke bare av det de sier eller formenes. Når de voksne som står barnet nærmest bruker vold og ydmykelse i sin omgang med barnet, viser de manglende respekt for menneskerettighetene, og de formidler et potensielt farlig budskap til barnet om at dette er legitime metoder å bruke for å prøve å løse konflikter eller påvirke atferd.¹⁵⁹ Dersom de sentrale aktørene innenfor rettssystemet for mindreårige ikke fullt ut respekterer og beskytter disse garantiene, hvordan kan de da forvente, når de selv er slike dårlige eksempler, at barnet skal respektere andres menneskerettigheter og grunnleggende friheter?¹⁶⁰

Barnekomiteen erkjenner at det forekommer eksepsjonelle situasjoner der for eksempel personell som arbeider med barn på institusjoner, eller med barn som er i konflikt med loven, kan bli konfrontert med farlig atferd som rettferdiggjør bruk av en rimelig grad av tvang for å få situasjonen under kontroll.¹⁶¹ Samtidig pålegger Barnekonvensjonen artikkel 19 myndighetene å treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å

¹⁵⁵ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 27.

¹⁵⁶ Kommentarer til European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 88.

¹⁵⁷ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, rule 83.

¹⁵⁸ CPT standards, Rev. 2015, side 91, § 129.

¹⁵⁹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 8 (2006) § 46.

¹⁶⁰ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 10 (2007) § 13.

¹⁶¹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 8 (2006) § 15.

beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold. Formuleringen «alle former for fysisk eller psykisk vold» gir ikke rom for noen som helst grad av legalisert vold mot barn. Alle former for voldsbruk mot barn er uakseptable, uansett hvor milde de er. Blant annet bruk av isolering, betegnes innenfor voldsforskningen som strukturell, sosial og psykisk vold.¹⁶²

I § 91.4 i the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures vedrørende bruk av isolasjon «in a calming down cell» pekes det på at «temporary isolation shall only be used exceptionally and only for a few hours and shall not in any case exceed twenty-four hours».

Det understrekes at «vulnerable juveniles may find isolation particularly traumatic and this should be born in mind when deciding to use it.»¹⁶³ Tilsvarende syn legges til grunn av CPT i deres standarder. Der vises det til at «placement of a violent and/or agitated juvenile in a calming-down room should be a highly exceptional measure. Any such measure should not last for more than a few hours and should never be used as an informal punishment. Mechanical restraint should never be used in this context».¹⁶⁴ Når det kommer til innredning vises det til i the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures at «Such a cell should be equipped as a normal secure cell but steps should be taken to remove any objects with which juveniles could harm themselves».¹⁶⁵

Videre vises det til at «a medical practitioner shall be informed of such isolation and given immediate access to the juvenile concerned. It must be made clear that the medical practitioner is not involved in imposing isolation but is only alerted to it in order to look after the interests of the juvenile concerned as a patient.»¹⁶⁶

Når det gjelder bruk av isolasjon i forebyggende øyemed overfor unge i fengsel understreker CPT i sine standarder at dette kun er aktuelt i ekstremt sjeldne tilfeller og kun når det absolutt ikke finnes noen andre løsninger: «As regards solitary confinement for protection or preventive purposes, the CPT recognises that such a measure may, in extremely rare cases, be required in order to protect particularly vulnerable juveniles or to prevent serious risks to the safety of others or the security of the prison, provided that absolutely no other solution can be found».¹⁶⁷

Det følger av § 93.1 i the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures at dersom «a particular juvenile needs to be separated from the others for security or

¹⁶² Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 13 (2011) § 17 og 21.

¹⁶³ European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 91.4 med kommentarer.

¹⁶⁴ CPT standards, Rev. 2015, side 91, § 129.

¹⁶⁵ European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 91.4 med kommentarer.

¹⁶⁶ European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11, rule 91.4 med kommentarer.

¹⁶⁷ CPT standards, Rev. 2015, side 91, § 129.

safety reasons, this shall be decided by the competent authority on the basis of clear procedures laid down in national law, specifying the nature of the separation, its maximum duration and the grounds on which it may be imposed. Det understrekes at «the restrictions on the use of separation set out in this Rule should be followed strictly as separation is a very intrusive measure which should be used only in very exceptional circumstances».¹⁶⁸

Bruk av isolasjon etter straffegjennomføringsloven §§ 37 og 38 er et svært inntrengende inngrep og bør kun brukes i unntakstilfelle. Fokus bør være på å skape et miljø som baserer seg på prinsippet om normalitet, med respekt for de unges rett til alminnelige handle- og bevegelsesfrihet samtidig som man ivaretar hensynet til sikkerheten.

Både miljøarbeid, miljøterapi og dynamisk sikkerhet som arbeidsmetode forutsetter et aktivt samvirke og samhandling mellom de tilsatte og de unge innsatte. Samtidig kan dette fra barna sin side oppleves som tvungen sosialt samvær og den sosiale kontrollen kan oppleves som innvanderende i forhold til deres personlige sfære. Dette kan føre til at de unge opplever avmakt i form av liten grad av med- og selvbestemmelsesrett over egen tilværelse. Hvilket kan føre til motmakt i form av utagering fra deres side.

Det vises i den forbindelse til føringene i fra *European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures* hvor det legges til grunn at «good order shall be maintained by creating a safe and secure environment in which the dignity and physical integrity of the juveniles are respected and their primary developmental goals are met». Det bør gjøres ved å sørge for at dagliglivet og de daglige samværsformene «approximate as closely as possible the positive aspects of life in the community».

Dette er viktig da «empirical research has demonstrated that institutions with less strict approaches to security have fewer problems with suicide, self-harm and aggressive behaviour». Og videre: «Institutions for juveniles with a more 'correctional' approach are particularly at risk of developing violent institutional subcultures». The principle of minimum restriction of fundamental rights, and the principle of normalisation is of major importance. The reference made only to the positive aspects of normalisation makes it clear that the worst features of society should not be replicated inside institutions. This approach also serves to protect staff as well as the wider society»

¹⁶⁸ European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11 rule 93.1 med kommentarer.

6.6.2 *Enheten – et høysikkerhetsfengsel ...eller ?*

Våre analyser viser at enhet vest er et høysikkerhetsfengsel og må betegnes som et spesialfengsel for barn- og unge som dekker varetekt, domssoning og forvaring. At fengslet presiserer at det for enkelte fanger fungerer som et «åpent» fengsel, endrer etter vår mening ikke fengslets dominerende grunnposisjon. Det synes åpenbart at straffegjennomføringens allmennpreventive og individualpreventive grunnprinsipper er forankret i den praktiske tilretteleggingen der sikkerheten og kontroll er et fundamentale krav. Som andre høysikkerhetsfengsler er rammene straffegjennomføringsloven og andre adekvate regelverk for fengselsdriften. Fengslet gjennomfører i praksis straffeideologiske, rehabiliterings- og omsorgsmessige prinsipper som regulerer, legaliserer og legitimerer institusjonens praksis og strukturelle betingelser. Det har således et sanksjons-, kontroll- og sikkerhetssystem som i grunnleggende trekk er repressivt, makttungt og frihetsberøvende og som ikke skiller seg vesentlig fra andre systemer som i fengsels sosiologien defineres som totale. Det fengselsmessige er sosiomaterielt nedfelt i ulike avskjermingsformer fra omverdenen som ved gjerder, dets arkitektoniske og lukkede framtoning, dets interiørmessige og organisatoriske foranstaltninger med dets sikkerhets-, kontroll- og innlåsingssystem. Nærheten til Bjørgvin fengsel styrker også det fengselsmessige inntrykket. Lik andre tradisjonelt lukkede fengsler, har sikkerhets-, kontroll- og disiplineringspraksisen både manifeste og latente former – dermed også åpne som skjulte anordninger som har feste i klare sikkerhets- og kontrollorienterte krav.

Enheten som et særegent fengsel og et spesielt straffesystem for barn og ungdom kan bestemmes sosiologisk å være en spesiell sosial arena eller et sosialt felt¹⁶⁹. Av den grunn har barne- og ungdomsfengslet særegne sosiomaterielle, strukturelle og praktiske tilrettelegginger som ideelt sett skal være tilpasset fengselsystemets sikkerhets- og kontrollkrav for å gjennomføre straff og rehabilitering for barn og unge. Fengselsfunksjonen som institusjon er gitt, men i og gjennom den institusjonelle egenvirksomheten har enheten også utviklet særegne virksomhetsformer og funksjoner som er tillempet denne målgruppa. Det går fram i så vel fengslets offentlige presentasjoner som i de førende styringsdokumentene, mål- og funksjonskravene. Systemet kan dermed ikke betraktes som et fullstendig lukket system i den forstand at det åpner for faglige

¹⁶⁹ Vi har hentet inspirasjon fra den franske filosofen og sosiologen Pierre Bourdieus. Bourdieus feltbegrep er forstått som en arena der det er posisjons-, interesse- og verdimotsetninger mellom de ulike aktørene og posisjonene – en sosial arena eller et sosialt system som relasjonelt og strukturert er hierarkisk. Det foregår altså ulike former motstand og "kamper" for å få innflytelse ut fra blant annet forskjellige posisjoner, interesse- og verdimotsetninger. Det er med andre ord snakk om et kraftfelt eller strukturer og objektive relasjoner som er styrende for praksis – en praksis som reproducerer og former institusjonen.

impulser fra omverden, men må ses som et fengsel med særlige sikkerhetskrav som rammer om virksomheten. Det påpekes fra den lokale ledelsen at ungdomsenheten er et fengsel med alle gjennomføringsformer. Men, som vi har framhevet tidligere, grunnstrukturen er imidlertid høysikkerhet. Fengsel for barn og ungdom har eksistert tidligere, så spørsmålet er om denne fengselsinstitusjonelle virksomheten skiller seg vesentlig fra de tidligere institusjonene – institusjoner som var sterkt kritiserte.

Etter kriminalomsorgens virksomhetsmål og straffegjennomføringsloven har fengslet klare definerte straffegjennomførings-, sikkerhets-, kontroll- og disiplineringsoppgaver. Men fengslet skal også følge kriminalomsorgens fordringer om humane forhold, normalisering, rehabilitering og et hjelpe- og omsorgsarbeid som ideelt sett er tilpasset den enkelte unge som er fengslet. Barnekonvensjonens ideelle og etiske krav og parolen «til barns beste» skal også være førende prinsipper. Ut fra kravstrukturens tosidighet, stiller vi blant annet spørsmål om hvordan forholdet er mellom straffegjennomføringslovens og Barnekonvensjonens ramme- og praksiskrav? I hvilke situasjoner er de motstridende, og i hvilke situasjoner løses de i et mer konsensusrettet perspektiv? Og videre: I hvilke situasjoner dominerer straffegjennomføringsloven, og under hvilke omstendigheter ser vi klare tegn på at det barnekonvensjonens idealer som følges opp?

Arbeidsformen og den praktiske utfoldelsen påvirkes direkte og indirekte i hverdagen også av de sosiomaterielle virksomhetsbetingelsene, institusjonskulturen og det asymmetriske maktforholdet mellom personalet og fanger. Deres profesjoner og yrkesroller er objektivt sett bundet av det lovverket og de faglige kravene som stilles til aktørene i forhold til deres profesjoner og yrkesroller, men måtene de ulike rollene utføres på er ikke mekaniske og fastlåste. Rolle- og yrkesutøvelsen formes av personlige valg, personlig væremåte og de faglige kvalifikasjoner og den etiske forankringen som den enkelte aktøren har i sin kunnskapskapital og sin sosiale kapital. Noen av betjentene og miljøarbeiderne oppleves av de unge strengere og mer usmidige enn andre, og i intervjuene sier de unge også at de har mer tillit til enkelte i personalet enn andre. Det gjelder også motsatt: Enkelte av de fengslete barna og unge oppleves krevende, farlige, løgnaktige, manipulerende osv av personalet, mens andre oppfattes som «greie », høflige, målbevisste og motiverte. Spørsmålet er òg i hvilken grad og på hvilken måte rolle- og yrkesfunksjonen er tilpasset eller i konflikt med straffegjennomføringsloven og fengselssystemets sikkerhets-, kontroll-, disiplinering- og sanksjonskrav. Én av våre problemstillinger blir da på hvilken måte

anstaltkulturen og miljøarbeidet preges av eventuelle faglige motsetninger, og om det som defineres som miljøterapi møter faglige og etiske krav som bryter ned

eller forstyrrer den miljøterapeutiske utfoldelsen. Og omvendt – i hvilke situasjoner kommer rigide kontroll-, sikkerhets-, sanksjonerings- og reaksjonskrav i konflikt med miljøterapeutiske tilrettelegginger?

Dernest: Omgivelsene er for de fengslete unge ikke bare de fengslingsbetingelsene, men også den omverdenen og det hverdagslivet som eksisterer utenfor gjerdene og som de er tvangsmessig er avsondret fra. Denne isolasjonsformen betegner mange fanger i flere av våre tidligere studier som særlig problematisk. Det gjelder også barna og de unge i de to enhetene som vi har samtalt med. Isolasjonsproblematikken består som bekjent flere former i fengselssystemet og preger den enkelte på forskjellige måter. Dette skal vi komme tilbake til¹⁷⁰.

Barne- og ungdomsgruppa i fengslet er sammensatt og mangfoldig både sosialt og kulturelt sett, men også i forhold den enkeltes fysiske og psykiske konstitusjon og i forhold den enkeltes kriminelle handlinger og aktiviteter. Det er derfor betydelige individuelle variasjoner i forhold til kjønn, geografisk tilhørighet, sosiale oppvekstforhold, klassebakgrunn samt religiøse og etniske oppvekstvilkår. Det er også betydelige forskjeller i kriminelle aktiviteter, hvilken type kriminell handling som er begått og ikke minst om den enkelte har vært straffet eller ikke straffet tidligere. Store forskjeller er det likeens om den enkelte har hatt lange insitusjonsopphold før fengslingen, vært i fengsel tidligere, eller om han/hun har levd under mer normaliserte familieforhold og uten erfaringer fra barnevern eller andre barneinstitusjoner.

Flere av barna og de unge har en svært belastet barndom, mens andre må defineres som institusjonshavarister. Siden den enkeltes personlighet og hans og hennes handlekompetanse, ferdigheter, sosiale forståelse, verdigrunnlag, holdninger, tenke- og væremåte hele livet formes både i forhold til den naturgitte og menneskeskapte omverden, uttrykker dette et dynamisk og prosessuelt menneskesyn som ser den enkelte i et individual- og sosialhistorisk perspektiv der det sosiale, psykiske og biologiske ses i et indre vekselvirkende forhold. Den enkelte er formet og preget av de samfunnsmessige og kulturelle betingelsene som det lever i, men reproducerer, omskaper og former livsbetingelsene i sitt personlige og kollektive forhold til omverden. Det skjer gjennom ulike virksomhetsarter (arbeid, kultur, læring osv). Sånn sett formes også den enkelte av et fengselsopphold som både kan utvikle positive og negative erfaringer og holdninger.

¹⁷⁰ Vi analyserer derfor i ontologisk og eksistensiell forstand ut fra en *her-og-nå-væren* (fengselsoppholdet), en *der-og-da-væren* (som tida før fengslingen) og en *der-og-når-væren* (tida etter fengselsoppholdet). Det er også ut fra dette ontologiske perspektivet at Deleuzes *being-begrep*, eksistensialismens og fenomenologiens *væren-begrep*, den kritiske psykologis *situert læring* og en *situasjonsfilosofisk* tilnærming er viktige forståelses- og analyseverktøy for oss (Hammerlin 2008, 2015)

6.6.3 Sikkerhets- og kontrollsystemets ulike former

Fengsel som institusjon er et makttungt system med strenge disiplinerings- og sanksjonsformer som er legitimert i regelverket og som er svært tradisjonelle fengselsaktige. Forholdet mellom den fengslede og aktørene i systemet er som i fengsler flest, asymmetrisk.

Barne – og ungdomsfengselet gir på mange måter et fengselsmessig inntrykk – selv om også en omsorgsideologisk tenkning er nedfelt i interiørets estetisering og den praktiske og sosiomaterielle tilretteleggingen. Den sosiomaterielle organiseringen og de materielle kontroll- og sikkerhetsforanstaltningene betegnes, i tråd med kriminalomsorgens terminologi, som *statisk sikkerhet*. I Henry Lefebvres, Michel Foucaults og Dag Østerbergs arbeider får rommet, tids- og hverdagsrytmen en vesentlig betydning for den enkeltes disiplinering (se vedlegg 1). Enhetens sosiomaterielle organisering gir et inntrykk av et svært sikkerhetsorientert system. Det gjelder avskjermingen fra omverden ved gjerder og bygningsstrukturenes organisering, men også institusjonens interiørmessige tilrettelegging. Riktignok mykes deler av det strenge miljøet opp av et moderne design og vennlig fargebruk, men sånn sett representerer disse foranstaltningene variasjoner av statisk sikkerhetstenkning. Innlåsing, utelukkelse og interne avskjerminger skjer dessuten enten ved cellebruk eller andre spesialrom. Tydelige er òg de tekniske overvåkingssystemene, cellesystemet og romstrukturens sikkerhetsinnretninger. Det er imidlertid ikke bare snakk om fengslets sosiomaterielle struktur, fengselsrommenes parsellisering og spatiale innretninger der den enkelte disiplineres til et institusjonsliv, disiplineringen skjer også ved en tidsmessig strukturering (timeplaner, innlåsing, fellesskap, måltider... osv.). *Den organisatoriske sikkerheten* er sterkt forankret i den formelle sikkerhets-, kontroll- og sanksjonerende praksisen. Til grunn er straffegjennomføringsloven, men også interne og eksterne kommunikasjons- og informasjonssystemer. I dette sikkerhetssystemet er dagsrutinene innvevd. Tid og rom får en disiplinerende betydning. Dette er en del av det Michel Foucault betegner som overvåkings- og disiplineringsteknologier som igjen påvirker den enkeltes selvteknologier – eller måten man disiplinerer seg selv på i fengselshverdagen. Det er ikke bare snakk om en maktform, men flere maktformer. Maktstrukturen og maktutøvelsen er både strukturell og prosessuell.

Hvilken betydning har dette for utøvelsen av den *dynamiske sikkerheten*? Den har former som er svært fengselsaktige tilpasset til sikkerhets- og kontrollkrav, men også relasjonelt sett ut fra den disiplinerende institusjonsmaktens organisering. Sånn sett er den dynamiske sikkerheten både uttrykt gjennom synbare, mindre synbare og ikke synbare relasjonsstrukturer, påvirknings- og samværsformer. Den er således en del av enhetens fengselsrelaterte institusjonsarbeid, enhetens

miljøarbeid og den miljøterapeutiske virksomhet som praktiseres – om enn dette utvises i forskjellige former. Personaltettheten er omfattende, og de fengslede er under permanent kontroll. I våre intervjuer og samtaler med mange av de fengslede og ansatte blir det sagt at den sosiale kontrollen og den dynamiske sikkerheten som de møter i hverdagen, er svært tett, nesten klebrig og detaljkontrollerende. For fengslets ansatte vurderes den tette dynamiske sikkerheten positiv; de unge vi har samtalt med opplever imidlertid måten den utføres på i enheten til for tett og til tider enerverende fortettet, ufrigjørende og slitsom. Det er først og fremst det å kunne være sammen med de andre unge uten hele tiden å bli overvåket så fysisk tett, som betegnes som et behov. Den tette kontrollen har vi også registrert og stilt spørsmål ved. Er det nok rom for ungdomsliv?

Siden vi vil eksemplifisere og diskutere denne formen for sikkerhet også i kapitlene om miljøarbeid og traumebasert omsorgsarbeid, vil vi denne sammenhengen bare kortfattet trekke fram noen sider ved den doble betjentfunksjonen. Det som uttrykkes i den praktiske tilretteleggingen er en fengselsbetjentrolle som symbolsk og konkret sett rommer dikotome og motstridende krav: Selv om det gjøres godt omsorgsarbeid relasjonelt sett på gruppe- og individnivå, er betjentfunksjonen også preget av de samme rollemessige motsetningene som vi kjenner igjen fra andre fengsler – nemlig motsetningen mellom betjenten som vokter, sikkerhetsforvaltende og sanksjonerende aktør og som miljø- og omsorgsarbeider.

En moderne betjentrolle har profesjons- og yrkeskrav som ideelt sett skal dekke ulike oppgaver som avspeiler en moderne kriminalomsorg og et moderne fengselssystem. De prinsipielle og ideelle rollekravene til en moderne betjentprofesjon og rolleutøvelse er formet av de på den ene siden skal betjenten eller tjenestemannen være en skolert utøver av en praksis som ivaretar de straffeideologiske prinsippene sett

i lys av straffegjennomføring, sikkerhetsfunksjoner, kontrollkompetanse, sanksjons-oppfølging med mer. På den andre siden er kravene at betjentrollen skal preges av miljøarbeideroppgaver og kontaktbetjent-funksjoner. Spørsmålet er på hvilken måte dette preger forholdet mellom de fengslede og betjentene/miljøarbeiderne. Ikke bare våre felt- og dokumentstudier, men også flere av de fengslede og betjentene som vi har hatt samtaler med gir eksempler på dilemmaene ved de

motstridende rolleoppgavene og hvordan de kommer til uttrykk i praksis. Et flertall av de fengslede som vi har samtalt med betegner et mistillitforhold til betjentene og deres todelte rollefunksjon.

Rollefunksjonen og profesjonskravene må derfor studeres relatert til de to ideologiske hovedsporene og rammebetingelsene. Motsetningen mellom de straffeideologiske premissene og de rehabiliterende- og omsorgsrettede grunnideene i en fengselskontekst får nemlig en rekke negative konsekvenser i relasjonene mellom fanger og betjenter. Selv om det tilstrebes et konsensusforhold i praksis mellom de to ideologiene, viser våre studier at det er et motsetningsforhold – og som andre og tidligere studier har vist er motsetningene i perioder skjerpet, i andre tidsavsnitt mer dempet (skjønt de er synbare i praksis).

En rekke temaer og problemstillinger om miljøarbeid kan også aktualiseres i forhold til betjentrollen og være ansatser til videre tenkning og studier. Hva med barne- og ungdomsfengslenes betjentfunksjoner? Hvordan oppfatter betjentene sitt oppdrag som betjent i et barne- og ungdomsfengsel? Hva kommer til uttrykk i ungdommenes syn på betjentene og deres funksjoner? Hvilke forventninger stilles til betjentene? Har betjentene en adekvat fagkompetanse om barn og ungdom og særlig i en slik vanskelig eksistensiell situasjon som en fengsling innebærer? Har de gode nok kunnskaper om Barnekonvensjonens og andre konvensjoners krav til denne type fengselsinstitusjoner for barn? Hvordan oppfattes forholdet mellom straffegjennomføringsloven i praksis og barnekonvensjonens særegne krav? I hvilken grad og på hvilken måte blir betjentene miljøarbeidere og miljøarbeiderne betjenter? Spørsmål kan også stilles om miljøarbeidernes og miljøterapeutenes arbeidsoppgaver i en fengselskontekst. På hvilken måte står sikkerhets- og kontrollkravene i motsetning til deres miljøterapeutiske profesjonskrav? På hvilken måte utfordrer fengselssystemet profesjonen etisk og faglig? Vi vil studere flere av disse problemstillingene på en direkte, implisitt eller indirekte måte. Enkelte spørsmål behandles mer grundig enn andre.

Andre spørsmål vil bli tatt opp mer eksplisitt: I hvilken grad og på hvilken måte er straffegjennomføringen forenlig med etiske grunnprinsipper og formelle rammekrav i Barnekonvensjonen? Er hensynet til barnets beste mulig å realisere stt i lys av de tradisjonelle formålene med strafferetten – som for eksempel straff og gjengjeldelse?¹⁷¹

Dernest stiller vi spørsmål om måten flere av barna og de unge betegnes på: Flere av barna og ungdommene som er fengslet i enheten betegnes som særlig farlige, og det betones at de fleste av dem har begått alvorlige forbrytelser som kvalifiserer til omfattende sikkerhets- og kontrollforanstaltninger. Farlighetsstempleet har vi blitt presentert for fra første møtet med fengslet.

¹⁷¹ Barnekomitéens generelle kommentarer nr. 10 (2007), Rettighetene til barn som er i konflikt med loven § 10.

Etter vår oppfatning er stigmatiserende farlighetsbetegnelse faglig sett problematisk og representerer et reduksjonistisk menneskesyn. Et menneske er mer enn sine enkelthandlinger. Symbolsk sett kan det lett bli et marginaliserende stigma. Etter vår mening kan også negative betegnelser av den enkelte forstyrre relasjonenes ideelle forutsetninger.

Vi skal nå se på enhetens mer definerte omsorgsrettede tilrettelegginger.

6.7 Enhetens rehabiliterende og omsorgsrettede tilrettelegginger

Barne- og ungdomsfengslet på Bjørgvin har som andre fengsler et *rehabiliterings- og omsorgsideologisk* rammeverk som gir rom for et mangfold av tiltak, så vel som rehabiliterende og omsorgsrettede opplegg og innsatser som er tilpasset fengslets særegne oppgaver som barne- og ungdomsfengsel. Eksempler på det siste er individuelle hjelpe- og behandlingsinnsatser som tilbys i samarbeid med enhetens terapeuter, importerte tjenester og samarbeid med eksterne fagmiljøer og fagpersoner. Dette kommer frem på denne måten på kriminalomsorgens sine hjemmesider, formulert som spørsmål og svar:

«Kva skjer dei fyrste dagane i fengslet?

Den fyrste perioden etter innsettinga blir nytta til informasjon om Ungdomseininga (reglar og rutinar, forventningar til dei innsette m.v.). Personalet går og i gang med kartlegging av dei innsette. Kartlegginga omfattar område som bustad, russituasjon, økonomisk situasjon, nettverk, kriminalitet, helse m.v.

Kva for skuletilbod har fengslet?

Innsette kan enten gå på vanleg skule eller skule tilknytta fengselet. Åsane vidaregåande skule avd. Fossane har ein kontaktperson/rådgjever som har særskilt ansvar for oppfølging av Ungdomseininga. Etter ei innleiande kartlegging i basisfaga (norsk, matematikk og engelsk) blir det utarbeida individuelt tilpassa skuletilbod til den enkelte innsette.

Kva for tilbod har arbeidsverksemda i fengslet?

Ved behov og moglegheit tilrettelegg eininga for arbeid utanfor fengselet. Ungdomseininga har ingen arbeidsverksemd direkte tilknytta seg.

Kva for tilbod for fritida har fengslet?

Ungdomseininga nyttar seg av tilbod i lokalmiljøet, og elles fritidssysler på avdelinga og i nærområdet».

Ved siden av disse tilretteleggingene skal enheten bygge på miljøterapeutiske prinsipper. Dette presenteres mer implisitt på kriminalomsorgens sine hjemmesider, under følgende punkt:

«Formålet til Ungdomseininga er at antall born i 'vaksne' fengsel skal reduserast, samt å betre soningsforholda for ungdommane som sonar fengselsdommar/ varetekt. Tiltaket er tverretatleg og tar sikte på å tilrettelegge

for endringsarbeid der delar av straffegjennomføringa kan skje utanfor fengselet. Ungdomseininga tilbyr eit heilheitleg tilbod til den enkelte ungdom og skal tilrettelegge ut i frå den enkelte sin situasjon og behov. Eininga skal etterstreba å gje ungdommane ein sosial struktur, stabile rollemodellar, truverdige relasjonar og rammer som gjer kvardagen forutsigbar. Eininga har ei fagleg forankring med tru på at ungdom med omfattande problem treng meir enn tradisjonell straff for å endre åtferda si. Eininga er eit samarbeidsprosjekt mellom ulike etatar som kriminalomsorga, barnevern, psykisk helsevern, utdanning/opplæring og kommunal tjenesteyting og har landsdekkande funksjonar.»

Det sies med andre ord ikke noe eksplisitt om miljøterapi, men ¹⁷²om et helhetlig og tverretatlig tilbud som retter seg inn mot den enkelte ungdommen. I presentasjonen over er dette langt på vei en forståelse som likner annet fengselsfaglig miljøarbeid (Grønvold & Fransson 2019). Miljøterapi, som én måte å organisere miljøet for at miljøet selv skal virke utviklende, er ikke betonet. Bak denne ytre presentasjonen har det imidlertid over tid utviklet seg en særegne forståelser og arbeidsformer, og resten av kapittelet tar sikte på å presentere og diskutere den spesifikke *miljøterapien*, som over tid er utviklet ved enhet vest.

For å forstå de miljøterapeutiske prinsippene som ligger til grunn for virksomheten ved enhet vest, er det avgjørende å få tak i hvordan og om miljøterapien er innvevd i straffegjennomføringsloven og i prinsipper som ligger til grunn for barnekonvensjonen. Videre er det av betydning å forstå konteksten miljøterapien er utviklet og brukt i. Det er også aktuelt å stille spørsmål om miljøterapeutiske opplegg i andre typer institusjoner utenfor fengselssystemet er adekvate for opplegget i et fengsel. De kontekstuelle forskjellene kan være store og direkte motstridende.

Vi vil på i de kommende kapitlene presentere og analysere ulike sider ved *miljøarbeidet* og den *miljøterapeutiske praksisen* som er slått fast skal gjelde for enheten. Deretter vil vi presentere og diskutere det som enheten har begrepsbestemt som *traumebasert omsorg*. Til sist vil vi oppsummere tiltaket og komme med noen kritiske innspill. Vi starter med en problemstilling som vi har antydnet eller problematisert tidligere i rapporten – nemlig forholdet mellom straffegjennomføringsloven, Barnekonvensjonen og de ulike praksisformene.

¹⁷² Takk til Morten Nissen for oppklarende diskusjoner.

6.7.1 *Barnekonvensjon og straffegjennomføringsloven*

Et funn synes å være at jo lenger inn i enhetens lokaliteter vi beveger oss, styrkes inntrykket av det fengselsmessige, selv om enheten ofte betegnes som et «annerledes fengsel». I møtet med de ansatte ved enheten betones betydningen av Barnekonvensjonen og fokuset på «barnets beste». Det generelle bildet er at enhet vest er «annerledes» enn andre fengsler fordi de legger barnekonvensjonen og miljøterapi til grunn for sin virksomhet. Straffegjennomføringsloven tas for gitt og forstås mer som en ytre ramme, enn som premissleverandør for miljøterapien¹⁷³. Det er ikke så rart, siden halvparten av de som arbeider i enheten er utdannet fengselsbetjenter, men også fordi ansvaret for straffegjennomføringen er forankret i straffegjennomføringsloven. De som er fengselsbetjenter merker kanskje særlig fengselets annerledeshet og hvordan straffegjennomføringsloven forsøkes tøyes og strekkes for å følge prinsippene i Barnekonvensjonen eller miljøarbeidet. Den andre store gruppa er de med sosialfaglig bakgrunn. Flere av dem kommer fra sosialfaglige institusjoner som f. eks barnevern og har i perioder opplevd, slik det formidles til oss i samtaler, å savne pedagogikken eller barnevernspedagogikken. Noen av dem hevder at de har erfart at prinsippene i Barnekonvensjonen stadig må vike for straffegjennomføringsloven. Dette er en svært interessant tilbakemelding som bekrefter vårt utgangspunkt om at det særlig i en del situasjoner er et spenningsforhold og et motsetningsforhold mellom de fengselsmessige krav og Barnekonvensjonens praktiske utfoldelsesmuligheter. Det synes imidlertid også som at problemene er systemiske – det vil si knyttet til at det er et fengsel som det dreier seg om.

Dette betyr at det ikke alltid vil være mulig eller ønskelig å drive etter miljøterapeutiske prinsipper, eller også at det er andre prinsipper, for eksempel straffegjennomføringsloven, som gjør at dette ikke er mulig å realisere. I møter med enhetens ledelse og de ansatte går det fram at tiltakene skal tilpasses ungdommenes individuelle behov. Det er med andre ord en miljøterapi som først og fremst retter seg hen imot den individuelle ungdom, mer enn en miljøterapi som retter seg inn mot miljøet¹⁷⁴.

Men, på hvilke måter er Barnekonvensjonen, straffegjennomføringsloven og miljøterapien i så fall vevd inn i hverandre? Eller motsatt – når fungerer de uavhengig av hverandre eller i motstrid til hverandre?

¹⁷³ Et unntak her er de importerte tjenestene og det terapeutiske personalet.

¹⁷⁴ En takk til den danske psykologiprofessoren Morten Nissen for oppklarende diskusjon.

«Vi tenker ungdommenes beste i alle vurderinger av sikkerhet», sier ledelsen og viser til likhetspunkter i § 41, 39 og 37. Det fortelles at de bevisst bruker Barnekonvensjonen for å «myke opp» belastningene som tvang fører med seg og bruker jussen som et styringsinstrument. Det vises f. eks til hvordan de har brukt Barnekonvensjonen til å tolke f. eks permisjonsregler. Fra et ledelsesperspektiv fortelles det om en fin balansegang og om en daglig spenning knyttet til å treffe «riktig» når det gjelder bemanning i ulike situasjoner som for eksempel rundt bordet eller ute i fellesskapet. Det fortelles også om hvordan de plasserer personale på ulike plasser, for eksempel en som leser i avisen, men egentlig har kontrollfokus vendt mot det som skjer i fellesskapet. Termer som «passende korrigerende tilsyn» og «kirurgi i hverdagen», leder tankene til strategiske innsatser med konnotasjoner til psykiatri og medisin. Det er en maskulin rasjonalitet (Judith Butler, 2008)¹⁷⁵ som signaliserer kontroll og sikkerhet, en rasjonalitet begrunnet av aktører som vet hva de gjør og voksne som bestemmer. Å få orden på ting, å få hverdagen til å fungere og holde situasjoner i sjakk, framstår her, som i andre fengsler, som en sentral oppgave. Men, hvordan utøves slike praksisformer adekvat i forhold til å hjelpe barnet og ungdommen til å få en «bedre fungerende personlighet» - hvor målet ikke først og fremst er å hjelpe barnet til å fungere i en institusjon og et samfunn, men derimot sett ut fra et helhetlig perspektiv, som menneske (Andersen 1971, ref, i Høijund 2006:121)? Hvordan skal man tolke en slik praksis til det humanistiske idegrunnlaget som miljøterapi bygger på?

Det er vanskelig å tenke seg en «ren» miljøterapi praktisert i en rendyrket og ideell form i og med at vi befinner oss i et fengsel hvor straffegjennomføring, frihetsberøvelse, og straffegjennomføringsloven ligger til grunn. Spørsmålet blir således om og i så fall på hvilke særegne måter fengsel, miljøterapi, straffegjennomføringslov og Barnekonvensjon virker i et indre forhold til i hverandre, og eventuelt hva slags miljøterapi og hva slags fengslingspraksis dette blir til? I og med at det hevdes at enheten primært drives etter straffegjennomføringsloven, men at det Barnekonvensjonen også brukes for å «myke opp» det fengselsmessige, må dette forholdet også få konsekvenser for den miljøterapeutiske praksisen ved enheten og motsatt – straffegjennomføringen i enheten. Men er det slik?

¹⁷⁵ Maskulin her viser ikke her til kjønn, men til en mer instrumentell måte å tenke på som både kvinner og menn kan inneha.

6.7.2 Fagorganiseringen og behandlingsklimaet som omgir enheten

Norsk kriminalomsorg er i økende grad opptatt av en kunnskapsbasert kriminalomsorg. Sammen med en økonomisk restriktiv politikk økes fokuset på strenge effektivitets- og resultatkrav til virksomhetene og tiltakene i kriminalomsorgen og til utnyttelsen av midler og på metodene (Hammerlin 2004, 2008; Højlund 2006:13). Pedagoger skal i større grad vise resultater og de skal evalueres (Andersen i Mehlsen 2003:10). Region vest er i etaten kjent som en region som på mange måter har gått sine egne veier og iverksatt en rekke tiltak og opplegg raskt. Slik var det også i forbindelse med etableringen av ungdomsenheten. Region vest har også tradisjonelt sett vært sterkt influert av psykiatri og psykologi, og regionen har i perioder vært svært offensive og aktive for å implementere kognitive programmer, ulike behandlings- og rehabiliteringsopplegg i samvirke med andre fagetater. Ved etableringen av ungdomsenheten var det Region vest som i utgangspunktet som tok et initiativ til å planlegge og legge til rette for et slikt tiltak. Dette er faginstitusjonelle kontekster, som foruten Kriminalomsorgens egne krav, har påvirket forståelsen av hva slags «miljøterapeutiske prinsipper» som skal være gjeldende.

Nedenfor er en oversikt over enhetens eksterne og interne samarbeidspartnere¹⁷⁶:

Interne samarbeidspartnere:

Kriminalomsorgen

Justis- og beredskapsdept

KDI

KRUS (pliktår/undervisning/bistand fra Åsmund Steine i arb grupper)

Region vest

Bjørgvin

Bergen

Lyderhorn

Friomsorgen (PUM + løslatelse/§ 16)

Vik fengsel (tidl)

Region øst (regelverk, domskoord)

Ullersmo fengsel, UE øst

Indre Østfold, avd Eldsberg

Øvrige regioner (domskoord)

Sørvest, Øst

Eksterne samarbeidspartnere:

Helse Bergen

Seksjon for fengselspsykiatri

Haukeland universitetssykehus, Poliklinikk for barn og unge

Hordaland fylkeskommune

Opplæringavdelingen, Åsane videregående skole

¹⁷⁶ Vi har fått oversikten av fengselsledelsen.

Fylkesmannen i Hordaland
Utdanningsavdelinga
Bergen kommune
Fengselshelsetjenesten i Bergen/Bjørgvin fengsel
Politi
Vest pd
Agder pd
Oslo pd
Asker og Bærum pd
Troms pd
Telemark pd
Stiftelsen Betanien
V27
Kommunal sektor
Lokal barneverntjeneste
Kommunale støttetiltak
Røde kors visitortjeneste
Barneombudet
Universitetet i Bergen (juridisk og psykologisk fakultet)
Bufetat
Familieråd
Verger til mindreårige innsatte
Foreldre til mindreårige innsatte

Vi har ikke analysert eller vurdert de kvalitative sidene ved samvirkeformene, ei heller dynamikken og samarbeidserfaringene med de ulike instansene og eventuelt faglige og fag-etiske motsetninger mellom dem. Dette må gjøres som en egen evalueringsoppgave. Vi har i første omgang forsøkt å få klarlagt hvilke instanser som er del av enhetens nettverk.

Vi vil i de neste kapitlene se på ulike sider ved miljøarbeid, miljøterapeutiske prinsipper og det som er begrepsfestet i enheten som traumebasert omsorgsvirksomhet.

6.7.3 Begrepet miljøterapeutiske prinsipper – lokale praksiser og fortolkninger

Miljøterapibegrepet preges både av overordnede styrende prinsipper i KDI og terapeutiske strømninger i regionen, men er som lokal hverdagspraksis utviklet og formet av de som til enhver tid jobber der og i forhold til de unge fengslede. Men de relasjonelle formene må også ses i et forhold til de arkitektoniske og interiørmessige mulighetene institusjonen legger til rette for og hvordan arenaen, arealet og fengselsrommene tas i bruk formes (Fransson, Giofrè & Johnsen 2018). Det er innenfor fengselsrammene og inspirasjon fra barnekonvensjonen relatert til «barnets beste», samt til samspillet mellom fengselsbetjenter og sosialfaglig personell og importerte tjenester, at

denne formen for miljøterapi har utviklet seg, men også befestet og endret seg. På spørsmål om hva som karakteriserer miljøterapien i en tidlig fase, sammenliknes miljøet i enheten med BUF etat:

«Jeg ser tradisjon og kultur. BUF etats ensidige fokus på behaviorisme og forsterkning som jeg kommer fra, mens her er det prosess. Her er det tro på miljøterapi i relasjon. Omsorgen har høyere plass her enn i BUF etat (..) F: Hvordan vil du karakterisere omsorgen her? De barnevernsfaglige savner faget. F: Hvor står pedagogikken? Andreassen blir fort guru. Hvordan skal vi forholde oss til ungdommen mer enn å gi en gulrot? Vi snakker ikke om atferdsungdom her; at de er det de har gjort». (samtale med ansatt)

I sitatet trekkes prosess og miljøterapi i relasjon fram som en annen og terapeutisk måte å møte den ungdom på enn gjennom behaviorismens vekt på atferdsreguleringer ved positive og negative forsterkere. I denne tidlige fasen påpekes det videre at de barnevernsfaglige savner faget sitt. En annen ansatt sier det slik: «Hva jobben består i og hva faglige perspektiver skal være skifter. Hva vi skal være nå, hva vi skal gjøre er kontinuerlige spørsmål (..) Kontinuerlig refleksjon er viktigere enn å låse fast en metode».

Av sitatene går det frem at miljøterapien er utviklet på bakgrunn av en kontekst, er prosessuell og er noe som utvikles underveis. De faglige perspektivene har skiftet over tid, og enheten legger vekt på kontinuerlig refleksjon framfor å låse seg fast en metode. Når vi studerer hvordan de ansatte over tid forteller om sine faglige perspektiver og sin praksis, ser vi at dette varierer med hvilke ungdommer som til enhver tid har vært fengslet i enheten. Av materialet vi har hatt tilgjengelig, skiller enheten mellom ulike faser.

1) I den første perioden fra ca. 2009 – 2013/14 var det ungdom som stort sett var fengslet for blant annet vold og trusler. I denne perioden forteller personalet om sin praksis innenfor en miljøarbeids- og omsorgsdiskurs, mer enn å betegne arbeidet sitt som miljøterapeutisk. De bruker begreper som «omsorg», «å møte behovene til hvert enkelt barn», «å være et referansepunkt som barna kan stoppe og reflektere over» og å bestrebe å bygge opp «et sted med en vennlig atmosfære». Personalet var opptatt av å utvikle et godt forhold til ungdommene. Vi ba dem utdype hva det betyr «å skape tillit gjennom å være der», «være tilgjengelig», «snakke med», «lytte til», «være oppmerksom på underliggende problemer» og «gjøre aktiviteter sammen». Gjennom dette ser vi at enhetens personale, i denne første perioden, primært snakker ut fra og innenfor en miljøarbeiderdiskurs – dvs. at de forstår sitt arbeid gjennom begreper, forståelser og et språk vi finner i litteraturen om miljøarbeid (Kvaran,1996; Storø, Grønvold & Fransson, 2019). I denne miljøarbeids-forståelsen er basis å ha et bredt tidsperspektiv og å akseptere at barna kanskje kommer tilbake fordi de blir tatt for ny kriminalitet og dermed gjeninnsatt. Men, i tillegg ser vi

allerede her en antydning til et miljøterapeutisk perspektiv gjennom å være opptatt av underliggende temaer (jmf. Højlund 2006:21).

I denne fasen bruker de ansatte begrepet miljøarbeid, mens terapeutene i større grad bruker begreper som miljøbehandling eller miljøterapi. Personalet er dypt engasjert i barna, de ønsker å skape samværsbetingelser og soningsforhold som styrker dem; som flere av personalet understreker opplever de det ofte som smertefullt å se hva barna sliter med. Selv om mange i personalet ikke er overbevist om at fengsel er riktig, mener de fleste likevel at enheten er et godt alternativ til ordinært fengsel:

«Det gjør vondt i hjertet å se dette, men det kan være til det gode å være her en periode, det kan komme noe godt ut av det. I en verden av dårlige alternativ er dette bedre» (samtale med ansatt).

Dette er en problemstilling vi vil komme tilbake til. Vi skjønner argumentasjonens logikk slik situasjonen oppfattes, men vi vil tydeliggjøre at «bedre enn-argumentet» lett kan bli en stengsel for nødvendige andre løsninger.

Når de ansatte gir konkrete eksempler på miljøarbeid, ser vi at miljøarbeidsbegrepet favner vidt. Et eksempel kan være å ta imot et nytt barn eller en ungdom på en «myk måte», følge han/hun inn på cella, ikke låse døra, sette seg på sengekanten og småprate, eller bare være der. Et annet eksempel på hvordan miljøarbeid allerede i denne perioden veves inn i arbeidsformen og i praksis er ved at enkelte ansatte bruker film for å ta opp temaer som man oppfatter at den unge kan ha nytte av å reflektere over; det kan for eksempel være knyttet til den unges egen voldsbruk, rasisme og fremmedfrykt. Et tredje eksempel er et presisert omsorgsrettet perspektiv for å sørge for barnas og ungdommenes grunnleggende behov. En av de ansatte sier det slik: «Jeg legger alltid merke til hva hver enkelt ungdom liker å spise». Det som er interessant å merke seg er at omsorg, miljøarbeid og miljøterapi tilsynelatende glir over i hverandre, samt at fokuset hele tiden er på den enkelte unge. Det er med andre ord et arbeid for å tilrettelegge miljøet for den enkelte som står i fokus.

Vi registrerte også eksempler på hvordan personalet arbeidet med endringer gjennom å skape mer adekvate strukturer i hverdagen. For eksempel forteller personalet om at det av og til kommer ungdom som er underernært og som ikke er vant til å sitte og spise sammen rundt et bord i en felles bordsetting. Personalet understreker derfor betydningen av sunn mat og spisings sosiale funksjon og det å spise sammen. Å sitte sammen rundt et bord og spise brukes aktivt for å skape et miljø og for å utvikle en felles kultur og en måte å være sammen på i fengslet. På spørsmål om det hender at de er redde for utageringer, svarte personalet i denne perioden at de ikke var det. En av de

sosialfaglige i personalet fortalte at det hendte at de snakker åpent med den unge og stilte spørsmål som: «Trenger vi å bekymre oss for at du skal utagere?». De aller fleste understreket i denne perioden at de ikke var redde for ungdommene. Det terapeutiske personalet er opptatt av å organisere rammene rundt for å forsøke å skape «et vennlig miljø». Igjen ser vi hvordan en utvidet perspektiv på miljøarbeid trekkes frem og som omhandler miljøet som helhet. Da vi spurte enkelte i personalgruppa om hvilke teoretiske forankringer de ansatte forholdt seg til, poengterte enkelte ansatte i denne tidlige fasen på Bjørgvin at man brukte fenomenologi, konsekvenspedagogikk, kognitiv atferdsteori, dialektisk atferdsteori. Det var for det meste det terapeutiske personalet som brukte denne typen av fagterminologi, mens fengselsbetjentene med KRUS tradisjonen «i ryggen» tematiserte sitt arbeid mer som miljøarbeid.

2) Den neste perioden er våren 2015 som betegnes som et arbeidskrevende og tøft år. I en kort periode i 2015 fikk enheten en del mindreårige asylsøkere:

«Nå har UE mindreårige flyktninger som muligens er under 15 år. Dette er basert på tann og knokkeltester. Vanskelig med kommunikasjon, snakker litt tysk, noe fransk, spansk. Det blir mye tolk og google translator. Vi kjøpte tre IPADs».

*«Fikk inn en ung gutt. Måtte ta han på skjerming. Han ville skade seg. Var redd, fryktet fordi dusjen skrudde seg på og du får ikke tak i tolk klokka 04.00 på natta»
«Tilfeldigheter får råde mht inntak. En ungdom som sitter her kom til Bergen på flyplassen med 135 000 kroner han sitter her» (Samtale med ansatt) »*

Det var aldri meningen av enheten skulle ivareta denne typen oppgaver, hevdet ledelsen og de fortalte at de opplevde denne perioden som svært frustrerende:

«Guttene som er her nå er enslige mindreårige asylsøkere. De har vært her i kort tid. En uke før i arrestasjon. Hadde dette vært i en moderne barnevernsinstitusjon ville vi funnet ut hva som er problemområder, mål, gulrøtter, evaluert nye mål. Her får vi de inn. Vi må trygge. Finne en måte å snakke med de på. Hvis ikke kommer vi ingen vei. Vi har brukt tolk, oversettelsesprogrammer. Et eksempel er dusjsystemet som slår seg på automatisk. En av guttene sluttet å spise, satt i en fosterstilling, vi var bekymret men det var dusjen han var redd for. Det er språkproblemer. Ungdomsstraffen undergraver vår eksistens. De hiver de inn her; enslige asylsøkere. Gir en trygghet som er skremmende. Skummelt å kunne senke skuldrene. Ikke noe apparat, ikke noe forsvar» (Samtale med ansatt)

Dette var en periode hvor språk ble en stor utfordring, og hvor miljøarbeidet kom til å handle om helt andre ting enn hva som tidligere hadde vært gjort:

«De som er her nå er i en særstilling. De er på bunnen i Maslow. Basic; mat, drikke; T -skjorte, bukse, truse. Foreldreløse, har bodd på barnehjem. Analfabet. Prøvde å få han til å lage kos kos han forteller noe om hvordan det ikke skal

være. Vi har fått en Imam hit for at han skal lære å be. Gutta er ikke halvdøde, men sprell levende. Vi trenger å lære; for å kommunisere». (Samtale med ansatt)

Å finne egnede tolker ble viktig og enheten klarte i denne perioden å rekruttere tolker med «gode relasjonelle evner». Dette ble en periode preget av «learning by doing». Ofte måtte de ha tolk flere ganger om dagen. Flere av ungdommene ble betegnet som dårlig psykisk fungerende og de var nye for systemet. De som var mellom 15-18 år var egentlig under utlendingsmyndighetene, mens de under 15 egentlig var barnevernets ansvar. Når ikke det verbale språket kunne benyttes, måtte andre former for kommunikasjon benyttes. IPAD ble en teknologi man benyttet og inngikk således som et hjelpemiddel i miljøarbeidet. Men teknologi ble også benyttet på andre måter; et annet eksempel var en miljøarbeider som var til stede ved å støvsuge. Dette ble i ettertid betraktet som en ypperlig måte å drive miljøarbeid på i akkurat denne situasjonen; man var her tilstede men uten å være invaderende. Ved å støvsuge i sirkler rundt den unge, kunne man komme nær uten å bryte intimitetssoner. Samtidig kunne man være i rommet uten at det virket påtrengende:

«Vi står i fare for å feiltolke, men bedre her enn ute. Vi har ribba de for alle strategier. De er traumatiserte barn, overbelastet fra 5 år på flukt. Vi aner ikke hvorfor han ene trekker seg tilbake. En annen viser mer kaos, vi vet ikke hva han er på vei inn i». (Samtale med ansatt).

Vedkommende la til: «Jeg vet ikke om det er riktig å gi for mye omsorg til disse ungdommene. Mange av disse har vært gatebarn og kan oppleve det som svært truende og som et maktovergrep å bli påført omsorg». I denne perioden ble det viktigste å trygge, sikre og forsøke å få til en kommunikasjon gjennom tolk eller nettbrett mer enn å tenke videre:

«Fra å planlegge en årelang tilbakeføring med kommunen, følge ungdommene i helsesystemet til de fikk rettere oppfølging så vet vi ikke hva de skal neste uke. Vanskelig å se hva de skal her de ungdommene som er her akkurat nå» (Samtale med ansatt)

Med unntak av disse ungdommene forsøkes det i denne perioden å bygge «forsiktig oppover» i forhold til den målgruppa enheten har hatt til vanlig:

«Ungdommer vi har hatt fram til nå så har det vært snakk om å få til en pause fra negativ atferd. Lage en rytme, at de kan erfare noe annet; måltider, gjensidig kommunikasjon, rutiner. Halv ni om morgen dekkes det på til frokost, de blir invitert inn, så skal det handles. De har manglet kompetanse i å stå opp, spise og gå på skolen (..) Vi har mulighet til å stoppe opp; hvordan havna du her, nettverket ditt, kartlegging; hus, skole, kriminogene faktorer; ungdommene kan få

en pause; hvordan kan livet ta en annen vending, ønsker du å endre; få snakke og tenke litt. Det kan bli et veikryss; hvordan tenke rundt veien videre, vil du fortsette, skal rusen være med deg, hvordan tenker du om rusen. (..) Det er et kontinuerlig fokus på anerkjennelse.» (Samtale med ansatt).

I sitatet ser vi et godt eksempel på ulike tilnærminger; hvordan man bruker miljøet aktivt for å skape en rytme og rutiner for å skape muligheter for at den unge skal utvikle kompetanse i forhold til hverdagslige sysler. Videre ser vi eksempler på kartlegging og mer miljøterapeutiske innsatser knyttet til å stoppe opp, snakke og tenke. Annerkjennelse trekkes fram som viktig. De ansatte forteller at de i denne perioden trente ukentlig på motiverende samtale (MI) og at de fikk en god øvelse i å gi anerkjennelse, men at de også så at annerkjennelse i neste runde kunne gi anarki: «(..) Det er annerledes å være på gulvet. Det kan være vanskelig å være anerkjennende (..)». Dette er en viktig påpeking av hvor utfordrende det kan være å stå i hverdagen med ungdom som har store utfordringer. En ting er å være terapeut og ha samtaler med ungdommene og kunne trekke seg tilbake, en annen ting er det å stå i hverdagens ulike situasjoner og få til å være anerkjennende.

Det terapeutiske fagpersonalet understreket at de ansatte er grunnleggende interessert i å forstå og at de derfor er genuint nysgjerrige. I personalet nevnes konsekvenspedagogikken som sentral i denne perioden, men la vedkommende til - ofte opplever ungdommene konsekvenser som straff. Dette er et interessant og viktig poeng og viser til et generelt problem i etaten: Konsekvenspedagogikken forstås ikke ut fra det som er vesenstrekk ved den¹⁷⁷. Tvert om den misforstås som sanksjonerende konsekvens. Dette berører også i dag både hvordan personalet forstår og anvender konsekvenspedagogikk, og hvordan ungdommer, som kanskje er vant med helt andre måter å bli møtt på, oppfatter budskapet. Et annet moment er om konsekvenspedagogikk er så lett å få til i et høysikkerhetsfengsel, skjønt det kanskje heller uttrykker en mangelfull forståelse av prinsippet og innholdet i konsekvenspedagogikken slik den er utviklet av Bay, TAMU-sentrene og Leira.

3) I den tredje perioden, mellom 2015 – 2016, endret situasjonen seg igjen. Da fikk de det som ble betraktet som «en helt ny type ungdom». De ble oppfattet som «helt spesielle», «noe jeg aldri før har sett» og som ungdommer «med store psykiske skader, relasjonelle problemer og kognitiv svikt». I denne perioden ble enheten også brukt som forvaringsenhet. Noe som vi mener endret enhetens karakter og ressursituasjon. Det gjorde noe med enhetens identitet og personalets

¹⁷⁷ Den samme kritikken mot etaten hevdet også Jens Bay i forståelsen av konsekvenspedagogikken

egenforståelse og forståelse av sine innsatte. Utover høsten 2016 og videre inn i 2017 og 2018 ser vi at begrepet «traumebasert omsorg» setter seg gradvis som en felles sentral faglig referanse.

4) I en samtale med ansatte våren 2018 fortelles det at de nå, det vil si den fjerde perioden har enheten fått ungdommer med lengre dommer og at de derfor forsøker å skape et minste felles multiplum. De tenker langsiktig, prøver å komme på et høyere nivå for så å stabilisere. Ledelsen mener de unge har ofte et unyansert og også urealistisk forhold til hva et fellesskap er, og enkelte har dårlig en sosial kompetanse. Ungdommene, på sin side, sier at de savner å ha et fellesskap med andre unge, at de alltid blir observert og at det alltid er voksne til stede. Enkelte opplever dette som trygt, andre som kontrollerende og ufritt. Personalet oppfatter at ungdommene ofte har for lite samhandlingskompetanse til å få til å være del av eller selv å kunne utvikle et meningsfullt fellesskap. I samtaler med personalet fortelles det om episoder der en som kjenner et offer fengsles sammen med den som er gjerningsmann. Andre eksempler personalet frykter for er risikoen for at ungdom skader hverandre eller at de påvirker hverandre negativt. Dette er kompliserte avveininger som personalet står overfor og som hele tiden må avveies opp mot Barnekonvensjonens påpeking av ungdommenes krav på alenetid og fellesskap med andre ungdommer.

Enheden har gjennom disse årene stått overfor en ungdomsgruppe som, ifølge personalet, har endret seg mye. I forhold til kjønn ser vi et klassifikasjonsmønster som går igjen i barnevern (Fransson 2009) og fengselsvesen der jenter ofte klassifiseres som sykere og mer marginaliserte enn menn. Klassifiseringer vil alltid være en forenkling av virkeligheten, men det som er interessant i denne sammenhengen er at aktører i enheten selv opplever at de fengslede over tid har endret seg dramatisk. Samtidig har det hele tiden vært et press på enheten om å bygge på miljøterapeutiske prinsipper og vi ser hvordan enheten hele tiden har vært i bevegelse for «å treffe» best mulig. Selv om det i perioder har vært kontrasterende synspunkter både i forhold til hvem som setter premissene for det faglige arbeidet, ulike oppfatninger om metoder og i hvilken grad man skal jobbe likt et cetera, påpekes det at det er et mål å nærme seg hverandre og at også de som kommer over fra Bjørgvin fengsel ved hendelser etter hvert har skaffet seg kompetanse på barn og unge. Gjennom vår forskning går det fram at det er en gjennomgående tendens til at enheten støtter opp under virksomheten og hverandre. En av de ansatte sier:

«Det er en utrolig elastisitet her; man tilpasser seg ungdommen. Ledelsen ved enheten er bærere av dette. De er tett på, til stede hele tiden og er kulturbærere. De ønsker å få beskjed. Men når man jobber tett på blir ikke ting alltid så tydelig».

Sagt med andre ord påpekes det at nærheten kan ha sine sider; kanskje blir det vanskelig å se hvor man er på vei når man står midt oppe i ting. De ansatte ved enheten vurderes av terapeutene som et personale med mye god erfaring og som teoretisk sterke:

«De kommer fra mye av det samme som oss med bakgrunn i traumer og utviklingspsykologi. Rundt 2015 var det usikkert om personalet skulle drive med DPT dvs. diagnosespesifikk behandling med emosjonelt ustabile personlighetsforstyrrelser. Det ble drevet veiledning og man gikk inn i det metodiske uten å vite hva man egentlig snakket om. DPT i velpraktisert form har ikke personalet hos oss basis for å utøve. De kommer fra en fengselstradisjon. Den er endringsfokusert med betjenter som base. Det må være rotfesta i oss som er her fast. Muligens har det vært litt svulstige forventninger her (..) Betjenttradisjonen er sterk her i forhold til lojalitet. De er kompetente i sitt fag. Kriminalomsorg er ikke til å kimse av. Det er ikke enkelt. Det er viktig å bygge opp og bygge sammen. Terapeutene skal virke fasiliterende, men skal ikke skape unødig støy og uro. Det kan virke kontraproduktivt.» (Samtale med terapeutisk fagpersonale).

Sitatet over viser endringer over tid mellom hvorvidt enheten skal drive miljøarbeid eller/og miljøterapi.

Når vi ser materialet under ett ser vi at enheten, slik de selv informerer om det de gjør, har begrepsmessig beveget seg fra omsorg, via miljøarbeid til miljøterapi. Nå er jo ikke dette å forstå som en lineær prosess hvor man går fra omsorg og over i noe annet, terapi. Snarere er det slik at alle disse praksisformene eksisterer side om side og at det mer er diskursen som har endret seg. Det er altså konseptualiseringen, det vil si begrepene man bruker for å beskrive det arbeidet man gjør i forhold til ungdommene som har endret seg. I takt med å snakke om arbeidet som traumebasert omsorg, skjer det også etter hvert endringer i forhold til hvordan enheten presenterer seg selv utad og hvordan kriminalomsorgen presenterer enheten.

Fra tidligere å bli presentert som en enhet med et høyt sikkerhetsnivå, blir barne- og ungdomsfengslet i 2018 presentert som en enhet med et tilpasset sikkerhetsnivå i forhold til de innsatte de til enhver tid har. Det kan derfor også oppfattes som en begrepsmessig motsigelse når ledelsen på et tidspunkt i 2018 betegnet sikkerheten ved enheten som en enhet med «mer intensiv kontroll enn ordinære åpne avdelinger». Denne begrepsbruken har vi kritisert tidligere og den må, etter vår mening, problematiseres og kritiseres fordi fengselsvirksomheten ikke bare nå, men også tidligere i hovedsak er preget av å være et høysikkerhetsfengsel selv om de, som i mange fengsler, også har en åpen avdelingsfunksjon for noen fanger. Tilpasset sikkerhetsnivå kan gi assosiasjoner til at fengselet i noen perioder er mindre strengt, at det for eksempel åpner dørene eller er mindre

strikte på innlåsing. Slik er det, etter vår mening, slett ikke. Vi registrerte også hvordan retorikken rundt enheten over tid har endret seg fra omsorg og miljøarbeid overfor sårbare barn og unge til, i dag, å oppfatte og betegne dette som et sted der de driver med miljøterapi overfor skadde og farlige barn og unge.

Feltets selvkonstruksjon er interessant fordi den ikke bare viser en bevegelse og retning over tid, men avdekker også en problematisk utvikling fordi det ikke går klart fram at den traumbaserte omsorgen foregår i et fengsel med straffegjennomføringsloven som klar premissleverandør. Det mer og mer spissede begrepet for hva man gjør – dvs. metoden – må, som før nevnt, forstås i forhold til det offentliges krav til enheten om å vitenskapeliggjøre sitt arbeid. Ansatte skal i høyere grad enn før vise tydelige resultater og tydeliggjøre at deres arbeid er virkningsfullt. Madsen (2003) hevder at det pedagogiske kunnskapsbegrep (verdier, erfaring og viten) erstattes av et akademisk vitensbegrep med vekt på teorigrunnlag, skriftlighet, refleksjon, metodepresisjon og argumentasjon. Faglige teorier og erfaringsbasert kunnskap er ikke nok, det skal i tillegg være et nøkternt og vitenskapelig grunnlag for praktikken (Larsen 2000:15).

Det praktiske arbeidet ved barne- og ungdomsfengslet i vest har vært organisert litt ulikt i disse forskjellige periodene, men da vår datainnsamling ble avsluttet besto enheten av tre team med åtte personer i hvert team. Videre er teamet delt opp i primær- og sekundærkontakter som fokuserer enten innad på for eksempel familie eller utad som for eksempel barnevern. Disse fordeler seg i forhold til de forskjellige teamene. Hvert team utvikler en individuell plan i samarbeid med den unge. I tråd med traumbasert tilnærming er det innført «regimekort». Dette er ment å hjelpe de ansatte og den unge til å holde fast ved de avtalene og det opplegget som gjelder for hver enkelt barn og ungdom. Regimekortene har ulike farger, og dette gir raskt assosiasjoner til hvilket regime ungdommene befinner seg innenfor.

Når det gjelder miljøterapien, har de, ifølge ledelsen ved enheten, gått ett steg tilbake. De trenger mer tid til å dvele og trenger å løfte seg et hakk. Lengre dommer krever å tenke fremtid på nye måter. De opplever at det er klokt å fokusere på å være rollemodeller og hjelpe ungdommene med å få livsmotet tilbake. Ledelsen hevder at hele tiden må risiko vurderes og mottoet er: «Alt kan skje», og like viktig som ungdommens ve og vel er de ansattes ve og vel. Problemet per i dag er at de ikke opplever å gi ungdommene stimuli nok. Særlig gjelder dette sosialt nettverk. Enheten hadde startet samtaler med KDI om det skal gis økonomisk støtte slik at venner kan komme på besøk.

Vi vil i neste kapittel ta for oss mer spesifikke teoretiske, metodiske og faglige sider ved miljøterapeutisk tilrettelegging, med særlig fokus på *traumbasert omsorg*. Hvordan forstås den, hvordan praktiseres den?

6.7.4 Enhetens bruk av miljøterapi og av traumbasert omsorg

I og med at premissene som er lagt for etableringen av barne- og ungdomsfengslene er at de skal drives etter miljøterapeutiske *prinsipper*, har det vært viktig for å oss å avdekke hvilke prinsipper som er rammene for den lokale virksomheten og hvordan prinsippene gjennomføres i praksis. Sentralt for oss har det også vært å få klarlagt på hvilket faglig-teoretisk og metodisk grunnlag dette gjennomføres på. Vi har hatt flere samtaler og omfattende skriftlig korrespondanse med det terapeutiske fagpersonalet om hvilke faglige perspektiver som ligger til grunn for deres miljøterapeutiske arbeid og om det som betegnes som traumbasert omsorg. Vi har møtt en ærlig og god faglig åpenhet. Det har vært en fin tone i disse samtalene og mailutvekslingene, og til tider har samtalene og korrespondansene også har vært viktige faglige diskurser. Vi har valgt å samle en del av disse innspillene. I vår presentasjon i dette kapitlet har vi tatt utgangspunkt i de informasjonene vi har fått om opplegget for det miljøterapeutiske arbeidet og den traumbaserte omsorgen, men også de samtalene og diskusjonene som har vært ført. Viktig har også våre møter med fengslets praksis vært. På basis av den samlede, kunnskapskapitalen stiller vi noen kritiske spørsmål om de metodiske og teoretiske begrunnelsene for oppleggene. Diskursen og analysen har blant annet tatt indirekte og direkte utgangspunkt i de seks analysekomponentene som det er redegjort for tidligere: Vi stiller søker å avdekke hvilken ideologi, hvilket menneske- og fangesyn, hvilken etikk og hvilke teoretiske, metodiske og praktiske prinsipper som miljøarbeidet, miljøterapien og den traumbaserte omsorgen dreier seg om.

Innledningsvis må vi slå fast at det er vanskelig å begrepsfeste miljøterapi entydig. Ett kjennetegn er at det har sitt utspring i institusjonsbehandling. «Noe av det som kjennetegner miljøterapi», skriver miljøterapeutene Olkowska & Landmark (2009) er «terapeutens relasjon til individet som trenger samværet, tiden og miljøet som faktorer og spontan bruk av det som skjer i her og nå-situasjon.» H. Egidius (2002:325-326¹⁷⁸) definerer miljøterapi mest generelt som en form for behandling der hovedvekten legges på «de terapeutiske prosesser som kan mobiliseres og igangsettes i det miljøet pasienten befinner seg i.» Han sier videre at eksempler på slike prosesser er støtte, engasjement og bekreftelse, der blant annet personalet i institusjonen hjelper pasienten eller klienten til å forstå hvordan de handler mot seg selv og andre. Det dreier seg om de fysiske, psykologiske og sosiale omgivelsene den enkelte er den del av.

¹⁷⁸ Egidius, H. (2002): Psykologisk leksikon. Oslo Aschehoug

Også det andre begrepet som brukes, traumebasert omsorg, er en sammensatt praksis. Det skal vi komme tilbake til.

Vi har utvidet analysen ved å be to ikke-norske psykologer, en professor og en førsteamanuensis ved *Department of Education* i Danmark (Århus universitet) for faglige innspill. Begge er spesialister på marginalisert ungdomsproblematikk og én av dem har også arbeidet klinisk i flere år som psykolog i et svært krevende dansk fengsel, samt også forsket i danske og norske fengsler. Denne psykologen har også arbeidet som familierapeut i flere år. Begge er også etablerte forskere med lang forskingspraksis. Denne kontakten har gjort det lettere for oss å avdekke eventuelle faglige forskjeller mellom enhetene for så å stille noen kritiske spørsmål ved oppleggene og tilnærmingene som er valgt og premissene som er gitt for valget.

De fleste av de unge vi har samtalt med synes at det terapeutiske fagpersonalet har vært til god hjelp for dem, og de framhever *særlig* det individuelle behandlingsopplegget de har med dem. Tilbakemeldingene på det miljøterapeutiske opplegget ellers var på undersøkelsestidspunktet atskillig mer delt i og med at det er flere av de unge som er kritisk til hverdagserfaringene og slik de opplever den miljøterapeutiske hverdagen. De viser til konkrete hendelser og til mer generelle problemer i relasjonene mellom dem og personalet i hverdagen. Stikkordet som går igjen er at de ikke har tillit til personalet eller deler av det på grunn av rapportskrivning og sikkerhets- og kontrollintensiteten. Som før skrevet hevder flere av dem at de ikke blir hørt, at de ikke anerkjennes.

Vi har flere ved anledninger diskutert med det terapeutiske fagpersonalet om hvilken teoretiske og metodiske basis det miljøterapeutiske og traumebaserte arbeidet bygger på. Ut fra samtalene og også skriftlig korrespondanse har vi stilt spørsmål om opplegget er for faglig eklektisk og instrumentelt¹⁷⁹; vi har også stilt et prinsipielt spørsmål om ikke eklektisimen kan svekke en nødvendig faglig og etisk konsistens i opplegget. De danske fagpersonene har pekt på de samme problemene. I dette avsnittet skal vi nøye oss med en foreløpig kommentar: At opplegget teoretisk og metodisk består av så mange komponenter, kan gi et inntrykk av det blir vanskelig å formidle grunntanken i det til de unge brukerne. Dette aktualiserer også en problemstilling med basis i Barnekonvensjonen som tydeliggjør at barnets og den unges rett til å bli godt informert om tiltak som legges til rette og ut fra hans/hennes ytringsfrihet og medbestemmelsesrett til egen utvikling.

¹⁷⁹ Det er ikke enkelt å redegjøre fullstendig for sin metode og teori, og det er også muligheter for at vi kan ha misforstått. Det er heller ikke vår mening å kritisere det terapeutiske personalet, men heller stille spørsmål om hva som er grunnlaget og begrunnelsen for en eklektisk forståelse i et fengselssystem.

Sånn sett reises òg et prinsipielt spørsmål om den enkelte fangens integritet. At opplegget og akivitetsplikt kreves av varetektsfanger, har vi også stilt prinsipielle spørsmål ved. De grunnleggende diskusjonene om forholdet mellom straffegjennomføringen, sikkerheten og kontrollintensiteten og omsorgs- og rehabiliteringsideologiens har vi tatt opp flere steder i rapporten. Vi vil også komme tilbake med noen oppsummerende og utdypende kommentarer i avslutningen av studien om miljøarbeid og miljøterapeutisk arbeid.

Ett av spørsmålene vi har forsøkt å få avklart er hvordan *traumebasert forstås*. På spørsmålet om hva traumebasert omsorg er, svares det at det er rettledninger og internundervisninger som er basert på en vurdering av et behov for å forstå en kompleks traumatisering. Det vises blant annet til TBO (dvs. Traumbasert omsorg) men det poengteres at TBO ikke er et overordnet rammeverk men heller sett på som et nyttig instrument og da særlig i perioder hvor flere av barna og ungdommene vurderes å ha reguleringsvanskeligheter.

Som svar på oppleggets innhold og form og dets teoretiske og metodiske grunnlag, poengteres det først generelt at flere fagpersoner som arbeider i norsk helsevern eller psykisk helsevern for barn og unge, nok vil beskrive den individualterapeutiske tilnærmingen som de bruker som eklektisk. Men det begrunnes også at tilretteleggingen er tilpasset de mange vanskelighetene som den enkelte pasienten sliter med. Det vises til at DPS og BUP-klinikker som i økende grad tilbyr en diagnosespesifikk behandling og da med spesifikke metodiske tilnærminger. Det individualterapeutiske utgangspunktet på Bjørgvin skiller seg ikke fra de som praktiseres ved andre kliniske instanser i Norge, hevdes en egen fagspesialisering som blant annet bygger på kognitiv terapi. Mentaliseringsbasert terapi og et eksistensialistisk utgangspunkt trekkes fram. Arbeidet har dessuten elementer av en endringsbasert rådgivning og et traumeperspektiv med inspirasjon fra Howard Bath. Vår problemstilling vil derfor dreie seg om hvilken form for eksistensialistisk perspektiv som nyttes, og hvorfor Bath er valgt? Et slikt spørsmål er aktuelt både i forhold til menneskesyn, fangesyn og faglig-teoretiske preferanser. Bath, som regnes for en av grunnleggerne til traumebevisst omsorg, har uttrykt at:

«Mange av de traumeutsatte barn og unge jeg jobber med, har ett ønske: Å være normale. Vi må heller ikke alltid snakke om traume først. Vi må tenke mennesket først. Målet er at alle barn uansett hva de har opplevd eller vært utsatt for, skal kjenne tilhørighet og få mulighet til utvikling. Varme, omsorg, anerkjennelse og tilstedeværelse fra voksne kan være med i veie mot helhet. Omsorg kan forandre til det bedre. Vi forandrer også måten vi viser omsorg på gjennom fokus på dette, understreker Howard Bath.» (RVTS sør/Howard Bath vil normalisering/sorrvts.no)

For Bath (2008: 215) er både det fysiske og sosiale miljøet viktig. Han framhever trygghet, relasjon og følelsesregulering som tre sentrale grunnpillarer for utviklings fremmede omsorg for traumatiserte barn. Kjerneopplevelsen til barn og unge som har vært utsatt for traumer, er at de ofte føler seg utrygge (Bath 2008; 2015). Bath tydeliggjør dessuten hva som kjennetegner relasjoner og miljøer som virker helende på barn og unge som er stresset, traumatisert eller av andre grunner sliter med livet og har det vondt og vanskelig. Han er særlig opptatt av at forskjellige mennesker skal omgås barnet – både de som representerer nærmiljøet og de som har en profesjonell funksjon som miljøterapeuter, lærere, faglærte personer og de ufaglærte. Alle gruppene kan og må vise den nødvendige omsorgen og forstå hva barnet eller den unge sliter med. Bath betoner dessuten at det er en forskjell på barn som trenger normalomsorg, barn som er utsatt for traumer og trenger traumespesifikk omsorg og de barna som trenger terapi. Han presiserer imidlertid mer generelt at anerkjennelse, trygghet, relasjoner og tilhørighet styrker et helhetsperspektiv på barnet og den unge – dette er relasjonskvaliteter som kan understøtter den enkeltes selvfølelse. Bath framhever (muligens inspirert av Maslow) barns og unges behov og tydeliggjør at man må skille mellom universelle, traumespesifikke og individspesifikke behov for så å vise til likheter og forskjeller mellom disse behovene.

Vi ser absolutt verdien i Baths faglige og humane grunntenkning. Spørsmålet er hvilken form og hvilket innhold hans opplegg får i en fengselskontekst og et i system der lover, regelverk og de sosiomaterielle forholdene utgjør et rigid sikkerhets- og kontrollsystem. Avdekker ikke praksis det motsatte av idealene – nemlig en systemisk sosiomateriell mistillit og mistenksomhet? På hvilken måte kan disse rammebetingelsene og kravstrukturene komme i konflikt med Baths humane presiseringer? Våre samtaler med flere av de unge presiserer visse problemer når de ikke opplever og møter en anerkjennelse i fengslet: De fleste gir uttrykk for at de har mistillit til systemet, men også at systemets har mistillit til dem. De poengterer at de ikke blir forstått og hørt og at de sliter med deler av personalet. Når det stilles spørsmål om de unge kan være eller er sannhetsvitner til fordel for personalet, er det på sin plass for oss å tydeliggjøre at barnas og de unges fortellinger, tanker, opplevelser og innvendinger er like viktige som andre aktører i systemet. Dette er grunnleggende i så vel Barnekonvensjonen som i vår metodiske tilnærming.

Vi mener at de humane, omsorgsrettede og ivaretagende idealene er svært viktige og nødvendige, men innspillene vi har fått blottlegger tidvis klart at det er en motsigelse mellom fengselssystemets rigide og sikkerhetsorienterte virksomhetsrammer og omsorgsmessige og rehabiliteringsrelatert idealer. Vi sier ikke at det også gjøres et godt omsorgsarbeid – det har vi registrert på mange måter. Men vi ser en dualisme her og stiller også spørsmålet omsorgstiltakenes

tvetydighet og om straff og omsorg står i et motsetningsforhold til hverandre? Og hva hvis de miljøterapeutiske tiltakene preges av at det er personalet som eier problemene og konfliktdefinisjonene? Hva begreper som toleranse, tillit, anerkjennelse, respekt i praksis? Er det et subjektsyn eller et objektsyn på den unge fangen som dominerer det terapeutiske miljøet? Disse spørsmålene åpner for en diskusjon som aktualiserer ikke bare vurderinger av de terapeutiske kvalitetskravene rent teknisk og instrumentelt sett som idealer, men i høyeste grad stiller faglige og etiske prinsipper om fangebehandlingen i praksis. At vi i samtaler med deler av personalet også møter beskrivelser av flere av ungdommene som manipulerende, farlige og så videre, blottstiller vel et menneskesyn som kommer i et spenningsforhold til de miljøterapeutiske idealene. Dernest: Når og på hvilken måte kommer de *miljøterapeutiske* konfliktløsende tilretteleggingene og idealene metodisk og etisk sett i et motsetningsforhold til fengselssystemets formelle sanksjonspraksis? Hvilke konsekvenser får dette for barna og ungdommen?

Det vises til at i og med at det er barn og ungdom det dreier seg om, vil generell utviklingspsykologi og tilknytningsteori være inkludert teoriperspektivet. Spørsmålet er igjen hvordan dette løses i et fengselssystem? Som fengslet er de frihetsberøvet i et strengt regime? Hvordan virker det på unge mennesker? Når det markeres av det terapeutiske personalet at arbeidet ved enheten er todelt ved i) at man skal arbeide med å bedre den enkeltes psykiske helse og ii) forebygge mot ny kriminalitet ser vi imidlertid et problem. Det dreier seg ikke bare om psykisk helse og et mål om å forebygge mot kriminalitet, som det er presentert i kriminalomsorgen som et hoved- og suksessmål. Det blir for begrenset: Å arbeide for bedring av den psykiske helsen er selvsagt nødvendig og viktig, men det betyr også at man bevisstgjør *hva i fengslings situasjonen* som produserer psykisk uhelse og sosiale problemer for barna og ungdommen. At forebygging mot ny kriminalitet understrekes så sterkt, kan uten tvil tolkes og forstås som et alt for begrenset perspektiv i arbeidet og at man her har underkastet seg kriminalomsorgens definerte institusjonelle mål som en viktig behandlingspremiss. Vi mener at en omsorgs- og hjelpeprosess må ha andre hoved- og delmålsettinger: Mange av de fengslede barna og ungdommene strever uten tvil med betydelige eksistensielle, komplekse sosiale, fysiske og psykiske problemer. Men flere av barna sliter også med fengselsoppholdet. Det synes som om systemfokuserte og systemtilpassede tiltak her kan komme i konflikt med behovene for omfattende personrettede og de persontilpassede opplegg som er atskillig mer enn det institusjonaliserte residivmålet (Hammerlin, 2008; Fransson 2018).

Det poengteres imidlertid at den nevnte oppdelingen kan være gunstig, at kriminalitet ofte kan relateres til psykiske helseplager. Vi stusser vel over en så generell presisering som det «ofte» som

ord gir assosiasjoner til. Vi tilhører en fagtradisjon som ser kriminaliteten i et atskillig videre og mer komplekst perspektiv. Dette aktualiserer vel også et ønske om og et behov for et mer utvidet fagperspektiv i enhetene på måten man forstår kriminalitet. Vi har fått tilbakemelding på at det kan være riktig med en kritikk mot en tendens til psykologiserende reduksjonisme, og som en kritikk som også vi er opptatt av – at det er nødvendig med et utvidet perspektiv i forebyggingsarbeidet mot kriminalitet. Men da blir spørsmålet ut fra hvilke kriminologiske fagtradisjoner? En teoretisk begrunnelse for dette vises ved at man henter inspirasjon fra et Brofenbrennersk perspektiv. Rent fagprinsipielt savner vi imidlertid her en argument for og en presisering av hvorfor Brofenbrenners sosialpsykologiske perspektiv er så viktig i denne sammenhengen. Vi antar at det er Brofenbrenners forståelse av avhengighets- og vekselforholdet mellom individ og omgivelsene på ulike nivåer som er begrunnelsen, men det reiser også en problemstilling om hvordan hans teori kan relateres til fengselssystemets og den miljøterapeutiske tilretteleggingen der? Kan det ikke være elementer i Brofenbrenners teori som problematiserer eller står i motsetning til det etablerte miljøterapeutiske og det traumatisk omsorgsrelaterte opplegget? Er disse bevisstgjorte eller tatt hensyn til?

Både RNR-perspektivet og Good Lives-tenkningen trekkes fram som gode utgangspunkt for et kriminalforebyggende perspektiv, men det legges til at de ikke er individualterapeutiske metodemodeller. Vi har i flere sammenhenger stilt spørsmål om det metodiske og teoretiske grunnlaget for opplegget – ikke minst fordi vi synes at det virker eklektisk. Det er òg underlig når det hevdes i samtalene og den skriftlige korrespondansen at våre spørsmål og vårt fokus på metode kan kalles et faglig feilfokus. Det begrunnes at det aller meste av psykoterapiforskningen viser at variasjoner av utfall ikke henger sammen med metode. Vi savner referanser til denne forskningen som på mange måter kan betegnes en reduksjon i form av effektbasert evidens. En kvantifisering som det aller meste er vel heller ikke mer plausibelt eller en bedre garanti for at en type forskningsfunn er mer riktig enn en forskning som viser noe annet. At et opplegg 'virker' er ikke nødvendig i samsvar med fagetiske (og humane) krav. Etter vår mening kan ikke et metodisk arbeid instrumentaliseres på denne måten, noe som også de danske fagpersonen har framhevet i vår dialog med dem. Vi opplever nevnte påstand som faglig uklar og vanskelig å forstå, selv om den ikke nødvendigvis kan forstås som en selvmotsigelse.

Det blir også hevdet at traumbasert omsorg ikke er en metode, men et perspektiv i rettledningen og internundervisningen for at personalet skal kunne forstå de psykiske, helsemessige og sosiale vanskelighetene og belastningene som flere av barna og de unge har, er dette selvsagt et svært viktig og grunnleggende prinsipp. Vi støtter perspektivet, men understreker at det etter vår oppfatning er en del av en metodisk tilnærming. Å avvise at en metode betyr noe lite eller intet er

vel også en metode – det vil si en 'ikke-metode' som metode. Det er en tendens i tiden at mye psykologisk virksomhet har et fokus på effektmål – og dermed tilrettelegging som også avspeiler og er innvevd i den nyliberalistiske og public-managements tidsånden og til instrumentelle effektivitetskrav om resultater. Vi sier ikke at det er slik på Bjørgvin, vi sier at dette preger mye av den forskningen som det vises til. Dette er uten tvil også tendenser som har preget og preger norsk kriminalomsorgs resultat og effektivitetsfokus på tiltak (jf. Hammerlin 2008, 2015). Det skal nevnes at vi er opptatt av flere analysekomponenter, ikke bare metode. Vi stiller spørsmål som tidligere skrevet om menneske- og fangesyn, ideologiske perspektiv, etikk/moral, metode, teori og praksis – analysekomponenter som er vesentlige for å forstå barne- og ungdomsfengslene som institusjoner og de tiltakene og oppleggene som gjennomføres. Metode som en organisert, systematisk framgangsmåte kan generelt sett være mer eller mindre klart formulert og mer eller mindre uttalt og formalisert, men vi mener at de institusjonelle kravene til fengsler – enten det er barne- og ungdomsfengsler eller andre fengsler – må begrunne og presisere klarere både det teoretiske og metodiske grunnlaget for det som gjøres. Dette er viktig ikke minst sett lys av det indre forholdet det er mellom metode- og teorivalg og de andre analytiske komponentene som er presisert.

Det vises til at den kritiske faktoren i psykoterapien er pasientens opplevelse av allianse – det vil si affektive bånd (som tillit, opplevelse av omsorg, forståelse og aksept med mer), og at det er et felles mål at dette skal oppnås. Grunntenkningen om et ivaretakende og omsorgsfullt fellesskap støtter vi helt, men igjen: Hvordan gjennomføres dette i et fengselssystem der motsatte praksisformer strides på basis av ulike krav til institusjonens definerte oppgaver? Vi har vel også erfart at det synes som om, i alle fall gjennom de samtalene vi har hatt og de dokumentstudiene som vi har gjort, at en del sanksjonstiltak vanskelig kan forstås ut fra 'barns beste'. Vi er også usikre på hvor god kunnskapene om Barnekonvensjonen generelt er blant personalet og om den faglige skoleringen om den holdes kontinuerlig ved like.

Om menneskesynet som legges til grunn, betones det at det er 'humanistisk' og optimistisk med særlig fokus på utvikling og vekst mer enn fatalisme. Etter at det er vist til begrep som regulering, toleransevindu og den tredelte hjerne, forstår vi det slik at de representerer forskjellige verktøy for lettere å forstå det som observeres og finne retning i. Det vises til Traumebasert omsorg (TBO), tilknytningsteori og moderne nevrobiologisk forskning forskjellige tilrettelegginger i forhold til problemer har for hjerneutviklingen og som er danne av konsekvenser av vold, omsorgssvikt og seksuelle overgrep. TBO har også et samfunns- og strukturfokus, understrekes det. Mange tekniske begreper presenteres i samtalene og korrespondansene, men for oss er det viktig å stille spørsmål om, eller hvordan, et etisk forankret brukerperspektiv blir trygget i et så komplisert teoretisk og

metodisk system. Det kan imidlertid også stilles spørsmål om hvordan etiske krav kan sikres ved en eklektisk pragmatisme og tilrettelegging ut fra flere faglige, teoretiske og metodologiske perspektiv. Metodiske, faglige og etisk spørsmål stilles det også til deler av hjerneforskningen og den nevrologiske forskningen og særlig den som oppfattes en reduksjonistisk på et biologisk og et biopsykologisk grunnlag¹⁸⁰

Med Foucault bør vi stille spørsmål om kombinasjonen av viten og makt og de hegemonistiske posisjonene, samt den språk- og definisjonsmakten som ikke sjelden konstitueres i visse institusjoner – og da ikke minst i fengsel. Et prinsipielt spørsmål som man må analysere grundig er om man ikke i et teknokratisk orientert terapeutisk miljø, eller for den saks skyld også i en humanistisk inspirert tilrettelegging med sterk autorativ makt, bør grundig diskutere det som Foucault¹⁸¹ har begrepsfestet som mikromakt eller disiplineringen av den enkelte som kroppspolitikk – det vil si en maktens mikrofysikk som skal forme og disiplinere enkeltmenneskets kropp og tenkning. Kan det ikke også ligge betydelig maktutøvelse i en omsorgsrelatert virksomhet? Bør man ikke åpne for en et grunnleggende etisk spørsmål om hva man kan gjøre og hvor langt man kan gå med tiltak før man maktfullt bryter inn i den enkeltes integritet. Man vil kunne svare at disiplinering kan ha både gode og dårlige sider. Men da må disse bevisstgjøres og diskuteres etisk og ut fra et demokratisk og humanistisk perspektiv. Med den franske filosofen Jacques Rancière kan det også stilles spørsmål på basis av hans en grunnleggende kritikk av at avvikere møtes med ensidige mål om tilpasning og normalisering uten at det stilles spørsmål ved de sosiale og samfunnskapte problemer. Noen av barna og ungdommene er uten tvil også instusjonshavarister, men også produkter av en sosial og samfunnsmessig lidelsesproduksjon. Vår problemstilling må også ta utgangspunkt i at i et lukket og totalitært system som et høysikkerhetsfengsel er og kan være, så kan en disiplinering på institusjonens prinsipper (og som politisk og faglig styrt biomakt) være et overgrep mot den enkeltes personlige integritet. Vi sier ikke at det er slik i de to enhetene. Vårt poeng er å vise til fagpaternalismens hegemonistisk farer, og vi stiller derfor krav om at det de *prinsipielle* fagetiske spørsmålene må tas alvorlig og vurderes kritisk i regimer der et teknokratisk menneskesyn dominerer tiltak og opplegg. Vi har vel registrert tendenser til at definisjonsmakten og den faglige autoritetsmakten er demonstrert i en del

¹⁸⁰ En rekke anerkjente biologer har stilt spørsmål ved det metodologiske og teoretiske grunnlaget for biologismen og fysiologismen. Det har også kommet flere bøker som stiller spørsmål med mye av hjerneforskningens resultater og formidlingsform og da ut fra andre forskningsprinsipper og teoretiske og metodologiske premisser. Her kan nevnes nye bøker skrevet av bl.a. Thomas Fuchs, Markus Gabriel, Steen Nepper Larsen m.fl.)

¹⁸¹ Se også Foucaults avviks-heterotopbegrep (heterotopia dvs. andre rom) som begrepsfestes som rom der de som avviker fra gjengse norm plasseres.

situasjoner i barne- og ungdomsfengslene – og ikke minst der de fengslede betegnes av personalet ut fra et objektgjørende, klientifiserende og diagnostisk perspektiv. Fagpersonene har vært tydelige i samtalen med oss at de ikke vil ha en diagnostisk kultur og de har tydeliggjort krav om et helhetlig og anerkjennende menneskesyn og manet til forsiktighet og konduite.

I og med at det ikke foreligger en samlet presentasjon og vurdering av den traumebaserte omsorgen i enheten, har vi vært nødt til å hente noen utdypende begrepsforklaringer og tematiske beskrivelser av oppleggets forståelsesgrunnlag.

6.7.5 *Hva er røttene til traumebasert omsorg?*

I Norge er ulike offentlig kunnskapssentre ment å være brobyggere mellom kunnskapsfelt og praksisfelt. Når det gjelder begrepet traumebasert omsorg, kan det i Norge spores tilbake til «HandleKraft» som er et nasjonalt kompetanseprogram om traumebevisst omsorg utviklet av RVTS¹⁸² Sør på oppdrag fra Bufdir. Bakgrunnen for HandleKraft var ønsket om å forebygge og forhindre overgrep mot barn og unge i Bufetats institusjoner og fosterhjemstjenester. Altså ikke fengsler. Programmets målsetting er å gi ansatte i barneverntiltak kunnskap om traumer og overgrep, slik at de kan anvende en traumebevisst tilnærming i møte med barn og unge¹⁸³.

Vi har forsøkt å få fatt i røttene til traumebasert omsorg fordi det er viktig at kriminalomsorgen har kunnskaper om hvilke miljøterapeutiske prinsipper som legges til grunn i hver av enhetene. Dette er barn under 18 år som kriminalomsorgen har ansvar for og det er derfor av hensynet til barnets beste at vi klarer å stille oss utenfor å se på grunnlaget med et kritisk blikk. Det er ikke vår oppgave å vurdere det faglige innholdet i traumebasert omsorg, men å løfte fram hva dette perspektivet rommer av forståelser og metoder. Videre er det vår oppgave å spørre hvilken betydning en slik metode får når den praktiseres innenfor rammene av et fengsel. Særlig er det viktig å vurdere traumebasert omsorg i forhold til varetekstinnsatte. Traumebasert omsorg ses ved enheten i vest som et gode, noe som skal være til hjelp og som «barnets beste», men barnet kan samtidig forledes til selvinkriminering ved at man rundt lunsjbordet eller med personalet snakker

¹⁸² RVTS har som hovedoppgave å være en brobygger mellom kunnskapsfelt og praksisfelt og øke kompetansen i kommunalt barnevern i Norge - Kompetansesatsing Kommunalt barnevern. Traumeperspektivet har en sentral plass også i dette programmet. Både Traumesensitivt barnevern og HandleKraft er utarbeidet med tanke på å formidle traumeperspektivet på en praksisnær og lettfattelig måte tilpasset de som møter barnet utenfor terapirommet, i de resterende 23 timene i døgnnet.

¹⁸³ HandleKraft er lagt opp som et femtrinns modulbasert program. Programmet består av selvstudium, refleksjoner, samlinger, fortellinger, praktiske øvelser og en avsluttende refleksjon. Hver av Bufetats fem regioner har en regionkoordinator som står for opplæring i sin region. Etter å ha gjennomført HandleKraft-programmet kan hvert lokale arbeidssted vedlikeholde og videreutvikle kunnskapen gjennom det nettbaserte programmet Handle-kraftVekst.no. Siden oppstarten i 2013 og frem til i dag har alle Bufetats institusjoner og fosterhjemstjenester gjennomført opplæringen i HandleKraft, det vil si over 2700 ansatte. I 2017 har RVTS Sør og fire andre kompetansesentre, på oppdrag fra Bufdir, utviklet et program som skal bidra til å heve kvaliteten.

om sitt kriminelle tanke- og handlingsmønster. Hva man tenkte og mente på handlingstidspunktet er samtidig et sentralt og grunnleggende spørsmål i forhold til å fastslå skyld i form av forsett i rettssaker. Kriminalomsorgens tilsatte har en plikt til å bidra til oppklaring av straffbare forhold som er begått. De har opplysningsplikt. Det betyr blant annet at de av og til må vitne i rettssaker mot de unge. Dette kan være problematisk og ha betydning for de unges rettssikkerhet.

6.7.6 *Hva blir traumbasert omsorg i et barnefengsel?*

Noe skjer når enhetens aktører definerer det de gjør som miljøterapi og mer spesifikt som «traumbasert omsorg». Det får betydning for hvor man retter blikket, hvordan de forstår de unge og hvordan personalet fortolker hendelser som oppstår. Traumblikket vendes mot det vonde ungdommene har opplevd, det som kan ha gitt dem traumer. De ansattes oppgave er å gi dem «riktig» omsorg. «Traumblikket» tar ikke utgangspunkt i at enheten først og fremst driver straffegjennomføring, men snarere primært i det de oppfatter er et felles problem hos de unge nemlig traumer.

Gjennom traumbasert omsorg instrueres personalet i hensiktsmessige måter å se de unge på, samt måter å forstå-, tenke-, og reagere på ungdoms atferd på. De ansatte ser sin oppgave som å arbeide med ungdommenes selv og de gjør dette ved å fokusere tidligere traumer og ved å fokusere omsorg, struktur og forutsigbarhet. Personalet skal være synlig, til stede med sin person, de skal inngå i et ekte samspill og som i andre sosiale samspill settes noe på spill (Høylund 2006:20).

Det kan for personalet være vanskelig å stå i et slikt regime¹⁸⁴:

En ansatt er på kveldsvakt og det oppstår en diskusjon hvor en av ungdommene ikke gir seg, men fortsetter å spørre om den samme tingen igjen og igjen. Til slutt blir den ansatte irritert og sier at hvor mange ganger skal du spørre. Det er bestemt! Ungdommen kommer mot vedkommende og truer med å skade personen. Den ansatte, som har lang erfaring og ikke er vant med å bli redd, kjenner seg plutselig kjemperedd. Etter hendelsen ønsker ikke den unge å beklage og be om unnskyldning. Den ansatte føler derfor det er vanskelig og også utrygt å være ute i miljøet. Den ansatte føler seg støttet av kolleger. De er enige om at den unge ikke har evne til mentalisering. Den unge på sin side har fortalt sin kontaktperson at vedkommende var redd og mener temaet burde ha skjønt dette og på denne måten forhindret at situasjonen eskalerte. Når situasjonen snakkes om i etterkant på et overlappingsmøte, fortolker de ansatte situasjonen som et eksempel på den unges problem, og igjen brukes begrepet «manglende mentalisering».

¹⁸⁴ Dette er et case som bygger på feltarbeidsnotater.

Å forstå barna og de unge med utgangspunkt i traumbasert omsorg setter høye krav til personalet og til ungdommene. I situasjonen ovenfor møter fengselsdiskursen «det er sånn det er» kravene som ligger til en mer «traumbasert omsorg» hvor prosessene står i sentrum. Men ikke bare det, også innenfor traumbasert omsorg vektlegges nettopp rutiner og rytmer. Prinsippene skal «oversettes» av det terapeutiske personalet inn i miljøet ved enheten gjennom undervisning og veiledning og så «gjøres» av personalet i deres hverdagslige møter med ungdommene rundt måltider, plikter og i situasjoner med stress. Som vi ser i eksempelet kan det koke over både for personale og for ungdom. Traumbasert omsorg er et av flere mulige perspektiver å velge, man vet ikke om dette er til det beste for de unge og hvordan det blir i praksis henger både sammen med personalets ulike kunnskapsteoretiske ståsteder og hvordan traumbasert omsorg kan bli innenfor rammene av et fengsel.

Traumbasert omsorg er i utgangspunktet utviklet innenfor en omsorgskontekst, og spørsmålet er hele tiden om traumbasert omsorg passer like godt innenfor en fengselssetting. Å forstå barna og de unge med utgangspunkt i traumbasert omsorg setter høye krav til personalet i en fengselssetting. Rammene her er helt annerledes enn f. eks i en barnevernsinstitusjon. Prinsippene for traumbasert omsorg er i utgangspunktet verken alltid kjent og kan heller ikke oversettes direkte til en fengselssammenheng. Videre skal denne formen for miljøterapi «gjøres» av en sammensatt personalgruppe med svært ulik bakgrunn. Som vi ser i eksempelet over kan dette by på utfordringer. Enhetens fengselsmessige lukkethet og rigiditet kan òg få som følge at det som ofte fungerer i en annen type institusjon, kan få motsatte konsekvenser her. For eksempel kan situasjoner raskt eskalere, slik vi ser eksempler på i neste kapittel. På den andre siden kan nettopp traumbasert tilnærming hjelpe til å roe situasjoner. De ansatte snakker om at «trykket skal ut», og at konflikter fort eskaleres. «Noen er flinkere til å gå mykere inn». Men hele tiden er det en vurdering «om man skal ta risikoen med å snakke» med eller ned. Ved å forstå atferd, slik man tilstreber å gjøre innenfor traumbasert omsorg, kan man forstå og dermed forebygge f. eks konflikter.

Traumbasert omsorg skiller seg fra miljøarbeid i fengsel (Fransson & Grønvold, 2019). Personalet prater men skal ikke nødvendigvis følge opp ungdommene i deres tematikker, samtidig skal de merke seg disse og skrive dem ned i rapporten eller overlevere dem muntlig under overlappingen:

«(...) på kveldsvakten i går var en av de unge opptatt av å prate. Vedkommende spurte: tror du at hvis en person går rundt og tenker mye kan vedkommende komme til å gjøre det hen tenker på? Jeg tenkte oj- her er det viktig å trå varsomt. Jeg sa at hvis jeg forstår deg rett så lurere du på om hvis man f. eks har tanker om å skade så kan man komme til å gjøre det så tror jeg det og da kan være lurt å snakke med noen om det!» (fra feltnotater).

I denne situasjonen forteller vedkommende om samtalen med den unge på overlappingen. Personalet følger ikke opp temaet i situasjonen med den unge, men overlater den til det terapeutiske personalet. I dette tilfellet løftes temaet ut av sittingen, og inn i det individuelle rommet mellom terapeut og ungdom. Dette viser en av forskjellene mellom miljøarbeid og miljøterapi. Et annet scenarium kunne jo være å tematisere dette nettopp rundt bordet? Igjen ser vi et eksempel på hvordan traumbasert omsorg i praksis fungerer og hvordan en mer terapeutisk tilnærming karakteriserer de ansattes arbeid og måte å være tilstede i fellesskapet på. I individualsamtalene kan gjerne det det terapeutiske personalet følge opp ungdommenes ulike spørsmål og tematikker: Et spørsmål som kan komme opp er ungdommenes behov for å vite hva som tenkes om han eller henne: «Da en av ungdommene spurte meg om hva jeg synes om han/henne sa jeg at jeg synes handlingene du har gjort er avskyelige men jeg mener du har rett til å ha det godt. At du fortjener det!» (samtale med ansatt).

Det terapeutiske personalet fulgte opp og forsøkte å si at det skal være lov å ha følelser: «Jeg sier: du skal få være sint og skuffa!»

Men traumbasert omsorg handler også om grenser og struktur: «Vi ser at denne ungdommen trenger grenser og struktur. Derfor får hen ikke ha mer enn tre bukser, hvis ikke bruker hen hele natta på å organisere og systematisere» (samtale med ansatt).

Det legges også til: «Vi har redusert undervisningen til 2-3 timer om dagen for den unge å få mer ro» (Samtale med ansatt).

Traumbasert omsorg er et av flere mulige perspektiver å velge, men vi vet ikke om dette fungerer, vi må prøve oss fram, sier vedkommende. Spørsmålet er også hvilke begrensninger og muligheter traumbasert omsorg møter i et fengselssystem.

Men hvordan er det for de unge? I samtaler med ungdommene tok vi opp vedkommendes forhold til de ansatte. Flere av dem poengterte at «personalet ikke forstår dem». Én av barna/ungdommene fortalte at hen «slet med noen» i personalet. Situasjonen hadde ikke forandret seg fordi «mange er unødvendig bestemte – unødvendig strenge». Dette påpekte ungdommen var en av grunnene til at hen vil være en del for seg sjøl, men som ungdommen sa var det terapeutiske personalet bra å snakke med. Hen fortsatte å poengtere noen problemer som flere av ungdommene har understreket: «Personalet forstår ikke hva jeg sier og mener, og jeg savner også den gode samtalen med andre ungdommer og det å være sammen med dem.. (..) Jeg føler meg ufri.»

Men hva med forholdet til medfanger? spør vi: «Jeg er trygg på dem», svarer ungdommen og sier at hen har hatt et godt forhold til enkelte medfanger.

Om personalet kommer følgende bemerkning: «Det er så mange andre som bestemmer.»

Vi spør: Blir du sett og hørt av betjentene og de ansatte? Vi får et svar som likner også på andre svar vi har fått fra noen av ungdommene: «I alle fall sett!»

Du nevnte at noen i personalet var så strenge og at du føler deg ufri. Kan du snakke med de ansatte på en åpen måte? Igjen kommer et svar som også andre ungdommer har gitt oss: «Jeg er forsiktig med å snakke med personalet – stoler ikke på personalet (..) personalet forstår meg ikke, de forstår ikke hva jeg sier og mener».

Er det noe du savner? har vi spurt de unge: En svarer slik: «Kaninene er her ikke lenger – skulle ønske det var dyr her»

Et annet spørsmål vi har stilt de unge er: Hva med det å bli fengslet og miste friheten? Igjen er svaret fra én temmelig typisk for flere: «Jeg har en lengsel hele tida etter det å være ute.»

Har du hatt noen framstillinger? «Bare til avhør og til rettssaken», sa en og la til: «Jeg håper på at jeg får en framstilling for å få se en film».

Det å se enhetene som noe annet enn et fengsel, noe som «likner på et hjem» (Hydle 2015) eller en omsorgsinstitusjon, retter oppmerksomheten bort fra det tvangsmessige i ungdommenes fengselsværen og får betydning for hvordan man forstår det man gjør og hvordan man forventer at de unge skal forholde seg til ungdomsenhetenes metodikk. Særlig komplisert blir det om personale og ungdom forstår rammene ulikt. Sikkerhet, makt og kontroll blir sannsynligvis i mindre grad en tematikk hvis man oppfatter enhetene som «et hjem» eller en omsorgsinstitusjon enn hvis man oppfatter dem som fengsler.

6.7.7 *Når straffegjennomføring og miljøterapi settes i spill*

Vi har så langt tematisert ulike sider ved enhetens omsorgs- og rehabiliteringstilretteleggelser. For å komme tettere innpå hvordan straffegjennomføring og miljøterapi er vevet inn i hverandre, presenterer vi her en oversatt og noe bearbeidet versjon av en publisert artikkel¹⁸⁵. Det vil her tas utgangspunkt i tre situasjoner, og vi vil gjennom disse forsøke å komme på innsiden av hvordan enhetens straffegjennomføringspraksis og enhetens rehabilitering- og omsorgstilrettinger virker sammen og er innvevet i hverandre. Analysen gir kunnskap om krefter som er i spill i enheten.

Lunsjbordet

¹⁸⁵ Analysen er publisert som en egen artikkel Fransson, E. (2018) The Lunch Table. I: Fransson, Giofré og Johnsen (2018) *Prison, Architecture and Humans*» Oslo: Cappelen Damm Akademisk. Som i artikkelen brukes det her jeg form.

(..) Det er tid for lunsj og jeg blir invitert til å spise ved det lange bordet i det åpne kjøkkenområdet. Det er ni personer rundt bordet, hvorav seks er ansatte. Jeg setter meg ved siden av en av ungdommene. Når han begynner å forsyne seg, minner en av de ansatte om at jeg er gjest, og med humor ber han ungdommen være gentleman og servere meg! Etter dette, gjennom måltidet blir jeg godt tatt vare på! Sammen med de andre sklir også jeg inn i den vennlige tonen rundt bordet. Jeg opplever stemningen som hyggelig og omsorgsfull men også normativ. Det ligger noe oppdragende i det at vi gir komplimenter til ungdommene og stiller spørsmål om maten og om skolen. Slik betoner vi betydningen av disse systemene koblet til meningsfulle aktiviteter. Jeg tar del i dette med en vag følelse av ubehag. Ubegagget blir mer merkbart i løpet av ettermiddagen, når jeg snakker med en av de andre unge. Å snakke med ham er som å bli introdusert for et annet fengselslandskap. Han forteller meg at han føler seg stresset under måltidene. Det forventes at han er høflig, sitter sammen med de andre og spiser. Han sier han ikke er vant med dette (bearbeiding av feltnotater)

Lunsjbordet forteller om krefter rundt bordet i. Slik forskeren opplevde denne situasjonen var det ikke her fra de ansattes side kun snakk om kontroll, men også om energi (Deleuze & Guattari, 1987) i form av et sterkt ønske om å gi omsorg, oppdra og å hjelpe som ble formidlet rundt bordet. Gjennom å sitte der og kjenne på kreftene gikk det an å komme nærmere de spesifikke handlingskreftene ved Ungdomsenhet vest. Vi har senere, på ulike måter i samtaler med de unge, forsøkt å komme ytterligere i berøring med hvordan ungdommene merker kreftene i enheten. Dette har vi nærmet oss ved å spørre på ulike måter: hvordan føler du deg her? Hvordan opplever du atmosfæren her? Forell litt om hvordan det er for deg! En av de unge sier det slik:

U: Jeg føler ikke jeg passer inn her.

F: Når du sier at du ikke passer inn, hva tenker du på da?

U: Det er tungt.

F: Hm. Blir du stressa?

U: Ja, det er mye stress. Mer her enn i andre fengsler jeg har vært. Det er ikke de som jobber her, fordi det er ikke dem som har bestemt at jeg skal være her forstår du. Det er hvordan bygningene er, hvordan systemet fungerer og sånne ting. Jeg klarer det ikke.

F: Kan du si noe mer slik at jeg kan forstå bedre hva du mener? For eksempel når du sier at det har noe med hvordan bygningen er.....

U: Det er hvordan det er, hva som er reglene. En liten ting og du blir låst inne. Hvis du ikke møter opp, må du være på rommet. Men da må jeg være der hele tiden, men blir jeg det kommer det i rapporten (Samtale med ungdom)¹⁸⁶

¹⁸⁶ Fra Fransson, E. (2018) The Lunch Table.

Reglene og rutinene i UE vest er strenge og klare. Det anses for bra at de unge står opp, har en vanlig døgnrytme og er aktive. Ungdom som sitter på dom har plikt til og forventes å delta i aktiviteter som skole eller arbeid i løpet av dagen. Dette gjelder også for ungdom som sitter i varetekt. De unge forstår disse forventningene på en presis og klar måte som forventninger med en underliggende trussel om sanksjoner. Hvis de gjør det som forventes, blir atmosfæren rolig og behagelig. Det er først når de ikke oppfører seg som forventet, når de ikke deltar eller trekker seg fra aktivitetene eller fra kontakt med de andre, at sanksjonsbruk manifesteres. Hvis forsøk på å motivere mislykkes, utøves et forsiktig press. Hvis den mykere tilnærmingen, det som i faglitteraturen benevnes som «soft power» (Rose 1999; Crew 2011), ikke har den ønskede effekten, vil konsekvensene av uønsket atferd bli tydeligere.

I sitatet overfor snakker den unge om rapporteringssystemet. Dagsrapporter og hendelsesrapporter inngår begge i enhetenes rapporteringssystem, og får følger for den unge. I en tidligere studie i et høysikkerhetsfengsel for menn (Fransson & Brottveit, 2016) viser vi hvordan rapporter kan påvirke beslutninger knyttet til fremstillinger og permisjon og således blir et betydningsfullt dokument som også i tid henger ved innsatte. Vi så også at det å samarbeide og delta, i fengselssystemet, ofte blir tolket som et positivt tegn på endring. Dette er særlig viktig å være oppmerksom på hva gjelder ungdom, som er under utvikling. Hvor grensene går for å innrette seg, si i fra, ikke godta og reagere med sinne vil være svært individuelt og er spørsmål som stadig er oppe ved enheten. «Ungdommene må få vise sinne og bli fortvilte og vi må også erkjenne at vi gjør feil», sier en ansatt. Samtidig kan det for personalet være utfordrende å stå i situasjoner med ungdommene. Grenser må settes og hensynet til den unges stemme, verdighet og rett til medbestemmelse settes på prøve og må der og da balanseres mot hva som er personalets primære oppgave og deres ansvar for sikkerhet både i forhold til andre ungdommer og seg selv. Det som er redsel kan fremstå som trussel og både ungdom og personell kan befinne seg å stå i slike kompliserte situasjoner. Situasjoner kan raskt eskalere, hvor enhetens straffeideologiske praksiser kommer til syne, slik som i neste eksempel.

Aksjonslaget

Onsdag ... tjenestegjorde jeg ved enheten. Sammen med på vakt var Bjarne, Anders, Hermund, samt Nina og Trine.

Under morgenmøte ble det besluttet av undertegnede at de innsatte ved ungdomsenheten skulle pålegges styrt fellesskap denne dagen. Bakgrunnen for dette var vedvarende negativ atferd i fellesskapet fra innrapporterte og annen innsatt.

Bjarne formidlet dette til innsatte – Karl - på morgenrunde kl.0830. Karl reagerte med frustrasjon og hadde ingen forståelse for avgjørelsen.

Etter et par minutter fikk Karl med seg at annen innsatt som også var pålagt styrt fellesskap hadde begynt å sparke i døren. Dette medførte at Karl ble mer sint. Karls aggresjon eskalerte i samme takt og utvikling som annen innsatt. De ropte gjentatte ganger til hverandre gjennom luken, om hvem som skulle knuse mest på rommet sitt. Det ble umiddelbart gjort forsøk med å kommunisere med Karl, uten resultat. Karl ropte at han skulle banke og 'ta' fengselsbetjent Bjarne.

Anders var aksjonsleder. Han fikk bistand av fire betjenter fra nærliggende fengsel, og hadde et oppdresset aksjonslag klar kl.0900. Det ble besluttet at annen innsatt skulle prioriteres først, og at Karl skulle holdes under oppsyn gjennom vindu fra utsiden av bygget.

Karl rev av seg t-skjorten knuste først klesskapet og kommode. Deretter brukte han et mobilt treningsapparat (door-gym) til å knuse spyle modul på toalettet. Mens dette foregikk stod det ansatte på utsiden av vinduet for å prøve å prate han ned. Karl brukte deretter door-gym apparatet på vinduet, og slo med stor kraft mange titalls ganger. Vinduet slo sprekker, uten at det var fare for at innsatte skulle komme seg ut. Videre knuste han lufteluken og prøvde å presse seg ut gjennom denne, uten å lykkes. I tiden da Karl knuste, var han innimellom tilgjengelig for å bli pratet til.

Hermund hadde observert at Karl hadde et lite skrujern som han truet med. Undertegnede spurte han om han ville ta meg, og eventuelt hvorfor? Til det svarte Karl at han ikke hadde noe behov for det, men at han heller ikke ville levere dette fra seg. Undertegnede fortsatte praten med innsatte, og da han så at annen innsatt frivillig ble fulgt ut i bilen for transport til et annet fengsel, mistet han motivasjonen til å fortsette utageringen på cellen. Undertegnede gjorde en avtale om at han fikk porsjonssnus inn luken, og at han skulle få to sigaretter som han kunne røyke før transport til annet fengsel. Dette aksepterte Karl og leverte skrujern og door-gym ut gjennom luke.

Karl roet seg raskt ned og dialogen ble etter hvert god mens vi ventet på at tjenestebil skulle returnere fra nærliggende fengsel. Karl bekymret seg for at geitene på UE ikke hadde fått melk kl.0830 grunnet hendelsen denne formiddagen, og jeg besluttet etter samtale med de ansatte, at han skulle få mate geitene sammen med bl.a. Bjarne. Karl matet geitene, og forholdt seg fint til det som ble sagt. Det var ingen tegn på at han fremdeles var sint på den ansatte. Han gikk deretter tilbake til eget rom for å pakke ned klær og toalettartikler. Han ble videre orientert om overføring til nærliggende fengsel, og at håndjern skulle være på i bilen.

Karl ble kjørt til nærliggende fengsel kl.1055. Han forholdt seg fint under transporten. Ved innsettelse i fengselet ble innsatte visitert uten funn. Etter at begge innsatte var overført ble alle som var involvert i hendelsen samlet for en felles gjennomgang og defusing (anonymisert hendelsesrapport).

Vi ser at det åpne rommet, som i eksempelet med lunsjbordet, i denne hendelsen strammes til og lukker seg hvor sikkerhet og det fengselsaktige trer mer klart frem. I motsetning til ved lunsjbordet hvor det ble opprettet en slags samhörighet mellom staben og ungdommene, er

konstellasjonene her annerledes. Ungdommene blir et «vi», de forener seg selv bak hver sin celledør og utgjør her et «lag». Nå hersker en annen atmosfære. Grenser settes og «samhørigheten» mellom guttene fortsetter fra deres ulike celler. Vi ser hvordan celledøren både skiller og forener. Selv med celledøren lukket og ungdommene i hver sin celle, er de, i dette tilfellet, forent. Personalet, derimot, er skilt fra ungdommene, men forent gjennom deres rolle som aksjonslag. Så det primære forholdet i denne hendelsen er mellom ungdommene på den ene siden og personalet på den andre. Å være låst inne i cellen, å ha vegger, dører og ansatte rundt, gjør den ellers åpne arkitekturen her i denne situasjonen om til et lukket fengselsrom, nå ganske likt andre fengsler.

Hendelsen viser systemets tålegrenser, hva som trigget tålegrensene og hva som skjer når grensen er nådd. I denne situasjonen pålegges straff, i form av pålagt tilsyn, og gjør sikkerhet til en tydelig primær oppgave. Vi ser hvordan kriminalomsorgens ideologi, med stive kontroller og sikkerhetssystemer som er forankret i materielle, sosiale, administrative, teknologiske og symbolske tiltak, kommer i spill (Hammerlin 2008). Når ungdommene ikke adlyder, blir de informert. En ordre gis, og få minutter etter etableres det et aksjonslag sammen med personale fra fengselet i nærheten. Vi ser hvor kontrollert og effektivt dette fengselsmaskineriet fungerer. Ord som aksjon og ordre gir konnotasjoner til politiet eller hær, med klare instruksjoner om hvordan man skal oppføre seg. I dette tilfellet er det lite diskusjonsrom, en begrenset mulighet til å vurdere hva som er «i barnets beste», eller hva dette arrangementet vil bety i et miljøterapeutisk perspektiv, et progresjons-, rehabiliteringsperspektiv, for tilbakeføring til samfunnet eller faren for tilbakefall i fengsel. I denne situasjonen er det sikkerhet, rå kraft og fysisk kroppsarbeid som betyr noe.

MEN ikke bare. Vi ser også hvordan fengselspersonalet bringer dynamisk sikkerhet og miljøterapeutiske prinsipper inn ved å holde ungdommen informert, ikke forlate, hele tiden kommunisere og ved til slutt gi snus og sigaretter og muligheten til å mate geitene - faktisk sammen med medarbeiderne som ungdommen i utgangspunktet hadde truet. Her ser vi glimt av et annet fengselsmaskineri: miljøarbeid hvor «myk makt» (Rose 1999; Crewe 2011), og hvor kontinuiteten i det sosiale forholdet er sentralt. Med andre ord ser vi hvordan straffeideologiske og sikkerhetsmessige handlingskrefter er vevet sammen med miljøterapeutiske prinsipper og krefter. Hendelsesrapporten er et godt eksempel på hvordan straff, sikkerhet, kontroll og omsorg er flettet inn i hverandre. Som vi ser fra eksemplene, kan miljøterapi raskt bli et sikkerhetsproblem, mens sikkerhet og kontroll også kan ha sterke elementer av miljøterapi og omsorg i seg.

Speilet

Fra lunsjbordet og aksjonslaget vil vi nå konsentrere oss om krefter som spiller seg ut i det minste fengselsområdet, cellen. Flere av de unge snakker om sin celle og samtaler de har med seg selv om livet, deres situasjon og fremtiden: «(..) Hver dag jeg er her, jo mer ønsker jeg å ta livet mitt. Hver dag ser jeg i speilet, og jeg tenker (...) Skal jeg gjøre det i dag? Hva venter jeg på? (..)». Det er trangheten som slår oss i denne situasjonen. Håpløsheten og mangelen på fremtidsbilder. Bak den låste celledøren snakker den unge med sitt speilbilde. Speilet blir hva Deleuze og Guattari benevner som «a body without organ» (1987). Det blir mer enn et objekt, snarere en kropp uten organer som den innsatte kan forholde seg til, snakke med. Han bruker denne fengselsartefakten, snakker til det og stiller spørsmål.

Krefter, enten de er drevet av makt eller lyst, påvirker og skaper effekter i unge fangers kropper og forteller oss noe viktig om deres møtet med enheten. Det som slår oss er at miljøterapi synes å være konsentrert til bestemte sosiale rom i fengselet og i bestemte situasjoner. I åpne rom, når situasjonen er rolige. Når ungdommene er tilbake på cella, blir de alene med egne tanker – ofte vonde tanker. Er det miljøterapi å låse celledøra? Kunne man se for seg at de var mer åpne? Hvordan påvirkes ungdommene av hendelser når de er alene tilbake i cella? Og hvordan oppleves det å høre utageringslyder og skrik fra andre ungdommer? Kan cella bli trygg igjen etter en hendelse?

De tre ulike hendelsene - lunsjbordet, aksjonslaget og speilet - illustrerer ulike situasjoner hvor straffegjennomføring og miljøterapi er i spill. Lunsjbordet ligger i det sentrale fellesrommet og er en invitasjon til å delta og kommunisere. Lysten til å hjelpe kan sies å være det ledende prinsippet. Personalet gir av seg selv, de vil dele noe med ungdommene, de er interessert, de viser respekt og omsorg og gir ungdommene ulike opplevelser. Myk makt eller soft power (Rose, 1999, Crewe, 2011) er en måte å styre på, og dynamisk sikkerhet er sikkerhetslogikken. I aksjonslaget kommer en annen type handlingskraft til syne. Denne kommer til syne når miljøterapi ikke er nok; når personalet må kontrollere situasjonen på andre måter enn gjennom miljøterapi. Hard kraft er måten å styre på, og statisk sikkerhet er sikkerhetslogikken. Speilsituasjonen gir et glimt inn i et tredje fengselsmaskineri; selvarbeidet den unge bedriver (Fransson 2009). Her er den unge fangen alene med seg selv og sin problematiske situasjon, og spør ut eksistensielle spørsmål til speilet. Cella bringer ham i kontakt med kroppen på en annen måte.

Metode og arkitektur, ting og mennesker står i barne- og ungdomsfengslet i vest i et indre forhold til hverandre. Det er elementer som smelter sammen og skaper krefter, produserer energier og atmosfærer. Det er også elementer som begrenser og gir visse muligheter i virksomheten.

Gjennom å arbeide analytisk med de tre ulike hendelsene blir vi oppmerksomme på forskjellige fengselsrom og ulike logikker (Fransson, Giofrè & Johnsen 2018; se også Hammerlin 2008; Lefebvre 2015, Foucault 1997). Dette reiser viktige spørsmål knyttet til miljøterapi knyttet til endringsarbeid, progresjon og tilbakeføring. Fengslet er ikke bare et sted å gjennomføre straff eller å endre seg slik at man ikke begår nye kriminelle handlinger. Ungdomsenhet vest sin indre praksis konstituerer barnet og ungdommen og gjør at han og hun «blir til» i dette lukkede rommet.

6.8 En foreløpig sammenfatning

Analysen viser hvordan miljøterapeutiske prinsipper og straffegjennomføring er vevet inn i hverandre, og kommer til uttrykk i forskjellige situasjoner. Det å se enhetene som noe annet enn et fengsel, noe som «likner på et hjem» (Hydle 2016), eller som noe annet enn et høysikkerhetsfengsel, er et blikk som lett bringer oppmerksomheten bort fra det tvangsmessige i ungdommenes fengselsværen.

Frihetsberøvelsen, det tvangs- og det fengselsmessige kommer analytisk fram nettopp i mange av de sosiomaterielle reguleringene og praksisformene; de praktiseres og uttrykkes også direkte og indirekte ved maktstrukturene og gjennom de kontroll- og sikkerhetsorienterte foranstaltningene. Dette får betydning for hvordan man forstår det man gjør og hvordan man forventer at de unge skal forholde seg til ungdomsenhetenes metodikk. Særlig komplisert blir det om personalet og ungdom forstår rammene ulikt. Sikkerhet, makt og kontroll blir sannsynligvis i mindre grad en tematikk hvis man oppfatter enhetene som «et hjem» enn hvis man oppfatter dem som fengsler. Det å se barna og de unge som «farlige» kan på samme måte befestes gjennom at det ikke er rammene som er problematiske men barna og ungdommene. Det er noe med dem. Det er tendenser til at de klientifisere. Det å forstå det man driver med som traumbasert omsorg, kan vende oppmerksomheten bort fra at det primære oppdraget er straffegjennomføring. Det kan bringe oppmerksomheten bort fra det tvangsmessige i ungdommenes fengselsværen og få følger for ungdommenes rettssikkerhet.

6.9 Våre foreløpige oppsummerende refleksjoner av enheten

6.9.1 Paradokser dilemmaer og spørsmål og veien videre

Vi har i analysene og våre kommentarer vist til en del grunnleggende problemer som må studeres på ulike nivåer. Vi vil i del IV komme med en rekke konkrete vurderinger og innspill som er relatert til systemet prinsipielt og de to enhetene spesielt. Der vil vi også stille noen helt prinsipielle spørsmål om enheten i et pønologisk, omsorgsideologisk og rettsvitenskapelig perspektiv.

Det skal poengteres at vi har møtt en svært god åpenhet fra ledelse og personalet, og vi er blitt møtt på beste måte. Samtalene og diskursene har vært åpne og gode noe som har vært grunnleggende for forskningsarbeidet. Enheten har på alle måter gitt oss gode arbeidsbetingelser og fulgt opp våre behov når vi har vært på praksisfeltet.

Vi har óg fått veldig god hjelp fra enheten. Vi har imidlertid erfart at det har vært til tider vanskelig å få nødvendig statistisk informasjon og andre viktige oversikter over enhetens virksomhet. Det bør derfor i framtida kontinuerlig sikres bedre statistiske oversikter og dokumentasjon over enhetens virksomhet. Til tider har dette vært krevende og belastende for forskningsarbeidet.

Mange av de problemene vi har vist til, har feste i motsetningsforholdet mellom straffeideologiske og rehabiliterings- og omsorgsideologiske prinsipper. Dette er også et kjerneproblem i det vanskelige og krevende samfunnsoppdraget som er gitt enheten. Det viser seg også i forholdet mellom straffegjennomføringsloven og Barnekonvensjonen. Med andre ord avdekkes en rekke systemiske grunnbetingelser som skaper spenninger og motsetninger som påvirker hverdagsvirksomheten (motsetninger som både er forsonlige og uforsonlige og som er synlige og ikke synlige, men som er virksomme). Vi vil betone at personalet arbeider omsorgsfullt og faglig tilfredsstillende innenfor disse krevende rammene, men at en del hendelser også avdekker ulike problemer som har andre forklaringer og begrunnelser. Ut fra et faglig og etisk perspektiv må blant annet skoleringen i Barnekonvensjonen bli bedre og følges opp kontinuerlig. Det betyr også at forholdet mellom straffegjennomføringsloven og det fengselsregulerende regelverket hele tiden må diskuteres og bevisstgjøres i forhold til Barnekonvensjonens krav og da relatert til barnas og de unges rettigheter. De fengselsmessige kravene og begrensningene må sånn sett reguleres slik at Barnekonvensjonen og andre etiske krav sikres bedre både systemisk og i praksis.

Vi har forsøkt å sette oss godt inn i begrepene miljøarbeid, miljøterapeutisk arbeid og traumatisk omsorg. Vi har likevel ikke fått full klarhet i hvilke innhold og form disse innspillene har i enheten. Det følger av forarbeidene til ungdomsenheten at begrepene miljøterapi og miljøarbeid i

stor grad blir brukt om hverandre.¹⁸⁷ Imidlertid har de et noe ulikt innhold, og vi ser det derfor som nødvendig med en begrepsgjennomgang og presisering av hva som ligger i begrepene.

Begrepet miljøterapi er utviklet og brukt i psykiatrien, der det å skulle gjøre folk friske er selve drivkraften bak arbeidet som utføres.¹⁸⁸ Det er en behandlingsform som gjennom en målrettet prosess, basert på psykodynamisk forståelse, søker å bruke dagliglivets hendelser til å oppnå en mer tilfredsstillende og hensiktsmessig måte å leve på.¹⁸⁹ Ved begrepet miljøarbeid forskyves derimot fokuset fra klientens sykdom til andre sider av individets egenart samt inkluderer omgivelsene klienten bor i.¹⁹⁰ Vi opplever begrepsbruken som uryddig – sånn sett blir det uklarerheter i grunnforståelsen.

Når det gjelder hva som ligger i begrepet *miljøarbeid i fengsel* vises det i rapporten *Miljøarbeid i fengsel*¹⁹¹ til side 20 i strategien for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004-2007 om at det betyr at «daglige rutiner, aktiviteter, gjøremål og hendelser skal bevisst og konsekvent anvendes til læring av sosiale ferdigheter, problemløsning, mestring og utvikling av alternativer til uhensiktsmessig handlings- og reaksjonsmønster». Definisjonen legger vekt på systematisk bruk av ulike faktorer i miljøet for å oppnå personlig vekst og utvikling hos den enkelte.

Felles for begrepene målrettet og strukturert miljøarbeid og miljøterapi er den systematiske bruken av de ressurser som ligger i miljøet, forskjellen ligger i hva som er målet med arbeidet.¹⁹² Miljøarbeid kan ses i et livsløpsperspektiv, mens ingen bør utsettes for terapi hele livet. Miljøterapi må i likhet med annen behandling være tidsavgrenset. Også miljøarbeid kan være rettet mot endring og utvikling, men da er det ikke behandling som står i fokus. Miljøarbeidet kan likevel fungere behandlende.¹⁹³

Denne grenseoppgangen i forhold til behandlingsfokuset i miljøterapi krever en stor grad av rollebevissthet og rolleavklaring i forhold når en utøver miljøarbeid og når en utøver miljøterapi.¹⁹⁴ En slik bevissthet og avklaring er av sentral og grunnleggende betydning i forhold til å sørge for et helhetlig og sammenhengende læringsmiljø, siden troverdige relasjoner er en av grunnpilaren i miljøarbeid som metode. En slik relasjon forutsetter gjensidig respekt og omsorg innenfor en ramme for nærhet og grenser som begge anerkjenner. Dette fordrer at man vet hvor man har

¹⁸⁷ NOU 2008:15 om Barn og straff, side 160-161.

¹⁸⁸ Linde og Norlund, 2006, side 21.

¹⁸⁹ Bø og Vaglum i Strand, 1990, side 71.

¹⁹⁰ Linde og Norlund, 2006, side 22.

¹⁹¹ Drægebø, Rapport 2/2006; Miljøarbeid i fengsel, side 16.

¹⁹² Linde og Norlund, 2006, side 22.

¹⁹³ Linde og Norlund, 2006, side 24.

¹⁹⁴ Linde og Norlund, 2006, side 24.

hverandre, noe som krever rollebevissthet og rolleavklaring. En slik bevissthet vil bedre synliggjøre behovene til ungene det jobbes med og for, og hjelpe oss til i større grad å kunne tilpasse bistanden vi gir. Dette vil også bidra til at fengselsbetjentene i sitt daglige samvirke med de unge fremstår som troverdige rollemodeller og legge til rette for et deltakende og aktivt samspill med den innsatte.¹⁹⁵

Tilrettelegging av et helhetlig og sammenhengende læringsmiljø forutsetter at miljøarbeid gis et dynamisk innhold gjennom å anerkjenne den/de unge som selvstendige medvirkende part(er). Vektleggingen og tilretteleggingen for trivsel og utvikling skal skje på de unges egne premisser. På den måten vektlegges dialogen og det dynamiske aspektet og ikke behandlingsaspektet. Samtidig skal en ikke underkjenne at for sterkt fokus på brukerstyring kan føre til usynliggjøring av dem som har stort behov for struktur og forutsigbarhet.¹⁹⁶

Subjekt- og førstepersonperspektivet må bli grunnleggende, men også en sosial forståelse, en sosial ansvarlighet og en solidaritet for de unge må tydeliggjøres. Grunnverdien og et dynamisk menneskesyn eksponeres i filosofen og sosiologen A. Honneths anerkjennelsesbegrep: Man må bygge opp et tillits- og trygghetsforhold til barna og ungdommen. Anerkjennelsen er en forutsetning for den enkeltes selvtilit, selvaktelse og selvverd. Spørsmålet er også hvordan det er mulig å legge opp til virksomhetsbetingelser, sosiale og sosiomaterielle forhold som er mest mulig normalisert et ungdomsliv i utvikling og ikke bare et institusjonelt avsondret liv i en repressiv og sikkerhetsintensiv straffeinstitusjon. En sikkerhets- og kontrollorientert straffegjennomføring har også mange krenkelsesformer som nettopp bryter ned selvtiliten, selvaktelsen og selvverdet (Honneth 1992).

Etterspill og diskurs i slutten av 2018/ begynnelsen av 2019

Etter vi har hatt et rapportpresentasjonsmøte med enheten i desember og sendte vi det avtalte kommentarrapport-utkastet tidlig i 2019 til ansatte. Kommentar-rapporten er en viktig del av det avsluttende forskningsarbeidet i forbindelse med denne sluttrapporten. Den innebærer også en gjensidig forpliktelse der vi som forskere kan bli korrigert på feil eller misforståelser, eller omvendt – der aktørene som vi har hatt sendt kommentar-rapporten til, kan se om de eventuelt har uttrykt seg feil, uklart eller ufullstendig. Tilbakemeldingene og innspillene har vært givende. Vi har vi fått tre typer kommentarer:

For det første prinsipielle kommentarer der man var faglig uenige eller enige.

¹⁹⁵ Drægebø m.fl., Rapport 2/2006; Miljøarbeid i fengsel, side 30 og NOU 2008:15 om Barn og straff, side 161.

¹⁹⁶ Linde og Norlund, 2006, side 25.

For det andre faktarelaterte, korrigerende og fagaktuelle innspill som har vært svært viktige og som vi har inkorporert i denne rapporten. Også visse kritiske innspill synes vi har vært berettiget og tatt til følge. Vi er óg helt enige at det samfunnsoppdraget som er gitt enheten er svært komplisert og at enhetens aktører således har forsøkt å løse oppgaven etter beste evne. Vi vil slå fast at det er gjort og gjøres mye godt arbeid i enheten. Våre analyser og kritiske innspill avdekker på mange måter det som er motstridende krav i samfunnsoppdraget. Det vi har vært opptatt av er særlig de systemhindrende perspektivet og motsetningsforholdet i praksis mellom straffeideologiske prinsipper og Barnekonvensjonens krav. Vi har sånn sett stilt grunnleggende faglige og etiske spørsmål til de institusjonelle betingelsene – og dermed også problematisert denne institusjonensformens systemiske og praktiske begrensninger og muligheter sett i lys av barnas og de unges vanskelige situasjon, behov og rettigheter.

For det tredje: Vi fikk også innspill fra enheten der det ble poengtert at det var visse hendelser og beskrivelser i rapporten man ikke kjente seg igjen i. For oss er det logisk: I barne- og ungdomsfengslene er det forskjellige aktører og personer (som fanger, betjenter, miljøarbeidere osv). De er der av forskjellige grunner, og de opplever og erfarer institusjonslivet forskjellig. Den ene gruppa er i institusjonen som fengslet og frihetsberøvet mens de andre gruppene er der fordi de ved siden av mer hjelpe- og omsorgsrelaterte oppgaver, har som samfunnsoppdrag også å sikre institusjonsdisiplinen og gjennomføre straffegjennomføringslovens kontroll- og sikkerhetskrav. Dermed lever gruppene ikke bare samstemte, men det oppstår også interessemotsetninger og situasjonelle konflikter som er formidlet til oss ofte divergerende og motstridende alt etter om personen er fange eller ansatt. Vår forskningsmessige analyser er heller ikke basert bare på de ulike aktørenes formidlinger, men har også andre innfallsvinkler og en analytisk karakter som gir andre bilder av såvel hendelser som de eksistensielle betingelsene.

Motsigelser er et forhold mellom oppfatninger og har forankringer i meningsutvekslinger, holdninger og væremåter. De kan være forenlige eller uforenlige – og de kan være konstruktive og dynamiske, men også det motsatte. Vi har i våre analyser forsøkt å avdekke der det er samstemmighet i de involvertes oppfatninger, men også der det er motsetninger. Det gjelder såvel i relasjonene mellom aktørene, som i den enkeltes personlige forhold til fngselsomgivelsene og institusjonens ideologiske og normative rammeverk og praksisformer. Det gjelder også mer prinsipielt ut fra de ideologiske premissene for opprettelsen av barne- og ungdomsfengslene og den konkrete praktiske tilretteleggingen som er betinget av forholdet mellom den praktiske utførelsen av straffegjennomføringsloven og Barnekonvensjonens og andre etiske krav. Det er likens ikke bare snakk om hva som er riktig eller galt ved en beskrivelse og opplevelse av ulike forhold og

hendelser, men også *hvordan* disse beskrives, forstås, forklares og oppleves og hvilken mening og betydning de har for den enkelte. Sånn sett kan man som aktør ”kjenne seg igjen” på mye eller på lite i en beskrivelse eller framstilling. Vi har forsøkt å avdekke både ‘skjulte’ og ‘åpne’ sider ved virksomheten med et mangfold av metoder og forskningsmessige tilganger – samt ved ulike faglige disipliner. Vi har forsøkt å formidle dem på en måte som tvinger nye sider fram og dermed også en mer helhetlig og mangesidig forståelse og erkjennelse av hva dagens fengsler for barn og unge representerer i forhold til de idealene, planene og forestillingene som dannet rammene for dem.

Men ansatte har gitt uttrykk for at de har lest rapporten med interesse og at den har gitt dem ny og annen viktig kunnskap.

*

Vi vil i Del III, ta for oss Ungdomsenhet øst, Eidsvoll. Vi kommer imidlertid til i analysen knytte noen kommentarer til forskjeller og likheter mellom Ungdomsenhet vest og Ungdomsenhet øst. Dette er gjort av formidlingsmessige grunner for på den måten å unngå repetisjoner. Vi må understreke at studien av Ungdomsenhet øst skiller seg noe fra vår undersøkelse av Ungdomsenhet vest. Dette skyldes blant annet at ungdomsenheten i Eidsvoll kom mye senere i gang enn ungdomsenheten Bjørgvin. Vi kom inn i Eidsvoll-enheten i et etableringsfase som har i perioder vært krevende for enheten. En annen grunn er at enheten har en noe annen faglig tilrettelegging.

Over tid har vi studert de to ungdomsenhetene samtidig og parallelt.

DEL III
UNGDOMSENHET ØST, EIDSVOLL

7. Ungdomsenhet øst, Eidsvoll

Ungdomsenhet øst ble åpnet tirsdag 12. April 2016 på Dønnumskia i Eidsvoll kommune. Tilstede var representanter for ulike ledelsesnivåer. Den nye barne- og ungdomsfengslet er spesialinnredet for fire fanger under 18 år.

«Jeg er stolt over at de som kommer hit nå får både gode rammer rundt oppholdet og et godt innhold mens de er her», sa direktør i KDI, Marianne Vollan ved åpningen.

Ungdomsenhet øst har kostet 26,5 millioner og har ved åpningen 33 årsverk til sin disposisjon. Halvparten er fengselsbetjenter, mens den andre halvparten har sosialfaglig bakgrunn. Enheten er videre organisert med et tverrfaglig team med psykologisk fagpersonell, barnevernsfaglig rådgiver/koordinator og pedagogisk rådgiver.

7.1 Den idemessige forankringen og oppdragsbrevene

7.1.1 Oppdragsbrev til enheten

Ullersmo fengsel, som hovedanstalt med ansvar for Ungdomsenhet øst, fikk i oppdrag i 2016 særlig å fokusere på:

- Å etablere, integrere og utvikle Ungdomsenhet øst
- Fengselet fikk ansvaret for det nyopprettete ungdomstiltaket på Eidsvoll og være hovedanstalt for straffegjennomføringen som skal gjennomføres

Begrunnelsen for opprettelsen av de to enhetene er sitert og referert tidligere i denne rapporten, og oppdragsbrevet fra KSF 0.3 2011 viser til at Region nordøst skal etablere en ungdomsenhet med totalt seks plasser. Skissen for den stedlig forankring og den bygningsmessige løsningen var på dette tidspunktet ikke avklart og flere alternative steder var under diskusjon. I et oppdragsbrev til Region nordøst, som er datert den 9.3. 2011, og i prosjektskrivelsene fra KSF (datert 10.1. 2012 og 21.2. 2012) ble det gitt de nødvendige føringene for anstalten som opprettes.

Pr idag er det en inspektør, en administrativ førstebetjent, tre operative vaktledere, 13 fengselsbetjenter og 12 miljøterapeuter som jobber i fengslet som fast personell. I tillegg kommer annet personell som helsepersonell, lærere osv.

7.1.2 Etableringsprosessen

I oppdragsbrevet fra KSF den 9.3. 2011, *Oppdragsbrev – etablering av enhet for unge lovbrytere mellom 15 og 18 år i Region nordøst*, slås det fast at på bakgrunn av en helhetlig vurdering av aktuelle eiendommer og kostnader, tas det sikte på å etablere ungdomsenheten i østlandsområdet på en tomt i nærheten av Ila fengsel. Ansvar for etableringen på østlandsområdet ble gitt til Region nordøst. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) gir Region nordøst i oppdrag å etablere en ungdomsenhet i tråd med Justisdepartementets intensjoner for tiltaket og forutsetninger og rammer gitt i dette brevet. Det vises videre til bakgrunn og måle for etableringen:

«I Soria Moria-erklæringen går det frem at Regjeringen ville gjennomgå situasjonen for nye domfelte under 18 år. Justis- og politidepartementet la i den anledning fram St.meld. nr. 20 (2005-2006) Om alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrytere. Stortingsmeldingen ble fulgt opp av NOU om barn og straff (2008:15), hvor det blant annet er foreslått å opprette egne enheter i kriminalomsorgen for unge innsatte.» Og videre: «I henhold til Prop 1 S. (2010-2011) er det regjeringens mål at ingen under 18 år plasseres i ordinære fengsler. Fengsel for denne gruppen skal bare benyttes etter at alle andre tiltak er vurdert. For å imøtekomme de unges særskilte behov under frihetsberøvelse, er det besluttet å etablere to særskilte ungdomsenheter for unge lovbrytere mellom 15 og 18 år underlagt kriminalomsorgen. Enhetene skal tilpasses barn og unge som sitter i varetekt og/eller soner dom, og som ikke kan plasseres i varetektssurrogat eller i barneverntiltak etter straffegjennomføringsloven § 12.»

Oppdragsbrevet tydeliggjør også at etableringen av enhetene skal ikke føre til at flere barn og unge settes i fengsel, og betoner:

«Det er i dag omkring 10 barn i fengsel til enhver tid, og enhetene skal derfor salet ha en kapasitet på 10 plasser. Enhetene skal ta imot ungdom fra hele landet, og være et tilbud både til varetektsinnsatte og domssonere. De nye enhetene skal i sin utforming være tilnærmet lik en bolig, uten fengselspreg. Kravene til sikkerhet skal ivaretas gjennom en kombinasjon av bygningsmessige og bemanningsmessige tiltak. Det skal arbeides etter miljøterapeutiske prinsipper, og enhetene skal inneha tverrfaglig kompetanse, bl.a. innen miljøterapi. Enhetene skal derfor planlegges ut i fra en bemanning der 50 prosent har fengselsfaglig bakgrunn og 50 prosent har miljøterapeutisk eller annen relevant fagbakgrunn»

Under punktet etablering av enhetene vises det til at det på dette tidspunktet i mars 2011 er det etablert en ungdomsenhet i Region vest i midlertidige lokaler og at det planlegges en mer permanent løsning tilknyttet Bjørgvin fengsel med totalt fire plasser. Oppdragsbrevet til Nordøst fortsetter:

«Region nordøst skal etablere en ungdomsenhet med totalt seks plasser. Skisse for byggeløsning og bygningsmessig konsept for ungdomsenheten er ikke avklart. Utarbeidelse av byggeprogram og romprogram for enheten skal prioriteres slik at forprosjektfasen kan starte opp. Skisse for byggeløsning/romprogram og ramme for prosjektet må utarbeides i nær dialog med Statsbygg og KSF. Det må også foretas nødvendige avklaringer med kommunen og Fylkesmannen med sikte på at et slikt tilbud kan etableres snarest mulig. KSF skal godkjenne skisse for byggeløsning som skal danne grunnlag for prosjektering.»

Det slås fast at etableringen av ungdomsenheten skal organiseres som et prosjekt, med en egen prosjektleder, og at

« (...) denne prosjektlederen vil blant annet inngå i den sentrale koordineringsgruppen for etableringen av ungdomsenhetene, sammen med representanter fra Kriminalomsorgen region vest, Justisdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet og Kunnskapsdepartementet.»

Oppdragsgiverne KSF skriver avslutningsvis at de vil komme tilbake til finansiering av byggeprosjektet og drift av enheten senere i planleggingsfasen og at

«Region nordøst gis fullmakt til å overskride bevilgningen på kap. 430, post 01 med inntil 0,5 mill kr i 2011 til å dekke kostnader til prosjektlederstilling. KSF vil snarlig innkalle Region nordøst til et møte om fremdrift, organisering og oppfølging av prosjektet.»

Men etableringen tok tid. Det er først den 12. april 2016 at ungdomsenheten åpnes på Dønnumskia i Eidsvoll kommune – en eiendom der det tidligere har vært både aldershjem og asylmottak for mindreårige. Før beslutningen ble tatt, var en rekke steder aktuelle.

Iverksettelsen var krevende til å begynne med. I etableringsprosessen var det en rekke praktiske og administrative forhold som var uklare. Etter hvert har anstalten fått den nødvendige roen for etableringen, og forholdet til Ullersmo fengsel (Romerike fengsel, Ullersmo avd), som først ble oppfattet problematisk, er nå erfart mer som fordelaktig. Ullersmo gir nå fengselet en god støttefunksjon som hovedadministrasjon og relatert til sikkerhetsmessige oppgaver. Også Sivilombudsmannens rapport (2017,s.17) påpeker at støttefunksjonene i hovedadministrasjonen, «herunder personalavdelingen, økonomiavdelingen og juridisk avdeling, ivaretar ungdomsenheten

på lik linje med øvrige avdelinger ved Ullersmo». Avdelingsleder ved ungdomsenheten er også en del av ledergruppa ved Ullersmo. Det er imidlertid viktig å stille et kritisk spørsmål om det kvalitativt er nok for å ivareta Barnekonvensjonens prinsipper.

Prioriterte arbeidsoppgaver for Ullersmo fengsel i 2018 er å utvikle et langsiktig og overordnet planverk for hele organisasjonen, samt arbeide med organisasjonsutvikling. Det skal særlig legges vekt på en utvikling av det innholdsmessige tilbudet. I denne er etableringen av en TOG-avdeling¹⁹⁷, styrket kontaktbetjentarbeid og økt bruk av BRIK¹⁹⁸ sentrale elementer. Det bør også vektlegges økt aktivisering i regi av fengslet (især på Ungdomsenhet øst) og i samarbeid med skolen. En overordnet målsetting for dette arbeidet er å etterleve tiltak i Sivilombudsmannens besøksrapport (jmf. Regionens Oppdragsbrev for 2018).

Regionen ber enheten bidra i en utredning av mulig ny avdeling på Ungdomsenhet øst, samt å lage en langsiktig strategisk plan for ungdomsenheten. Ullersmo fengsel var pålagt å et effektiviseringskrav 1,2 mill. kr i 2018.

7.2 Fengslets topografiske, arkitektoniske og sosiomaterielle forankring

Det *topografiske* førsteinntrykket vi fikk er at fengslet ligger temmelig isolert til på Dønnumskia i Eidsvoll kommune – et typisk jordbruksområde. Avstanden til Eidsvoll sentrum er forholdsvis stor – og man er helt avhengig av bil eller buss for å komme til fengslet.

Det var omfattende arbeidsaktiviteter i gang både i ute- og innemiljøet. Vi er i en prosess, har ledelsen påpekt flere ganger, «ikke alt er klart». Fengslet er således uferdig. Dette avspeiles både i virksomheten og i de sosiomaterielle betingelsene. Vi er blitt fulgt rundt omkring i anstalten ved flere anledninger. En del steder er det dobbelte gjerdevegger mot utenverden – laget slik at de er umulig å klatre over, ble det sagt. Vårt inntrykk er at fengslet har et klart institusjonspreg – riktignok innenfor moderne idérammer, men materielt, sikkerhetsmessig og symbolsk sett er det svært fengselsaktig. Fengslet preges av å være en blanding av gammel og ny institusjonsstruktur, og helhetsinntrykket er et noe kjølig miljø på tross av man interiørmessig (i fellesskapsrommene og i enkelte andre rom) har forsøkt å myke det opp. Cellene er relativt store, men de gir oss likevel et fremmedgjørende interiørmessig inntrykk. Én av de ansatte trakk fram at hun var veldig fornøyd med de materielle betingelsene: Vedkommende gledet seg til å komme på jobb. Det samme ytret to

¹⁹⁷ TOG står for tiltak overfor gjengangere.

¹⁹⁸ BRIK står for behov og ressurskartlegging av den domfelte i Kriminalomsorgen.

andre tilsatte. Flere av de unge synes at de kunne få muligheter til å gjøre cellene mer personlige. Regelverket, hevdet både de ansatte og de unge som vi snakket med, gjorde dette vanskelig. Blant annet ble brannsikring og sikkerheten for fanger og ansatte nevnt som begrunnelse.

Fengslet er som før nevnt administrativt underlagt Ullersmo. Dette var flere ansatte i en tidlig periode kritisk til. I samtaler vi hadde med personalet i en tidlig periode ble det sagt at man heller skulle ønske at man hadde gode forbindelser til andre småfengsler. Problemet med å være administrativt underlagt Ullersmo fengsel fikk en konkret praktisk ulempe i hverdagen fordi de ansatte i en tidlig periode måtte legge ut av egen lommebok om de skulle ta ungdommer med ut på forskjellige aktiviteter. Problemet ble også tatt opp i Sivilombudsmannens besøksrapport av 2017 der enkelte ansatte uttrykker frustrasjon over at Ullersmo må godkjenne dekning av utgifter til deres aktiviteter med ungdommen og at dette la begrensninger på aktiviseringen av ungdommene. I Sivilombudsmannens rapport (2017, s.17) er det også en mer prinsipiell kritikk: «I samtaler med forebyggingsenheten uttrykte flere ansatte frustrasjon over Ullersmo fengsel ikke tok tilstrekkelig hensyn til de særskilte behovene og utfordringene som Ungdomsenhet øst stod overfor og at mange beslutninger måtte fattes av Ullersmo fengsel.» Det er også én av våre grunner for at vi mener at enheten bør ha en autonom posisjon og organisering.

Det ble også i en tidlig periode trukket fram at Ullersmo var langt unna og at ungdomsenheten måtte klare seg selv hvis noe skjedde. Også dette er noe Sivilombudsmannens rapport kommer inn på. Her sies det riktignok at de fleste ansatte at de følte seg trygge på jobb, samtidig «påpekte flere at den lange avstanden til Ullersmo fengsel var med på å skape følelse av utrygghet i tilfelle det skulle oppstå en nødsituasjon som ville kreve forsterket bemanning». (s. 15). Den samme utryggheten ble også nevnt i samtaler vi hadde med enkelte i personalet. Ledelsen sier imidlertid i sine kommentarer på rapportutkastet at de ikke kjenner seg igjen i dette. De understreker at de får bistand fra politi og Ullersmo ved behov og at de dessuten er rustet opp med ti ekstra stillinger for å håndtere kompliserte situasjoner.

I Sivilombudsmannens rapport fra februar 2017 tydeliggjøres det at flere ansatte opplevde stor faglig avstand til Ullersmo fengsel (s.17). Vi spør oss hva dette kan skyldes? Vi tolker det slik at barne- og ungdomsfengsler forutsetter faglige kvalifikasjoner og organisasjonsformer som er særegne og adekvate for institusjonens og de fengsledes barnas behov, deres faktiske sosiale, psykiske og sosiale situasjon og de særegne betingelsene ved det å være fengslet som barn. Med andre ord må kulturen og miljøet i et barne- og ungdomsfengsel ha særtrekk som skiller seg fra kulturen og miljøet høysikkerhetsfengsler for voksne. Dette har vært i utgangspunkt premissene for etableringen av enhetene og gjelder også regelverket og tilbudene. Når vi er såpass opptatte av

institusjonskulturer er det nettopp for å tydeliggjøre at det må være forskjeller mellom kulturen i et høysikkerhetsfengsel *for voksne*, som Ullersmo er, og barne- og ungdomsfengslet på Eidsvoll. Vi ser det som en uheldig praksis ut fra premissene for opprettelsen av ungdomsenhetene at de skal knyttes organisatorisk til høysikkerhetsfengsler for voksne. I de siste samtalene vi har hatt med ledelsen (2018/2019) hevdes det at samvirket med Ullersmo (etter 2017) er endret og at samarbeidet mellom Ullersmo og ungdomsenheten er blitt bedre. Det understrekes overfor oss at ledelsen og juristene ved Ullersmo fengsel følger ungdomsenheten godt opp¹⁹⁹. Det hevdes videre at enheten ved Ullersmos administrative organisering har sikret kvalitativ gode juridiske utredninger, og det gis også tilbakemelding om forståelsen for enheten i praksis er blitt mye bedre. På tross av dette vil vi hevde *det prinsipielle* i at ungdomsenhetene bør sikres en administrativ og faglig autonomi for nettopp å sikre de faglige, kvalitative og etiske kravene som er en forutsetning for at enhetene skal være noe helt annet som premissene for opprettelsen av dem forutsatte.

Eidsvoll er et høysikkerhetsfengsel for barn og ungdom. Dette avspeiles i både arkitekturen, interiøret og den sosiomaterielle organiseringen. Symbolsk sett forsterkes dette inntrykket også ved at personalet går i uniform. Kontrollsystemet er systematisk og rutinemessig etablert og skiller seg lite fra andre fengsler.

Vi vil i de neste kapitlene ta for oss både de sikkerhetsmessige tilretteleggingen og de tiltakene som er knyttet til rehabiliterings- og omsorgsvirksomheten.

Først noen informasjonen om fangegruppa.

7.3 Fangegruppa

Eidsvoll oppgir at de siden oppstart og frem til 26.6. 2018 har hatt 33 innsettelse, fordelt på 26 ulike innsatte. Enkelte har vært innom anstalten flere ganger i løpet av samme år – eller vært

¹⁹⁹ Det er viktig her å skille mellom ulike nivåer i en analyse. Det aktører på feltet sier til oss er jo for oss data som må bearbeides og analyseres. Vi har valgt å legge inn enkelte kommentarer, men understreker at dette kun viser til en pågående debatt. En dypere analyse om hvorvidt endringer faktisk er skjedd må analysers særegent i ettertid.

fengslet både i 2016, 2017 og 2018. Det er viktig å merke seg at i perioden fra september 2016 til mai 2017 hadde enheten kun lov til å ha to innsatte grunnet bygningsmessige forhold. Ser vi på det totale antallet innsatte fra 2016 til 2018 ser dette slik ut:

Tabell 5, Fordelingen antall innsettelse fra 2016 – 2018 fordelt på antallet innsatte:

År	I alt	Gutter
2016	11	8
2017	18	16
2018	20	16
	49	40

På tross av at ungdomsenhetene har det samme mandatet, har det blant annet vært en kjønnsmessig forskjell mht. sammensetning av barn og unge ved Ungdomsenhet vest og Ungdomsenhet øst. Kriminaliteten som de unge sitter for er stort sett vold, ran og sedelighetslovbrudd. Enkelte sitter også for drap og drapsforsøk. Flere av dem er det som i kriminalomsorgens terminologi er gjengangere. Grappa preges dessuten av at de unge fangene har ulike etnisk bakgrunn. Flere av fangene har vokst opp i svært vanskelige familieforhold eller hatt en oppvekst i ulike institusjoner.

Med basis i vårt analytiske skille mellom straffeideologisk og rehabiliterings- og omsorgsideologiske rammer, vil vi i de neste kapitlene se på straffegjennomføringspraksisen.

7.4 Enhetens straffegjennomføringspraksis

Fengslet status og funksjon er som ungdomsenhet, men det må også betegnes som et høysikkerhetsfengsel for barn og ungdom. Praksis viser at enheten følger straffegjennomføringsloven og aktuelle reglementer, men at det åpnes for en viss smidighet «til barns beste». Det vises formelt sett til Barnekonvensjonen, skjønt man har ikke fulgt opp på kvalitetssikre kunnskapen om konvensjonen i personalet. Riktignok hadde man et skoleringsopplegg tidlig i etableringen av enheten, men det er gitt tilbakemelding til oss om at skoleringsopplegget ikke er fulgt opp i ettertid. Det planlegges imidlertid at det skal bli gjort.

Den tidligere beskrivelsen av forholdet mellom straffegjennomføringsideologien og rehabiliterings- og omsorgsideologien, viser at

straffegjennomføringsloven og annet adekvat regelverk er rammeverket og et regulerende prinsipp, mens rehabiliterings- og omsorgsideologien får en noe mer avdempet funksjon ved å være mer common sense- og konduitepreget og er i praksis mer tilpasset KRUS' kunnskapskrav til betjentfunksjonen og miljøarbeid. Ser man på de fengselsmessige rutinene og hendelsejournaler, avhørsrapporter, bruk av tvangs-, sikkerhets- og kontrollmidler et cetera, begrunnes praksis i straffegjennomføringsloven og fengsels-reglementet (Hammerlin 2008; Fredwall 2015). Ser man på kontrollsystemet og kontrollteknologien og det som i kriminalomsorgen betegnes som statisk og organisk sikkerhet, skiller enheten seg ikke særlig fra mer ordinære fengsler, skjønt ulike tiltak også er tilpasset de unge fengsledes situasjon og behov. Den dynamiske sikkerheten er preget av samværsformer og samvirke-betingelser som også er gjenkjennelige fra andre fengsler, men som er tilpasset fordi målgruppa er barn og unge. Det bedrives miljøarbeid, men ikke en organisert miljøterapi. Derimot er det individuell behandling. I motsetning til enheten Bjørgvin der miljøarbeidet og den miljøterapeutiske tilretteleggingen skal dempe eller forsøkes veves inn i det fengselsmessige, er enheten på Eidsvoll mer fengselstydlig i og med at betjentene og miljøarbeiderne på Eidsvoll også går i uniformer. Dermed tydeliggjøres symbolsk sett det fengselsaktige – ikke bare sammenliknet med Bjørgvin, men også i forhold til åpne fengsler der man ikke går i uniform. Vi har stilt spørsmålsteget ved uniformsbruken og om ikke den fører til en større sosial, symbolsk og psykisk avstand mellom fanger og betjenter. Også Sivilombudsmannen har i sin rapport også påpekt betenkligheter til uniformsbruken. At det kan være sikkerhetsmessige grunner for å bruke uniform, eller at det ytre skillet mellom betjenter og miljøarbeidere dermed blir borte, kan selvsagt være adekvate begrunnelser, skjønt vi mener at våre tidligere studier i andre åpne fengsler viser (både kontraktfengsler, Hassel fengsler osv.) at forholdet mellom fanger og betjenter får en mer normalisert kvalitet. Også ut fra normalitetsprinsippet kan bruken av uniformer absolutt diskuteres.

7.4.1 Enhetens som straffe-, sikkerhets- og kontrollsystem

Fengslenes materielle, teknologiske, symbolske, sosiale og organisatoriske sikkerhets-, tvangs- og kontrollstruktur har vært og er en viktig del av vår studie. Den bygger på systemanalyser, men også dokumentstudier, praksisfeltstudier, samtaler og intervjuer. I tillegg har vi studert hendelsesjournaler, avhørsrapporter, rapporteringer m.m. fra 2017 og deler av 2018, og i dialog med førstebetjent har vi også gjennomgått ulike hendelser i forbindelse med vold og trusler, hærverk, ordrenekt og uakseptabel atferd. Videre har vi sett på fengslets bruk av restriksjoner, sanksjoner,

tvangsmidler, utelukkelse, isolasjon med mer. Vi har selvsagt vært avhengig av registreringene og dokumentasjonen som er gjort i fengslet.

Fengslets oppgave er selvsagt å trygge forholdene for både fanger og ansatte samtidig som det ved institusjonell avskjerming fra utenverden, skal beskytte samfunnet. Med kunnskaper fra våre tidligere voldsstudier (Hammerlin & Kristoffersen, 2001; Hammerlin & Ugelvik 2005; Hammerlin & Rokkan 2012), registrerer vi at volds- og trusselbildet på mange måter er det samme som i voksenfengslene. Det er særlig ved grensesetting, irettesettelser, konfliktsituasjoner, visitasjoner, ordrenekt, psykisk og sosial ubalanse et cetera at (som oftest består av flere voldsformer) utløses, utvikles og eskaleres. Voldsformene som er registrert i enheten er legemsvold, psykisk vold, verbal og nonverbal vold i form av trusler. Det er også flere eksempler på hærverk, skadeverk på materiell, eller ved at det kastes ting etter ansatte. I noen tilfeller har både legemsvolden og truslene vært alvorlige. Dette er hendelser som på mange måter er lik dem som er registrert i Bjørgvins barne- og ungdomsfengsel. Enkelte av de unge sliter også med betydelige psykiske, sosiale og eksistensielle problemer og har en svært krevende væremåte både i forhold til ansatte og medfanger. I enkelte tilfeller har det òg skjedd det som enkelte betegnet som «opprør i fellesskapet». Det er likeens et særtrekk at flere av voldshendelsene er knyttet til få personer. Ledelsen poengterer at på tross av at 2017 ble betegnet som en «uroilig» høst/vinter «med mange uønskede hendelser og utelukkelse fra fellesskapet, ble det i 2017 gjennomført hele 162 utganger/fremstillinger med innsatte». I tillegg poengteres det at dette viser at fengslet raskt benytter anledningen (når det anses som sikkerhetsmessig forsvarlig) å drive aktivt miljøarbeid med innsatte, både i og utenfor fengslet. Det er viktig at også innsatte som er utagerende «premieres» ved god væremåte og på den måten får mulighet til å erfare gode opplevelser av og bygge trygge relasjoner til de ansatte.

De sikkerhetsforebyggende reaksjonene som brukes er utelukkelse fra fellesskapet i medhold av §37 i straffegjennomføringsloven. I 2017 har enheten registrert 30 begrunnelser i § 37. Enheten understreker at utelukkelse etter §37 ikke er en sanksjon eller reaksjon. Det er et forebyggende tiltak som benyttes for å blant annet hindre innsatte i å skade seg selv / andre, hindre betydelig materiell skade eller hindre straffbare handlinger. Ved vurderingen om innsatte skal utelukkes, skal det vurderes om dette er et tiltak som anses å være til barnets beste. (se straffegjennomføringsloven og retningslinjer for mindreårige for utfyllende informasjon om vilkår for utelukkelse fra fellesskapet). Dersom det er skrevet en hendelsesrapport i forbindelse med foranledningen til utelukkelsen, tas det en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle om innsatte skal ilegges en reaksjon etter straffegjennomføringsloven §40, og/eller hvilken annen reaksjon som er egnet. Umiddelbar utelukkelse fra fellesskapet etter strgfjfl. § 39 benyttes ikke ovenfor mindreårige innsatte.

Vi tok opp spørsmål om hvilke reaksjoner og sanksjoner som gis. I etterkant av en hendelse som eventuelt resulterer i utelukkelse, blir det foretatt en vurdering i hvert enkelt tilfelle. Men innlåsing på cella/utelukkelse fra fellesskap blir aldri gitt som sanksjon/reaksjon/straff for dårlig atferd. Utelukkelse fra fellesskapet benyttes bare i de tilfeller det er helt nødvendig og mindre inngripende tiltak er forsøkt; de er ikke en reaksjon på brudd, poengteres det. Enheten gir heller ikke innsatte «tap av fritidsfellesskap» som reaksjon. Noen hendelser som kan føre til utelukkelse resulterer i en reaksjon i etterkant, mens andre ikke ilegges en reaksjon. Enheten gjennomfører en konkret helhetsvurdering i hvert enkelt tilfelle. Reaksjoner som kan ilegges jf. strgjfl. § 40 er skriftlig irettesettelse, tap av dagpenger, tap av begunstigelse og tap av adgang til permisjon.

Vi har også hatt fokus på overføringer til andre fengsler og har registrert at det I 2017 var to sanksjonsrettede overføringer til Ullersmo. Andre overføringer var begrunnet i hovedforhandlinger, påvente av plass og aldersmessige forhold (fanger over 18 år). Fengslet svarer på overføringspraksisen at de hadde kun to overføringer pga «atferd».

Men hva med utelukkelse? Ut fra fengslets informasjoner poengteres det at de fatter vedtak om utelukkelse i de tilfeller hvor innsatte ikke har fellesskap med andre innsatte.

Vi har poengtert flere steder i denne rapporten at utelukkelse fra fellesskapet og isolasjon av barn og unge i et fengsel er en svært kritikkverdig og problematisk praksis som har skjedd ved begge enhetene.

I neste kapittel vi vi ta opp hva som betones om Ungdomsenhets østs rehabiliterende og omsorgsrettede tiltak – og da praktisert i miljøarbeid, miljøterapi og individuell behandling.

7.5 Enhetens rehabiliterende og omsorgsrettede tilrettelegginger

Barne- og ungdomsfengslet på Eidsvoll, har som Bjørgvin et *rehabiliterings- og omsorgsideologisk* rammeverk. Ut fra dette gis det rom for både eksterne og interne tiltak. Individuelle hjelpe- og behandlingsinnsatser som tilbys skjer i samarbeid med enhetens terapeuter, importerte tjenester og samarbeid med eksterne fagmiljøer og fagpersoner.

På kriminalomsorgens hjemmesider presenteres enheten på følgende måte (vi siterer):

«Hva skjer de første dagene i enheten?

De første dagene i enheten, vil den innsatte få gjøre seg kjent med enheten. Den innsatte vil få tildelt kontaktbetjent. Det vil bli foretatt en kartlegging av den innsatte. Kartleggingen omfatter temaer som knytter seg til bosted, rus,

økonomisk situasjon, nettverk, kriminalitet, helse mv. Skolekoordinator vil gi den innsatte informasjon om hvilket undervisningstilbud som skoleavdelingen ved enheten, kan tilby.

Tverretatlig team

Ved enheten er det et tverretatlig team, som skal ivareta den innsattes behov under straffegjennomføringen og forberede tiden etter løslatelse. Disse vil starte oppfølgingen av den innsatte kort tid etter innsettelse i enheten.

Hva kan den innsatte kjøpe av varer i enheten?

Ved Ungdomsenhet øst kan den innsatte handle privat, for inntil 150,- pr. uke. Det er et bredt utvalg av varer som den innsatte kan kjøpe. I dette utvalget, finnes også toalettartikler.

Hvilke muligheter har den innsatte for telefonering?

Mindreårige innsatte kan telefonere i inntil 60 minutter pr. uke. Forutsatt at det er kapasitet til det. Alle samtaler blir rutinemessig overhørt, med mindre dette ikke framstår som sikkerhetsmessig påkrevet eller telefonsamtalen er av en art som ikke kan overhøres.

Skoletilbudet ved Ungdomsenhet øst

Ungdomsenhet øst har en egen skoleavdeling. Det er Jessheim videregående skole som organiserer opplæringen.»

Presentasjonen av Eidsvoll er noe knappere enn Bjørgvins, og det går heller ikke fram i Eidsvolls framstilling hvilke og hvordan «miljøterapeutiske prinsipper» lokalt er utformet. Det vises til at det er et helhetlig og tverretatlig tilbud som retter seg inn mot den enkelte ungdommen. Det har imidlertid over tid

utviklet seg særegne forståelses- og arbeidsformer i form av miljøarbeid, som vi utover i kapittelet vil vise til og diskutere. For å forstå hvorfor det ble miljøarbeid og ikke miljøterapi som ble utformet og utviklet på Eidsvoll, er det avgjørende å avdekke om og/eller eventuelt på hvilken måte prinsipper for straffegjennomføringsloven og barnekonvensjonen er vevd inn i hverandre. Videre er det av betydning å forstå den institusjonelle konteksten som miljøarbeidet i ungdomsenheten på Eidsvoll er utviklet innenfor. Sett under ett gir kapitlet et bilde av hva som er enhetens karakter, hva som er de overordnede og styrende prinsippene for miljøarbeidet og hvordan begrepet miljøarbeid over tid er blitt forstått, fortolket og praktisert lokalt ved enheten.

7.5.1 Forholdet mellom straffegjennomføringsloven og Barnekonvensjonen

Både i møter med ledelsen, de ansatte og med ungdommene presenteres enheten som et fengsel hvor straffegjennomføringsloven ligger til grunn. Enheten markerer seg ikke som et «annerledes fengsel», men det legges vekt på at de jobber med barn og at det oppleves forskjellig fra å jobbe med voksne innsatte. De ansatte i enheten er klare på at det er straffegjennomføringsloven som setter premissene, og de er ærlige på at de med unntak av en kort introduksjon i starten av etableringen i liten grad har fått opplæring i FN's Barnekonvensjon. At enheten er et fengsel går også klart fram på kriminalomsorgens hjemmesider der det står:

«Ungdomsenhet øst er et fengsel for mindreårige innsatte. Enheten er et landsdekkende tilbud for innsatte i alderen 15-18 år. Ungdomsenhet øst er en underavdeling av Ullersmo fengsel, og en enhet med høyt sikkerhetsnivå. Enheten tar imot både varetektinnsatte og domfelte. Fengselet har plass til 4 innsatte».

Det synes således å være et samsvar mellom hvordan KDI, region og lokalt nivå om enhetens institusjonstypifisering: Det er et fengsel som drives etter straffe-gjennomføringsloven.

De fleste ungdommene vi har snakket med på Eidsvoll er også tydelige på det fengselsmessige: «Dette er et ekte fengsel. Den eneste forskjellen her og på Ullersmo er at her er det bedre mat», sier en. Enkelte andre ungdommer nyanserer dette bildet og sier de opplever Eidsvoll som en mellomting mellom fengsel og en barneverns-institusjon. Nok en

ungdom ser på fengslet som «en høysikker barnehage med innlåsing og sovetime». På spørsmålet om hva hen ville ha gjort hvis han hadde kommet i et fengsel for voksne, svarer hen: «Da ville jeg sittet og grint i et hjørne. Ville ikke ha overlevd. Ville finne en god venn eller blitt usynlig». Men hva ville du sagt til en venn, spør vi: Jeg ville skremt dritten ut av ham. Du mister muligheten til det du vil. Får bank første dagene (..) fengsel er hardt og vanskelig». I kommentarrapporten reagerte ledelsen på dette sitatet fordi det kan gi det inntrykket av at de ansatte slo ungdommene og ønsket sitatet slettet. Vi forstår godt reaksjonen og ønsker derfor å kontekstualisere sitatet noe bedre: Det

ungdommen her uttrykker er å være i et fellesskap med andre ungdommer som hen opplever truende. Fra forskerhold er dette en viktig stemme som formidler at det skjer og kan skje truende situasjoner med vold uten ansattes viten. Institusjonssosiologien avdekker at det ved de fleste institusjonene finnes både formelle og uformelle kulturer og at det dessuten finnes mange ulike typer av fangefellesskap, konstellasjoner og motsetningsforhold.

Av ungdommenes måte å klassifisere på, ser også vi at de betrakter Eidsvoll som et fengsel, men at noen av dem hevder at det er noe mer tilpasset barn og således tryggere for dem sammenliknet med et ordinært høysikkerhetsfengsel. Men, erfaringene er imidlertid ulike. Enkelte føler seg riktignok trygge, mens andre opplever fengselsmiljøet og samværet med andre ungdommer som utrygt. For enkelte av ungdommene baserer dette seg på egne erfaringer fra institusjonsbarnevernet og fra ordinære fengsler, mens andre – de uten fengsels erfaring – tar utgangspunkt i hvordan de tror slike institusjoner er.

Prinsippene i Barnekonvensjonen og fokuset på «barnets beste» betones i liten grad direkte i de ansattes samtaler med oss. I stedet forstås straffegjennomføringsloven utvetydig som premissleverandør for det miljøarbeidet som drives av de ansatte. Det synes å være en allmenn oppfatning om at sikkerhet og beredskap står i forgrunnen og at miljøarbeidet ikke er så utviklet som man hadde trodd det skulle bli og kunne ønske. Samtidig forteller de ansatte at de er mye sammen med ungdommene og at de er opptatt av at «dette er barn».

Men, mer spesifikt – på hvilke måter er straffegjennomføringsloven og prinsippene i Barnekonvensjonen vevd inn i hverandre? Da Ungdomsenhet øst startet, var det en prosess der man sentralt etablerte retningslinjene. Disse ble operative 1 januar 2018. Retningelinjene gjorde det mulig å utvise fleksibilitet.

Mens ungdomsenheten Bjørgvin (som vi så i Del II) viser til at de aktivt bruker Barnekonvensjonen til å «myke opp» straffegjennomføringsloven og «bruker Barnekonvensjonen for å tøy» f. eks permisjonsrettigheter, er ungdomsenheten på Eidsvoll klare på at «dette er et høysikkerhetsfengsel», at de er mer «firkanta» enn Bergen, at de ikke strekker lovverket og heller ikke har forstått hvordan de kan gjøre det.

Fokuset på straffegjennomføringsloven kommer fram på ulike måter f. eks knyttet til fokuset på sikkerhet og fengselsrutiner: Kommer det spørsmål fra ungdommene går vi ikke inn i hvorfor men viser til lovverket.

Rutiner er som i andre fengsler viktige for de innsatte og blir deres hverdagsvirkelighet. En av de unge snakker f. eks om hverdagsrutiner og innlåsing ut ifra personalets hviletid og lunsj:

«Klokka åtte er det vekking. Fra elleve til halv tolv er det personalets lunsj. Fra to til tre er det overlapping. Fra fire til fem er det innlåsing. Fra halv seks til kvart

over seks er det middag og hviletid og klokka ni er det innlåsing. Teknisk sett slapper de av. Hvis vi er heldige i helga glemmer de alle innlåsingene. Da er det noen ganger innlåsing kun fra halv seks til kvart over seks (..)»

Et annet eksempel på fengselsrutinene er visitering. Eidsvoll har valgt å gjennomføre full visitering for alle etter all utgang. Grunnen til at de gjør dette er at de mener dette skaper større grad av forutsigbarhet og rettferdighet og at de på denne måten unngår at en ungdom for eksempel kan bli utsatt for press fra andre om å ta ting inn i fengselet. De mener det er bedre at ungdommene vet hva de har å forholde seg til og hva de kan forvente seg. Når det gjelder selve visiteringen, foregår denne på samme måte i Ungdomsenhet vest. Trinn for trinn gjennomføres den ved at den unge tar av plagg for plagg, men alltid beholder noe på. Personalet hevder at visiteringen skjer så skånsomt som mulig. Men selv en skånsom visitering kan være en stor belastning for barn og ungdom som har vært utsatt for overgrep eller av religiøse grunner vegrer. I slike situasjoner kan det oppstå konflikter både med verbale utfall og motmakt i form av voldsbruk. (se også Barnekonvensjonskapitlene i 2.4 og på s. 94ff)

Enheten på Eidsvoll bruker begrepet husmøtet. Men da vi var på praksisfeltstudie der i juni 2018, fortalte personalet om husmøter der ungdommene får bestemme middagen i helgene. De ble vist til at de unge fengslede etter dette er blitt mer delaktige i middagslaging og at de liker å bestemme middagene i helgene. Èn av ungdommene forteller at «det ofte går i taco på fredagen sånn som ellers og at det ellers går i pizza eller kylling, men at de forsøker å få til et sunt måltid også».

Selv om ungdomsenheten på Eidsvoll primært forholder seg til straffegjennomføringsloven og i mindre grad nevner FNs barnekonvensjon, betyr ikke dette nødvendigvis at fokuset på ungdommers rettigheter og hensynet til deres beste er svakere:

«Det er ikke sysselsettingsplikt. Vi vil ikke tvinge, men hvis de har en plan og så mandag vil de ikke ... da sier vi du kan spise frokost og da være på cella til lunsj.. men vil de heller se mer film, snekre etc så er det greit om det står i planen. Får ikke rapport på arbeidsnekt da. Vi føler at vi i stor grad legger til rette» (..) . En sa f. eks at to uker før rettssaken vil jeg ikke ha skole. Da lot vi det være. Hen pådro seg rapport (i en annen sak) to uker før rettsaken, men ville ikke ta avhør, og da ventet vi med det til etter rettssaken» (samtale med ansatt).

Dette er et interessant eksempel. Hvis vi husker tilbake til analysen av ungdomsenheten Bjørgvin, ble det poengtert der at det et mål at barna og ungdommene skal være i aktivitet, og ikke skal tas hensyn til om de unge er i varetekt eller sitter på dom. Siden det anses som bra for dem å være i aktivitet og aktivitet inngår som en del av miljøterapien, bruker Bjørgvin-enheten «barnets

beste» til å utvikle en lokal praksis som utfordrer eller strekker straffegjennomføringsloven. Ser vi nøye på materialet ser vi også at det finnes praksiser på Eidsvoll-enheten hvor vi ser at straffegjennomføringsloven «tøyes» og hvor det «barnevernsfaglige» vinner frem, som i dette eksempelet:

«Vi tar opp dette med hva vi skriver i rapporter. Det var f. eks en ungdom som ofte kom med trusler, fikk mange rapporter. Vi spurte oss selv: Skjønner hen selv hva han sier? Konsekvensene det får? Vi drøfta dette i Tverretatlig Team – det var en mistanke om Tourettes syndrom, atferdsproblematikk og vi bestemte at dersom det skal skrives om den innsatte bør det være i forhold til om hen har kontroll på det hen sier eller om det er tics (..)» (samtale med ansatt).

Selv om enheten på Eidsvoll er tydelige på at det er straffegjennomføringsloven som i stor grad setter premissene for miljøarbeidet, ser vi også gjennom analysene av materialet hvordan enheten i praksis trekker veksler på Barnekonvensjonen ved å vektlegge «det barnevernsfaglige» eller «hensynet til ungen». Dette kommer særlig til uttrykk når de vurderer barn og ungdom som særlig sårbare f. eks på grunn av en lidelse, hvis det er snakk om lav funksjonsevne etc. som i eksempelet nedenfor:

«Et annet eksempel med samme ungdom er å ta hen vekk fra situasjonen når hen sier jeg skal drepe deg osv. Da tar vi hen bort. Det er til ungdommens eget beste. Vi kan ikke begå urett overfor den ungen. Kjører vi for beinhardt, stopper vi hen på feil måte. Hvordan kan vi få ivaretatt hen hos oss og forhindre vold mot våre ansatte?» (samtale med ansatt).

Når det hevdes gang på gang av ansatte i enheten at de «kjører etter loven» og er helt klare på at de er et høysikkerhetsfengsel, at de ikke strekker lovverket og at de heller ikke har forstått hvordan de kan gjøre det, er dette altså ikke helt i tråd med det vi ser av deres egne eksempler. De tar hensyn til «barnets beste», men da mer ut fra ordlyden i straffegjennomføringsloven og premissene der. At det i mindre grad aktivt vises til prinsippene i Barnekonvensjonen, kan ha å gjøre med flere forhold. Det kan det være nyttig å minne om at barne- og ungdomsfengslet på Eidsvoll har vært i drift i tre år, mens barne- og ungdomsfengslet har holdt på i ti år. Bergen har hatt mer selvstyring, mens «vi drøfter ting med sikkerhetssjefen ved Ullersmo» understrekes det på Eidsvoll.

Strukturelle forskjeller kan skape ulike forutsetninger for både måten avgjørelser tas og med henhold til hva slags avgjørelser som tas. Nærhet og avstand blir her to sentrale begreper. For eksempel går det an å tenke seg at det situasjonelle, graden av fleksibilitet og tidsaspektet vil kunne skape svært ulike juridiske kulturer i et fengsel hvor juristen er plassert i fengselet til forskjell fra

om juristen er plassert i et annet fengsel. Dernest blir det av betydning hvilket fengsel juristen er plassert i. Ullersmo et et høysikkerhetsfengsel for voksne, og man kan spørre seg om – eller i så fall på hvilken måte den juridiske kulturen der påvirker ungdomsenheten?²⁰⁰

Et annet aspekt som er sentralt å merke seg er at man i større grad, enn å tematisere Barnekonvensjonen på Eidsvoll, tydeliggjør om barnevernsfaglige vurderinger: «Et eksempel: en ungdom utagerer og vi kan ikke ta hen ut på fremstilling, selv om det kan være det hen trenger. Her står det sikkerhetsmessige opp mot det barnevernsfaglige. Hvordan skal vi vurdere dette?» (samtale med ansatt).

At begrepet «det barnevernsfaglige» trekkes fram og brukes i større grad enn å referere til FNs barnekonvensjon eller «barns beste. Begrepet «det barnevernsfaglige» kan leses som et uttrykk for lokale prinsipper som kan føres tilbake til FNs Barnekonvensjon og vanligvis er et perspektiv som brukes av barnevernspedagoger. I praksis vil det derfor kunne være slik at straffegjennomføringsloven, filtreres gjennom lokale oppfatninger knyttet til barnevernsfaglige perspektiver eller «det vi mener er best for dem».

Björgvin-enheten synes etter vår mening å drive mer av det som i sosiologisk terminologi kalles 'sosial ingeniørkunst'. Det skjer ved ulike påvirknings- og disiplineringsmetoder og miljøteapeutiske tilrettelegginger. Maktstrukturen og kontrollformene i begge enhetene har som fengsler både åpne og skjulte, direkte og indirekte former. I praksisfeltstudiene vi har foretatt i Björgvin har vi registrert hvordan personalet plasserer seg i rommet; for eksempel synes det som ansatte sitter og leser avisen, men egentlig har kontrollfokuset vendt mot det som skjer i fellesskapet og således har man utviklet termer som «passende korrigerende tilsyn» og «kirurgi i hverdagen». I enheten på Eidsvoll er man mer «rett på». I og med at de ansatte bærer uniformer, er som skrevet tidligere et sterkt symbolsk og praktisk uttrykk for det fengselsaktige. Men hvis det er rolig i fengslet, kan de unge gå sammen på gårdsplassen, spille fotball eller sitte sammen å spille TV-spill mens den uniformerte ansatte sitter på sofaenden. Et par andre ansatte befinner seg i annen sofagruppe. Det kan indikere symbolsk sett en mer avventende fengselsfaglig holdning, men også være et uttrykk for et omsorgsrettet miljøarbeid. Så lenge det er rolig, gis det noe rom; blir det uro, strammes det til.

Det er vanskelig å tenke seg et «rent» miljøarbeid praktisert i en rendyrket og ideell form i og med at arenaen er et fengsel der straffegjennomføring, frihetsberøvelse og

²⁰⁰ I en studie av rådsmøtet i et annet høysikkerhetsfengsel på Østlandet sa f. eks en av juristene eksplisitt at vedkommende ikke ønsket å sitte i rådsmøtet eller å treffe de innsatte, fordi vedkommende ville se det med et utenfra blick (Fransson & Brottveit 2016).

straffegjennomføringsloven ligger til grunn. Spørsmålet blir således om og i så fall på hvilke særegne måter fengselet, miljøarbeidet, straffegjennomføringsloven og barnekonvensjonen på Ungdomsenhet øst virker i et indre forhold til i hverandre, og eventuelt hva slags miljøarbeid og hva slags fengslingspraksis dette blir til? Et logisk spørsmål er om betingelsene for å få til miljøarbeid i fengsel ligger til rette, eller om vi heller må snakke om fengselsfaglig miljøarbeid? Før vi går inn i det som særpreger miljøarbeidet ved enheten skal vi kort se nærmere på konteksten rundt.

7.5.2 *Enhetens rehabiliterende- og omsorgsrettede tilrettelegginger*

Barne- og ungdomsfengslet på Eidsvoll har et *rehabiliterings- og omsorgsideologisk* rammeverk som gir rom for et mangfold av tiltak, så vel som rehabiliterende og omsorgsrettede opplegg og innsatser som er tilpasset fengslets særegne oppgaver som barne- og ungdomsfengsel. Eksempler på det siste er individuelle hjelpe- og behandlingsinnsatser som tilbys i samarbeid med enhetens terapeuter, importerte tjenester og samarbeid med eksterne fagmiljøer og fagpersoner. Tilsatte med lang erfaring med å jobbe med barn og unge og tilknytning til helseapparatet gir noen nye og viktige dimensjoner i premisset for det institusjonelle arbeidet. Foruten kriminalomsorgens egne krav, er dette faginstitutionelle kontekster som kan ha påvirket forståelsen av og retningen på miljøarbeidet slik det lokalt og over tid er blitt til på Eidsvoll.

7.5.3 *Begrepet miljøarbeid – lokale praksiser og fortolkninger over tid*

At enheten på Eidsvoll bruker begrepet miljøarbeid framfor miljøterapi, kan ha med flere forhold å gjøre. En grunn kan være tidsdimensjonen i den forstand at Eidsvoll har kommet mye senere i gang sammenliknet med Bjørgvin-enheten. Også ungdomsenheten Bjørgvin brukte i starten begreper som omsorg og miljøarbeid før de endte opp med traumbasert omsorg. Samtidig er ikke tidsdimensjonen en fullgod forklaring. En annen grunn kan være at miljøarbeid i enheten på Eidsvoll oppfattes som mer adekvat institusjons praksis enn miljøterapeutiske organiseringer. Miljøterapeutiske tilrettelegginger kan også lett få karakter av miljøterapeutisk samfunn – noe som har vært kritisert tidligere innenfor totale institusjoner. Som terapeut handler man under bestemte økonomiske, juridiske og institusjonelle betingelser. I et barne- og ungdomsfengsel får fengselkonteksten konsekvenser for terapiprosessen og terapeuten en bestemt posisjon i det aktuelle systemet. Det betyr også at de terapeutiske tenkemåter og måten man organiserer arbeidssammenhengene blir spesielle i forhold til konteksten (Dreier, 2002).

Som vi skal se utover i kapitlet definerer enheten i Eidsvoll seg som barne- og ungdomsfengsel annerledes enn Bjørgvin-enheten. Valget av å bruke uniform kan i leses som et kulturuttrykk for dette. Samtidig er det til enhver tid det gjeldende miljøarbeidet under utvikling, og det formes av

de
m
som
til
enh
ver
tid
job
ber
der
i
møt
et
me
d

de unge, men også i forhold til konkrete kravene som stilles institusjonsvirksomheten utenfra.

De relasjonelle formene og den personlige væremåten må også ses i samspill med de arkitektoniske og interiørmessige rammene som fengslet sosiomaterielt gir muligheter til eller begrensninger for. Det er et spørsmål om hvordan arenaen, arealet og fengselsrommene tas i bruk og formes (Fransson 2018; Fransson, Giofrè & Johnsen 2018; Hammerlin 2008,2018; James 2018). Det er innenfor fengselsrammene og straffegjennomføringsloven at rammene gis. Det arbeides «med barn» og samspillet mellom fengselsbetjenter, sosialfaglig personell, importerte tjenester, innsatte ungdommer preges ikke bare av motstridende ideologiske prinsipper (straffeideologi versus rehabiliterings- og omsorgsideologi), men også muligheter og begrensninger i arkitekturen, topografien og det sosiomaterielle. Miljøarbeid i ungdomsenheten på Eidsvoll er noe som har ligget der som en base, men som også over tid har utviklet seg. Fremdeles er de ansatte på Eidsvoll forsiktige med å si at de driver miljøarbeid, i alle fall det de benevner som «systematisk miljøarbeid». Når det gjelder kompetanseutvikling, har enheten hatt et to dagers seminar i regi av KRUS. Det handlet om å finne en felles plattform og få personalgruppa til å tenke i samme retning

og definere noen felles mål – samt jobbe med temaer som forutsigbarhet, kontinuitet og arbeidsmiljø.

På spørsmål om hvilke begreper ungdomsenheten bruker på arbeidet de gjør – om det er miljøarbeid, miljøterapi eller omsorg er svaret:

«Vårt fagpersonale er skeptiske til det traumbaserte i Bergen. De sier at det ser ut som om vi ikke jobber med traumer, men det gjør vi men vi bruker ikke RVTS. Vi jobber med ro i båten og ro i oppflukt. Tradisjonelt psykologisk med veiledning og ressurser. Men her har vi kommet for kort. Vi har hatt samlinger med alle ansatte to dager. Jobbet med å bestemme oss. Gå gjennom ord: forutsigbarhet, profesjonalitet og arbeidsmiljø. Det var to gode dager med tilsatte fra KRUS. Vi jobber også med å beskrive hvordan vi gjør ting, men får ikke tid, får ikke fulgt godt nok opp. Har ikke overskudd; det blir litt ad-hoc. Når vi satt og så på det ser vi at vi har gjort mye av dette selv om vi ikke har tenkt så mye over det.» (samtale med ansatt).

Det som er viktig å få tak i er at enheten til nå i liten grad har vært opptatt av å begrepsfeste innenfor et behandlingsideologisk perspektiv det de gjør; man har også presisert at man jobber på en annen måte enn ungdomsenheten på Bjørgvin. Av ulike grunner har enheten heller ikke valgt miljøterapeutiske prinsipper og «traumbasert omsorg». En annen forskjell som tydeliggjøres i forhold til Bjørgvin er rollespill: «I Bergen vet vi at personalet driver med rollespill. Det gjør ikke vi». Det er viktig å merke seg dette i diskusjonen om hva som skal være det metodiske grunnlaget i barne- og ungdomsfengslene. Ønsker KDI seg en likeartet metode for begge enhetene, eller er vil man at de to fengslene drives etter metodiske prinsipper som best passer med lokal praksis, kompetanse og materielle forhold²⁰¹?

Det er en nøkternhet i presentasjonen av egen metodikk knyttet til miljøarbeid:

«Vi tenker så enkelt som at få ro, trygghet fra personalet peise på med normalitet, se Tv sammen, trene, kjede seg, spise sammen. Prøver når vi har muligheten. I starten hadde vi Tv hele natta. Nå kommer alle opp om morgenen. Det er daglige rutiner som går. Det er forskjellige ungdommer som man må takle ulikt» (samtale med ansatte).

I stedet for å bruke begrepet miljøterapi²⁰² om sin metodiske tilnærming, framheves det i tråd med en fengselsfaglig tradisjon som KRUS underviser i med vekt på forutsigbarhet, trygge og tilbakevendende strukturer og stabile relasjoner (Drægebø m.fl. 2006, s. 27; Hammerlin 2008, s.

²⁰¹ Dette er ytterst viktige spørsmål i tiden fremover. Det er viktig at KDI vet nøyaktig hva som er bakgrunnen for valg, hva disse ulike valgene betyr og ikke minst fordi dette får betydning mht flyttinger mellom de to fengslene.

²⁰² Det gjorde heller ikke Bergen når de var på dette stadiet i sin utvikling.

612; Grønvold & Fransson 2019). Men, ansatte forteller også at det er erfaring og praksis mer enn det de lærte på KRUS som særpreger deres måte å jobbe på nå. Dette er i tråd med Grønvold & Franssons studie (2019) som viser at betjentene ikke umiddelbart knytter det de gjør i møtet med innsatte til miljøarbeid. Denne diskrepansen mellom fag og praksisfelt er viktig å merke seg. Når det gjelder samarbeid betoner alle de vi har snakket med på Eidsvoll at de opplever å lære av hverandre og at de føler at de kan stole på hverandre som kolleger. Ledelsen forteller at de «begynte fra grunnen av» der alle i personalgruppa var med. Ut fra dette ble det diskutert ulike situasjoner og rutiner slik som f. eks visitasjon for så å jobbe vider med disse:

«Vi prøver å tenke forandring av rutiner, øke kunnskapen. For eksempel har snakket om hjernen til barna – hvordan spor setter seg i hjernen. Hvordan vi kan få barn trygge gjennom å jobbe om igjen og om igjen. Hvordan jobbe med utviklingen av dem sammen» (Samtale med ansatt).

Slik sett kan det synes som om Eidsvoll har startet i de små med de viktige situasjonene og rutinene. Målsettinger har vært å stå gjennom, jobbe seg sammen som ledergruppe og bestemme seg for hva som skal være viktig. At ledelsen sto sammen ble, særlig i den første fasen vurdert som viktig slik de snakker om dette nå i ettertid. Det ikke å gi etter i situasjonen, men ha en plan ble viktig: «På spontane spørsmål som f. eks om en ungdom kan være med ut å handle kan vi si ja – men ikke i morgen. Vi må tenke gjennom dette sammen».

Et annet trekk ved Eidsvoll er skillet mellom basispersonalet på den ene siden, og det terapeutiske personalet på den andre. Det terapeutiske personalet vurderes av personalet som dyktige, og det vises til hvordan de kommer med konkrete råd som hjelper de ansatte i hverdagen: «(..) jobber med hvordan vi i miljøet skal stoppe hen som aldri slutter å prate? Det hjelper ikke å si stopp, la hen prate, og følg hen vekk». Samtidig er det terapeutiske fagpersonalet opptatt av sin taushetsplikt.

I analysen av Bergen så vi at det var en sammenheng mellom hvordan de ansatte over tid snakket om sine faglige perspektiver og sin praksis, og hvilke ungdommer som i ulike faser hadde vært innsatt i enheten. Det er noe tidlig å se dette på Eidsvoll, ettersom de kun har vært i drift i tre år, men noe trer likevel frem hva gjelder den gruppa av barn og unge Eidsvoll jobber med:

Eidsvoll sier selv at de har vært preget av ustabilitet med mye varetekt og hyppige skifter av ungdom. Dette merker de nå, hvor de har noe mer stabilitet og flere som sitter på dom. Når det gjelder gruppa innsatte karakteriserer de ansatte dem slik:

«Ungdommene finner hverandre nesten alltid. Vi ser hvordan gruppa endrer seg i forhold til hvem som har lederrollen. En finner at det lureste er å få alle til å være

hyggelige, En annen gjør ikke det. Vi er opptatt av den ungdomskulturelle biten. Det er ikke så lett til å få ungdommene til å tenke sammen. De er ikke vanlig ungdom. Når de er sammen uten voksne til stede, går praten over på kriminalitet og de hauser opp hverandre. Vi jobber med å få ungdomskultur, men de kan ikke være alene sammen. En har kanskje vært utsatt for overgrep, den andre er overgriper. Maktbalansen er milevis. (..) Ikke snakke om kriminalitet, men om vanlige ting: middagen i går var god, Hva har Trump sagt nå (..) Noen kunne være sammen. Vi må passe på hen ene, stabilisere, normalisere. Ansatte sitter i en stue og de andre i en annen stue. De blir redde alene (..) En her er opptatt av å styre andre med hensyn til mat, med en gang vi er borte eies andres matvaner, hen prøver å påvirke (..) Noen er lavt fungerende.»

Det er et stigmatiserende innslag i denne begrunnelsen. Man må stille et motspørsmål som gir rom for å se noe annet enn den kriminelle ungdommen. Det er et viktig poeng i Kritisk psykologi og pedagogikk når professor i psykologi, Morten Nissen, som har arbeidet mye blant ungdom 'i marginalen' som har begått alvorlig kriminalitet. Nissen viser til at det er grunnleggende for en endringsprosess å se mennesket bak kriminaliteten, stoffene et cetera, og dermed i motsetning til et stigmatiserende og reduserende bilde av den/de unge (Nissen, 2002a,b; 2012) Nissen stiller kort og godt spørsmålet om hvordan det skal utvikles et opplegg og et samarbeidsprosjekt som må kunne romme både normaliteten og avviket. Anerkjennelsen av den enkelte som en unik personlighet med integritet ut fra et førstepersons- og subjektperspektiv er grunnleggende (Minken 1997; Nissen 2002; Dreier 2002; Hammerlin 1994,2004,2008; Mathiassen, 2005;Nygren & Fauske, 2009)

Det er interessant å merke seg at man i Eidsvoll-enheten i større grad enn Bjørgvin-enheten, snakker om ungdomskulturelle utviklingsbetingelser. Man er opptatt av at ungdomskulturen og at de unge også skal være sammen, men at de både må passes på. Det utelukker imidlertid ikke at man lar ungdommene, når det går an, få være noe alene sammen. Dette er noe som vurderes hele tiden. Og det er et viktig poeng.

Noen ungdommer har fortalt oss at de aldri får være alene sammen med andre innsatte, mens de andre ganger – og da i perioder med andre gruppekonstellasjoner – kan få være noe sammen. Dette kan ha med flere forhold å gjøre, og vårt poeng er ikke å sammenlikne Eidsvoll-enheten med Bjørgvin siden sammensetningen av ungdommene kan være svært ulik. Likevel må man kunne stille spørsmål om på hvilken måte dette henger sammen med de metodiske tilnærmingene. Kanskje er det nærliggende å tenke at enheten på Eidsvoll i større grad arbeider ut fra et miljøarbeidsperspektiv og dermed vektlegger ikke minst fellesskapets og ungdomskulturens mulige positive dynamikk, mens Bjørgvin-enheten definerer sitt virke med miljøterapien og begrepet traumbasert omsorg retter blikket mer hen mot enkeltindividet. Vi oppfatter det slik at den lokale ledelsen på Eidsvoll i så fall har markert noe vesentlig og riktig ved miljøarbeid som metode: Vi

mener at ungdommene i de to enhetene må få mange flere muligheter til å kunne være sammen på sine egne premisser (som ungdommer). Dette er et grunnlagt ved normalitetsprinsippet som etaten er og har vært opptatt av som viktig i en endringsprosess (se St.m. 37/2007-2008).

Når det gjelder ungdommene er man på Eidsvoll opptatt av å se ungdommene og få avdekket hva som har ført til at de endte opp i fengsel:

«Vi ser ungdommene, hva de har opplevd, hvilke mekanismer som har vært siden hen ender opp her. Er det sunt at familien kommer trass i omsorgssvikt. Vi må prøve å forstå hvorfor denne ungen blei sånn. Vi snakker med mamma, med skolen – hva ligger bak, hva har ikke virket? Jeg traff en tidligere innsatt. Hen sa hen savner Eidsvoll».

Personalet siterer også ungdommenes egenerkjennelse: «Vi vet hva vi har gjort, hva vi har gjort mot dere, men vi blir sinte på oss selv og lar det gå ut over dere», men poengterer imidlertid:

«Vi merker forskjell på dem som har vært på 25 institusjoner. Ofte er røyking en stor greie. De er krevende, har truende atferdsproblematikk, er grenseutprøvende og hvis de ikke trives kan de bruke vold mot ansatte. De som kommer fra mamma og pappa er en annen greie».

Da vi var på vårt siste praksisfeltarbeid i juni 2018, ble det tydeliggjort visse endringer: Enheten er nå i ferd med å få flere som soner på dom, og dette virker positivt på miljøet. De ansatte ser også nå i ettertid hvor krevende det har vært å ha så mange på varetekt. Miljøarbeidet er for tida organisert på følgende måte: Hver innsatt får en primær og en sekundærkontakt. En av dem er fengselsbetjent og en er miljøterapeut. Disse utgjør et miniteam sammen med annet fagpersonale. De deltar på ansvarsgruppemøte med innsatte, innsattes verge, Friomsorgen og lokalt hjelpeapparat.

På spørsmålet om hva som nå er det største problemet for enheten, er svaret fra ledelsen måten bygningsmassen i enheten er utformet på. Det er bare en liten del av bygningsmassen som er utnyttet, og de fire innsatte blir boende tett på hverandre uten gode muligheter til å dele fellesskapet. Sånn avdelingen er utformet det liten mulighet for å dele fellesskapet, sies det. Hvis vi har innsatte som ikke går sammen, har vi liten mulighet til å skille dem, påpekes det videre. Den skjermete avdelingen kunne også vært utformet på en annen måte. Vi mener det her tydeliggjøres et viktig problem som også vi har vært opptatt av. Uten tvil har det vært uklarheter med retningslinjer fra KDI og sentralt hold. Dette har vanskeliggjort arbeidet i etableringen og utviklingen av institusjonen – og særlig i forhold til hva innholdet i miljøarbeidet og det miljøterapeutiske opplegget skal være. At bygningsmessige og materielle forhold får konsekvenser for kvaliteten for fellesskapet, er svært uheldig – et forhold som ikke minst også KDI må ansvarliggjøres. For mye har vært uferdig.

7.5.4 Miljøarbeid og terapi på Eidsvoll

I og med at premissene som er lagt for etableringen av barne- og ungdomsfengslene er at de skal drives etter miljøterapeutiske *prinsipper*, har det vært viktig for å oss å avdekke hvilke prinsipper som er rammene for den lokale virksomheten og hvordan prinsippene gjennomføres i praksis. Sentralt for oss har det også vært å få klarlagt på hvilket faglig-teoretisk og metodisk grunnlag dette gjennomføres på. Vi har hatt flere samtaler med de ansatte om hvilke faglige perspektiver som blant annet ligger til grunn for deres miljøterapeutiske arbeid og har møtt en ærlig og god faglig åpenhet. I vår presentasjon i dette kapitlet har vi tatt utgangspunkt i de informasjonene vi har fått om opplegget i enheten, og de samtalene og diskusjonene som har vært ført. Viktig har også våre møter med fengslets praksis vært. På basis av den samlede kunnskapskapitalen stiller vi noen kritiske spørsmål om de metodiske og teoretiske begrunnelsene også for disse oppleggene. Diskursen og analysen har blant annet tatt indirekte og direkte utgangspunkt i de sju analysekomponentene som det er redegjort for tidligere: Vi søker å avdekke hvilken ideologi, hvilket menneske- og fangesyn, hvilken etikk og hvilke teoretiske, metodiske og praktiske prinsipper som miljøarbeidet, miljøterapien og den traumebaserte omsorgen dreier seg om. Også topografien, arkitektur og de sosiomaterielle forholdene og de materielle forholdenes begrensninger og muligheter er særs viktige for å kunne forstå hva som er hverdagssituasjonen og de eksistensielle begrensningene og mulighetene for den enkelte i fengslet (Hammerlin 2008,2018,2019 in print).

Som vi skrev i kapittel 6.7.4 om Ungdomsenhet vest er det vanskelig å begrepsfeste miljøterapi entydig. Men, ett kjennetegn er at det har sitt utspring i institusjonsbehandling, at terapeutens relasjon til individet som trenger samværet, tiden og miljøet og den spontane bruken av det som skjer i her og nå-situasjoner står i fokus (Olkowska & Landmark 2009). Dette er en form for behandling der hovedvekten legges på de terapeutiske prosesser som kan mobiliseres og igangsettes i det miljøet pasienten befinner seg i. Eksempler på slike prosesser kan være støtte, engasjement og bekreftelse der blant annet personalet i institusjonen hjelper pasienten eller klienten til å forstå hvordan de handler mot seg selv og andre (Egidius 2002: 325-326²⁰³).

Når enhetens ansatte tydeliggjør miljøarbeid som sin metodiske tilnærming, skiller de mellom miljøarbeid som drives av de ansatte i miljøet på den ene siden og på den andre. Vi vil her

²⁰³ Egidius, H. (2002): Psykologisk leksikon. Oslo Aschehoug

innledningsvis starte med å si noe om hvordan dette forholdet tenkes, før vi går over til å se på individualterapi og miljøarbeid.

Vi har tydeliggjort tidligere at utfordringene i Ungdomsenhet vests opplegg blant annet er det eklektiske; vi har også påpekt problemene ved at ansatte uten grunnkompetanse tar i bruk diagnostiske betegnelser og betegnelser, tilnærminger og metoder fra «traumebasert omsorg» som er tenkt innenfor omsorgs- og behandlingsregimer. Utfordringen for ungdomsenheten på Eidsvoll etter vår mening er imidlertid å få til et mer systematisk miljøarbeid i fengselet – et miljøarbeid som også kommuniserer bedre med individualterapien(e) der både taushetsplikt og hensynet til adekvat oppfølging av ungdommene kan gjennomføres. Igjen er grunnutfordringen den samme: Hva ligger i den lokale forståelsen av miljøarbeid og individualterapi og hvordan kan slikt arbeid og terapi forenes med fengselet som system? Vi vil derfor starte med en gjennomgang av det terapeutiske ståstedet, før vi går inn på miljøarbeidet. En av terapeutene forteller om sin rolleforståelse og at hen er opptatt at det er klare roller. Vedkommende legitimerer ikke fengselspraksiser som for eksempel om en innsatt kan tåle isolat eller hvor lenge han kan tåle det. Det vises til Torturkommisjonen og presiseres at de som jobber i miljøet må gjøre sin jobb, men at hen ikke kan legitimere isolasjon fordi ungdommer f. eks kan tåle det. Det presiseres at de ikke skal «godkjenne» bruk av isolasjon i fengsel. Når det er sagt brukes ikke isolasjon i ungdomsenhetene, slik isolasjon kan praktiseres i voksenfengsler. Videre understrekes betydningen av tverrfaglig samarbeid, at det er viktig å møtes og at man er ydmyke i forhold til hverandre; at man bringer sine kunnskaper inn og andre bringer sine. Det presiseres at behandling skal journalføres og at dette har med rettssikkerhet å gjøre. Blir taushetsplikten opphevet, kan dette forhindre at man blir uskyldig dømt, for eksempel hvis det er snakk om en psykose. Imidlertid betoner fagpersonalet at opphevelse av taushetsplikten kan gjøres av retten. Dette gjelder ikke ved det tverrfaglige samarbeidet, der er det taushetsplikt. Når det gjelder det å være karaktervitne, er ikke det alltid så lurt. Hvis man blir spurt om vold, empati eller om en ungdom liker å bruke vold, så er spørsmålet om jeg som fagperson skal bruke dette rommet. Da kan jeg si, at «det kanskje ikke er så lurt. At det ikke er sikkert at du ville like det». Vedkommende mener det kan være greit å være tilbakeholden med å stille som vitne, dersom det ikke er viktig for ungdommenes rettssikkerhet. Ofte ser man at ungdommene er urolige før en rettsak, «vi kan ikke ta i fra dem det. Det er dramatisk. De faller ofte til ro når det er over». Personalet følger opp og utviser mye omsorg og klokskap, fornuft, tar seg en tur ut om man trenger det, gir kanskje et ostesmørbrød, sørger for normalitet, regulerer ned.

Det terapeutiske fagpersonalet betegner kommunikasjon i ungdomsenheten som god, og understreker at de ansatte er kloke og fine og at de gir ro og trygghet. Det kan være faglige

motsetninger men det er mer at noen mener straff virker, men andre mener at straff ikke virker. Siden traumbasert omsorg er valgt i Ungdomsenehet vest, ble det viktig for Eidsvoll å definere det de gjør ut ifra egne begreper og fagtermer. De mener blant annet at traumebevissthet ligger i all psykologi, og at det handler om at all erfaring påvirker. Hen mener også at RVTS har moderert seg: Alt er ikke traumer.

Når det gjelder forholdet mellom de to ungdoms- og barnefengslene mener hen at det terapeutiske personalet de to stedene er ganske enige. Fagfelt som vektlegger ulike begreper kan nok være preg av polemikk i blant når man diskuterer forskjeller. «Vi forholder oss til traumer, seksuelle overgrep, vold, hypersensitivitet, mimikk, kroppsspråk. Det er kjempeviktig å forstå og snakke sammen». Det understrekes imidlertid at:

«Vi mener man skal være seg bevisst hvilke arbeidsverktøy man gir i hvilke kontekter. Psykologfaglige begreper og redskaper som viderebringes til andre fagfelt må kunne forvaltes riktig, det er vårt ansvar at dette brukes på en god måte. Man kan sørge for at man har såkalt traumesensitiv tilnærming uten å psykologisere, og i verste fall patologisere brukerne. Det handler i bunn og grunn om å gi god, trygg og forutsigbar omsorg og se det enkelte menneskets behov og ressurser».

Mens man i ungdomsenheten i Bjørgvin har valgt å veilede de ansatte i traumbasert omsorg, samt å gi dem begreper og redskaper, har enheten på Eidsvoll bevisst eller ubevisst valgt å skille mellom det som skjer i miljøet og det som skjer i individualterapien. Men, når dette er sagt, ser vi også eksempler på at det terapeutiske fagpersonalet ved Eidsvoll veileder i praktiske situasjoner. Om det er en forskjell i måten de gjør dette på, og hvor hyppig og hvor detaljert det skjer, er ikke noe vi har forskningsmessig belegg for å si.

Det terapeutiske personalet er bevisst de fengselsmessige rammene og dets betydning for terapien. Det sies at de er forsiktig med å sette i gang temaer som ikke kan følges opp i miljøet. Taushetsplikten vektlegges. Det den unge forteller fortelles ikke til personalet, men det diskuteres med ungdommene om hvordan viktige beskjeder kan formidles til personalet. I stedet for å fortelle om at en ungdom har vært utsatt for seksuelle overgrep, kan fokuset i stedet heller være på hva som skjer når en enkelt ungdom blir tatt på eller føler at personalet kommer for nær. Fagpersonalet er også opptatt av at man må tåle at mennesker er forskjellige og romme det, og at vi ikke skal komme med vår middelklassebakgrunn å tre den nedover ungdommen. «Vi må tåle verden – det er utviklingsstøtte» og «vi må snakke med familien og kunnskap gjør oss uenige, vi må finne en måte å leve med det på. Kanskje ikke de vil si det slik vi sier det, men de forstår kanskje at han er syk».

Som fagpersonale på Eidsvoll møter man svært annerledes holdninger til og oppfatninger knyttet til f. eks disiplinering. Her blir det på den ene siden viktig å si hva som er lov og ikke lov i Norge. Men også å akseptere ungdommens grenser. For eksempel er det ikke sikkert at en ungdom vil være enig i at foreldrene gjør feil. «Da kan man i stedet spørre hva som har hjulpet deg her? Da kan det komme fram at kanskje det å snakke mer enn å straffe har hjulpet. Men at det er viktig å ikke være et hestehode foran».

Mer enn å bruke begrepet eklektisk, anvender denne fagpersonen bildet «å integrere kunnskap». Mer enn å følge en modell er hen opptatt av å utrede – finne ut hva som er ungdommens styrker, ressurser, patologi, og forstyrrelsene. Det å stabilisere, få hjelp til å finne kognitive teknikker til å roe seg ned og bearbeide traumer. Dette beskrives som å bruke kunnskap til å se, utrede og så finne en tilnærming. Det terapeutiske personalet nevner psykoterapeuten Patricia Crittenden og hennes utviklingspsykologiske perspektiver.

Crittenden bygger videre på tilknytningsteori utviklet av Donald Bowlby, som også nevnes av fagpersonalet i Bergen. For Crittenden er begrepet kontekst sentralt. Crittenden er opptatt av at alle kulturer og alle mennesker forsøker å beskytte seg mot trusler, arbeide med trusler og finne måter å forholde seg til trusler på. At alle utvikler måter å føle -, tenke og handle på i forhold til det som truer dem.

Fagpersonalet mener at begreper slik som «toleransevindu», «trygging» av ungdommene og «motoverføring», kan være viktige redskaper. Hen understreker at de forsøker å være bevisst på hva de som fagpersonalet bringer inn i relasjonen til ungdommene og hvordan det påvirker samspillet. Det er viktig å ha et blikk på personalets reaksjoner og atferd i møtet med ungdommene. Bevisstgjøre seg hva man blir irritert på, hvorfor man blir irritert og hva som skjedde i situasjonen. Det er viktig å lage et kollegafellesskap, hvor det er trygt å korrigere og hvor man kan snakke åpent. Det er viktig at personalgruppa ikke går inn i en «oss-dem fella». Dette er et fenomen som man jobber mye med å unngå på Eidsvoll. Det samme gjelder temaet splitting. «Vi tematiserer det å se på oss selv, hvordan vi opptrer og reagerer i møtet med ungdommene». Målet må jo være å være humane og anstendige i møtet med disse ungdommene og tilby en oppfølging som hen trenger. Men også personalet må vi ta vare på; de står til tider i svært krevende situasjoner. For kort tid siden har vi startet med ukentlige veiledninger med personalet, ”noe som absolutt gir mening og er et viktig møtepunkt for oss.”

Skal vi lese det terapeutiske arbeidet på Eidsvoll i et kritisk perspektiv kan det også her stilles spørsmål om begrepet «et helhetlig perspektiv» kan dekke over hvordan fagpersonalet i bunn og

grunn nærmer seg de unge. Særlig komplisert kan det være når individualterapien foregår i et lukket rom og så foregår miljøarbeidet i det lukkede fengselet.

Et skille mellom individualterapi og miljøarbeid høres ryddig men kan også svekke en nødvendig faglig og etisk konsistens i et fengselsregime. Hvorvidt de unge selv vet hva slags teoritradisjoner fagpersonalet bygger på vet vi ikke, men dette aktualiserer også en problemstilling med basis i Barnekonvensjonen som tydeliggjør at barnets og den unges rett til å bli godt informert om tiltak som legges til rette. Barnets og den unges ytringsfrihet og medbestemmelsesrett til egen utvikling har også et sterkt feste i konvensjonen. Sånn sett reises ògså her et prinsipielt spørsmål om den enkelte fangens integritet. Som i Bjørgvins-enheten ser vi absolutt verdien i Crittens faglige og humane grunntenkning. Spørsmålet er igjen hvilken form og hvilket innhold dette får i en fengselkontekst og et i system der lover, regelverk og de sosiomaterielle forholdene utgjør et rigid sikkerhets- og kontrollsystem? Avdekker ikke praksis det motsatte av idealene – nemlig en systemisk sosiomateriell mistillit og mistenksomhet? På hvilken måte kan disse rammebetingelsene og kravstrukturene komme i konflikt med Crittens humane presiseringer? Her har våre samtaler med flere av de unge presisert noen problemer når de ikke møter en anerkjennelse i fengslet: Flere gir uttrykk for at de har mistillit til systemet, men også at systemets har mistillit til dem. Flere poengterer ògså at de ikke blir forstått og hørt og at de sliter med deler av personalet. Når det stilles spørsmål om de unge kan være eller er sannhetsvitner til fordel for personalet, er det igjen på sin plass for oss å tydeliggjøre at barnas og de unges fortellinger, tanker, opplevelser og innvendinger er like viktige som andre aktører i systemet. Dette er grunnleggende i så vel Barnekonvensjonen som i vår metodiske tilnærming.

Vi mener at de humane, omsorgsrettede og ivaretagende idealene er svært viktige og nødvendige, men innspillene vi har fått blottlegger at det er en, og da særlig som uttrykkes sterk i visse situasjoner, en motsigelse mellom fengselssystemets rigide og sikkerhetsorienterte virksomhetsrammer og omsorgsmessige og rehabiliteringsrelatert idealer. Vi sier ikke at det ògså gjøres et godt omsorgsarbeid – det har vi registrert på mange måter. Men vi stiller spørsmålet om terapiens tvetydighet og om straff og omsorg står i et motsetningsforhold til hverandre innenfor fengselssystemets praktiske og ideologiske rammer (Hammerlin, 2004, 2008)

Men hva kan vi si mer konkret om *miljøarbeidet* i enheten på Eidsvoll?

Mens Bjørgvin benevner *Traumbasert omsorg* som sin lokale løsning på «miljøterapeutiske prinsipper, betoner Eidsvoll prinsippet om miljøarbeid. De bruker med andre ord ikke begrepet miljøterapi, og enhetens ledelse skiller mellom miljøarbeid og individualterapi. I følge Eidsvoll har det ikke vært noen diskusjoner med KDI om dette. De opplever selv at de har fått utvikle sin lokale

forståelse. Mens ungdomsenheten Bjørgvin legger opp til en miljøterapi hvor de ansatte jevnlig blir veiledet blant annet i elementer fra «traumebasert omsorg», har det på enheten i Eidsvoll fram til sommeren 2018 ikke vært drevet systematisk veiledning av de ansatte. De sier i samtaler at de heller ikke har fått arbeidet nok med utvikle miljøarbeidet. Å følge opp kvalitetssikringen og skoleringen om miljøarbeid er, etter hva vi forstår, på trappene. I kommentarutkastet kommenterte ledelsen at de er kommet godt i gang med dette arbeidet.

Noen kritiske spørsmålene til ungdomsenheten på Eidsvoll kan være: Hva skjer når individualterapien lukkes inne i et behandlingsrom, mens den unge ellers er ute i et fengselsrom? Det som her blir interessant er om miljøarbeidet og individualterapien trekker i samme retning? Om man tenker seg at det er hensiktsmessig at den gjør det eller om det tvert imot er en god løsning at individualterapi og miljøarbeid er løsrevet fra hverandre? De ansatte i enheten er opptatt av omsorg for barna og ungdommene som er der, men er som sagt forsiktige med å betegne sitt arbeid som miljøarbeid og i alle fall som systematisk miljøarbeid. De ansatte beklager dette og kunne ønske at det var mer mulighet for å drive mer miljøarbeid. Miljøarbeidet som drives kan betegnes som et fengselsfaglig miljøarbeid eller omsorgsarbeid. Eidsvoll har i et oppstartsperiode vært opptatt av å konsentrere seg om sikkerhet og å få beredskapsplanen i orden. Men det har også parallellt vært jobbet med en fagutviklingsplan. Dessuten har det vært viktig å få alle ansatte opp på et nivå som er forsvarlig sikkerhetsmessig. Men, som også ledelsen og de ansatte sier så er det mye miljøarbeid også i daglige ritualer og i måten å omgås de unge på.

7.6 Våre oppsummerende refleksjoner av enheten

Som for Bjørgvin skal vi i dette avslutningskapitlet bare komme med noen kortfattede kommentarer. Grunnen er at vi i de neste kapitlene vil komme med noen prinsipielle og oppsummerende kommentarer, spørsmål og kritiske refleksjoner.

7.6.1 Paradokser, dilemmaer og spørsmål

Barne- og ungdomsfengslet i Eidsvoll har vært etablert i relativt kort tid. Dette har logisk nok preget fengslet. Det skyldes også uklarheter i oppdraget fra KDI og de sentrale myndighetenes praktiske og organisatoriske sendrektighet. Sånn sett har enheten vært i en særlig ugunstig situasjon. Dette har selvsagt ført til en rekke problemstillinger og uklarheter i forhold til enhetens sosiomaterielle struktur og funksjon, det faglige innholdet i arbeidet med de unge, det organisatoriske nettverket med mer. Det ser imidlertid nå ut til at institusjonen nå har «fått satt seg» i den forstand at man er i

gang med å planlegge og gjennomføre forskjellige tiltak og opplegg både i forhold til institusjonens organisering og fangebehandling. Ledelsen hevder nå at beredsskapsplanene er inne, og at de nå skal se mer miljøarbeidets innhold og form.

Fengslet har gode materielle muligheter til betydelige endringer i en bedre utnyttelse av rom- og arealkapasiteten for å kunne utvikle et enda bedre aktivitetstilbud for de fengslede og for interaksjonen mellom ungdommene og personale. Vi synes imidlertid at hverdagstilbudene foreløpig er for tradisjonelle – tilbud som vi kjenner fra mange andre fengsler.

Det ser også ut til at tilknytningen til Ullersmo er blitt mye smidigere og at enhetens faglige og institusjonelle særegenhet og virksomhet er bedre sikret. At enheten nå har en bedre kontakt med Ullersmo sammenliknet med tidligere, oppfattes også som en trygghet.

Vi mener også at enhetens tilbakeholdenhet ved og skepsis til ikke å etablere et miljøarbeid og et miljøterapeutisk opplegg etter Bjørgvin-modellen, kan være en riktig vurdering. Ungdomsenhet øst har faglige innvendinger og argumenterer for at fengslet vil utvikle et innhold og en form på basis av de fengsledes behov og med utgangspunkt i et arbeid med de fengslede som bygger på Eidsvolls-enhetens forutsetninger og integritet. Vi mener også at ledelsen argumenterer adekvat for sin faglige tilrettelegging og hvorfor de har valgt å gradvis finne fram til et opplegg som er utviklet ut fra enhetens faglige ressurser.

Fengslet er tydelig på det fengselsmessige. Det begrepsfestes som et høysikkerhetsfengsel for barn og ungdom. Det styrende grunnprinsippet er straffegjennomføringsloven og dets underliggende regelverk, men selvsagt påvirkes også Barnekonvensjonens reguleringskrav til en viss grad praksis. Vi mener (som for Bjørgvin) at fengselssystemets ulike ideologiske prinsipper og forholdet mellom straffeideologien og dets sikkerhetsmessige institusjonelle funksjonskrav (i tråd med dets disiplinerings-, sanksjons- og kontrollpraksis) preger spenningsforholdet til de rehabiliterings- og omsorgsideologiske prinsippene. Det er også kommet fram gjennom samtaler og diskusjoner at Barnevernkonvensjonen ikke er drillet godt nok inn i praksisfeltets virksomhetsformer. Det har vært arrangert bare ett møte om den i etableringsfasen. Dette har vi kritisert. Enheten vil derfor gjennomføre et skoleringstiltak.

Enheten har en god administrativ praksis på å utforme statistiske oversikter, og fengslet gir hurtige og gode tilbakemeldinger på spørsmål om fangepopulasjonen, fangebehandlingen og administrative forhold.

En del av ungdommene i barne- og ungdomsfengslet på Eidsvoll har, som i barne- og ungdomsfengslet Bjørgvin, ytret kritikk mot at fengselshverdagen kan være tung og at særlig sikkerhetsforanstaltningene og hverdagskontrollen er slitsom. De betoner også at de i altfor liten

grad blir hørt. ” «Vi blir sett, men ikke hørt» går også igjen som kritikk mot enheten. Det betyr at Barnekonvensjonens innspill om barns rettigheter må bearbeides også på Eidsvoll (såvel som på Bjørgvin). Ledelsen på Eidsvoll har som nevnt gitt oss tilbakemeldinger om at kunnskapen om Barnekonvensjonen for bruk i det daglige virket er for dårlig, og den tar selvkritikk på at man ikke har fulgt godt nok opp. De fleste ungdommene vi har samtalt med savner muligheter for mer normaliserte kontakter med de andre ungdommene som er fengslet. Vi er enige i denne kritikken: Den tette kontrollformen virker overdreven og kan – etter vår mening – føre til en kompakt mistillits- og ufrihetsopplevelse for ungdommene. Vår kritikk på dette området rammer begge enhetene. Slik det er nå mangler det mye på å skape et mer normalisert ungdomsmiljø i enhetene. Mye skjer på personalets og sikkerhetssystemets premisser.

Ungdommene er krevende. Mange av de unge sliter med sosiale, psykiske og eksistensielle problemer. Personalet og den lokale ledelsen har en god forståelse for den mangesidige problematikken, men har vel ikke helt kommet dit at behandlingens innhold og form avspeiler et mer normalisert utgangspunkt for endringsprosesser. Som vi kjenner igjen generelt fra fengselssystemet: innsatte får mer institusjonskompetanse enn livskompetanse.

Ungdommene sier at de er veldig fornøyd med skoleopplegget og samtalene med det terapeutiske fagpersonalet.

Vi oppfatter det sånn at det er først nå at Eidsvoll har funnet fram til en bedre tilrettelegging og struktur. Dette er naturlig og logisk i en så vanskelig prosess som enheten har vært i og gjennom. Denne organiseringen har vært og er tidkrevende.

7.6.2 Veien videre

Det går klart fram av samtalene at Eidsvoll nå er inne i en prosess som kan gi en bedre retning i det organiserte arbeidet og i tiltak for en bedre tilpasset fangebehandling. Fagpersonalet på Eidsvoll betoner at samvirket mellom de ulike faggruppene er blitt mye bedre. Siden mye av våre problemstillinger, spørsmål, innspill og kritikk har karakter av å være mer ideologiske, prinsipielle og systemiske, vil vi i de kommende kapitlene presentere dem mer markert.

Sensommeren og i desember 2018 informerte Eidsvoll-ledelsen oss at de i tiden framover ville styrke det metodisk-faglige opplegget i fengslet. Miljøarbeidet skulle forbedres og effektiviseres. Det skulle skje systemisk, strukturelt og innholdsmessig bl.a. ved at samarbeidet med andre institusjoner, etater og fag- og ressurspersoner skulle bli bedre. En bedre koordinering gjaldt så vel forholdet til det tverrfaglige teamet som til barnevernet, helsetjenesten og spesialisthelsetjenesten. Ledelsen poengterte også at alle de unge skal ha et individuelle mål under oppholdet – og da med

personlige tiltaksplaner. Fengslets ansatte og andre fagpersoner skal sammen med ungdommene arbeide mer målrettet ut fra den enkeltes eksistensielle situasjon og hverdagsutfordringer, og den enkelte fangens helsemessige og sosiale behov, hans sosiale ferdigheter, kompetanse, læring, mestring og utvikling skal være i fokus.

Bruken av regimekort skal dessuten sikre at ingen av ungdommene får et strengere regime enn nødvendig, og at nødvendige sikkerhetstiltak skal ivaretas ut fra lovbrudd, den enkeltes væremåte og eventuelle varetektsrestriksjoner. Det skal også føres en daglig journal på hver enkelt ungdom. Mini-teamet blir viktig i prosessen. Det består av ungdommens primær- eller sekundærkontakt (dvs. kontaktbetjener og miljøterapeuter) i samarbeid med annet fagpersonale. Dette mini-teamet skal ha jevnlig kontaktpunkter og skal som et minimum møtes i forkant av ansvarsgruppemøter.

Enheten har, som tidligere beskrevet, en god skoleavdeling der Jessheim videregående skole har ansvaret for opplæringen i fengslet. Skolen har mange muligheter for å følge opp videre skolegang og kompetansegivende kurs. Overgangen fra fengsel til livet utenfor er for mange svært krevende, påpeker ledelsen. For å gjøre overgangen mer smidig vil fengslet styrke samarbeidet med aktuelle fagheter, foreldre og eventuelle omsorgspersoner. Det vises også til at enheten vil bruke Tony Wards *Good Lives Model of Offender Rehabilitation* (GLM) som en ramme for arbeidet med ungdommene. Det går ikke fram hvorfor denne modellen er valgt framfor andre og hvilke andre alternativ fengslet hadde. Senere evalueringer må grundig undersøke dens berettigelse. Så langt etablerte planer.

Etterspill og diskurs i slutten av 2018/ begynnelsen av 2019

I desember 2018 hadde vi et møte med ledelsen, der vi la da fram hovedfunnene i vår studie. Ut fra vår metodiske oppfølging, avtalte vi at de aktuelle aktørene skulle tidlig i januar få tilsendt kommentarrapporten. Kommentarrapporten er viktig fordi da ville vi få tilbakemeldinger om sitatfeil, faktafeil, nødvendige forklarende tillegg, kritiske merknader et cetera. Denne prosedyren er også nødvendig faglig og metodisk-etisk. Den er begrunnet i at vi som forskere da vil bli konfrontert med feil eller misforståelser, eller omvendt – samtidig som ledelsen og andre aktuelle aktører får anledninger til å se om de hadde uttalt seg uklart, misforstått eller ufullstendig, eller var blitt sitert feil osv. Med andre ord fyller bruken av en kommentarrapport et gjensidighetsprinsipp der unøyaktigheter, misforståelser og annet ville oppdaget og diskutert.

Vi fikk en rekke viktige og gode innspill, kritikk og markeringer på kommentarrapporten og vår analyse av enheten. Fagpersonalet hadde også visse rettelser, men skrev at analysen var veldig interessant og faglig viktig. Vi har selvsagt tatt inn i rapporten de fleste av innspillene som vi mener

er berettiget. Imidlertid er det også innspill som vi er uenige i – ikke minst sett i forhold til vår mer helhetlige analyse som bygger på flere metodiske tilganger og ikke bare på intervjuer av én gruppe aktører. Som forskere foretar vi våre analyser, vurderinger og konklusjoner ut fra flere deloperasjoner og til sist en helhetlig vurdering der vi ikke bare tar vare på ett aktørperspektiv, men alle involverte. Men i og med at vår forskningsmetodikk bygger på en svært mangfoldig metodisk tilgang, blir vår forståelse og bilde av hendelser, situasjoner, enhetsutvikling et cetera fundert på et mye videre grunnlag som omfatter blant annet dokumentanalyser, praksisforskningsstudier, institusjonelle strukturanalyser med mer.

Vi arrangerte derfor et møte på kommentarrapporten i enheten. Vi tok for oss kritikk og innspill og fikk dermed muligheter til å diskutere ulike temaer. Det ble et konstruktivt møte. Vi har derfor foretatt flere rettelser og tatt vare på innspill som også kom fram i møtet og selvsagt har vi foretatt rettelser og tydeliggjøringer i denne rapporten. Men det er også slik at vi på en del områder har et annet bilde av situasjoner, hendelser og sider ved enhetens virksomhet enn det respondentene. Som sagt bygger vi på et mer helhetlig perspektiv der vi forholder oss til flere aktører og studier av enheten som rommer flere metodiske tilganger. ”Å kjenne seg igjen eller ikke å kjenne seg igjen i ” er derfor en svært relative uttrykksformer alt etter hvem som opplever hva som hva. Fortellinger man får fra de ulike aktørene er ofte motstridende; virkelighetsbildet er sammensatte og ikke sjeldne motstridende. Vår tilnærming tar derfor ikke bare utgangspunkt i intervjuer, samtaler og observasjoner, men er som skrevet også basert på dokumentanalyser, strukturanalyser med mye mer. Selv om møtet var konstruktivt, er det også slik at det var flere klare meningsforskjeller. Men motsigelser og uenigheter kan være dynamiske og overskridende, og det må skilles mellom uenighet, forenlige og uforenlige motsetninger. Vi må imidlertid også framheve at mye av vår kritikk og funn er temmelig samstemt med Sivilombudsmannens analyser av enheten.

Ungdomsenheten på Eidsvoll er i utvikling og har, etter det vi har registrert og forstår, en interessant retning. Det er bra. Enheten har etter vår mening hatt en krevende og utfordrende etableringsfase, og den lokale enhetsledelsen, betjenter, miljøarbeidere og andre har gjort en god innsats i denne krevende arbeidssituasjonen og ut fra et svært vanskelig samfunnsoppdrag.

*

Vi vil i del IV gjennomføre våre avsluttende refleksjoner om det to barne- og ungdomsfengslene sett i lys av hverandre og ut fra deres særegenheter. Vi vil også komme med noen avsluttende og prinsipielle innspill.

DEL IV

AVSLUTTENDE REFLEKSJONER OM BARNE- OG UNGDOMSFENGLER

8.1 De to institusjonene sett i lys av hverandre

8.1.1 En sammenlikning av de to barne- og ungdomsfengslene

I våre analyser og kritiske tilnærminger har vi redegjort for en rekke praktiske og institusjonelle problemer ved etableringen av det som betegnes som ungdomsenheter. Vi har imidlertid – og igjen på basis av våre analyser – konsentrert oss særlig om en rekke prinsipielle spørsmål knyttet til de ideologiske, etiske og faglige begrunnelsene for opprettelsen av enhetene. Særlig opptatt har vi vært av forholdet mellom straffegjennomføringsideologiske og omsorgsideologiske prinsipper og praksisformer, men også forholdet mellom straffegjennomføringslovens praktiske bruk og Barnekonvensjonen. Vi har òg problematisert prinsippene om at «barn skal ikke i fengsel» satt opp mot det vi oppfatter som en motsigelse – nemlig at «... noen barn må i fengsel». Vi har i tråd med dette óg forsókt ut fra våre studier å se på hva som egentlig er den praktiske betydningen med formuleringen til «barns beste». Også begrunnelsen for opprettelsen av enhetene om at det å fengsle barn i de etablerte barne- og ungdomsfengslene er bedre og mer forsvarlig enn at barna og de unge sitter i tradisjonelle voksenfengsler, har riktignok en fagetisk begrunnelse som kan forsvares ut fra visse pragmatisk-etiske perspektiv. Vi stiller imidlertid et spørsmål om man ved en slik relativ-begrunnet argumentasjon fraviker det etiske prinsippet om ikke å fengsle barn, men dermed legitimerer et fengselssystem for barn og unge. Vi har også registrert visse endringer i grunnpremissene for opprettelsen av enhetene. Et straffemessige og fengslingsmessig press kan føre til at barne- og ungdomsfengslene får et annet innhold og en annen form enn grunntanken la opp til. Og hva verre er: Det kan utvikles en repressiv toleranse for en straffepraksis som bryter med viktige prinsipper. Barneombud I. Bejer Engh har, som vi innledet rapporten med, tydeliggjort i Klassekampen den 13. april 2019 sin kritikk rettet mot at flere barn og unge må fengsles; hun har også stilt spørsmål om hvorfor man ikke klarer å få til gode tverrfaglige tilbud i regi av Barnevernet. Under hele forskningsarbeidet har vi også diskutert denne utviklingen. Vi vil derfor helt til slutt presentere noen ansatser til videre tenkning. Aller først skal vi kortfattet vise til noen forskjeller og likheter mellom de to barne- og ungdomsfengslene slik vi har registrert det gjennom våre analyser.

I analysemodellen (fig. 10) har vi presentert de to barne- og ungdomsfengslene ut fra et «forskjellsblikk». Modellen er svært grovskåret. Vi har med andre ord forsókt å avdekke forskjellene og ikke bare likhetene mellom enhetene, for så å forholde oss til de to enhetene ved deres institusjonelle egenarter og deres institusjons-kulturelle særdrag. Begge er barne- og ungdomsfengsler, og slik sett kan vi si at det er det noen likheter som organiserer forskjellene og forskjeller som organiserer likhetene. Begge fengslene er under Justis og beredskapsdepartementet

og kriminalomsorgen. De er etablert på forskjellige tidspunkt, på forskjellige steder i ensartede sosiomaterielle kontekster og topografier og i regioner med ulike tradisjoner. Dette synes å gjøre noe med hvordan mandatet har blitt tolket og hvordan praksiser lokalt har utviklet seg.

Barne- og ungdomsfengslet i vest tilhører en region som tradisjonelt har vært tidlig ute med offensive omsorgs- og behandlingsrettede tiltak innenfor fengselssystemet og kriminalomsorgen. Dette preger også miljøet i enheten som ut fra et behandlingsorientert perspektiv har tolket oppgaven om å utvikle en metodisk tilnærming basert på miljøarbeid, miljøterapi og traumbasert omsorg. De ansatte bruker ikke uniformer, og de har oppgaver som noe «mer enn» fengselsansatte. Miljøterapeutene er i større grad involvert i fengselsbetjentenes tradisjonelle gjøremål både i og gjennom praksis og ved faglig veiledning; omvendt påvirker også betjentene miljøterapeutens faglige praksis. Målet er å trekke i samme retning ved en faglig koordinering. Det faglige samarbeidet betegnes som godt.

Barne- og ungdomsfengslet på Eidsvoll kom de i gang syv år senere, i en helt annen type lokaler og med en annen ungdomsgruppe. Fengslet på Eidsvoll har lagt vekt på et hverdagsrelatert miljøarbeid og det faglige samvirket mellom fengselsbetjenter og miljøarbeidere. Den miljøterapeutiske tilretteleggingen er ikke eksplisitt formulert slik det er for Bjørgvin-enheten. Det faglige samarbeidet hevdes imidlertid også her å være godt. Fengslet har etter vår oppfatning et strengt kontroll- og sikkerhetsfokus.

Ut fra våre studier er begge enhetene høysikkerhetsfengsler – om enn de i perioder kan ha opplegg for enkeltfanger som er tilpasset en mer åpen soningskvalitet.

Det som skulle gjøre enhetene til noe mer enn tradisjonelle fengsler var at metoden skulle bygge på «miljøterapeutiske prinsipper». Det er interessant å se hvordan dette er tolket og utviklet lokalt. Enheten på Eidsvoll har i undersøkelsesperioden vår tolket mandatet ved å utvikle en metode basert på miljøarbeid som, slik vi ser det, er preget av en tidstypisk og moderne fengselsforståelse, men også av et mer tradisjonelt omsorgs- og påvirkningsarbeid. Dette kan blant annet skyldes at enheten er såpass nyetablert og ikke riktig ”fått satt seg” ennå ut fra mer miljøterapeutiske tilganger. Det er imidlertid klare signaler fra ledelse at de er i en prosess der de på sikt vil utvikle et mer adekvat metodisk arbeid etter miljøterapeutiske og miljøarbeidende prinsipper. Begge steder har individuelle behandlingsopplegg som drives av terapeutisk fagpersonale.

Selv om begge fengslene har tverretatlige team hvor halvparten er fengselsbetjenter og halvparten har sosialfaglig bakgrunn, virker det på oss som om sikkerhet, kontroll og beredskap preger praksisfeltet og at fengselslogikken og straffegjennomføringsloven er et sterk regulerende rammeverk. Vi mener at blant annet Barnekonvensjonen ikke følges godt nok opp. Vi savner en mer

forpliktende og kontinuerlig skolering av personalet på Barnekonvensjonens innhold, etiske krav og retningslinjer. Det gjelder grunnleggende diskusjoner om de praktiske og etiske problemene som oppstår mellom straffegjennomføringsloven (og nå det nye regelverket) og Barnekonvensjonen og andre etiske fordringer. På tross av de fengselsideologiske rammene og fengselsmessige begrensninger, er likevel den praktiske omsorgen for de unge og forståelsen for deres problemer og vanskelige livssituasjon grunnlagt i arbeidet og den kollektive faglige bevisstheten. Etter vårt skjønn er helse-, skole- og utdanningsinstitusjonene godt ivarett i begge enhetene.

På tross av at Barnekonvensjonen ved begge fengslene er underlagt straffegjennomføringsloven, ser vi lokale forskjeller. Barne- og ungdomsfengslet Bjørgvin bruker Barnekonvensjonen til å «strekke» straffegjennomføringsloven, mens Barne- og ungdomsfengslet på Eidsvoll forholder seg mer til Straffegjennomføringsloven. Dette betyr imidlertid ikke at vi kan si at «barnets beste» av den grunn er ivarett i større grad i Bjørgvin-enheten. På Eidsvoll gis det rom for individuelle vurderinger som for eksempel i forhold til hva som skrives i rapporter. Men vi ser også at ulike lovparagrafer benyttes ved hendelser. Vi har også registrert at det også er noen forskjeller i hvordan de to fengslene tenker om ungdom. I barne- og ungdomsfengslet i vest er det en mer terapeutisk kultur hvor fortidens tyngde (Fransson 2009) står i fokus og hvor de ansattes fagspråk er mer terapeutisk. I Eidsvoll-enheten er fagspråket i barne- og ungdomsfengslet i mindre grad terapeutisk og diagnostisk og mer knyttet til det situasjonelle og kulturelle. Begge steder er man imidlertid opptatt av hva som har gjort at ungdommene har kommet i fengsel. I barne- og ungdomsfengslet på Eidsvoll tydeliggjøres ungdomskulturelle perspektiver på en annen måte enn i enheten i vest. Dette får også praktiske utslag i forhold til bruk av fellesskap der de unge opplever en viss gruppefrihet: Når det er mulig lempes enheten på Eidsvoll på sin rigiditet og åpner for noe mer fellesskap mellom enkelte ungdommer. Det er vanskeligere å få øye på i Bjørgvin-enheten, men dette kan også skyldes særegne forhold ved de ungdomsgruppene de har. Vi mener imidlertid at det er en klar svakhet ved begge institusjonenes rigide kontrollpraksis at barna og ungdommen ikke får større mulighet til et mer selvstendig fellesskap på ungdoms premisser.

Mens barne- og ungdomsfengslet Bjørgvin har lavsikkerhetsfengslet Bjørgvin som nærmeste nabo, og således kan få umiddelbar bistand om nødvendig, må enheten på Eidsvoll ofte klare seg selv en periode når det oppstår særlige truende og vanskelige hendelser. Grunnen er den geografiske og tidsmessige avstanden til Ullersmo fengsel. Ledelsen poengterer at forholdet til Ullersmo godt og trygt, både ved den faglige og moralske støtten.

Når vi skal sammenlikne de to barne- og ungdomsfengslene, velger vi å gjøre dette gjennom en idealtypisk illustrasjon. Denne er delt opp i tre ulike nivåer; et strukturelt, et kulturelt og et lokalt

nivå. Framstillingen er grovskåret. Man må også være oppmerksom på at tabellen er utformet med utgangspunkt i analyse materialet fra 2108.

Fig. 10, en idealtypisk sammenlikning mellom de to ungdomsenhetene

Nivå, barne- og ungdomsfengsel	Ungdomsenhet vest, Bjørgvin	Ungdomsenhet øst, Eidsvoll
Strukturelt nivå (arkitektonisk, sosiomaterielt)	Etablert i 2009. Modernisert gammelt bygg, moderne interiør Tregulv, planter og puter Fengselsfunksjonelle krav dekkes Varetekt, dom, forvaring Fengselsinstitusjonelt preg	Etablert i 2016. Modernisert gammelt institusjonsbygg, eldre institusjonspreg. Moderne interiør. Fengselsfunksjonelle krav dekkes Varetekt, dom, forvaring Fengselsinstitusjonelt preg
Kulturelt nivå	Region vest: Fengelskultur, men også influert av en behandlingstankegang Kompetanse: RVTS	Region øst: Fengelskultur Kompetanse: KRUS
Lokalt nivå, klær	Sivile klær	Uniformer
Fangegruppe	Ungdom med lange dommer Alvorlig kriminalitet.	Ungdom med flere korte dommer. Alvorlig kriminalitet.
Faglige og politiske begrunnelser	«Noen barn er så farlige at de må fengsles» «Barnets beste»	«Noen barn må fengsles» «Se ungen», «Se gutten», «se ungdommen»
Straffegjennomføringsloven/ Barne-konvensjonen	Sikkerhets- og kontrollfokusert. Straffegjennomføringsloven hovedramme; bruker Barnekonvensjonen for å strekke Straffegjennomføringsloven Skjønnsbasert regelverk, underliggende regelverk ikke på plass (forskrift og retningslinjer) ved oppstart Prosessuelt: Mangelfull opplæring Barnekonvensjonen og dens skjønnsutøvelse Omsorgstiltak	Sikkerhets- og kontrollfokus. Følger straffegjennomføringsloven men gjør individuelle tilpasninger. Skjønnsbasert regelverk, underliggende regelverk var ikke på plass (forskrift og retningslinjer) ved oppstart Prosessuelt: Mangelfull opplæring i Barnekonvensjonen og dens skjønnsutøvelse Omsorgstiltak
Sikkerhet/beredskap	Bruker §38. Om kritiske situasjoner, hjelp fra Bjørgvin fengsel	Bruker § 37 I kritiske situasjoner, hjelp fra Ullersmo eller politiet
Miljøterapeutiske prinsipper	Miljøterapi og miljøarbeid Traumebasert omsorg	Miljøarbeid med basis i en fengselstradisjon
Tålegrenser	Stramme rammer. Tett kontroll	Stramme rammer, men tåler mer av ungdommens språkbruk
Ansatte	Betjenter, miljøarbeidere, andre aktører med spesialkompetanse (interne/eksterne). Miljøterapeutisk tilnærming. En diagnostisk kultur?	Betjenter, miljøarbeidere, andre aktører med spesialkompetanse (interne/eksterne) Miljøarbeid. Betjentrollen mer i fokus Fengselsfaglig skjønn?
Terapeutisk fagpersonale	Driver individualterapi og veileder personalet	Gir individualterapi. Gir i samråd med pasient eller ved behov råd til personalet
Ungdomsfelleskap	De voksne er i hovedsak ungdommens relasjoner. Måltidene brukes bevisst. Sterk sosial/tett dynamisk kontroll	De voksne er i hovedsak ungdommenes relasjoner, men noen grad av ungdomsfelleskap. Måltidene brukes ikke bevisst. Sterk sosial/dynamisk kontroll
Institusjonstype, ungdommene betegner institusjonen	Et fengsel	Et fengsel
Grad av synlighet	Et fengsel. De unge ses, sterk hverdagskontroll; betydelig statisk, organisatorisk og dynamisk kontroll. Må arbeide for å opprettholde orden.	Et fengsel. De unge ses, sterk hverdagskontroll; betydelig statisk, organisatorisk og dynamisk kontroll. Må arbeide for å opprettholde orden

Nivå, barne- og ungdomsfengsel	Ungdomsenhet vest, Bjørgvin	Ungdomsenhet øst, Eidsvoll
	Et fengsel som markerer seg i mediene og på fagfeltet	Et fengsel som arbeider med sitt, mer "i det stille".

8.2 Avsluttende innspill, spørsmål og kritikk

Skal man fengsle barn og ungdom? I så fall – i hvilke tilfeller skal de fengsles og på hvilken måte? Er man på «gjengrodde stier»? – en diskusjon som snart er 120 år gammel? Er det for sent å tenke annerledes? Det var en del av innspillene på det tidligere nevnte forskermøtet i 2010. Det var flere der som ville tenke annerledes og som gjorde det. Vi tar opp tråden: Må man ikke snart tenke andre rammer enn fengselsrammer for barn og unge som begår kriminelle handlinger? Det gjelder også de gruppene som begår gjentatte og/eller svært alvorlige kriminelle handlinger. Mest prinsipielt kan spørsmålet stilles slik: Er dagens ønsker om mer fengsling knyttet til strengere straffer og fengsling et uttrykk for en bakstreversk tenkning?

Våre avsluttende merknader er et snevert, men prinsipielt utvalg av tematiske innspill og kritikk. Vi viser til hele rapporten for å få en grunnleggende oversikt. Vil vi i sammendraget tydeliggjøre noen grunnleggende temaer og problemstillinger gjort på basis av våre analyser:

1)

Både politikere, kriminalomsorgens byråkrater og andre har klart uttrykt at «barn ikke skal fengsles». Det er en uttalelse som i alle fall har en retorisk kraft og som uttrykker et grunnleggende humant og etisk prinsipp. Men, når uttalelsen kjapt etter følges opp med at «noen barn, de farligste, må fengsles», da brytes prinsippet i stykker og blir en selvmotsigelse. Vi vender derfor tilbake til en av flere samtaler med Storberget. Han sa til oss at for å få politisk støtte for Ungdomsstraffen måtte han også gi opposisjonen en garanti for at fengselsstraffen skulle sikres, men fengselsstaffen skulle i så fall bare brukes for de få mest kriminelt aktive og farlige. Derfor ble ungdomsenhetene opprettet. De ble således en politisk-pragmatisk løsning og ga en legitimitet om at motsigelsen kunne løses, eller i alle fall mildnes.

2)

Et neste spørsmål blir da om de etablerte barne og ungdomsfengslene er blitt som ønsket og om de fyller kvalitetskravet om å være *noe annet* enn et fengsel. Og ikke minst: Hva utvikler de seg til? Vi må slå fast at våre studier viser at det fengselsmessige preger sterkt begge enhetene og at vi ser et

spenningsforhold mellom straffeideologien og rehabiliterings- og omsorgsideologien i praksis – særlig outrert i visse situasjoner. Dette er et *systemisk* problem, følgelig blir også kritikken vår i første omgang systemisk og strukturell. Med basis i vår studie har vi registrert at sikkerheten, straffegjennomføringsloven og annet adekvat regelverk har en dominerende posisjon i forhold til Barnekonvensjonen og mye av det miljøorienterte arbeidet. At kunnskapen om Barnekonvensjonen, dets krav og tilrettelegginger ikke er implementert bedre og fulgt opp som et faglig-etisk verktøy i praksis, er svært kritikkverdig. Det viser seg også at det ikke har vært gjennomført en kontinuerlig og rutinemessig etterutdanning i den. Vi viser til de stedene i denne rapporten der Barnekonvensjonen presenteres og diskuteres.

3)

Vi stiller også spørsmål om barna og de unge sikres godt nok de rettighetene som de har etter Barnekonvensjonen. Det betyr at vi stiller spørsmål om deres personlig integritet trygges og vernes. At detaljkunnskapene om konvensjonen synes å være for dårlig kjent på flere nivåer i etaten og kriminalomsorgen, er kritikkverdig. Det vises til at prinsippet om barnets beste er å betrakte som en prosessuell rettighet som pålegger partene å innføre trinn i handlingsprosessen og som skal sikre at barnets vè og vel blir tatt hensyn til. Partene er ikke bare forpliktet til å vurdere situasjonen til hvert enkelt barn når de skal vurdere hva som er best for dem, men også hva som er best for barna som gruppe. Dersom det er snakk om spørsmål som berører barns livskvalitet, skal institusjonsledere gi de berørte barna og unge anledning til å si hva de mener, og personalet skal tillegge deres synspunkter behørig vekt når de planlegger opplegg, herunder lovvedtak, som direkte eller indirekte berører personen. Vi stiller spørsmål om disse kravene følges godt nok opp.

Miljøarbeid og miljøterapi fremheves som to helt sentrale og grunnleggende arbeidsmetoder i enhetene for å legge til rette for barnas personlige utvikling. I tillegg kommer selvsagt de faglige innspillene som er knyttet til et individuelt behandlingsopplegg, importmodellen eller virksomheter utenfor anstalten. Det poengteres at miljøarbeidet og miljøterapien skal skje i form av påvirkning og endring av de fengslede barnas og ungdommenes uhensiktsmessige tanke- og handlingsmønster i en resosialiserings- og reintegreringsprosess. Barnas utsikt for resosialisering og et gradvis lettere sikkerhetsregime er helt avhengig av hvordan de tilsatte vurderer barnas vilje og evne til å endre atferd, herunder deres deltakelse i fellesskapet, det aktive samvirket og samhandlingen som er organisert i samkvem med personalet. Men vi vet også fra våre og tidligere studier at personer som kommer i en situasjon der de er avhengig omsorg og hjelp er i en vanskelig sosial og eksistensiell livssituasjon (noe vi må si at en fengselssituasjon er), ofte kommer i en avhengighetsposisjon: Det

dreier seg blant annet om avhengighet av visse tjenester eller type bistand og avhengighet til de personene som forvalter den hjelpen og bistanden som den hjelpesøkende personen har behov for. Å være i en slik avhengighetssituasjon kan gjøre personen sårbar. Han/hun føler seg ofte mindreverdig, og mange vil ha vanskelig for å hevde sin rett overfor den profesjonelle hjelperen. Dette bunner i, men skaper og forsterker også et asymmetrisk maktforhold i relasjonen. Dette kan være problem særlig i forhold til barn som er i en spesiell sårbar eksistensiell, psykisk, fysisk og sosial situasjon. Barn og særlig de som er fengslet har mindre muligheter enn voksne til å føre en sterk sak for sine egne interesser og behov. Det er lett å krenke personer som er i en slik situasjon. Ved at vedkommende som er i behov for hjelp åpner opp for et handlingsrom for andre, oppstår det ikke sjelden at de andre som er involverte kan beslutte hva de mener er best for den hjelpesøkende. Det blir derfor viktig å utforme rettsregler som styrker barnas selv- og medbestemmelsesrett, herunder brukermedvirkning. Man må sørge for en materiell og prosessuell rettsikkerhet som sikrer barnas autonomi og samtidig motvirker misbruk av ekspertmakt, paternalisme og umyndiggjøring. Vi har tidligere fremhevet filosofen og sosiologen Axel Honneths viktige arbeid om anerkjennelse: Anerkjennelse av den andre som likeverdig og som en unik person sett i et subjekt- og førstepersonperspektiv, utløser forutsetninger for at selvtilliten, selvaktelsen og selvverdet styrkes. Og motsatt, ved paternalisme, ekspertmakt og undertrykkende kontekstuelle forhold, opplever den enkelte seg som krenket. Det kan føre til at selvtilliten, selvaktelsen og selvverdet skades. (Honneth, 1992; Nissen 2002 a,b, 2012; Hammerlin, 2008)

Pr. i dag er begrepet «brukermedvirkning» verken nevnt i straffegjennomføringsloven eller dets underliggende regelverk. Det må innfortolkes i den generelle tilretteleggelsesplikten etter straffegjennomføringsloven § 3 ved hjelp av de overordnede prinsippene om blant annet barns beste, retten til verdighet og retten til å bli hørt. Etter vårt syn må regelverket i større grad styrke den faglige tilnærmingen til brukerperspektivet og brukermedvirkning. Dette gjelder både i hensyn til hva en forstår med brukermedvirkning, hvordan brukermedvirkning virker inn på profesjonsrollen, hvordan en kan fremme medvirkning og hva som er rammene for medbestemmelse (se tidligere presentasjon av Barnekonvensjonen).

4)

Symbolisk presenteres barne- og ungdomsfengslene som en slags moralsk definerte institusjoner. Arkitektur, interiør, de miljøterapeutiske og behandlingmessige tilretteleggelsene er ment å gi assosiasjoner til at det er miljøterapeutiske straffeinstitusjoner for en viss gruppe av barn og unge. Dette skjer i regi av kriminalomsorgen, men i samarbeid med andre etater. Vi mener at studiene

våre av institusjonslivet viser at enhetene er å betrakte som fengsler med strenge krav til sikkerhet, kontrollintensivitet og disiplinering. At det også gjennomføres miljøarbeid, miljøterapeutisk virksomheter, traumebasert omsorg og individuell behandling, rokker ikke ved den fengselsaktige grunnstrukturen og de straffeideologiske prinsippene. Det synes også helt klart at ungdommene blir utsatt for et for et svært intensivt kontrollregime. Sånn sett er frihetsberøvelsen mangesidig: Den enkelte unge er avsondret fra samfunnet, men også utsatt for sosiomaterielle parselleringer og innlåsingsformer, samt underlagt et sikkerhets- og kontrollregime av sosiale og teknologiske kontroll- og disiplineringsteknikker (både skjulte og åpne). Dette kan forsterke opplevelsen av strukturell frihetsberøvelse. De fengslede barna har også i for liten grad muligheter til å være sammen, som barn og ungdommer, på sine vilkår. Vi har derfor stilt spørsmål om hvilke vilkår og premisser som står overfor de gode intensjonene. Vi spør også om hvor mye straffegjennomføringen influerer på terapiene, og motsatt – på hvilken måte terapiene virker på straffegjennomføringen. Det er blant annet eksempler på at det er utviklet et metafagspråk som er pragmatisk. Og ikke minst det grunnleggende etiske dilemmaet avtegnes prinsipielt: Hvor mye kan det gjøres av hva før man bryter inn i den enkeltes integritet. Det er derfor avgjørende for de ulike aktørene å gjennom sosiologiske analyser av maktstrukturer og maktformer for å bevisstgjøre sider av maktbruken i handlinger og væremåter. Viktig er det også å avdekke direkte og indirekte, skjulte og åpne rutiner, disiplineringsformer og maktrelasjoner som skaper vegring, avmakt, motstand og motmakt hos barna og de unge (her vil etatens volds- og trusselanalyser være til god hjelp). Det er et gjennomgående trekk i kriminalomsorgen at man for lett bare forholder seg til individuelle, interaksjonelle og relasjonelle muligheter uten å relatere fengselshverdagen til de unges, betjentenes og miljøarbeidernes handlemuligheter i et sosiomaterielt og institusjonelt rigid system. Således nedvurderes også sosiomaterielle og de strukturelle betingelsene for maktutfoldelsen og disiplineringen. Våre studier og analyser viser at personalets definisjonsmakt er rådende. Det er personalets beskrivelser av situasjoner og de unges være- og tenkemåte som oftest er bestemmende. Vi spør om derfor om i hvilken grad barna og de unge sikres sin ytringsfrihet og medvirkningsmuligheter. Dernest: Hvis den unge har rett i sine innvendinger og sin situasjonelle oppfatning, erkjenner da personalet feil som eventuelt er begått ved en selvkritisk åpenhet?

5)

Vi ser at miljøarbeid og miljøterapeutiske opplegg er viktige innenfor de gitte rigide fengselsrammene, men at premissene må være et miljøarbeid som gir trygghet og tillit og at det har en form og et innhold som er til solidarisk og frigjørende hjelp for barn og unge som er i en

særdeles vanskelig eksistensiell situasjon som fengslet. Vi må imidlertid alltid stille spørsmål om tiltak som har vært gode utenfor gjerdene og fengselsveggene vil ha samme funksjon og kvalitet i et strengt kontrollert og bevoktet fengselssystem. Hvis metodene møter motstand fra barna kan man lett tenke at det er noe feil ved dem og ikke problemer med opplegget. Ulike former for motstand, tverrheter og protester kan selvsagt være legitime uttrykksformer for å sikre sin integritet; slike uttrykksformer kan også fortelle noe om at det kan være noe galt ved institusjonens tilrettelegging og praksis.

Faren ved en miljøterapeutisk tilrettelegging er vel også at det kan utvikles en diagnostisk kultur blant aktører som i liten grad har fagkunnskaper til å bruke diagnoser adekvat. Uansett kan det bli en reduksjonistisk måte å se og forholde seg til et menneske på. Et reduksjonistisk menneskesyn blir også synlig når den enkelte blir et objekt for tiltak ut fra et «vi-vet-best-for-deg-perspektivet». I flere sammenhenger har vi møtt et reduserende, klientifiserende og diagnostiserende fagspråk i det miljøterapeutiske arbeidet. Vi mener at et slikt fagspråk ikke må redusere det enkelte barnet og den unge til å være et objekt for tiltak. Vi må derimot synliggjøre et menneske som skal anerkjennes som et likeverdig og som er noe atskillig mer enn sine kriminelle handlinger. Å bygge på en forståelse av barnet og den unge som en likeverdig unik personlighet som skal ses i et førstepersonperspektiv og da som et handlende og skapende subjekt med egen individual- og sosialhistorie, er grunnleggende for å sikre barnets personlige integritet. Her er Barnekonvensjonen også et godt verktøy.

6)

Kriminalomsorgen skal være kunnskapsbasert, og i utgangspunktet skulle barne- og ungdomsfengslene evalueres før de ble permanente ordninger. Den eksterne evalueringen, som vi har vist til har en del begrensninger. Den ble også avsluttet før viktige hendelser og omstruktureringer gjennomføres i Bjørgvin-enheten. Den eksterne evalueringen ble også avsluttet før Eidsvoll ble etablert. Vi er svært kritiske til at barne- og ungdomsfengslene ble en permanent ordning **før** man hadde en mer fullstendig forskningsbasert kunnskap om enhetene. Hastverkbeslutningen før forskningsarbeid var ferdige, kan imidlertid forklares ved at departementet og kriminalomsorgens ledelse ble utsatt for en form for politisk press som vi mener har skapt uheldig praksis på en del områder. For senere praksis er det viktig at opprettelsen av og etableringen av nye fengsler bør bygge på forskning og evalueres forskningsmessig før de presenteres og opererer som om de var evaluert. I iveren over å ha utviklet det man tror er «det

beste» for barnet, kan, som vi har vist, ulike rasjonaliteter – slik som straff og behandling – stå i et spenningsforhold til eller motarbeide hverandre.

7)

Det er viktig at kriminalomsorgen og barne- og ungdomsfengslene verner om barn og unge som fengsles relatert til at man har en avklart forståelse av hvordan man ønsker å fremstille kriminalomsorgens barn og unge. Det har vært en uheldig og stigmatiserende fremstilling av barne- og ungdomsfengslene i media.

8)

På strukturelt og fra sentralt nivå, dvs. JD/KDI, har det manglet et felles regelverk og retningslinjer for de to enhetene som er tilpasset barn og ungdom. Til grunn har man derfor brukt straffegjennomføringsloven i flere år. Det er alvorlig når en straffegjennomføringslov og et regelverk for voksne har virket som regulerende basis for barn og ungdom. En slik praksis er vi sterkt kritiske til. Dette har fått som konsekvens at barne- og ungdomsfengslene har gjort sitt beste ut fra de forutsetningene de hadde.

Innholdet i Barnekonvensjonen har dessuten etter vår mening vært for lite kjent, og det har vært drevet lite oppfølgende systematisk opplæring i den. Slik vi har erfart det, synes det også som om Barnekonvensjonen er for lite kjent blant dommere, aktorer, forsvarere og i kriminalomsorgen. Mangelen på kunnskaper om Barnekonvensjonen og et felles regelverk har i stor grad åpnet for praktisering av et skjønnsbasert regelverk fram til de nye retningslinjer kom i november 2017. Som vi ser av analysene vi har gjennomført, har vi registrert at det har utviklet seg to ulike kulturer ved barne- og ungdomsfengslene. Vi ser at disse to kulturen kan føre til ulik praktisering av regelverket og dermed behandlingen av de unge. Dette er utfordrende i forholdet til kravet om likebehandling. Det følger av kravet til likebehandling at kriminalomsorgen er forpliktet til fører en ensartet praksis som sørger for at de unge gis et likeverdige tilbud og derigjennom sørger for at de får de samme mulighetene for en vellykket tilbakeføring til samfunnet og en kriminalitetsfri tilværelse.

Utdanningen på KRUS har på sin side ikke gitt tilstrekkelig opplæring i det faglige skjønnet som skal utøves i barne- og ungdomsfengslene. Dette gjelder spesifikt emner som Barnekonvensjonen og «barns beste», forholdet mellom Straffegjennomføringsloven og Barnekonvensjonen, barn og unge i fengsel, miljøarbeid og miljøterapi.

En slik mangelfull opplæring i det faglige skjønnet vil lett kunne føre til vilkårlighet og forskjellsbehandling. Det vises i den forbindelse til FNs minstestandarder for håndtering av

ungdomskriminelle («Beijing-reglene») §6.3 med kommentarer hvor slås fast at; «Accountability and professionalism are instruments best apt to curb broad discretion. Thus, professional qualifications and expert training are emphasized here as a valuable means of ensuring the judicious exercise of discretion in matters of juvenile offenders».

I tråd med kommentarer fra NOKUT ser vi at det er et for dårlig samvirke mellom forskningsavdelingen på KRUS, studieavdelingen og etter og videreutdanningsavdelingen.

Dette har betydning både for studentenes kunnskap om sosiomaterielle perspektiver, hvordan straffegjennomføring og miljøarbeid samvirker, forholdet mellom miljøarbeid og miljøterapi og kunnskap om Barnekonvensjonen. Flere av disse områdene fokuseres nå i det nye bachelorpåbygget.

9)

I tråd med annen pønologisk forskning hevdes det at straff sjelden virker, samtidig posisjonerer vi oss der hvor vi anerkjenner at noen barn i noen situasjoner kan være til skade for seg selv og andre, og derfor trenger låste dører. Spørsmålet er hva slags kultur som møter barn og ungdom bak de låste dørene. Kriminalomsorgen har ansvar for å garantere barn- og ungdommer en sikker og trygg straffegjennomføring som bygger på et humant menneskesyn, normalitetsprinsippet, sømfri kriminalomsorg, prinsippet om rettssikkerhet og likebehandling og prinsippet om at domfelte har gjort opp for seg når straffen er sonet. Med bakgrunn i vår rapport mener vi å dokumentere at det kan diskuteres om disse grunnpilarene oppfylles godt nok. Dette handler mindre om det utrettelige og innsatskrevende arbeidet som de ansatte gjør. De to ungdomsfengslene og de ansatte gjør det beste de kan innenfor de rammene som er. Men samfunnsoppdraget de har fått er svært krevende. Det er mange begrensninger og vanskeligheter som har en systemisk forklaring og da dreier det seg først og fremst om selve rammene for virksomheten, ressurstilgangen og om økonomi. Dette blir særlig problematisk når Barnekonvensjonen skal legges til grunn.

Hva skjer med barna og de unge når de forlater de opprettede enhetene som er tilpasset aldersgruppa 15 til 18 år? Hvor sømfri er kriminalomsorgen for disse barna, hvor normalisert? De er i enhetene til de er 18 år – sånn sett avsondret fra fengsling i voksenfengsler. Men hva skjer etterpå? Hvor skal de overføres og til hva? Flere av barna og de unge har fått lange dommer og det synes som kriminalomsorgen ikke har en god nok plan for tida etter enhetene. For flere av barna kan soning i et tradisjonelt fengsel etter tida i enheten bli en svært traumatisk opplevelse. Vi vet også alt for lite om hva fengslingen i seg selv skaper av lidelser og problemer for barna og de unge i de nye

barne- og ungdomsfengslene. Vi har også registrert at barna ved en del hendelser er overført for en kortere periode til andre tradisjonelle fengsler – også dette er en praksis det må stilles spørsmål ved.

Under rådende forhold foreslår vi foreslår derfor en gradvis tilbakeføring, i form av overføring fra ungdomsenhetene til utvalgte fengsler bestående av unge voksne i alderen 18-21 år. Dette vil være i samsvar med prinsippet i straffegjennomføringsloven § 3, 4. ledd om gradvis tilbakeføring samt FNs minstestandarder for håndtering av ungdomskriminelle om at «efforts shall be made to extend the principles embodied in the rules to young adult offenders», jfr Beijing-reglene § 3. Men her skal det også slås fast at de etiske og omsorgsrelaterte fordringene må sikres også i de fengslene som fengsler dem i de aktuelle aldersgruppene. Staten er opptatt av normalitetsprinsippet. Det er nødvendig at dette prinsippet sikres maksimalt i praksis og institusjonelt både i barne- og ungdomsfengslene og i de fengslene som skal brukes for de andre aldersgruppene av unge.

10)

Til sist: Er de nye barne- og ungdomsfengslene blitt til det man ønsket? Eller ble barne- og ungdomsfengslene mer repressivt og mer fengsel enn man har ønsket og trodd på forhånd? Er ungdommens rettssikkerhet i tilstrekkelig grad sikret?

Vi ser det som vår oppgave å minne om historikken med barne- og ungdomsfengsler og de prinsipielle problemene som ble diskutert.

Flere av barna og de unge har begått svært alvorlige forbrytelser som har ført til fortvilelse dyp sorg og betydelige tap for ofrene, deres familier og venner. Ofrene for kriminaliteten som er begått må følges opp med betydelige faglige og omsorgsrelaterte ressurser. Hvilke sanksjoner og opplegg som skal velges for den som har forbrutt seg må selvsagt reguleres etter gjeldende rettsprinsipper. Det som må poengteres er at mange av de fengslede barna sliter med en stor sosial tapsliste og med store eksistensielle, sosiale og psykiske problemer og plager. Flere av dem er også institusjonshavarister. Samfunnet har en derfor en klar forpliktelse til å legge forhold forholdene til rette for omsorgs- og hjelpestrategier. Man bør og kan tenke seg andre insitusjonsformer som kan garantere samfunnet og borgerne trygghet, men som også samtidig kan utvikle gode og individtilpassede opplegg for og sammen med de barna og de unge som er fengslet. Dette ble også framhevet av flere fagpersoner på det førnevnte forskermøtet i 2010.

Vi er også kommet fram til at man må åpne for en diskusjon om å etablere egne ungdomsdomstoler. Det er grunn til å spørre seg hvorfor vi ikke har en ungdomsdomstol i Norge.

Vi vil, basert på studien, stille spørsmål ved om det å fengsle barn med bakgrunn i dagens strukturelle rammer samsvarer med kravet om barnets beste? Vi ser for oss en institusjonsform som

bygger på helt andre premisser. I modellen nedenfor viser vi tre alternative institusjonsscenarier rundt mulige barne- og ungdomsinstitusjoner for kriminalitetsutsatt ungdom²⁰⁴.

Fig.11

Institusjon under justis- og beredskapsdepartementet	Institusjoner under helse – og omsorgsdepartementet	Institusjoner under kunnskap-, arbeids og sosialdepartementet
Fag: straffegjennomføring	Fag: sosialfag, psykologi, psykiatri	Fag: Pedagogikk, konsekvenspedagogikk, virksomhetsteori
Dagens barne- og ungdomsfengsler	Dagens offentlige barnevernsinstitusjoner og psykiatriske institusjoner	TAMU sentrene (Hassel, Leira)
Bygger på straffegjennomføringsloven Skole etc. er importerte tjenester	Bygger på Barnevernsloven samt Lov om psykisk helsevern	Bygger på opplæringsloven Fengselsbetjenter er importerte tjenester
Kompetansesenter: RVTS,	Kompetansesenter: RVTS	Kompetansesenter: Lillehammer, TAMU/Århus

8.3 Politisk legitimitet for fengsling av unge? En ny moralsk panikk?

8.3.1 «Fanget i tilværelsen»²⁰⁵

Det er grunn til å stille spørsmål som gjøres om vi er i en ny periode der politikere kan handle med «morsk panikk». Det skrives mye om unges kriminalitet og om barn og unge som har begått alvorlige forbrytelser. Betyr det at politikere atter tenker strengere straffer for unge? Legitimerer de to barne- og ungdomsfengslene som institusjoner mer fengsling av barn- og unge? Legitimerer de også mer bruk av forvaring for barn og unge? Og hva vil det bety for kriminalomsorgen og de to enhetene? Kan man se konturen av ytterligere rigide systemer – ikke bare i kriminalomsorgen, men også barnevernet? Og ikke bare det: Vil et press mot enhetene om å ta i mot flere unge fanger føre

²⁰⁴ Forskjellige innspill fra fagfolk på forskningsseminaret i 2010 om barn som begår alvorlig kriminalitet, og som var i regi av kriminalomsorgen, åpnet for forslag om en ny og annen institusjonell tenkning. Det gjaldt ikke minst innleggene til professorene Pär Nygren, Paul Leer-Salvesen og filosof og forstander Jens Bay (leder av de danske TAMU-sentrene) Vi vil igjen ta opp denne tankeretningen.

²⁰⁵ Dette er et begrep vi har hentet fra den danske psykologen Charlotte Mathiassen

til at enhetene svekkes kvalitativt og dermed kommer i konflikt med premissene som enhetene skulle reguleres etter?

VEDLEGG

Vi viser til grunnkunnskap i Fransson, Giofré og Johnsen: *Prison, Architecture and Humans* (2018); se også Hammerlin (2008, 2018)

Vedlegg nr. 1

Ekskurs: Nymaterialistiske, romfilosofiske og romsosiologiske rammer.

Ekskurset er hentet fra Hammerlin 2018.

Det materielle "lever" på en måte som vi må forholde oss til. Som Lene Tanggaard og Svend Brinkmann (2011) poengterer om den nymaterialistiske og topografiske vendingen: "I de senere år er man i human- og samfunnsvitenskapene begyndt at tale om en 'topografisk vending' (eng. 'spatial turn'), nymaterialisme, og generelt ser vi en reorientering mod objekter, rum, krop, bevegelser, materialitet og arkitektur." Og de fortsetter: "Den materielle verden og dens objekter opfattes ikke lenger blot som konstruert af menneskelig social praksis, men ses selv som aktivt medkonstituerende for denne."²⁰⁶ Etter tre tiår sterkt preget av individualisme, idealisme, kognitivism, postmodernisme, konstruktivism og symbolsk interaksjonisme, har en ny-gammel retning blitt styrket på kontinentet: Ikke bare materialistiske og sosiomaterielle tenkemåter vinner fram, men også 'topografisk vending', 'the spatial turn', 'thing power', 'posthumanisme', 'the linguistic turn'.

Vi mener at visse sider ved 'nymaterialistiske' perspektivet, 'den topografiske' og 'den rommelige vendingen' er en analytisk og teoretisk øyeåpner til dagens norske fengselssystemets idégrunnlag og fengselsforskning. De nevnte "vendingene" er imidlertid slett ikke ny i vår fengselsforskning²⁰⁷, men de aktualiserer noen nye faglige perspektiver og er dermed også nyttige korrektiv til en etablert tenkning. Vi retter med andre ord også blikket med enda mer skarphet mot enhetenes arkitektoniske, interiørmessige og materielle organisering og deres praktiske organisering for fengselshverdagen og den enkelte fanges og aktørs erfaringer med og opplevelser av den.

²⁰⁶ Tanggaard, L. og Brinkmann, T. (2010). I: *Nordiske Udkast*, nr. 1&2, 2010, s. 1

²⁰⁷ Jfr virksomhetsteorien, kritisk psykologi og den sosiologiske tradisjonen som er utviklet av sosiologen og filosofen Dag Østerberg i hans situasjonsfilosofi og studier av makt og materiell. Siden 1970-tallet har hverdagsfilosofien og hverdagssosiologien (bl.a. innenfor den marxistiske tradisjonen, etnometodologien og filosofene Henri Lefebvre, Maurice Merleau-Ponty og Agnes Heller. Hammerlin har i sine arbeider fra 1970-1980-tallet arbeidet med virksomhetsteorien og kritisk psykologi på dette grunnlaget særlig relatert til begrepene samfunnets og hverdagens lidelsesproduksjon som han utviklet i sin selvmords- og voldsforskning.

Flere filosofer, sosiologer og psykologer (særlig innenfor fenomenologi, eksistensialisme, virksomhetsteori, kritisk psykologi og sosiomaterielle skoleretninger) har arbeidet inngående med *forholdet mellom* mennesker, materialitet og omgivelser der arkitektur, interiør, ting og ulike former for sosiale rom er framtrepende. Noen av dem, som Henri Lefebvre, Maurice Merleau-Ponty, Anthony Giddens, Pierre Bourdieu, Yi-Fu Tuan, Michele Foucault, men også teoretikere innenfor virksomhetsteori (Activity Theory) og kritisk psykologi, har (eller har hatt) en viktig innflytelse. Nye teoridannelser vokser òg fram som teoretiske forgreninger: Man skal merke seg Jane Bennets "vital materialism"; hun henter inspirasjon fra Bruno Latours actant-teori og hans sosiale og materielle konstruktivisme, Henri Bergsons ny-vitalisme og Gilles Deleuzes livsfilosofi. Betydelig oppmerksomhet har sosiologiprofessoren Martina Löws romsosiologi fått. Interessante perspektiver innenfor topografien har også den danske antropologen Kirsten Hastrup utviklet. Hun bruker 'topografisk vending' i stedet for 'rommelig vending' for å framheve klarere den materielle, geografiske og historiske dimensjonen.

En sosial struktur er en sosiomateriell struktur der menneskene også konstruerer og utvikler sosiale fenomener gjennom sosial praksis, og der natur, landskap, den menneskeskapte omverden, den historiske utviklingen og det sosiale livet filteres i hverandre og konstituerer hverandre gjensidig (jf. Regi Th. Enerstvedt, Jean-Paul Sartre, Dag Østerberg samt Peter Bergers og Thomas Luckmanns 'den samfunnskapede virkelighet'). I begrepene "samfunnets og hverdagens lidelsesproduksjon" som Hammerlin har utarbeidet innenfor sin selvmords-, volds- og fengselsforskningen, er konkrete livsbetingelser, de sosiomaterielle forholdene, hverdagslivets krav og lidelsesproduksjon også sentrale delanalysekomponenter.

Vi viser til Franssons, Giofrès og Johnsens bok *Prison, Architecture and Humans* (2018) vedlegg nr. 1 i rapporten, der den teoretiske tilgangen presenteres mer grundig.

Vår studie har logisk nok hatt fokus på det regel- og lovverket og de adekvate konvensjonene som er aktuelle for barne- og ungdomsfengslene. Dette er begrunnelsen at vi i vårt metode- og teorikapittel tydeliggjør viktige prinsipper og forutsetninger i disse. Særlig aktuell er Barnekonvensjonen og dens forhold til straffegjennomføringen i praksis og til lovgrunnlaget for straffegjennomføringen.

For oss blir den sosiomaterielle tilgangen og '*den humane vendingen*' sentral og et basalt kritisk perspektiv. Vi tydeliggjør **et helhetlig og progressivt menneskesyn** der ethvert mennesket forstås som et handlende og skapende personlighet (subjekt) i et indre dialektisk forhold til omverdenens naturgitte og menneskeskapte betingelser. Men vi tydeliggjør også at den enkelte ikke

bare må forstås som et ensidig determinert produkt av de sosiale, materielle og kulturgitte betingelsene som det lever under, men at de også må forstås som et handlende og skapende subjekt som *forholder seg på en personlig måte til omgivelsene*. Forholdet til de materielle og sosiale forholdene i hverdagslivet er således ontologisk, ontisk og etisk sett fundamentale i virksomhetsteorien og Kritisk psykologi, men også i *event-perspektivet*.

Derneft: Hva er fengselsarkitekturens og fengselsrommets *betydning, mening, innhold og form som* barne- og ungdomsfengsler?²⁰⁸ Hva er det sosiale rommets mening og betydning for dem som har bestemt opprettelsen, utformingen og organiseringen av virksomheten? Hvordan opplever og erfarer den enkelte fangen og andre aktører fengselsarenaens sosiomaterielle og sosiale tilrettelegginger? For å bruke Lefebvre: Hvordan ”bebos” og brukes rommet kollektivt og individuelt relatert til lokale krav og dets historiske utvikling? Han skriver²⁰⁹ at rom ikke bare er en ting, men *forhold* mellom ting. I følge ham er ’rommet’ en del av en sosial praksis som han også forstår symbolsk og imaginært. For Lefebvre er ’kroppen’, som rommet, underlagt maktens og statens herredømme og ytringsformer. Ut fra denne forståelsen skiller han mellom²¹⁰ *rommelig praksis* (spatial practice, dvs. produksjon og reproduksjon av rommelige strukturer i et gitt samfunn) *rommets representasjoner* (conceptualized space, the space of scientist, planners, urbanists, social engineers) og *representasjonenes rom* (space as directly lived through its associated images and symbols). De tre formene står i et indre, samspillende forhold til hverandre. Også ”rytmeforståelse” ble etter hvert sentral; han skriver: ”Everywhere where there is interaction between a place, a time and an expenditure of energy, there is *rhythm*.”²¹¹

Det er med kroppen vi er til stede i verden, kommuniserer, er i kontakt med tingene osv. ”Man kan således ikke si, at vor krop er *i* rummet og *i* øvrigt heller at den er *i* tiden”, sier den franske filosofen Maurice Merleau-Ponty. Kroppen er for ham²¹² personlighetens subjekt, og det er *gjennom* kroppen at bevisstheten tar form og er et uttrykk for menneskets eksistens. Kroppen ”*bebor*” tiden og rommet” som et handlingsrom – et rom som har betydning for den enkelte i situasjonen eller som den enkelte gir betydning. Det opprettes kort og godt en intensjonell og eksistensiell relasjon til gjenstanden og rommet der man ”installerer seg” i tingen. Kroppens og

²⁰⁸ En mer omfattende teoretisk gjennomgåelse er i Hammerlin (2017)

²⁰⁹ Jeg har brukt følgende Lefebvre-arbeider: Lefebvre, H.(1971): *Everyday Life in the Modern World*. London:Allen Lane the Penguin Press; Lefebvre,H.(1991):*Critique of Everyday Life*. London/New York Verso; Lefebvre,H.(2014):*Space*. Blackweel Publishing (særlig kap.2); Lefebvre,H.(2014): *Rhythmanalysis. Space, Time and Everyday life*. London./Bloomsbury Academic

²¹⁰ Lefebvre,H.(1991/2015):*The Production of Space*.Blackwell,s.38-39

²¹¹ Se S. Eldens introduksjon Rhythmanalysis: An Introduction, I: Lefebvre, H.(2014): *Rhythmanalysis. Space, Time and Everyday life*. London/Bloomsbury Academic,s.8

²¹² Merleau-Ponty.M.(1994): *Kroppens fenomenologi*. Oslo:Pax forlag/1994,s.93

subjektets *bevegelse* i rommet er helt sentral, og kroppen får mening i kraft av dens væren-i-verden. ”Jeg er min kropp”, betoner han, og ved kroppens bevegelse ser vi lettere hvordan den bebor rommet og tiden²¹³.

Romsosiologiske perspektiv

Filosofen og sosiologen *Pierre Bourdieu* forfekter i sine praksisfilosofiske og reflekssosiologiske arbeider *sosiale rom* som praksisfelt der det sosiale felt- og maktbegrepet er grunnleggende. Hans ”epistemologiske eksperiment” har ikke bare som målsetting å produsere kunnskap, men å avdekke premisser for produksjonen av viten. Sånn sett vil han på en kritisk måte utforme en forskningsposisjon som inkorporerte deler av både objektivismen og subjektivismen. Bourdieu understreker at det finnes en objektiv virkelighet som eksisterer uavhengig av den enkeltes bevissthet, men at samfunnsvitenskapen må forstå hva de mener som lever i og befolker den sosiale verden²¹⁴. Han beskriver det sosiale rommet som et kraftfelt ”där agenterna tvingas ta ställning till medel och mål som skiljer sig åt beroende på deras position i kraftfältets struktur och där de på detta sätt bidrar till att bevara eller att omvandla strukturen”²¹⁵. Det sosiale rom, der man avgrensner klasser, er konstruert på forskjellige måter: ”De sociale agenter indtager alle en relationel position i forhold til hinanden i et rum – det sociale rum”²¹⁶.

Felt forstås i forhold til habitusbegrepet og bestemte kapitalformer: Habitus definerer Bourdieu som et system av disposisjoner som tillater og bestemmer hvordan menneske skal handle, tenke og orientere seg i den sosiale verden. Den er en sosialisert og en strukturert kropp som betegner produktet av den enkeltes kunnskapskapital og biografiske erfaring og som den enkelte utvikler hele livet. Sentrale er Bourdieus kapitalbegreper: I tillegg til materiell og økonomisk kapital, utvikler Bourdieu begrepene kulturell, sosial og symbolsk kapital. Den kulturelle kapitalen er en kulturspesifikk kompetanse, for eksempel utdanning, ferdigheter, kunnskaper osv; den sosiale kapitalen kjennetegnes ved ulike sosiale relasjoner, forbindelser, nettverk et cetera – mens den symbolske kapitalen refererer til å bruke og utnytte de andre kapitalformene. Symbolsk kapital, sier Bourdieu, er en hvilken som helst egenskap (hvilken som helst form for kapital; fysisk, økonomisk, kulturell, sosial) som oppfattes av de sosiale aktørene og som er egenskaper som de er i

²¹³ Merleau-Ponty, 1994, s.47

²¹⁴ Wilken, L. (2006): *Pierre Bourdieu*. Roskilde Universitetsforlag

²¹⁵ Bourdieu, (1999): *Praktisk fornuft. Bidrag till en handlingsteori*. Uddevalla: Daidalos (s.45-46)

²¹⁶ Bourdieu (1997): *Af praktiske grunde*. København: H.Reitzels forlag, s.21

stand til å kjenne igjen, til å anerkjenne og til å gi verdi.²¹⁷ *Praksis* binder sammen habitus og den sosial omverden i en dialektisk prosess.

Bourdieu's praksisteorier blir av stor betydning (Bourdieu 1999). For Bourdieu er alle felt strukturert etter grader av makt og interesser. Et felt er et avgrenset område som kjennetegnes ved bestemte objektive strukturer som er relativt uavhengig av andre sosiale felt. Men mellom de enkelte feltene kan det være et indre forhold fordi de befinner seg innenfor et større sosialt rom som består av sameksisterende sosiale posisjoner som enkelte aktører utfolder. I følge Bourdieu er *sosiale rom* en usynlig realitet, som man verken kan røre ved eller peke på – men som organiserer agentenes praksis og forestillinger. De sosiale posisjonene i det sosiale rom avbilder de materielle eksistensbetingelsene og preges av så vel som økonomiske som kulturelle ressurser. Han viser også til en rekke andre ulike rom ved siden av sosiale rom, – som praktiske rom, symbolske rom, kroppslig rom, geografisk rom, mannlige og kvinnelige rom.

Også den engelske sosiologiprofessoren Anthony Giddens tydeliggjør i sin struktureringsteori (se *The Constitution of Society*, 1984) at sosiale systemer er konstituerende og bindende i tid og rom. Men han beskriver ikke bare et sosio-materielt virkelighetsbilde; han ser det i lys av de menneskeskapte tilretteleggingene, ekspertsystemene og institusjonene for det moderne livet som også forutsetter *tillit* og *etiske krav* til den materielle og sosiale organiseringen: ”Når jeg går ud af huset og sætter mig ind i min bil, bevæger jeg mig ind i rammer, der er gennemsyret af ekspertviden – design og konstruktion af biler, motorveje, vejkryds, trafiklys og mange andre elementer.”²¹⁸ Vi kan tillegge: Så er det også for barne- og ungdomsfengslene.

Giddens skiller mellom struktur og system. Sosiale systemer består av relasjoner mellom aktører; de er sosiale praksiser som reproduseres slik at sosiale mønster oppstår. Struktur er for Giddens både mulighetsskapende og mulighetsbegrensende. De handlingene som *konstituerer* og *konstitueres* av det sosiale systemet produserer rommet der praksis foregår, men samtidig binder det sosiale systemet også handlingene i en særlig tid-rom-kontekst.²¹⁹ Det enkelte mennesket kan ikke reduseres bare til å være et systemprodukt – det må heller ikke ses som fastlåst i strukturer. I følge Giddens er samfunnet en sosial praksis forstått som en strukturingsprosess der menneskelige handlinger både *strukturerer* samfunnet og *er strukturert* av det²²⁰. Mennesker skaper således

²¹⁷ Bourdieu, P.(1997): *Symbolisk makt*. Oslo: Pax forlag,s.66

²¹⁸ Giddens,A.(1994/1990): *Modernitetens konsekvenser*. København:Hans Reitzels forlag, s.31

²¹⁹ Giddens,1984; Kaspersen,1995,s.63-70

²²⁰ Hammerlin,Y.og Larsen,E. (1997/1999): *Mennesket i teorier om mennesket*. Oslo:Ad Notam, Gyldendal

strukturer som det forholder seg til. Sosiale handlinger er alltid situert *i* tid og rom; de gir også innhold *til* tid og rom.

Martina Löws romsosiologi har fått stor oppmerksomhet. Hun har utviklet en prosessuell og relativistisk romforståelse som skal overskride skillet mellom sosiale og materielle rom²²¹. Slik jeg forstår hennes sosiale romforståelse blir både rom og mellomrom av stor betydning. I følge Löw er sosiale rom arrangementer av sosiale goder, materiell og mennesker. Rommet er ikke gitt – det er ikke bare en ”beholder” (jf. Giddens), det formes med ting og gjenstander som ses *i forhold* til hverandre. Når det for eksempel bygges – da planlegges veier, biler, tilstøtende butikker, benker, gatelykter, søppelbøtte, trær ... i et visst forhold til hverandre og relatert til folks aktiviteter i rommet. *Mellomrommene* mellom tingene blir sentrale i Löws forståelse. Hun legger òg vekt på de symbolske betydningene, men tydeliggjør at det visuelle, auditive, taktile og lukter blir viktig for konstitueringen av plasser og rom.

Innenfor *Virksomhetsteoriens (Activity Theory/Tätigkaiittherorie)* og *Kritisk psykologis* dialektiske materialisme studeres mennesket/personligheten som et produkt av de naturgitte, samfunnsmessige og kulturelle livsbetingelsene, men også som en handlende og skapende personlighet som forholder seg kollektivt og individuelt til de naturgitte og den menneskeskapte omverdensbetingelsene – til andre mennesker og annet levende liv. Følgelig blir de materielle betingelsene, rom, sted og tid sentrale komponenter i den individuelle og kollektive være. Mennesker *er* stedlige og rommelig situerte og preges av det, og *forholdet mellom mennesker* er også *forhold mellom menneskeskapte ting*: Menneskers sosiale og materielle praksisformer innenfor ulike virksomhetsarter (arbeid, skole, kunst, sport...), deres artefakter – som redskaper, menneskeskapte ting, arkitektur, interiør, datateknologi osv – er sentrale grunntemaer for teoriutviklingen²²².

Vår verden er en verden av materielle tegn som viser til vår posisjon i denne verden og vår mulighet til virksomhet i verden (Østerberg 1975: 45; jf. også Husserls fenomenologi). Bilen, kinoen, grammofonen, fengslet former og formidler forholdet mellom mennesker og sosiale behov, men også maktforhold. Og menneskesynet? Selv om den enkelte har en egen sosial- og individualhistorie og sånn sett er et produkt av de samfunnsmessige og kulturelle betingelsene i tid

²²¹ Löw, M.(2015): *Raumsoziologie*.Suhrkamp,s.12-13

²²² Det arbeides med Virksomhetsteorien (Activity Theory) og Kritisk psykolog over hele verden. I Norge har særlig professorene Regi Th. Enerstvedt og Pär Nygren vært foregangsmenn. I Danmark arbeider en rekke filosofer, pedagoger og psykologer med teoriene. Se Axel,E (2002): *Regulation as Productive Tool Use* (2002); Karpatschof B.(2000) *Human Activity* – samt arbeider av Niels Engelsted, Uffe Juul Jensen, Ole Dreier, Morten Nissen, Mariane Hedegaard, Jens Mammen m.fl.

og rom, forholder personen – som før poengtert – seg til omverdenen på en personlig måte. Det indre vekselvise og dialektiske forholdet oppfattes i en helhetlig perspektiv og på ulike nivåer: Som individet i samfunnet, samfunnet i individet; som individet i institusjonen – institusjonen i individet; som den enkelte i rommet – rommet i den enkelte; som individet i gruppa – gruppa i individet osv.

Men kan rommet og omgivelsene og rommet oppleves? *Topofili* betegnet geografen Yi-Fu Tuan i 1974²²³ de affektive båndene mellom mennesker, materielle omgivelser og steder. Men Tuan forstår båndene ikke bare følelsesmessig, skriver sosialpsykologen og sosiologen Johan Asplund²²⁴ – for Tuan er det kognitive og det viljemessige òg grunnleggende.

Disse perspektivene gir muligheter for å betrakte forholdet og bundetheten ut fra en fremmedgjort sosiomateriell responsivitet. Rom må også studeres ut fra etiske og estetiske perspektiv.

Den materielle omverden, bestemte steder og rom erfares ikke bare ut fra en positiv opplevelse. Et rom kan òg vekke til liv fremmedgjorthet, truende og kvalmende affeksjoner – som for hovedpersonen Rouquentin i Jean-Paul Sartres filosofiske roman *Kvalmen*. *Voldens rom* er et annet relevant begrep som den tyske historikeren Jörg Baberowski har utviklet. I voldsforskningen har jeg utviklet begrepene ”ufrihetens, voldens og avmaktens rom” der jeg beskriver de forskjellige makt-, herredømme- og voldsformene som er rammene for hverdagen og ”*er* livet i min fars vold”. Fængselscella, fængselsrommene, interiøret oppleves som en materiell ramme for et inneklemt og ufritt liv som gir, for å bruke J. P. Sarte, en *eksistensiell og fremmedgjørende kvalme*.

Hvor ofte har vi ikke også hørt fra fængslede hvordan deres eksistensielle desperasjon oppleves som følge av fængselsrommene og cellas innestengte tranghet. Men rom kan også betegnes motsatt – som godt, som vakkert, kontemplativt, fredelig. Materialiteten og tomrommet har således også to praktiske sider: Muligheter og begrensninger. Den teoretiske snarvisitten viser at de ”nye vendinger” har rotfeste i og forgreninger til teoretiske arbeider som ikke er nye. Relatert til utviklingen er ”de nye vendingenes” analysekomponentene imidlertid viktige tilganger – også for fængselsystemet.

²²³ Tuan Yi-Fu(1974):*Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Eaglewood Cliffs, NJ. Prentice Hall. Vi viser også til Schraube, E. Og Højholt, C. (2016) : *Psychology and The Conduct of Everyday Life* (Routledge) som er kritisk psykologis oppgjør mot psykologiens mangelfulle materielle forståelse (psykologisme). Se også R. Th. Enerstvedt 1982, 2011 og Axel, E., 2002. Her skal nevnes at sosiologiske skoleretninger innenfor fenomenologi, etnometodologien og hverdaglivets sosiologi – samt marxistisk sosiologi, psykologi og fenomenologi over svært lang tid har arbeidet med hverdagens sosiomaterielle forhold og det indre gjensidige forholdet mellom materialitet og grupper/enkeltmennesket.

²²⁴ Asplund, J.(1983): *Tid, rum. Individ och kollektiv*. Stockholm: Kontenta/Liber förlag(kap.10)

REFERANSER OG LITTERATURLISTE

- Andersen, G. (1971) Børn på Behandlingshjem 1 og II. København: Nordisk Forlag AS
- Badiou, A. (2007): Grundrids af metapolitikken. Århus: Slagmarks skyttegrqvserie
- Badiou, A. (2008): *Conditions*. London: Continuum
- Badiou, A. (2012): *Being and Event*. London: Continuum
- Barnekomiteens Generelle kommentarer nr. 1, 17. april 2001, Artikel 29 nr. 1: Utdanningens formål
- Barnekomiteens Generelle kommentarer nr. 5, 27. november 2003, Generelle tiltak til gjennomføring av Konvensjonen om barnets rettigheter.
- Barnekomiteens Generelle kommentarer nr. 8, 2. mars 2007, Barnets rett til beskyttelse mot fysisk avstraffelse og andre grusomme eller nedverdiggende former for straff.
- Barnekomiteens Generelle kommentarer nr. 10, 25. april 2007, Rettighetene til barn som er i konflikt med loven.
- Barnekomiteens Generelle kommentarer nr. 12, 20. juli 2009, Barnets rett til å bli hørt.
- Barnekomiteens Generelle kommentarer nr. 13, 18. april 2011, Barnets rett til frihet fra alle former for vold.
- Barnekomiteens Generelle kommentarer nr. 14, 29. mai 2013, Barnets rett til at hans eller hennes beste skal være et grunnleggende hensyn.
- Bath, H. (2008) Calming together. The pathway to selfcontrol. In: Children and Youth, 16 (4), s. 44-46.
- Beck U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Bergens Tidende 22.12 2009: Trøblete start for ungdomsfengselet (s.4)
- Bhui, H.S. (2002). Probation in England and Wales: From rehabilitation to risk. *Journal of Forensic Psychiatry*, 13(2), 231-239.
- Bourdieu, P. Og Wacquant (1996): *Refleksiv sosiologi*. København: Hanz Reitzels forlag
- Bourdieu (1997b): *Symbolsk makt*. Oslo: Pax forlag
- Bourdieu, P. (1999): *Praktisk förnuft*. Gøteborg: Daidalos
- Bullock, K. (2011). The construction and interpretation of risk management technologies in contemporary probation practice. *British Journal of Criminology*, 51(1), 120-135.
- Bødal, K. (1969), *Fra arbeidsskole til ungdomsfengsel*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Bødal, K. (1976), *Tenåringer i fengsel*. Justisdepartementet: Oslo. Christie, N. (1982), *Pinens begrensning*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Canton, R. (2011). *Probation: Working with Offenders*. Abingdon: Routledge.
- CPT standards, "Substantive" sections of the CPT's General Reports, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

- Crewe, B. (2011), ” Soft power in prison: Implications for staff- prisoner relationships, liberty and legitimacy”. *European Journal of Criminality* 8(6) 455-468.
- Deleuze, G. and Guattari, F. (1987), *Anti-oedipus: Capitalism and schizophrenia*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Deleuze, G. and Guattari, F. (1994), *What is philosophy?* Colombia University Press: New York.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1987), *A thousand plateaus. Capitalism and schizophrenia*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Draft commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM Documents (2008), 1037 Meeting, 8 Oktober 2008.
- Dreier, O. (2002): *Psykosocial behandling. En teori om et praksisområd*. København: Dansk Psykologisk forlag
- Dreier, O. (2013): Personen og hendes daglige livsførelse. I: *Nordiske Udkast*. Syddansk Universitetsforlag nr 2/2013, s. 4-23
- Dreier, O. (2014) Intervention, evidensbaseret forskning og dagligliv (2014): I *Nordiske Udkast*, nr. 1, 2014. Syddansk Universitetsforlag, s. 5 – 17
- Dönne, J. und Günzel, S. (2012): *Raumtheorie. Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften*. Suhrkamp Verlag
- Enerstvedt, R.Th. (1982): *Mennesket som virksomhet*. Oslo: Tiden Norsk forlag
- Feeley, M. and Simon, J. (1992). The new penology: Notes on the emerging strategy for corrections. *Criminology*, 30(4), 449-75.
- Fitzgibbon, D.W. (2007). Risk analysis and the new practitioner. *Punishment and Society* 9(1), 87-97.
- Fitzgibbon, D.W. (2011). *Probation and Social Work on Trial: Violent Offenders and Child Abusers* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- FNs konvensjon om barnets rettigheter. Vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989. Ratifisert av Norge 8. januar 1991.Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller
- Forskrift om Straffegjennomføring. FOR -2002-02-22-183.
- Foucault, M. (1996): *Tingenes orden*. Oslo: Aventura
- Foucault, M.(1977) *Det moderne fengslets historie*. Oslo: Gyldendal, Fakkell – eller Foucault, M. (2002): *Overvåkning og straf. Fengslets fødsel*. København: Det lille forlag
- Foucault, M. (2008): *Selvteknologier*. I: Diskursernas kamp. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag, Symposion
- Forskrift om Straffegjennomføring. FOR -2002-02-22-183.
- Fransson, E. (2009), *Fortidens tyngde*. Om selvarbeid under opphold og utflytting fra ungdomshjem (Avhandling for PhD graden i sosiologi). Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet: Oslo.
- Fransson, E. (2018) The Lunch Table. I: Fransson, E., Giofré, F. and Johnsen, B. (2018): *Prison, Architecture & Humans*. Cappelen Damm Akademisk.
- Fransson, E., Giofré, F. and Johnsen, B. (2018): *Prison, Architecture & Humans*. Cappelen Damm Akademisk.
- Fransson, E. og Brottveit, G. (2015), «Rådsmøtet som Event. Lokale progresjons- og tilbakeføringspraksiser i et norsk høysikkerhetsfengsel inspirert av et deleuziansk blikk». *Psyke & Logos*, 2015, 36, 111 – 128.

- Fredwall, T.E. (2015) *Murer og moral*. Oslo: CappelenDamm Akademisk
- Fridhov, I.M. (2012): Feselsarkitektur og ideologi. I: Olsen, S. (red): *Virker straff?* Oslo: Sap/Scandinavian Academic Press (s. 17-36)
- Fridhov, I.M. & Hammerlin, Y. (1994): *Travelt, men meningsfullt. En undersøkelse om tjenestegjøre på Leira*. Oslo: Krus. Dokumentasjon & debatt 1994
- Garland, D. (1997). Probation and the reconfiguration of crime control. In: Burnett R (ed.) *The Probation Service: Responding to Change: Proceedings of the Probation Studies Unit First Colloquium* (pp. 2-10). Oxford: Centre for Criminological Research.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity.
- Goffman, E. (1961), *Asylums*. Anchor Books; New York.
- Grønvold, M. og Fransson, E. (2019) Møter i mellomrommet. En studie blant høyskolekandidater i straffegjennomføring og deres forståelse av miljøarbeid i fengsel. Akseptert for publisering, kommer i UNIPED nr. 2/19.
- Hammerlin, Y. (1994): Tidsglimtet – et fengselssystem eller kriminalomsorg i endring? Ansatser til videre tenkning. I: *Festskrift til Kåre Bødal*. Oslo: KRUS/Justisdp.
- Hammerlin, Y. (2004): *Omsorg, behandling – men også sublime metoder for sosial kontroll og underkastelse i et repressivt system*. I Psyke & Logos nr. 2, 2004, (s.697-727)
- Hammerlin, Y. (2008): *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. Oslo: Inst. for kriminologi og retts sosiologi/Universitetet i Oslo/Unipub. Dr. philos-avhandling
- Hammerlin, Y. (2009): *Selvord og selvmordsnærhet I norske fengsler. Selvmordsforebyggende arbeid I fengsel*. Oslo: KRUS
- Hammerlin, Y. (2015a): Et fengsel er et fengsel, men....I: *Psyke & Logos*. Dansk psykologisk forlag, 2015. Vol. 36 (1) s. 129-152
- Hammerlin, Y. (2015b): Å bryte livet I fengsel – og når live tog fengselslivet blir en livstruende byrd. I: *Psyke og Logos*. Dansk Psykologisk forlag, 2015, vol 36(1), s. 175-195
- Hammerlin, Y. (2018): Materiality, topography, prison and 'human turn - a theoretical short visit. In Fransson. E., Giofré, F. and Johnsen, B. *Prison, Architecture & Humans*.
- Hammerlin, Y. (2019/in press): *Hard mot de harde, myk mot de myke*. Oslo : Universitetsforlaget
- Hammerlin, Y. & Larsen, E. (1997/2000): *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Oslo: Gyldendal/finnes også på dansk: Klim forlag
- Hammerlin, Y. & Kristoffersen, R. (1989): *Habilitering som livsmestringsprosess: Startsted Hassel kretsfengsel?* Oslo: Krus 1998/Dokumentasjon & debatt (1/1998)
- Hammerlin, Y. & Larsen, E. (2000): *Tungtsonende*. Oslo: KRUS. Dokumentasjon & debatt nr. 1/2000
- Hammerlin, Y. & Kristoffersen, R. (2001): *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen*. Oslo: KRUS, Dokumentasjon & debat nr. 2/2001
- Hammerlin, Y., & Strand, T. (Ugelvik) (2005/2006): *Vold og trusler mot toilsatte i kriminalomsorgen*. Oslo: KRUS-rapport
- Hammerlin, Y. & Mathiassen, C. (2006): *Før og nå*. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler. Oslo: Krus. Rapport 5/2006

- Hammerlin, Y. & Rokkan, T. (2012): *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen. Sluttrapport 2004-2010. Mørketall*. Oslo: KRUS-rapport 1/2012.
- Hammerlin, Y. & Leer-Salvesen, P. (2014): *Voldens ansikter. En dialog om ondskap, ansvar og håp*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Hardy, M. (2013). Practitioner perspectives on risk: Using governmentality to understand contemporary probation practice. *European Journal of Criminology*, 11(3), 303-318.
- Honneth, A. (1992): *Kampf um Anerkennung: Zur moralischen Frammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag (også kommet i dansk oversettelse i 2006)
- Hydly, I. & Stang, E.G. (2016) Ungdomsenheten og det tverretatelige teamet ved Bjørgvin fengsel. En forskningsbasert evaluering. NOVA rapport 1/16. Til sammen tre rapporter.
- Højlund, Irene (2006), Gennem flere labyrinter. Om effektevaluering og kvalitetsudvikling af det døgninstitutionelle miljøterapeutiske behandlingsarbejde af børn med psykosociale problemstillinger – en udviklingsretning i pædagogisk praksis? Ph.d afhandling, Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Klassekampen , torsdag 11. april 2019: Politiet vil fengsle flere unge (s. 6-7)
- Klassekampen, lørdag 13. april 2019: Nekter å fengsle (s. 9)
- Karlsen, K. (2015): *Alvorlige psykiske lidelser hos barn og ungdom*. Psykoser og psykoselignende tilstander. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kvaran, I. (1996) Miljøterapi. Institusjonsarbeid med barn og ungdom. Norge: Høyskoleforlaget AS
- Lancaster, E. & Lumb, J. (2006). The assessment of risk in the National Probation Service of England and Wales. *Journal of Social Work* 6(3), 275-291.
- Larsen, C. (2000) Praktikuddannelse, kende og miskenne sider. Et observationsstudie af praktikuddannelse inden for sygepleierkeuddannelsen. København: Universitetshospitalernes Center for Sygepleie- og omsorgsforskning.
- Larsen, E. (2006 red): KRUS håndbok 2/2006, Fengslet som endringsarena,
- Larsen, E. (2004) Miljøterapi med barn og unge. Organisasjonen som terapeut. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lefebvre, H. (2014): *Rhythm, Analysis, Space. Time and Everyday life*. London: Bloomsbury Academic
- Lefebvre, H. (2015): *The Production of Space*. Blackwell Publ.
- Liebling, A. (2000). Prison officers, policing and the use of discretion. *Theoretical Criminology*, 4(3), 333-357.
- Liebling, A. (2011). Distinctions and distinctiveness in the work of prison officers: Legitimacy and authority revisited. *European Journal of Criminology*, 8(6), 484-499.
- Liebling, A. & H. Arnold (2004). *Prisons and their moral performance. A study of values, quality, and prison life*. Oxford: Oxford University Press.
- Linde, S. & Nordlund, I. (2006): *Innføring i profesjonelt miljøarbeid - systematikk, kvalitet og dokumentasjon*, Universitetsforlaget, 2006, 2. utgave.
- Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven), 18. mai 2001.
- Löw, M. (2015): *Raumsoziologie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Madsen, B. (2003) Videnskabelse, videnstransformation og vidensdistribution – om DVUets berettigelsesgrundlag. Agrippa.

- Mathiassen, C. (2005): Fanget i tilværelsen. Casestudier om fastlåshed og forsøg på frigjørelse. I: *Nordiske Udkast* nr.2/2005, s 53-66
- Mathiesen,T.(1995): *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax forlag
- Mendez, Julian (2015): A/HRC/28/68.
- Merleau-Ponty.M.(1994): *Kroppens fenomenologi*. Oslo:Pax forlag/1994,s.93 (Part 1 of Phenomenologie de la perception" (1945)
- Nash M (2005) The probation service, public protection and dangerous offenders. In: Winstone, J. and Pakes, F. (eds) *Community Justice: Issues for Probation and Criminal Justice* (pp.16–32). Cullompton: Willan.
- NESH (2016), Forskningsetiske retningslinjer for Samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi.
- Nissen, M. (2002) Straf eller magt? En social kritikk af 'Ungdomssanktionen' i *Nordiske Udkast* 30: s. 59-80
- Nissen, M. (2012): *The Subjectivity of Participation*. London: Palgrave/Macmillan
- NOU 2008:15 Barn og straff - utviklingsstøtte og kontroll.
- Nygren, P. (2004) *Handlingskompetanse – om profesjonelle personer*. Oslo Gyldendal Akademisk
- Nygren, P. & Thuen, H. (2008): *Barns og unges kompetaneutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget
- Nygren, P. & Fauske, H. (2010): *Handlekompetanse og ideologi*. Individ, profession og samfund. København: Dansk Psykologisk forlag
- Olkowska, A. & B. Landmark (2009) Hva gjør miljøterapi til terapi? Oslo: Fontene forskning, nr. 9.
- Rancière, J. (2013): *Hadet til demokratiet*. Danmark:Ø-bog
- Reckwitz, A.1997): *Struktur*. Opladen: Wesdeutscher Verlag
- Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, 5 November 2008
- Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven. Fastsatt av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning 16. mai 2002 med hjemmel i forskrift til lov om straffegjennomføring av 22. februar 2002 §7-1. Revidert 27. oktober 2008.
- Retningslinjene til straffegjennomføringsloven vedrørende mindreårige ble revidert 1. januar 2108. Lov- og forskriftsbestmmelser ble oppdatert 1. januar 2018
- Rose, N. (1999), *Governing the Soul: the Shaping of the Private Self*. 2nd edn. Free Association Books: London.
- Rose N (2005) In search of certainty: Risk management in a biological age. *Journal of Public Mental Health* 4(3): 14–22.
- Rundskriv Fst 12/87: Barn og ungdom i fengsel. Endringer i fengselsreglementet og nærmere retningslinjer for behandling av barn og unge. (Det Kgl Justis- og Politidepartement)
- Rundskriv G-33/91 (Det Kgl Justis- og Politidepartement)
- Salto, Barne. Og ungdomskriminaliteten i Oslo. Rapport basert på data fra 2017 og 2019, Politiet, Oslo Politidistrikt.
- St.meld. nr. 27, 1997-98, om kriminalomsorgen.

St. meld. nr. 37 (2007-2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Oslo: Det Kongelige Justis og Politidepartement.

Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen, 2004-2007.

Terranova, F. (2018) Inputs in the Design of Prisons, In: Fransson. E., Giofré, F. and Johnsen, B. (2018): *Prison, Architecture & Humans*. Cappelen Damm Akademisk s. 287-309.

United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, 14. desember 1990, A/RES/45/113.

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, General Assembly resolution 40/33, 29. november 1985.

Vygotskij, L. (2001) *Tenkning og tale*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Whitehead, P. (2010). *Exploring Modern Probation: Social Theory and Organisational Complexity*. Bristol: Policy Press.

Žižek, S (2008): *In Defense of Lost Causes*: London: Verso

Žižek, S. (2014): *Event*. Pinguin Books side:2.

Øiestad, M. S. (2005). *Hassel fengsel 2004 : en brukerorientert undersøkelse av en virksomhetsteoretisk praksis*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS.

Østerberg, D. (1977): *Makt og materiell*. Göteborg: Bokförlaget Korpen

Østerberg, D. (2011): *Kritisk situasjonsfilosofi*. Oslo: Gyldendal Akademisk